

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА

**ПРОЄКТУВАННЯ БЕЗПЕЧНОГО
СЕРЕДОВИЩА: ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД**

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

*За редакцією
О. М. Топузова, С. В. Захаріна, М. В. Гриньової*

Полтава-2023

УДК 37.091:613/614]:005.53

П79

Друкується за ухвалою вченої ради Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (протокол № 9 від 23.03. 2023 р.)

Авторський колектив:

Алексеева С. В., Альберт В. Д., Бабенко І. В., Барбінова А. В., Богомаз М. А., Большая О. В., Бородай Е. М., Букка А. А., Важеніна І. Л., Войтаннік В. В., Гриньова М. В., Губарь О. Г., Гуз К. Ж., Гурська О. В., Дубінін С. І., Дяченко-Богун М. М., Жалій Т. В., Жалій Р. В., Жданова-Неділько О. Г., Захарін С. В., Кардаш Н. Г., Кононец Н. В., Костевський О. Е., Новописьменний С. А., Пивовар Н. М., Пилипенко Л. О., Топузов О. М., Хоменко Л. Г., Шпильовий В. Д., Яценко Т. В.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Кремень Василь Григорович, доктор філософських наук, професор, академік Національної академії наук України, президент Національної академії педагогічних наук України.

Бойчук Юрій Дмитрович, доктор педагогічних наук, професор, ректор Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, член-кореспондент НАПН України.

Титаренко Валентина Петрівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії і методики технологічної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Проектування безпечного середовища інноваційний підхід :

П79 колективна монографія / за ред. д-ра пед. наук О. М. Топузова, д-ра екон. наук С. В. Захаріна, д-ра пед. наук М. В. Гриньової. – Полтава, 2023. – 374 с.

ISBN

У монографії розглядаються актуальні проблеми проектування безпечного середовища у закладах освіти. Вивчення та узагальнення питань інноваційного підходу до проектування безпечного середовища у закладах загальної середньої, фахової передвищої та вищої освіти, реалізації здоров'язберезувальних технологій надає можливість використати отримані наукові результати в педагогічній практиці, сприятиме глибшому пізнанню дидактичних процесів, визначенню перспективних векторів удосконалення вітчизняної системи освіти.

УДК 37.091:613/614]:005.53

© Колектив авторів, 2023

ISBN

ЗМІСТ

	Передмова	5
О. Топузов, Л. Хоменко	Розвиток безпечного цифрового освітнього середовища вищого педагогічного закладу освіти	6
С. Захарін	Функціонування системи освіти України в умовах воєнного стану	17
П. Саух, О. Большая	Інновації в державному регулюванні ринку освітніх послуг та ринку праці України	29
М. Гриньова, А. Ковальчук, Р. Гриньов, Я. Герасимов	Підготовка майбутнього вчителя до впровадження формули миру у безпечне середовище педагогічного університету	43
М. Гриньова, С. Дубінін, М. Дяченко-Богун, Л. Гомля, С. Новописьменний, С. Алексєєва	Організація безпеки життєдіяльності студентів закладу вищої освіти в умовах війни	72
М. Гриньова, М. Богомаз, Т. Яценко	Засоби формування емпатійних здібностей майбутніх педагогів під час війни в умовах дистанційного навчання	89
А. Букка, Т. Жалій, Р. Жалій	Педагогічні умови створення безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану	109
І. Бабенко, М. Ткаченко	Виховання толерантності майбутніх викладачів як основа формування сприятливого освітнього середовища в умовах магістратури	163
М. Гриньова, А. Барбінова	Мотивація педагогічного колективу до організації психологічної безпеки освітнього середовища	187
Бородай Е., Кононець Н., Гуз К., Костевський О.	Дидактична модель розвитку лідерської компетентності вчителів предмета «захист України» у воєнний час	213

Гриньова М., Дяченко-Богун М., Новописьменний С.	Характеристика актуальних здоров'язбережувальних технологій	237
Жданова- Неділько О.Г., Важеніна І.Л., Білай Д.В., Альберт В.Д.	Формування позитивного соціального мислення суб'єктів освітнього середовища як шлях до психологічної безпеки та протидії деструктивним конфліктам	269
Кардаш Н., Пивовар Н.	Акцент на людино-центристській парадигмі при прийнятті управлінських рішень в умовах жорсткої невизначеності (пандемія covid-19 та повномасштабна війна з росією)	292
Гриньова М., Кононец Н., Пилипенко Л., Войтаннік В.	Ресурсно-орієнтована зона комфорту для викладачів закладу фахової передвищої освіти як важлива умова створення здоров'язбережувального освітнього середовища	311
Гриньова М., Шпильовий В.	Удосконалення програмно-цільового механізму забезпечення проєктування інноваційного середовища підготовки професіональних фахівців з управління інноваційними системами	335
Гриньова М. Школяр С. Ткаченко А.	Особливості підготовки менеджерів у сфері міжнародного проєктного маркетингу	351

ПЕРЕДМОВА

Проблема безпеки кожного громадянина України – одна із найважливіших на сьогодні в державі. Особливо актуальною вона є по відношенню до дітей та молоді, відповідальність за життя і здоров'я яких поділяємо сьогодні на всіх рівнях – від держави загалом до окремого освітнього закладу, чиє середовище має проєктуватися як безпечний і комфортний простір, і до кожного педагога, що повинен усвідомлювати свою місію в забезпеченні здоров'язбереження учня, захисту його від кризових чинників впливу – як психоемоційного, так і фізичного.

Перша річниця від початку повномасштабної війни, що розгортається на теренах України, стала сумною віхою, яка показала, наскільки важливо сьогодні зміцнювати різні аспекти безпеки населення, сприяти можливостям людей різного віку захистити себе. За інформацією Міністерства освіти і науки України, станом на 18 серпня 2022 року, від бомбардувань та обстрілів пошкоджень зазнали 2300 закладів освіти, з них 286 зруйновані повністю. Тисячі учасників освітнього процесу на територіях, що постраждали в умовах збройної агресії, зазнали значних психологічних травм. При цьому й повністю безпечних місць у нашій країні сьогодні немає, – кожний населений пункт може стати цілком ворожою зброєю. Тож кожен, хто переживає разом із Україною воєнний час, є жертвою нападу злочинного сусіда, а отже, потребує нині й потребуватиме надалі сприяння у відновленні вкрай необхідного для особистісного благополуччя відчуття безпеки.

На сторінках цього видання науковці України і зарубіжжя свої напрацювання, кожне з яких зорієнтоване на реалізацію важливих аспектів створення безпечного освітнього середовища в закладах освіти сучасної України. Ученими аналізуються наявні й потенційні деструктивні чинники, запобігти яким можуть і повинні педагоги.

*Олег ТОПУЗОВ
Любов ХОМЕНКО*

РОЗВИТОК БЕЗПЕЧНОГО ЦИФРОВОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ВИЩОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

У ХХІ столітті розвиток цифрових технологій відіграв значну роль у зміні підходів до навчання та освіти загалом. Розвиток технологій та зростання доступності до них; потреба у зміні підходів до навчання, підвищенні його ефективності; глобалізація та міжнародний обмін; потреба у формуванні нових компетенцій стали ключовими чинниками для розвитку цифрового освітнього середовища закладу освіти, сприяли розвитку цифрової освіти в ХХІ столітті [1].

Україна активно розвиває цифрове освітнє середовище в закладах освіти. Для цього держава здійснює ряд заходів та ініціатив, які спрямовані на покращення якості навчання та підготовки молоді до життя в умовах цифрової економіки [2]. Однією з ініціатив є програма «Нова українська школа», яка передбачає впровадження цифрових технологій в навчальний процес. Зокрема, в рамках програми розроблено нові стандарти навчання, які передбачають використання цифрових технологій, віртуальних лабораторій та інших інструментів для підвищення якості навчання [3].

Також в Україні створено кілька цифрових платформ для навчання та розвитку. Наприклад, платформа "Diia.Digital Education" містить безкоштовні онлайн-курси з різних предметів для школярів та студентів, а також для дорослих, які бажають підвищити свій рівень знань та навичок. Держава також надає фінансову підтримку закладам освіти для придбання комп'ютерної техніки та програмного забезпечення, яке необхідне для реалізації цифрових технологій в навчальному процесі.

Однак, необхідно враховувати, що налагодження цифрового освітнього середовища потребує не тільки фінансових засобів, а й підготовки педагогів до роботи з цифровими технологіями та розробки відповідних програм навчання.

Функціонування безпечного цифрового освітнього середовища є дуже важливим для університету сьогодні. У сучасному світі кібератаки стали все більш поширеними, і вони можуть призвести до крадіжки конфіденційної інформації та даних, які можуть використовуватися для шахрайства або ідентифікаційного крадіжки. Університет має обов'язок захищати персональні дані своїх студентів та викладачів від несанкціонованого доступу та використання, повинен забезпечити якісну освіту своїм студентам, яка може бути досягнута шляхом використання сучасних технологій та ресурсів [5].

Отже, безпечне цифрове освітнє середовище має велике значення для університету сьогодні, оскільки допомагає забезпечити захист від кібератак, зменшити витрати, забезпечити якісну освіту, залучити нових ресурсів та партнерів у галузі освіти, збільшити доступність освіти та покращити комунікації між студентами та викладачами.

Освітнє середовище може бути визначено різними чинниками, такими як доступність ресурсів, якість навчальної програми, якість викладання, рівень технічної оснащеності, культурна та соціальна атмосфера тощо. Важливою складовою освітнього середовища є також педагогічна система та методи навчання.

Цифрове освітнє середовище є предметом досліджень багатьох науковців з різних галузей знань. Дослідження Мартін Уеллер (Martin Weller) присвячені використанню цифрових технологій в освіті та їх впливу на навчання та навчальну діяльність. Праці Майкла Фуллана присвячені численним дослідженням про використання технологій в освіті. Серед науковців, які працюють у галузі цифрового освітнього середовища, можна виділити наступних: професор психології та освіти в Університеті Каліфорнії в Санта-Барбарі Річард Мейзроу (Richard Mayer) відомий своїми дослідженнями в галузі мультимедійної та інтерактивної навчальної технології; професор освіти та директор Інституту науково-дослідних досліджень у Новій Зеландії, автор концепції "видимого навчання" та відомий своїми дослідженнями в галузі використання технологій у навчальному процесі - Джон Хатчер (John Hattie); математик та педагог Сеймур Паперт (Seymour Papert) розробив теорію "конструктивізму", яка зосереджується на використанні технологій для створення активного навчального середовища. Seymour Papert - американський математик та психолог, відомий як один з перших дослідників засобів комп'ютерного навчання. Marc Prensky - американський педагог та письменник, який висуває концепцію "цифрових нативів" - покоління людей, які народилися після появи цифрових технологій. Sugata Mitra - індійський педагог та дослідник, відомий своїми експериментами з самоорганізованим навчанням через комп'ютери та Інтернет. Richard Culatta - американський експерт в галузі цифрової освіти [3].

Багато науковців займаються дослідженням цифрового освітнього середовища закладу, оскільки це є важливою темою в сучасній освіті. Ребекка Е. Уест, Луїза М. Капші та Марія Ф. Кацман.

Українські науковці також активно досліджують розвиток цифрового освітнього середовища: Ігор Гнатенко працює над дослідженнями у галузі інформаційних технологій в освіті, Ірина Запорожченко - дослідник в галузі інформаційних технологій в освіті, Сергій Комісаров - експерт в галузі електронної освіти. І. Міщенко, М. Рогова, О. Березовська активно досліджують роль цифрових

технологій у забезпеченні якості освіти та розвитку дистанційного навчання, використання цифрових технологій у навчальному процесі, розвиток нових методів навчання з використанням цифрових інструментів та їх вплив на професійну підготовку майбутніх фахівців, у вищій освіті.

Проаналізовані наукові джерела показують, що досліджуються проблеми безпеки в цифровому освітньому середовищі, включаючи кібербулінг, захист приватності студентів, цифрову грамотність, а також забезпечення кібербезпеки в навчальних закладах. Дослідження з цих тем допомагають зрозуміти важливість безпеки в цифровому навчанні і розробляти ефективні стратегії її забезпечення.

Сучасні технології швидко змінюються та розвиваються, і це відображається у відповідних змінах у цифрових освітніх середовищах закладів вищої освіти. З'являються нові програмні продукти та платформи, які забезпечують більші можливості для взаємодії між учнями та викладачами [2].

Нові технології, платформи та інструменти постійно з'являються на ринку, а старі покращуються та доповнюються новими функціями. Це ставить перед закладами освіти завдання постійно оновлювати своє цифрове освітнє середовище, щоб вони відповідали новітнім вимогам та потребам учнів та викладачів.

Крім того, стали доступні нові інструменти для створення та дистрибуції відеоуроків, які дозволяють знімати та редагувати відео без спеціальних знань та вмінь. Таким чином, можна створювати більш інтерактивний та зрозумілий контент та переглядати його в будь-який зручний час [4].

Отже, розвиток віртуального середовища не тільки продовжується, але й стає більш доступним та зрозумілим для користувачів, що дозволяє створювати більш ефективний та інтерактивний навчальний процес. Його розвиток не стоїть на місці і швидко прогресує з кожним роком. Безпечне цифрове освітнє середовище є надзвичайно важливою проблемою в ХХІ столітті в Україні, так як за останні роки, з поширенням Інтернету та цифрових технологій, зростає кількість загроз та ризиків, які пов'язані з використанням цифрових засобів у навчальному процесі.

Мета цього дослідження: проаналізувати основні проблеми та тенденції пов'язані з безпекою використання цифрових технологій в освітньому процесі, а також виявлення та вирішення потенційних загроз для безпеки інформації студентів та викладачів у цифровому середовищі; обґрунтувати рекомендацій щодо захисту персональних даних користувачів та забезпечення їхньої безпеки в цифровому освітньому середовищі.

Для реалізації поставлених завдань було використано аналітичний та статистичний метод; спостереження за використанням цифрових

технологій в освітньому процесі з метою виявлення потенційних загроз безпеці та встановлення найкращих практик; метод комп'ютерного моделювання для моделювання ситуацій, що стосуються безпеки даних та інформації в цифровому освітньому середовищі, з метою оцінки ефективності заходів безпеки та виявлення можливих загроз; структурний аналіз для аналізу структури системи безпеки даних в університеті, виявлення можливих проблем та їхніх причин, а також розробку пропозицій щодо покращення системи безпеки даних.

У XXI столітті освіта стає все більш важливою і необхідною для успішного життя в сучасному світі. Розвиток технологій, зміна економічних умов та геополітичних реалій вимагає нових знань і навичок від людей.

Освітні системи в країнах світу намагаються пристосуватися до змін, які відбуваються у суспільстві. Сучасні технології надають можливість зробити навчання більш доступним та ефективним.

Освітнє середовище закладу освіти - це навчальне оточення, яке включає в себе всі аспекти, пов'язані з освітою: педагогічні методи, матеріали та ресурси, інфраструктуру, обладнання, простір і ін. та є дуже важливим фактором, який впливає на розвиток освіти. Це означає, що фізичне, соціальне, культурне та економічне оточення, в якому знаходиться людина, може впливати на її можливості отримання якісної освіти

Цифрове освітнє середовище є дуже важливим для сучасної освіти, оскільки це дозволяє учасникам освітнього процесу отримувати доступ до нових знань та можливостей, передбачає зростання використання онлайн та дистанційних технологій навчання; більшому числу людей отримувати доступ до якісної освіти, зокрема тим, хто мешкає в сільській місцевості або віддалених регіонах. Функціонування такого освітнього порталу в педагогічному закладі освіти розкриває можливість подальшого розвитку інтерактивності та віртуальної реальності, штучного інтелекту та аналітики даних в освіті, соціальних мереж та спільнот для навчання, інтерактивних підручників та навчальних матеріалів, електронних портфоліо та систем оцінювання [3].

Розвиток віртуального навчального простору в закладах освіти України є одним із пріоритетних напрямків реформування освіти. Зокрема, уряд України активно підтримує впровадження віртуальні технологій у навчальний процес та створення електронних освітніх ресурсів. Вже запроваджено електронний щоденник, електронні залікові книжки та електронний реєстр науково-дослідних робіт. Створено національну платформу для навчання онлайн. В 2020 році було створено платформу "Дистанційна освіта в Україні", яка дозволяє вчителям та учням працювати з навчальними матеріалами та завданнями в онлайн-режимі. Постійно проводяться навчальні курси для освітян з цифрової

компетентності та використання цифрових технологій у навчальному процесі. Українські педагоги та фахівці з розробки навчальних матеріалів активно створюють цифрові підручники, інтерактивні завдання та відеоуроки для підтримки навчання учнів.

За визначенням Європейської комісії, поняття «цифрове освітнє середовище» - це педагогічна платформа, що використовує інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) для навчання та навчальної взаємодії. Відповідно до трактування Аліна Беляєва «цифрове освітнє середовище» - складна система, що об'єднує в собі інформаційні технології, методiku та засоби навчання, ресурси та мережеві технології, що сприяють підвищенню ефективності освітнього процесу. Джеральд К. Ебботт (Gerald K. Ebbott) розглядає поняття «цифрове освітнє середовище» як взаємодія людей, технології, знань та процесів, що сприяють підвищенню рівня освіти, досягненню нових навичок та здобуттю знань у цифровому світі". За визначенням науковця Юргена Ендерса цифрове освітнє середовище - це інтегрована система ІКТ-засобів, яка підтримує навчання та освіти. Цифрове освітнє середовище як новий тип середовища навчання, який використовує ІКТ для покращення якості навчального процесу та створення нових можливостей для навчання та взаємодії відповідно до думки науковця Марії Ізабелі Гомеш де Андраде [1].

Цифрове освітнє середовище - це комплекс технологій, інфраструктури, ресурсів та послуг, що використовуються для забезпечення цифрової освіти. Це може включати в себе використання різних електронних пристроїв, програмного забезпечення, платформ для навчання, електронних ресурсів, інтернет-зв'язку тощо. Таке середовище дозволяє розширити доступ до освіти, покращити якість навчання та сприяти ефективній комунікації між учасниками освітнього процесу.

Функціонування віртуального простору є дуже важливим у сучасному світі, оскільки відображає вимоги до освіти та навчання в епоху цифрової трансформації.

Україна активно розвиває цифрові технології, однак при цьому виникають проблеми з безпекою користування цими технологіями. Щоб забезпечити безпечне цифрове освітнє середовище в Україні в ХХІ ст., було прийнято ряд законодавчих актів та розроблено нормативні документи, які регулюють використання цифрових технологій в освітньому процесі. Закон України "Про освіту" від 05.09.2017 № 2145-VIII. Цей закон містить положення щодо захисту прав дітей у цифровому середовищі та встановлює вимоги до цифрової грамотності. Закон України "Про захист персональних даних" - встановлює правила збору, обробки та зберігання персональних даних в інтернеті, включаючи освітні ресурси. Закон України "Про кібербезпеку" - встановлює правила захисту інформації від кіберзлочинців та встановлює відповідальність за порушення цих правил. Також в Україні прийнято Закон України "Про

кібербезпеку" від 05.06.2018 року № 2469-VIII, який визначає основні принципи та напрямки діяльності держави у сфері кібербезпеки, а також встановлює вимоги до забезпечення кібербезпеки органами влади та підприємствами. За останні роки в Україні було прийнято кілька нормативних документів, які стосуються безпечного цифрового освітнього середовища. "Концепція розвитку інформаційно-освітнього середовища загальноосвітніх навчальних закладів" (постанова Кабінету Міністрів України від 17.05.2017 № 355). Цей документ передбачає створення безпечного інформаційно-освітнього середовища, яке забезпечує безпеку інформаційних технологій у навчальних закладах.

Нині цифрове освітнє середовище університету стикатється з різними небезпеками. Університети можуть піддаватися кібератакам, що призводить до порушення нормального функціонування середовища, викрадення конфіденційної інформації або пошкодження інформаційних ресурсів. Збір конфіденційної інформації та даних може бути ризиком в умовах цифрового навчання [5]. Недостатня захищеність інформаційних систем призводить до витоку даних, втрати даних або недоступності онлайн-ресурсів. Учасники цифрового навчання стикаються з вірусами та зловмисним програмним забезпеченням, що призводить до витрат на відновлення даних або до втрати даних. Деякі студенти та викладачі не мають доступу до належних технологій для цифрового навчання, що призводить до нерівності в навчанні та оцінюванні.

Безпечне цифрове освітнє середовище - це середовище, де користувачі безпечно отримують, зберігають та обробляють цифрову інформацію для цілей навчання та розвитку. Це включає в себе захист від шкідливих програм, вірусів, шахрайства та кібератак, а також захист особистої інформації користувачів.

Створення безпечного цифрового освітнього середовища є важливим завданням для університетів в Україні, особливо в період війни, коли інформаційна безпека є одним із найважливіших факторів. Для створення та функціонування такого простору необхідно вживати заходів забезпечення безпеки відповідно до вимог законодавства та найкращих практик з цифрової безпеки .

Один із важливих заходів який варто використовувати - захист особистих даних. Це є дуже важливим питанням, оскільки ці дані можуть містити конфіденційну інформацію про людину, таку як її ім'я, адресу, номер соціального страхування, фінансову інформацію та іншу інформацію, що може бути використана для крадіжки особистих коштів, ідентифікаційного злочину або іншої злочинної діяльності. Забезпечення конфіденційності особистих даних студентів та викладачів - це важлива і складна задача, яка вимагає дотримання різноманітних правил та норм. Щоб забезпечити конфіденційність особистих даних студентів та викладачів потрібно зберігати дані в безпечному місці. Всі дані повинні

зберігаються в безпечному місці з обмеженим доступом для незаконних осіб, використовувати паролі та інші заходи безпеки. Забезпечити обмежений доступ до особистих даних студентів та викладачів, дозволяється доступ лише тим, хто має повноваження переглядати ці дані. Рекомендується створити політику доступу до даних та регулярно оновлювати її. Використовувати захист від вірусів та програм шпигунів, щоб захистити дані від зловмисників, які можуть намагатися зламати систему та отримати доступ до конфіденційної інформації та політику знищення даних, яка визначає, як довго можна зберігати особисті дані, а потім вони повинні бути видалені. Працівники відповідних відділів закладу освіти повинні бути ознайомлені з правилами та нормами, що стосуються конфіденційності особистих даних та дотримуватися їх, регулярно оновлювати дані та забезпечувати резервне копіювання [4].

Не менш важливим заходом є захист від шкідливого контенту, тобто моніторинг та блокування небажаного контенту, вірусів, шкідливих програм, спаму та ін. Обов'язково потрібно встановлювати фільтри інтернет-трафіку, вони дозволяють блокувати доступ до веб-сайтів зі шкідливим контентом, таким як порно, азартні ігри, насильство і тероризм [6]. Деякі фільтри також можуть блокувати доступ до соціальних мереж, якщо вони вважаються небезпечними або небажаними для використання в освітньому контексті.

Важливо розробити політику використання Інтернету яка буде визначати правила використання мережі в університеті, та включати до політики обов'язкове встановлення антивірусного програмного забезпечення на всіх комп'ютерах, які використовуються студентами та викладачами. Проводити на постійній основі навчання з безпеки Інтернету, включати курси безпеки роботи в мережі для студентів і викладачів, а також навчання того, як виявляти і уникати шкідливого контенту та заходи для захисту від кібербулінгу та онлайн-знущань [7].

Використовувати захищене з'єднання, електронні підписи, криптографічні технології, що дозволять забезпечити безпеку під час роботи з електронними документами та іншим цифровим контентом.

Безпечне цифрове освітнє середовище Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка складається з різних компонентів (система автентифікації та авторизації, криптографічний захист, захист мережі, моніторинг безпеки, захист даних), які взаємодіють між собою, щоб забезпечити цілісність, конфіденційність та належну доступність даних, які зберігаються та передаються в цьому середовищі. Система автентифікації та авторизації - компонент, який визначає, хто має доступ до яких даних та яким чином. Для цього університетом використовується система логінів та паролів, а також різні ролі та права доступу.

В університеті експлуатуються різні криптографічні протоколи та алгоритми, такі як SSL / TLS, AES тощо. Для захисту мережі від атак, таких як DDoS-атаки, фішингові атаки тощо, університет користується спеціальними протоколами та програмним забезпеченням, такі як файрвол та IDS / IPS. Відбувається постійний моніторинг в цифровому середовищі, для виявлення потенційних загроз безпеці.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка використовує ряд сервісів та інструментів, які сприяють функціонуванню безпечного цифрового освітнього середовища в університеті. Learning Management System (LMS): це програмне забезпечення, яке дозволяє створювати та керувати онлайн-курсами та навчальними матеріалами. Багато LMS мають вбудовані інструменти для безпеки, такі як автентифікація користувачів та захист від вірусів та зловмисного програмного забезпечення. Virtual Private Networks (VPN) - це програми, які забезпечують безпеку під час з'єднання з мережею Інтернет, забезпечуючи захист приватної інформації, такої як паролі та інші дані, що передаються через мережу.

Щоб забезпечити безпеку під час відеоконференції та онлайн-зустрічей, використовуються програми з шифруванням та захистом від вторгнень.

Zoom - це одна із платформа відеоконференцій, яка дозволяє студентам та викладачам здійснювати відеозв'язок та проводити онлайн-уроки.

Turnitin - платформа, яка дозволяє викладачам перевіряти оригінальність текстів студентів та виявляти плагіат.

Google Drive - безкоштовний хмарний сховище, яке дозволяє зберігати та ділитися файлами, такими як презентації, документи та фотографії.

Proctorio - програма, яка дозволяє викладачам відслідковувати активність студентів під час онлайн-тестів та екзаменів, щоб запобігти шахрайству.

Slack - це платформа для спілкування та співпраці між студентами та викладачами, яка дозволяє створювати групи, обмінюватися повідомленнями та документами.

Ці сервіси використовуються університетом для вдосконалення процесу навчання та забезпечення безпеки студентів та викладачів у цифровому середовищі. Крім того, ці сервіси допомагають університету зменшити витрати на освіту та поліпшити якість навчання, забезпечивши студентам більше можливостей для самостійного навчання та взаємодії з викладачами. На сьогоднішній день цифрові технології вже стали необхідною складовою процесу навчання та безпеки в Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, тому

використання не лише таких сервісів є ключовим для успішного навчання та розвитку студентів.

Крім цих сервісів, університет використовує різноманітні інструменти для аналізу даних студентів та визначення їх прогресу. Наприклад, платформи, які дозволяють студентам та викладачам створювати та використовувати цифрові портфоліо, які забезпечують можливість зберігання та оцінювання робіт студентів, а також відстежування їх прогресу у відношенні визначених метрик.

Сервіси для віддаленої співпраці та проектної роботи, такі як Trello, Asana та Jira, допомагають студентам та викладачам ефективно співпрацювати та керувати проектами віддалено. Зокрема, такі сервіси дозволяють створювати спільні дошки для організації завдань та проектів, розподіляти ролі та відстежувати прогрес роботи кожного учасника команди. Крім того, ці сервіси дозволяють зберігати всю інформацію щодо проекту в одному місці, що забезпечує зручність та ефективність співпраці.

Інновації, спрямовані на забезпечення безпеки віртуального простору є дуже важливими в сучасному світі, оскільки зростає кількість інформаційних загроз, які можуть торкнутися користувачів [12].

Застосування технології штучного інтелекту для розпізнавання шкідливих веб-сайтів та контенту; розробка програм, що забезпечують безпеку відеоконференцій та онлайн-занять, включаючи захист від непроханих гостей та витоку конфіденційної інформації; розробка криптографічних засобів для захисту персональної інформації користувачів від кіберзлочинців це ті інновації, які допоможуть забезпечити безпеку в цифровому освітньому середовищі закладу вищої освіти.

Розвиток безпечного цифрового освітнього середовища є важливим напрямом розвитку освіти в Україні. У зв'язку зі стрімким розвитком технологій, освітній процес потребує нових підходів і інструментів, які забезпечують зручний та ефективний доступ до навчальних матеріалів, сприяють розвитку цифрової грамотності, підвищують якість освіти та забезпечують конкурентоспроможність української освіти в міжнародному контексті. Українські науковці активно досліджують безпечне цифрове освітнє середовище закладів освіти та розробляють нові підходи до використання цифрових технологій у навчанні.

Враховуючи швидкий розвиток технологій та загрози безпеці в цифровому середовищі, важливо постійно оновлювати та вдосконалювати систему безпеки в університеті. Регулярні огляди та аудити безпеки допоможуть виявляти потенційні загрози та захистити цифрове освітнє середовище від можливих атак та інших загроз безпеці.

Такі напрямки подальшого дослідження як розробка та впровадження нових технологій та методів захисту даних в цифровому

освітньому середовищі, що можуть забезпечити більш ефективний захист від кібератак, дослідження взаємозв'язку між цифровим освітнім середовищем та мотивацією студентів до навчання та покращення якості навчального процесу, аналіз використання соціальних мереж та месенджерів у навчальному процесі та вивчення їхнього впливу на безпеку даних та інформації, вивчення проблем та викликів, що виникають у зв'язку зі зберіганням та обробкою персональних даних студентів та викладачів в цифровому освітньому середовищі, аналіз ефективності програм та заходів з підвищення кібербезпеки в університетах та розробка рекомендацій щодо їх покращення можуть допомогти вдосконалити кібербезпеку в університетському середовищі та забезпечити ефективний захист від кіберзагроз та розвивати безпечне цифрове середовище.

Сьогодні в усьому світі проводяться проекти, які спрямовані на розширення доступу до цифрових ресурсів для учасників освітнього процесу, створення та підтримку електронних навчальних платформ, розробку та впровадження інтерактивних навчальних програм, а також надання підтримки та навчання освітянам з питань використання цифрових технологій у навчальному процесі.

Список використаних джерел:

1. Mohammadi, H., & Akbari, M. (2021). The impact of digital technologies on education: A systematic review. *Education and Information Technologies*, 26 (1), 437-466.
2. Gao, F., Luo, T., & Zhang, K. (2020). Effects of mobile learning on English language achievement and self-regulated learning: A meta-analysis. *Educational Research Review*, 29, 100314.
3. Поліщук М. Цифрові технології та виклики для суспільства: перспективи розвитку та наслідки. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: комп'ютерні системи та мережі. 2019 рік.
4. Неділько І., Хомярчук А., Магдисюк Л. Інноваційне освітнє середовище: теоретичний аспект. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 6(11). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-6\(11\)-278-287](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-6(11)-278-287) (дата звернення: 18.03.2023).
5. Khalil, M., & Ebner, M. (2021). Learning analytics in higher education: A systematic review and future perspectives. *Journal of Educational Computing Research*, 59 (6), 1603-1632.
6. Wang, S., & Chen, X. (2020). The effects of digital game-based learning on students' motivation, engagement and academic achievement: A systematic review. *Educational Research Review*, 30, 100326.
7. Олена Шаповал. Цифрова грамотність як основна складова професійної компетентності сучасного фахівця. Науковий вісник Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України. 2018 рік.
8. Zaika A., Soroka V. Digital educational environment of the institution of professional (vocational and technical) education. *В у л л е т і н of oleksandr dovzhenko hlukhiv national pedagogical university*. 2020. Vol. 44, no. 3. P. 130–139. URL: <https://doi.org/10.31376/2410-0897-2020-3-44-130-139> (date of access: 24.03.2023).

9. Подуфалова К. Освітнє середовище педагогічного коледжу: складові ефективності. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 11(16). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-11\(16\)-130-141](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-11(16)-130-141) (дата звернення: 24.03.2023).
10. Франчук Н. П. Сучасне освітнє середовище. *New computer technology*. 2019. Т. 17. С. 7–11. URL: <https://doi.org/10.55056/nocote.v17i0.937> (дата звернення: 18.03.2023).
11. Чернець І. В., Даньшева С. О. Віртуальне освітнє середовище як фактор конкурентоспроможності вищої освіти. *Theory and methods of learning mathematics, physics, informatics*. 2015. Т. 13, № 3. С. 234–241. URL: <https://doi.org/10.55056/tmn.v13i3.1005> (дата звернення: 24.03.2023).
12. Warschauer, M. (2010). Digital Literacy Studies: Progress and Prospects. *Journal of Computer Assisted Learning*, 26 (6), 539-546.

Сергій ЗАХАРІН

ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Освітня система України працює в умовах широкомасштабної збройної агресії російської федерації. Відповідно, на освітній процес впливають багато негативних чинників, зокрема: неможливість здобувачів освіти (студентів, учнів) та педагогів (вчителів, викладачів, майстрів) фізично брати участь у освітньому процесі; знищення та руйнування закладів освіти; відсутність електроенергії; дефіцит фінансування та ін.

Цілком очевидно, що громадяни (в основному студенти та учні), які здобувають освіту в складних умовах воєнного стану, мають (та вочевидь матимуть у найближчому майбутньому) певні прогалини в знаннях, вміннях та навичках. За таких обставин випускники закладів освіти матимуть дещо нижчий (порівняно з минулорічними) рівень компетенції, або навіть недостатній рівень (порівняно із вимогами освітніх стандартів та програм). Відтак, знижується людський потенціал національного господарства.

В умовах воєнного стану значна частина закладів освіти здійснюють освітній процес в змішаному форматі, який передбачає одночасне навчання в очному режимі (традиційну роботу в класі або аудиторії) та дистанційному режимі (роботу із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій). Результативність дистанційного навчання та його вплив на компетентність здобувачів (випускників) емпірично досліджено дуже мало.

Значних негативних наслідків збройної агресії російської федерації проти України зазнали всі ланки (складники) освітньої системи. Найбільші «прогалини» в знаннях, вміннях та навичках, цілком очікувано, спостерігаються у здобувачів, які традиційно набувають компетенції переважно у очному форматі. Йдеться, передусім, про медичні та фармацевтичні спеціальності, окремі технічні та інженерні спеціальності (ланка вищої освіти), а також про низку робітничих професій (ланка професійно-технічної освіти). Як відомо, освітній процес в закладах професійної освіти націлений не лише на здобуття знань, а в значній мірі – на опанування певних практичних навичок та вмінь, які традиційно відпрацьовуються в очному форматі. Переведення навчання майбутніх робітників в дистанційний режим неодмінно призводить до суттєвого ускладнення в належному опануванні професійних навичок та вмінь, а отже, ставить під сумнів результати від здобуття такої освіти.

Станом на початок листопада 2022 р. внаслідок військової агресії рф проти України було повністю зруйновано 95 дитячих садочків, 180 шкіл,

20 закладів позашкільної освіти, 15 закладів професійної (професійно-технічної) освіти, 13 коледжів та технікумів, 8 університетів та інститутів. *Значні ушкодження* отримали понад 3 тис. закладів освіти.

Можна стверджувати, що функціонування системи освіти України, як і інших сфер суспільного життя, відбувається у кризових (надзвичайних) умовах. Значні ризики генералізуються, звісно, в безпековій сфері і пов'язані із значним ускладненням підтримки освітнього середовища в безпечному стані. Можемо виокремити *низку фундаментальних проблем* організації безпечного функціонування системи України в умовах збройної агресії російської федерації:

- недостатня кількість об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту (сховищ та протирадіаційних укриттів) закладів освіти, побудованих відповідно до нормативних вимог, та невідповідність існуючих об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту вимогам законодавства;

- низький рівень дотримання вимог пожежної та техногенної безпеки закладів освіти;

- низький рівень відповідності об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту закладів освіти вимогам щодо необхідної місткості таких укриттів та кількості евакуаційних виходів, наявності водопостачання, водовідведення, вентиляції, обігріву, освітлення, засобів зв'язку та Інтернету, засобів надання першої медичної допомоги, доступності для маломобільних груп населення, а також можливості організації у таких укриттях освітнього процесу;

- застаріла нормативно-правова база щодо створення безпечних умов перебування у закладах освіти здобувачів освіти, педагогічних, науково-педагогічних працівників, адміністрації та інших працівників;

- відсутність встановленого порядку організації охорони закладів освіти, зокрема із залученням органів поліції охорони та інших суб'єктів охоронної діяльності (із встановленням комплексу тривожної сигналізації (КТС) з підключенням до пунктів централізованого спостереження та реагування;

- відсутність належної організації пропускового режиму в закладах освіти (огорожа, стаціонарні металодетектори, система контролю доступу тощо); відсутність у закладах освіти систем зовнішнього та внутрішнього відеоспостереження;

- недоступність більшості закладів освіти та захисних споруд цивільного захисту при закладах освіти для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення;

- відсутність необхідної кількості шкільних автобусів для підвезення здобувачів освіти та педагогічних працівників до/з закладів загальної середньої освіти;

- недостатній рівень охоплення превентивними поліцейськими послугами закладів освіти;

- недостатній рівень обізнаності учасників освітнього процесу про їх права, обов'язки та відповідальність, а також правила безпечної поведінки;

- незнання учасниками освітнього процесу правил безпечної поведінки (в побуті, правил дорожнього руху, в тому числі які вчиняються з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем);

- низький рівень обізнаності учнів та студентів щодо кіберзагроз та формування безпечної поведінки у мережі Інтернет;

- неготовність учасників освітнього процесу до дій в умовах надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, бойових дій;

- відсутність у працівників закладів освіти навичок надання першої медичної допомоги, забезпечення психологічної підтримки здобувачів освіти; обмежений доступ до послуг з охорони психічного здоров'я та психосоціальної підтримки учасників освітнього процесу під час навчання та роботи з урахуванням впливу воєнних чинників на їхнє психічне здоров'я; відсутність комплексної інфраструктури психоемоційної підтримки та психологічної допомоги учасникам освітнього процесу;

- необхідність забезпечення умов для інклюзивного навчання та підтримки в освітньому процесі здобувачів освіти, які цього потребують, відповідно до нових безпекових умов.

З перших днів повномасштабного вторгнення рф органи влади України здійснювали заходи, спрямовані на мінімізацію негативного впливу цих викликів, а також на підтримку розвитку системи освіти.

Станом на кінець 2022 р. у сфері загальної середньої освіти освітній процес здійснювався у 12,9 тис. шкіл (7,7 тис. – традиційний та змішаний формати, 5,2 тис. – онлайн-формат), його забезпечували понад 500 тис. вчителів та вихователів. До навчального процесу у закладах загальної середньої освіти залучено понад 4 млн. здобувачів освіти, у тому числі 1,0 млн. – навчаються очно, 1,1 млн. – у змішаному форматі.

У сфері професійної (професійно-технічної) освіти освітній процес здійснювали 564 закладів (85% від загальної кількості), у тому числі очно (наживо) – 157 закладів, дистанційно – 120 закладів, у змішаному форматі – 287 закладів. До занять з 1 вересня 2022 р. приступило 225,5 тисяч здобувачів освіти, у тому числі нового прийому – 81,3 тисячі.

У сфері вищої та фахової передвищої освіти освітній процес у традиційному та змішаному форматах здійснюється у 731 закладі, що складає понад 80% від їхньої загальної кількості. Понад 40 закладів, які були розташовані у тимчасово окупованих або прифронтових територіях, переміщено на інші території, навчальний процес в цих закладах підтримується в основному в онлайн-форматі.

Велика увага приділяється облаштуванню *укриттів фонду захисних споруд цивільного захисту*. Станом на початок 2023 р. у закладах освіти обладнано 18,1 тис.укриттів (у закладах вищої та фахової передвищої освіти – 1,1 тис., професійної освіти – 0,6 тис., загальної середньої освіти – 9,6 тис., дошкільної освіти – 5,9 тис., інших – 0,9 тис.). Укриття мають 64,6% закладів освіти. Найвищий відносний рівень забезпеченості укриттями мають заклади професійної освіти (94,3%), найнижчий – дошкільної освіти (52,7%). В укриттях закладів освіти можуть одночасно розміститися 4,4 млн. осіб.

Центральним органом виконавчої влади, який бере участь у формуванні та безпосередньо реалізує державну політику у сфері освіти, є Міністерство освіти і науки України. На період воєнного стану цьому Міністерству надано повноваження видавати накази з невідкладних питань, не врегульованих законодавством про освіту.

Основна увага органів влади фокусується на організації освітньої діяльності закладів освіти всіх ланок освітньої системи, підтримці учасників освітнього процесу (педагогів та здобувачів освіти) та забезпеченні безпеки освітнього середовища.

За ініціативою Президента України у Державному бюджеті на 2023 р. передбачено державну субвенцію з державного бюджету місцевим бюджетам на спорудження укриттів у розмірі 1,5 млрд.грн.

Під час воєнного стану з метою стимулювання залучення молоді до навчання у закладах освіти органи державної влади України застосовували і продовжують застосовувати різноманітні управлінські інструменти, у першу чергу ті, які суттєво полегшують доступ до освіти. Такий підхід дав належний результат. Приміром, у сфері вищої освіти було оголошено про три сесії вступу (основна і дві додаткові), у сфері професійної освіти приймання заяв було продовжено до 1 листопада 2022 року.

На законодавчому рівні здійснюються заходи, спрямовані на збереження кадрового потенціалу системи освіти. Так, Законом України «Про внесення змін до статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації деяких категорій громадян» від 14 квітня 2022 року № 2196-IX учням і педагогічним працівникам закладів професійної (професійно-технічної) освіти надано право на відстрочку від призову на військову службу під час мобілізації.

Безпека закладів освіти є пріоритетним напрямом діяльності Міністерства освіти і науки України, а також інших відповідних органів державної влади (Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України, Державної служби з надзвичайних ситуацій та ін.), місцевого самоврядування та засновників закладів освіти. Попри постійні збройні атаки країни-агресора в Україні організовано освітній процес

таким чином, аби абсолютно всі здобувачі освіти, де б вони не знаходилися, мали доступ до якісних освітніх послуг. Працівники органів управління освітою та закладів освіти докладають значних зусиль для формування безпечного освітнього середовища.

За ініціативою Міністерства освіти і науки України створено міжвідомчу робочу групу, до складу якої увійшли 25 провідних фахівців з різних органів державної влади (Міністерства економіки, регіональної політики, охорони здоров'я, внутрішніх справ, Національна поліція, ДСНС та ін.) розробили проєкт Концепції безпеки закладів освіти. Реалізація Концепції сприятиме створенню належного нормативно-правового забезпечення для підтримки відповідного (мінімально достатнього) рівня безпеки освітнього середовища в Україні. У цьому документі викладено комплексне стратегічне бачення створення безпечного освітнього середовища у закладах освіти та забезпечення в них рівних, належних і безпечних умов для здобуття освіти.

Спільна діяльність різних органів державної влади та місцевого самоврядування спрямована на забезпечення безпекових умов навчання та викладання допоможе убезпечити учасників освітнього процесу від непередбачуваних подій, спричинених військовою агресією російської федерації проти України, а також надасть можливість безперешкодної реалізації права на освіту та належні, безпечні та здорові умови навчання та праці.

В умовах воєнного стану органи влади України продовжують виконувати традиційні функції у сфері регулювання освітньої діяльності та стимулювання розвитку освітньої системи. У 2022 р. фахівцями розроблено, а Міністерством освіти і науки України затверджено 25 державних освітніх стандартів з різних професій. Затверджено Перелік підручників (посібників) для здобувачів освіти, у виданні яких є потреба, проведено конкурсний відбір та розпочато їх друк (за підтримки Програми «EU4Skills: Кращі навички для сучасної України»).

Нормативно-правова та методична підтримка закладів освіти здійснюється не лише шляхом розробки нормативних (директивних) документів, а і шляхом надання консультацій та рекомендацій, з огляду на найбільш актуальні проблеми, які виникають в реальній практиці. Значна зросла кількість робочих зустрічей та нарад, що проводяться в режимі онлайн, під час яких учасники можуть обмінятися думками та поставити запитання, не покидаючи робочого місця [3].

Слід зазначити, що заклади освіти в умовах воєнного стану виконують не лише освітні, але й гуманітарні функції. В перші тижні і місяці агресії в закладах освіти розміщувалися громадяни, які вимушено залишили своє житло на тимчасово окупованих та «прифронтових» територіях.

Поряд із цим у закладах освіти організовувалися «гуманітарні штаби» («гуманітарні хаби»), які здійснювали надання гуманітарної допомоги всім, хто її потребував [4].

У березні 2022 р. було ухвалене рішення про проведення національного мультипредметного тесту (НМТ). На нашу думку, НМТ не можна вважати «відмовою від зовнішнього незалежного оцінювання», як це трактують окремі експерти, а є особливою спрощеною формою такого оцінювання. Це дало змогу дебюрократизувати значну частину процесів, пов'язану із вступом до закладів вищої освіти. Проведення НМТ у 2022 р. призвело до значної економії бюджетних коштів, а згодом – до збільшення кількості вступників. НМТ проводилося не лише в Україні, а також у 34 країнах, де знаходиться значна кількість біженців, які виявили бажання вступити до українських закладів вищої освіти.

Значно трансформувалися напрями міжнародної-договірної роботи. У 2022 р. організовано та проведено перемовини з міжнародними партнерами, забезпечено здійснення внутрішньодержавних процедур погодження та підготовки до підписання проектів міжнародних договорів, здійснення внутрішньодержавних процедур припинення дії міжнародних угод в галузі освіти і науки. У зв'язку з безпрецедентним широкомасштабним збройним вторгненням 24.02.2022 рф на територію незалежної України та активної підтримки рб, припинено дію всіх міжнародних договорів України в галузі освіти і науки з країною-агресором та її союзником – республікою білорусь (усього 8 міжнародних угод).

26 травня 2022 р. підписано Угоду між Урядом України та Урядом Фінляндської Республіки про внесення змін до Угоди між Урядом України та Урядом Фінляндської Республіки про реалізацію проекту «Фінська підтримка реформи української школи» від 5 березня 2018 року». 08 серпня 2022 р. підписано Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством освіти і науки України та Кембриджським Університетом. 22 листопада 2022 р. підписано Угоду між Міністерством освіти, молоді та спорту Чеської Республіки та Міністерством освіти і науки України про співробітництво в галузі освіти і науки. 06 грудня 2022 р. підписано Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Молдова про співробітництво у сфері вищої освіти.

Підготовлено до підписання міжнародні угоди і протоколи: Протокол про співробітництво в галузі освіти між Міністерством освіти і науки України та Міністерством національної освіти Румунії; Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво у галузі освіти; Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством освіти і науки України та Міністерством закордонних справ і торгівлі Угорщини про співробітництво за стипендіальною програмою Угорщини на 2022–2024 роки; Угода між Кабінетом Міністрів

України та Урядом Республіки Сенегал про співробітництво у сфері вищої освіти та наукових досліджень; Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії про взаємне визнання документів про освіту та вчених звань; Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Молдова про академічне взаємне визнання документів про освіту і наукові ступені.

Тривають перемовини щодо опрацювання та узгодження текстів проектів Угод з міжнародними партнерами: Угода між Міністерством освіти і науки України та Міністром освіти і науки Республіки Польща про співробітництво в сфері вищої освіти; Угода співробітництво у сфері вищої освіти та наукових досліджень між Міністерством освіти і науки України та Міністерством вищої освіти, наукових досліджень та інновації Королівства Марокко; Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Кіпр про взаємне визнання освітніх кваліфікацій та наукових ступенів; Угода між Міністерством освіти і науки України та Міністерством виховання і вищої освіти Ліванської Республіки про співробітництво в сфері вищої освіти та ін.

Значно трансформувалися вектори міжнародного співробітництва у сфері освіти. З метою організації надання допомоги закладам Міністерством освіти і науки України здійснено низку консультацій з представниками діючих міжнародних проектів. Завдяки цьому закуплено та передано закладам освіти специфічне обладнання та устаткування. Зокрема, у рамках Програми ЄС «EU4Skills: Кращі навички для сучасної України» 58 закладів отримали ліжка, матраци, ковдри, подушки тощо, у рамках реалізації проекту ПРООН «Підтримка ЄС для Сходу України: Компонент П(ПТ)О» 22 заклади отримали бойлери, мийки, пральні машини, ліжка, матраси тощо, у рамках українсько-швейцарського проекту «Державно-приватне партнерство задля покращення сантехнічної освіти в Україні» 8 закладів отримали бойлери, мийки, пральні машини тощо.

5 серпня 2022 року підписано Грантову та Проектну угоду між Кабінетом Міністрів України в особі Міністерства освіти і науки («Одержувач») та Українським фондом соціальних інвестицій («УФСІ») («Організація – виконавець Проєкту») та KfW (Німеччина, Франкфурт-на-Майні), на надання 20 млн євро на створення центрів професійної досконалості.

За підтримки міжнародних партнерів українськими закладами освіти здійснюється навчання дорослого населення (внутрішньо переміщених осіб).

Розробляються/адаптуються навчальні онлайн курси для здобувачів освіти з метою подальшого їх розміщення на освітній онлайн платформі «Професійна освіта онлайн». Розроблено та завантажено на тестову платформу МОН «Професійна освіта онлайн» 3 модулі з професії

«Кухар», а також курс «Практикум з розвитку м'яких навичок» (включає модулі з командної роботи, управління часом, обміну знаннями, управління стресом).

Проводяться заходи з метою подальшої цифровізації сфери освіти, що є одним із способів підтримки доступу громадян до якісних освітніх послуг. Значно розширено функціональні можливості та контекст платформи «Всеукраїнська школа онлайн», що дає змогу навчатися через перегляд відеоуроків зі шкільної програми. Забезпечується функціонування онлайн-платформи з профорієнтації в рамках всеукраїнського проекту з профорієнтації та побудови кар'єри «Обери професію своєї мрії». Протягом 2022 р. створено 9 профорієнтаційних відеолекцій про типи інтелекту. Розроблено 10 мультимедійних онлайн-уроків у міжнародному форматі SCORM щодо психологічної підтримки учнів під час/після війни (курс підвищення кваліфікації для освітян «Перша психологічна допомога учасникам освітнього процесу під час та після завершення воєнних дій»). Станом на початок листопада 2022 р. онлайн-платформою з профорієнтації скористалися 129 тис. учасників освітнього процесу, з них: перегляд відеоконтенту – 125,7 тис.; профорієнтаційне консультування – майже три тис. здобувачів освіти; профорієнтаційне індивідуальне онлайн-тестування – 4,6 тис. здобувачів освіти.

Для викладачів закладів освіти проведено онлайн тренінги з безпекових питань (зокрема, «Мінна безпека та наслідки війни», «Управління конфліктами», «Європейські практики регулювання професійно-технічної освіти», «Модель електронного навчання», «Оцінювання на основі компетентностей», «Впровадження гендерного підходу у системі П(ПТ)О» та ін.).

Під час підготовки органів управління освітою та керівників закладів освіти до нового 2022/23 навчального року Міністерство освіти і науки України надавало відповідні консультації і роз'яснення. Зокрема, було Засновникам і керівникам шкіл необхідно [1]:

- забезпечити облаштування безпечного простору у закладі (укриття, запасні виходи);
- здійснити заходи щодо мінної безпеки (інформування учнів, спільні заходи із залученням ДСНС);
- розробити схему евакуації учасників освітнього процесу (зокрема й до найближчого укриття, якщо таке не обладнане у школі);
- розробити алгоритм дій працівників і учнів закладу під час евакуації.

У подальшому необхідно докласти чимало зусиль для підтримки функціонування та розвитку системи освіти України в умовах воєнного стану. Ключова мета – забезпечення безпеки освітнього середовища, мінімізація ризиків воєнного, кримінального та техногенного характеру.

Ця робота, з одного боку, має здійснюватися на рівні найвищих стандартів, а з іншого боку – вона фактично здійснюється в умовах воєнного стану та суттєвих бюджетних обмежень [2].

З урахуванням наведеного вважаємо, що підвищення рівня безпеки освітнього середовища має здійснюватися шляхом виконання таких ключових завдань: створення безпечної інфраструктури закладів освіти; попередження та протидія негативним безпековим явищам в освітньому середовищі; формування компетентностей безпеки в учасників освітнього процесу; організація безпечного підвезення учнів та вчителів до/з закладів загальної середньої освіти [1; 3; 5].

Завдання щодо створення безпечної інфраструктури закладів освіти має бути виконане шляхом реалізації таких програм і проєктів:

- облаштування існуючих та будівництво нових захисних споруд цивільного захисту закладів освіти із застосуванням проєктів повторного використання або за індивідуальними проєктними рішеннями з урахуванням вимог протипожежної безпеки, вимог щодо необхідної кількості евакуаційних виходів, наявності водопостачання, водовідведення, вентиляції, обігріву, освітлення, Інтернету, засобів надання першої медичної допомоги, доступності для маломобільних груп населення, включаючи осіб з інвалідністю;

- забезпечення виконання вимог щодо належної організації освітнього процесу в захисних спорудах цивільного захисту закладів освіти; забезпечення пожежної та техногенної безпеки закладів освіти;

- забезпечення в установленому порядку охорони закладів освіти із залученням служб (підрозділів) охорони, обладнання будівель закладів освіти тривожною сигналізацією з виведенням сигналу на пульт охорони, встановлення у закладах освіти систем зовнішнього та внутрішнього відеоспостереження, встановлення стаціонарних металодетекторів, облаштування необхідних огорож та здійснення інших інфраструктурних заходів щодо організації безпеки закладів освіти;

- удосконалення нормативно-правової бази з метою створення безпечних умов перебування учасників освітнього процесу у закладах освіти.

Завдання щодо організації ефективного попередження та протидії негативним безпековим явищам в освітньому середовищі має бути виконане шляхом реалізації таких програм і проєктів:

- організація надання закладам освіти ефективних охоронних послуг щодо недопущення вчинення правопорушень стосовно учасників освітнього процесу;

- запровадження системи раннього попередження та евакуації учасників освітнього процесу в разі нападу, ризику нападу на заклад освіти або іншої небезпеки;

- впровадження алгоритму дій у разі виникнення небезпечних ситуацій, виявлення вибухонебезпечних та інших підозрілих предметів у закладі освіти;

- трансформація психологічної служби системи освіти та психологічного супроводу з урахуванням сучасних викликів;

- удосконалення нормативно-правової бази щодо підвищення ефективності попередження та недопущення вчиненню правопорушень в закладах освіти.

Завдання щодо формування компетентностей безпеки в учасників освітнього процесу має бути виконане шляхом реалізації таких програм і проєктів:

- організація системного навчання учасників освітнього процесу діям в умовах надзвичайних ситуацій;

- актуалізація (уточнення) освітніх програм з питань безпеки життєдіяльності, цивільного захисту та домедичної допомоги, прав, свобод та обов'язків громадянина та впровадження соціально-емоційного навчання та здійснення інтеграції знань про психічне здоров'я в освітній процес та освітню діяльність.

- запровадження в освітній процес закладів освіти програм, спрямованих на формування у здобувачів освіти правової поведінки, запобігання конфліктів та правопорушень, здобуття навичок щодо безпечної поведінки в мережі Інтернет;

- запровадження обов'язкового підвищення кваліфікації, рівня обізнаності та підготовки педагогічних, науково-педагогічних та інших працівників закладів освіти з безпекових питань, питань базових психологічних втручань, основ психологічної самопомоги та прав, свобод та обов'язків громадянина;

Завдання щодо організації безпечного підвезення учнів та вчителів до/з закладів загальної середньої освіти має бути виконане шляхом реалізації таких програм і проєктів:

- забезпечення придбання обласними державними (військовими) адміністраціями та / або територіальними громадами шкільних автобусів, у тому числі спеціально обладнаних для перевезення маломобільних груп населення;

- організація та супроводження процесу надання міжнародної допомоги у вигляді шкільних автобусів або коштів на їх придбання для організації підвезення учнів та вчителів до/з закладів загальної середньої освіти;

- залучення до співпраці підприємств, установ, організацій, в тому числі міжнародних, транспортного профілю для організації підвезення учнів та вчителів до/з закладів загальної середньої освіти.

На нашу думку, здійснення цих та інших програм (заходів) підвищить ефективність превентивної діяльності щодо запобігання та

попередження вчиненню правопорушень в освітньому середовищі, створить відносно безпечні умови для забезпечення освітнього процесу, комфортну міжособистісну взаємодію, що сприятиме емоційному благополуччю учасників освітнього процесу, відсутності будь-яких проявів насильства, достатніх ресурсів для їх запобігання, а також дотримання прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу.

Одна з актуальних проблем – методичне забезпечення формування оновленої мережі закладів освіти. Це завдання актуальне для всіх ланок освіти. Здійснюється робота над оновленням баз даних, структури нових форм державної та адміністративної статистичної звітності у галузі освіти (нині створено відповідну міжвідомчу робочу групу). Триває робота над розробленням проєктів державних освітніх стандартів, освітніх програм, онлайн курсів. Національна академія педагогічних наук України виконала низку піонерних досліджень, спрямованих на обґрунтування методичних підходів до оптимізації мережі закладів освіти в умовах воєнного стану.

Тривають консультації з партнерами з розвитку щодо продовження/започаткування нових проєктів у закладах освіти різних типів і форм власності в умовах воєнного стану.

Аналіз організації функціонування освітніх закладів та роботи органів влади України (передусім, Міністерства освіти і науки України) дозволяє дійти висновку, що основні зусилля в умовах воєнного стану сконцентровано на таких напрямках:

- надання невідкладної науково-методичної та консультативної допомоги керівникам та іншим працівникам закладів освіти (зокрема, при переміщенні таких закладів, при вирішенні питань щодо евакуації працівників та учнів, щодо збереження майна тощо),

- коригування нормативно-правового та методичного регулювання функціонування системи освіти, зумовленого необхідністю вирішення специфічних проблем воєнного стану,

- залучення міжнародної допомоги до вирішення нагальних проблем закладів освіти в умовах воєнного стану,

- стимулювання впровадження програм цифровізації у сфері освіти, що є відповіддю на виклики неможливості організації освітнього процесу у традиційному форматі,

- подальша популяризація розвитку професійної освіти, яка є однією з ключових ланок організації подальшого віднолення усіх економічних секторів.

Необхідні подальші зусилля щодо розбудови та підтримки безпечного освітнього середовища. Цю роботу доцільно проводити на основі методології програмно-цільового планування із належним рівнем ресурсного (у першу чергу фінансового) забезпечення.

В організації функціонування освітньої системи в умовах воєнного

стану доцільно розширювати практику державно-приватного партнерства, а також реалізацію програм із залученням міжнародних партнерів.

Слід розглянути питання про мінімізацію бюджетних і казначейських обмежень щодо фінансування програм і проектів у сфері розбудови безпечного освітнього середовища. Йдеться, зокрема, про можливість фінансування капітальних інвестицій на відновлення освітнього простору та здійснення закупівель, спрямованих на забезпечення та підтримку доступу до якісної освіти. Окрім того, раціонально видається ідея про можливість залучення благодійної допомоги безпосередньо до закладів освіти.

У подальшому необхідно дослідити актуальні питання організації роботи системи освіти в Україні в умовах воєнного стану. Зокрема, доволі цікавими є наступні аспекти проблематики, що досліджується: посилення нормативно-правової та науково-методичної підтримки розвитку системи освіти в умовах воєнного стану, у тому числі через збільшення бюджетного фінансування відповідних програм і проектів; вплив окремих видів міжнародної допомоги та програм міжнародної академічної мобільності на стан розвитку системи освіти; вплив дистанційного режиму навчання та процесів цифровізації освіти на результативність навчання; принципи та критерії формування нової мережі закладів освіти з урахуванням нових завдань щодо відновлення національного господарства; організаційно-правовий механізм створення та підтримки безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану; підвищення престижності праці та соціальної захищеності педагогічних працівників в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Безпечне освітнє середовище: підготовка закладів освіти до нового навчального року / Міністерство освіти і науки України, 2022 [Електронний ресурс]. – Доступний з: <https://mon.gov.ua/ua/news/bezpechne-osvitnye-seredovishe-pidgotovka-zakladiv-osviti-do-novogo-navchalnogo-roku>
2. Безпечне освітнє середовище в умовах воєнного стану: на що звернути увагу директору школи / Кабінет Міністрів України, 2022 [Електронний ресурс]. – Доступний з: <https://www.kmu.gov.ua/news/bezpechne-osvitnie-seredovyshche-v-umovakh-voiennoho-stanu-na-shcho-zvernuty-uvahu-dyrektoru-shkoly>
3. Мельник М. Освіта в умовах воєнного стану: результати опитування / М.Мельник / [Електронний ресурс]. – Доступний з: https://www.researchgate.net/publication/361425893_OSVITA_V_UMOVAN_VOENNOGO_O_STANU_REZULTATI_OPITUVANNA
4. Роз'яснення МОН щодо роботи закладів освіти у межах правового режиму воєнного стану / Міністерство освіти і науки України, 2022 [Електронний ресурс]. – Доступний з: <https://www.kmu.gov.ua/news/rozyasnennya-mon-shchodo-roboti-zakladiv-osviti-u-mezhah-pravovogo-rezhimu-voennogo-stanu>
5. Управління безпекою вищої освіти та її економічне регулювання в сучасних умовах / колектив авторів, за заг.ред. академіка НАПН України І.М.Грищенка. – К.: КНУТД, 2021. – 408 с.

Петро САУХ
Оксана БОЛЬШАЯ

ІННОВАЦІЇ В ДЕРЖАВНОМУ РЕГУЛЮВАННІ РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ТА РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

Державне регулювання здійснюється державними органами влади з допомогою використання різних методів і інструментів щодо результативної взаємодії освіти та ринку праці задля підвищення ефективності формування та використання людського капіталу. Методи державного регулювання поділяються на дві групи: прямого та непрямого впливу. Взаємозв'язок ринку освітніх послуг та ринку праці забезпечується через удосконалення важелів законодавчої, податкової, фінансово-кредитної, гуманітарної, соціальної політики.

Головними інструментами державного регулювання взаємодії освіти і ринку праці є: закони та підзаконні акти, державне замовлення, ліцензії, система податків та пільги на оподаткування, надання кредитів та державних гарантій, обсяги державного фінансування та фінансування з місцевих бюджетів (надання фінансової допомоги у вигляді дотацій, субсидій, субвенцій на розвиток перспективних напрямів партнерства між закладами освіти та потенційними роботодавцями. Державне регулювання ринку праці та освітніх послуг має прагнути до встановлення рівноваги. Процес державного регулювання взаємозв'язку освіти та ринку праці спрямований на розвиток ринку трудових ресурсів та формуванню трудового капіталу, а також поступовому збалансуванню попиту та пропозиції робочої сили населення держави. Держава є рівноправним суб'єктом при встановленні соціального партнерства між закладами освіти, громадянами і роботодавцями [1].

Епоха глобалізації і формування економіки знань відбувається через посилення інтеграції ринків освітніх послуг і праці та є важливою складовою задля успішного соціально-економічного розвитку держави. Бізнес і освіта перестають бути самодостатніми та все більше залежать один від одного. Знання є фактором успіху функціонування будь-якої господарчої системи на локальному, регіональному та глобальному рівні. Важливою умовою розвитку підприємства чи організації є безперервний процес вдосконалення та модифікації людського потенціалу засобами системи освіти. Постійний розвиток та модернізація існуючої системи підготовки кадрів, впровадження нових технологій взаємодії закладів освіти та підприємств спрямовані на вирішення кадрових, соціально-економічних та регіональних проблем реального та фінансового секторів національної економіки.

Головною проблемою ефективного функціонування механізму кадрового забезпечення економіки є різні інтереси бізнесу, держави та закладів освіти, що відокремлює ринок освітніх послуг та ринок праці.

Заклади освіти при наданні освітніх послуг орієнтуються на запити абітурієнтів та їхніх батьків, а не потенційних роботодавців. Створюється розбіжність між рейтингом популярності певних спеціальностей та розподілом гарантованого працевлаштування, тому абітурієнти при виборі закладу освіти майже не враховують фактор подальшого працевлаштування. Це відбувається через відсутність науково обґрунтованих досліджень щодо потреб у фахівцях конкретних спеціальностей, відбувається незбалансованість попиту та пропозиції на ринку праці, що створює надлишкову пропозицію одних професій та нестачу інших. Ринок освітніх послуг не в змозі повною мірою задовольнити попит роботодавців та оперативно реагувати на певні зміни, що відбуваються на ринку праці. Це є результатом різної оцінки якості при підготовці у закладах освіти з одного боку, та роботодавців – з іншого [2].

Підвищення якості підготовки кваліфікованих фахівців має ґрунтуватися на формуванні дієвого механізму узгодженості визначення поточної потреби підприємств та організацій у кадрах відповідно до професій та спеціальностей. Ринок освітніх послуг можна розглядати в двох аспектах: як самостійний елемент та як частину ринку праці. Економічний механізм полягає у поєднанні саморегулювання діяльності суб'єктів господарювання із регулювальними функціями держави. Роботодавець є непрямим споживачем освітніх послуг, але головним у майбутньому працевлаштуванні. Для покращення цього процесу відбувається процес тісної взаємодії закладів освіти із майбутніми роботодавцями [3].

Основною метою системи вищої освіти України – підготовка конкурентоспроможного людського капіталу, який буде основою високотехнологічного і інноваційного розвитку країни, повної самореалізації особистості для забезпечення потреб суспільства, ринку праці і держави у висококваліфікованих фахівцях в умовах партнерської співпраці державних органів і бізнесу із закладами вищої освіти, постійного поєднання освіти з наукою та виробництвом [4].

На виконання законів України: від 23 березня 2000 року № 1602-III «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», від 1 липня 2010 року № 2404-VI «Про державно-приватне партнерство», від 8 вересня 2011 року № 3715-VI «Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності в Україні», від 26 листопада 2015 року № 848-VIII «Про наукову і науково-технічну діяльність», від 4 липня 2002 року № 40-IV «Про інноваційну діяльність», від 11 липня 2001 року № 2623-III «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», від 9 вересня 2010 року № 2519-VI «Про внесення змін до Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», від 5 вересня 2017 року «Про освіту», від 16 січня 2020 року № 463-IX

«Про повну загальну середню освіту», від 22 червня 2000 року № 1841-III «Про позашкільну освіту», Указу Президента України від 30 вересня 2010 року № 927 «Про заходи щодо розвитку системи виявлення та підтримки обдарованих і талановитих дітей та молоді», постанов Кабінету Міністрів України: від 28 грудня 2016 року № 1056 «Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2017-2021 роки», від 18 жовтня 2017 року № 980 «Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності галузевого рівня на 2017-2021 роки», від 2 лютого 2011 року № 389 «Про затвердження Програми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні» [5].

Під час проведення економічних реформ в Україні вкрай важливою залишається проблема досліджень процесів функціонування регіональних ринків праці з метою становлення дієвого ринкового механізму функціонування ринку праці та його взаємодії з державною політикою у сфері зайнятості та соціального захисту населення.

Ключову позицію впродовж останніх десятиліть займає проблема факторів, які впливають на економічну діяльність та трудову активність працездатного населення регіонів, які формують темпи економічного розвитку країни. Виявлення рушійних сил процесу функціонування регіональних ринків праці дозволить прогнозувати рівень соціальної мобільності та демографічних процесів на загальнонаціональному рівні та створити систему дієвих заходів з регулювання зайнятості та зниження рівня безробіття, як в окремих регіонах, так і в цілому в країні.

Регіональні ринки праці істотно відрізняються, що обумовлене, передусім, загальним розвитком економіки регіону, специфікою виробничих підприємств, наявністю необхідних ресурсів тощо. Також регіональним ринкам, як і загальнодержавному, притаманна незбалансованість, коли спостерігається надлишок робочої сили на підприємствах окремих галузей (наслідком чого є надмірна кількість робітників), разом із тим, також виникає зростання попиту на робочу силу, що призводить до виникнення дефіциту праці у певних галузях.

У Полтавській області функціонує програма підтримки наукової та інноваційної діяльності в Полтавській області на 2021-2024 роки. Розробка даної Програми створена для розв'язання проблем соціально-економічного, науково-технічного та інноваційного розвитку Полтавщини, основою якої є багатоаспектна робота наукового потенціалу області. Результати реалізації цієї Програми полягають у вирішенні проблем важливих сфер життя громади: енергозбереження, завдяки проведенню активної енергозберігаючої політики, яка є одним із основних напрямів науково-технічного розвитку; галузь машинобудування для вироблення інноваційної конкурентоздатної продукції, що є результатом використання новітніх технологій на заміну

застарілих; зміни у агропромисловому комплексі з використанням нових видів продукції та технологій вирощування, зберігання та переробки; у екологічній сфері, застосовувати передові технології очищення повітря, впроваджувати технології для підвищення якості питної води та утилізації відходів та у інших сферах. Програма спрямована на: розв'язання важливих проблем наукового та інноваційного розвитку області, створює сприятливі умови для розвитку та впровадження наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, сприяє задоволенню потреб суспільства у технологічному розвитку через взаємодію освіти, науки, бізнесу та влади, забезпечення процесу формування інтелектуального потенціалу області завдяки створенню оптимальних умов для виявлення обдарованих та талановитих осіб, надання їм підтримки у розвитку творчого потенціалу, самореалізації та вдосконалення [6].

Виконання Програми дасть змогу:

- виявити та надати підтримку суб'єктам регіональної наукової та інноваційної діяльності;
- розробити дієвий механізм стимулювання науки та інновацій;
- сформувати структуру підтримки інноваційних процесів у регіоні;
- проводити постійний промоушн, розвиток та підтримку наукових шкіл;
- спланувати можливе залучення інвесторів, експортерів для регіональних наукових та інноваційних продуктів та проєктів;
- підняти престижність здійснення наукових та інноваційних досліджень;
- підтримати та надати можливість професійного розвитку науковцям в області [6].

Забезпечення розвитку державного та приватного партнерства у сфері освіти, що спрямовані на розширення та вдосконалення навчальної, лабораторної і матеріальної бази провідних університетів. У рамках реалізації затвердженого плану заходів та вироблення кардинально нових підходів до встановлення механізму формування і розміщення державного замовлення на підготовку фахівців для всіх сфер економіки відповідно до поточних та перспективних потреб ринку праці Мінекономрозвитку розроблено Закон України «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів» від 20.11.2012 р. № 5499-VI [7].

Основними проблемами молодіжного сегменту на регіональному ринку праці є:

- відсутність виваженої системи професійного спрямування молоді, починаючи із шкільного віку, яка б забезпечувала дієвий механізм прийняття рішень щодо вибору майбутньої професії;

- відсутність системи одержання молодими людьми практичних навичок з обраних професій. На даний момент проходження професійної практики для значної частини студентів є суттєво формалізованою і не підвищує рівень професійної підготовки з обраного виду діяльності;

- стихійність розвитку ринку праці та відсутність чіткої інформації щодо попиту на працю, що призвело до значних диспропорцій у підготовці молодих фахівців.

Створена ситуація потребує значної уваги з боку відповідних органів державного регулювання ринку праці в регіоні. Існує суттєва необхідність в інформаційному забезпеченні молоді відносно реальної потреби представників конкретних спеціальностей та впровадження в дію регіональних програм підготовки представників тих професій, на які існує високий попит з боку роботодавців регіону.

На сучасному етапі розвитку економічної теорії мають місце концепції ринку праці, в яких чинники його розвитку розглядаються лише на макро- і мікро- рівні, а регіональний рівень ігнорується. Такий підхід до аналізу рушійних сил на ринку праці може призвести до невірної оцінки тенденцій його розвитку та в подальшій перспективі – до формування хибних методів державного регулювання сфери соціально-трудових відносин. На нашу думку, слід розрізняти три рівня впливу факторів на розвиток ринку праці країни: макрорівень, регіональний і мікрорівень. При цьому функціонування регіонального ринку праці набуває ключового значення, оскільки він є оптимальним суб'єктом регулювання з боку держави.

На макрорівні слід виділити такі основні групи факторів розвитку ринку праці:

- демографічні – до яких передусім слід віднести показники рівня народжуваності та смертності населення, природний приріст населення, міграційні процеси, статевовікову структуру населення, ступінь урбанізації;

- економічні – розвиток структури народного господарства, інфляційні процеси, ціноутворення, формування споживчого ринку, рівень інвестиційної привабливості, ділову активність, зовнішньоекономічну діяльність;

- соціальні – рівень доходів громадян, стан соціального забезпечення та соціального захисту населення, розвиток соціальної інфраструктури;

- організаційно-технічні – рівень розвитку виробництва, організація праці, вимоги до кваліфікаційно-освітнього рівня працівників;

- інституціональні – розвиток законодавчої бази, передусім нормативно-правових актів, що регулюють умови найму та звільнення

працівників, режим праці та відпочинку, організація роботи державної служби зайнятості і недержавних організацій з працевлаштування, підготовки та перепідготовки працездатного населення.

Досвід розвинених країн свідчить про те, що еволюційний розвиток суспільства неможливий без співробітництва працедавців і найманих працівників на основі соціального партнерства, без законодавчо встановленої системи їх взаємодії з метою погодження та регулювання взаємних соціально-економічних інтересів і соціально-трудових відносин.

Без соціального діалогу в регіоні неможливе ефективне використання його трудового потенціалу. Тривалі соціальні конфлікти в регіоні ведуть до зростання там безробіття, зменшення попиту на робочу силу, руйнування налагоджених партнерських відносин між підприємцями (працедавцями) і найманими працівниками та їх об'єднаннями (профспілками). У результаті рівень використання трудового потенціалу в регіоні знижується. Оскільки економічне зростання можливе лише за умови ефективного використання всіх ресурсів упродовж тривалого періоду часу, формування адекватного сучасним умовам механізму соціального партнерства вкрай необхідне.

Система соціального партнерства – це форма існування різних суб'єктів соціально-трудових відносин, які стають партнерами у здійсненні виробництва, постійно зацікавленими в його оптимізації. Предмет соціального партнерства – основні показники соціально-економічного розвитку країни, оплата праці, механізм її регулювання відповідно до зростання цін і рівня інфляції, умови розподілу прибутку підприємства, доходи, умови праці, зобов'язання сторін з питань зайнятості, умови вивільнення працівників, соціальні пільги та гарантії, соціальна безпека тощо. Працедавці, наймані працівники і держава на підставі взаємної домовленості та узгодженості дій домагаються соціального миру і стабільності соціально-економічного розвитку.

У процесі колективних консультацій, переговорів, розв'язання конфліктних ситуацій соціальні партнери укладають на підприємствах і в організаціях колективні й індивідуальні договори, а на національному, галузевому і регіональному рівні – відповідні угоди. У переговорному процесі від імені найманого працівника може виступати він сам, його профспілка чи її орган, від імені працедавця – він сам, об'єднання працедавців чи орган цього об'єднання, від імені держави – уряд країни, Міністерство праці та соціальної політики України, органи виконавчої влади в регіонах чи місцеве самоврядування.

Розвиток системи соціального партнерства зумовлений світовими тенденціями у відносинах між роботодавцями та найманими працівниками. Передусім, це стосується підвищення вимог до освітньо-кваліфікаційного рівня працівників, зростання рівня наукомісткості та інтелектуалізації виробництва. У сучасному світі підвищується роль

людського фактора, наймані працівники масово перетворюються із звичайних виконавців у рівноправних учасників виробничого процесу, від яких вимагають творчої і активної участі у створенні економічних благ. Таке ставлення до ролі працівників зумовлене усвідомленням того, що сучасне виробництво вимагає принципово нових підходів організації процесу праці з метою збільшення рівня його економічної ефективності. Сучасні працівники потребують активного залучення до всіх виробничих процесів, що вимагає від роботодавців більш гнучкого ставлення до них, врахування їх потреб та інтересів. У сучасних умовах людський капітал є головним фактором збільшення конкурентоспроможності підприємства, покращення іміджу підприємства, підвищення економічної ефективності.

Інвестиції в людський капітал в умовах сучасної економічної моделі є найбільш ефективними, відповідно, інтереси роботодавців полягають у забезпеченні стабільного зростання якостей найманих працівників. Зростання ролі робочої сили у процесі створення матеріальних благ призводить до зближення інтересів як роботодавців, так і працівників та створює умови для укладання більш чітких угод між ними. У сучасних умовах, для розв'язання постійних конфліктів між учасниками угод обидві сторони змушені шукати компроміс, внаслідок чого забезпечується чітка система мотивації працівників та творчий підхід до виконання обов'язків.

У межах регіону слід диференційовано підходити до регулювання ринку праці. Політика регулювання регіонального ринку праці визначається, зокрема, такими чинниками: галузевою структурою та рівнем економічного розвитку регіону; рівнем основних показників ринку праці; ступенем участі регіону в державному та міжнародному розподілі праці. Слід виокремити функції регулювання ринку праці залежно від рівня – на загальнодержавному рівні необхідно забезпечувати нормативно-правові засади, тоді як на регіональному рівні більшу увагу доцільно приділяти організаційному та методичному забезпеченню залежно від показників регіонального розвитку.

Виконавчі структури державного сегменту по регулюванні зайнятості мають діяти за єдиною технологією та у тісній взаємодії з місцевими службами зайнятості і враховувати регіональні особливості, рівень соціально-економічного розвитку, проблеми ринку праці та зайнятості населення. На державному і регіональному рівнях мають діяти щорічно і на більш довгостроковий період державна і регіональні програми зайнятості, у яких визначені мета, форми і засоби для їхньої реалізації, визначені відповідальні виконавці та строки виконання окремих заходів [119].

Державна програма зайнятості повинна бути ключовим складником Державної програми соціально-економічного розвитку, а регіональні програми зайнятості повинні будуватися з урахуванням як територіальної

специфіки, так і положень Державних програм. Важливим завданням ефективного регулювання регіонального ринку праці є чітке формування завдань та уточнення функцій і повноважень виконавчих структур.

Ключовим питанням функціонування ринку праці регіону є оперативне реагування на появу попиту або зміни його рівня у розрізі окремих професій. Доцільно створити систему підготовки працівників яка б дозволяла підприємствам регіону у тісній співпраці із центрами зайнятості та готувати робітників тих спеціальностей, в яких існує нагальна потреба.

Доцільно створити регіональний центр підготовки висококваліфікованих працівників, який би проводив моніторинг локальних ринків праці та досліджував тенденції світового і національного ринків праці для визначення можливої потреби в працівниках нових професій або зміни рівня попиту на вже наявні. Також слід залучати до процесу підготовки та перепідготовки кадрів підприємства, які можуть формувати безпосередньо замовлення із конкретними вимогами щодо кваліфікаційного рівня працівників.

До цього часу залишається відкритим питання щодо участі в суспільному виробництві осіб із обмеженими можливостями. До сьогодні в Україні відсутні необхідні складові механізму залучення праці малоконкурентних прошарків населення. Зокрема, не створено адекватної методики обліку складу та структури осіб із обмеженими можливостями, яка б дозволяла чітко визначити рівень здібностей до праці різних груп; реабілітаційні центри для осіб із фізичними вадами практично не орієнтовані на професійну підготовку; немає системи забезпечення таких людей допоміжними пристроями для ефективнішої реалізації їх здібностей до праці; існуючі установи для праці осіб із обмеженими можливостями не охоплюють всі їх прошарки і залишають значну кількість поза межами цього сегмента ринку праці.

Для вдосконалення системи регулювання зайнятості та використання трудових ресурсів на загальнодержавному та регіональних ринках необхідно:

- на рівні держави необхідно забезпечувати нормативно-правові засади ринків праці через систему змін положень трудового законодавства та юридичного оформлення основ трудової діяльності (регламентація основних положень трудових і колективних договорів, умов праці для осіб із обмеженими можливостями, жінок, які виховують самі дітей та ін);

- на регіональному рівні координувати дії Державної служби зайнятості, Міністерства соціальної політики України та галузевих міністерств, провідних підприємств, вищих та професійних закладів освіти регіону з метою оперативного реагування на зміну кон'юнктури

ринку праці та швидкої адаптації трудового потенціалу до соціально-економічних потреб.

Удосконалення механізмів функціонування регіональних ринків праці неможливе без створення відповідної системи соціально-трудоких відносин та соціального забезпечення населення, яка здатна гарантувати на законодавчому рівні ефективне використання наявного трудового потенціалу та впровадження високих стандартів рівня життя. У сучасних умовах «вітчизняні стандарти в соціальній сфері спрямовані на соціальне обслуговування, соціальні норми та нормативи, соціальні послуги та якість їх видання» [8].

Для регіонів, система ринку праці яких недостатньо стійка, заходи державного втручання повинні мати активний характер, а не зводитися тільки до прийняття програм захисту від безробіття і законодавчих актів з проблем зайнятості. У ролі відповідних заходів рекомендуються такі:

- сприяння розвитку малого бізнесу;
- створення державою нових робочих місць, особливо в тих сферах і галузях економіки, де держава є практично єдиним роботодавцем (оборона, атомна енергетика, фундаментальна наука і т. д.);
- державне замовлення на підготовку і перепідготовку фахівців закладами освіти за тими спеціальностями, для яких у цьому регіоні існує дисбаланс між попитом і пропозицією на ринку праці;
- розробка заходів селективної міграційної політики, спрямованої на залучення у регіони працівників тих спеціальностей, які мають дефіцит на ринку праці в тому чи іншому регіоні.

Підтримка процесу розвитку підприємництва та збільшення бази для створення робочих місць є надзвичайно важливими. Підприємцям повинні бути гарантовані такі умови, які дозволять їм інвестувати кошти у стабільний бізнес, що дозволить їм створювати нові робочі місця та платити найманим працівникам достойну заробітну плату та податки, що є основою для прогресу економіки кожного регіону та держави в цілому.

Основними заходами у цій сфері мають бути:

- зниження податкового навантаження, принаймні для новостворених підприємств; спрощення системи документообігу в податковій сфері та сферах, що регулюють діяльність конкретного підприємства у визначених галузях діяльності. Зростання здатності новостворених підприємств до прогресивного та результативного розвитку є важливим фактором для створення робочих місць;
- розвиток діяльності консультативних служб у галузі започаткування бізнесу та надання допомоги малим та середнім підприємствам у процесі управління людськими ресурсами та фінансовими ризиками;
- збільшення надання фінансових ресурсів для створення малих та середніх підприємств;

– підвищення управлінської культури, зокрема, шляхом запровадження управлінських курсів у навчальних планах вищої та професійної освіти та створювати і розвивати освітні програми з менеджменту, що є основою для розвитку економіки держави;

– забезпечення максимального рівня зайнятості як головної мети створення сприятливих умов, за яких рівень заробітної плати відповідав би ситуації на ринку та загальному рівню продуктивності праці. Крім того, необхідно враховувати об'єктивність істотної диференціації заробітної плати залежно від сектора та регіону.

Для підвищення рівня зайнятості та забезпечення економічного зростання потрібно відповісти на подвійний виклик: стимулюючи інновацію й наукові дослідження, необхідно сприяти впровадженню їх результатів в економічній сфері на всій території об'єднання.

У цій сфері пропонується:

- сприяти створенню мереж та налагодженню партнерства задля розвитку та розповсюдження інновацій на регіональному або секторальному рівні, а також залучення до цього процесу університетів, дослідницьких установ, підприємств та органів влади;

- збільшити використання інформаційно-комунікаційних технологій шляхом збільшення доступу до них та розширення відповідної сфери навчання на всіх рівнях;

- забезпечити створення належних стимулів – як фіскальних, так і в галузі захисту інтелектуальної власності – з метою підвищення рівня приватних інвестицій у сферу наукових досліджень та інновації. Здатність сучасних підприємств до зростання та створення робочих місць залежить від їх спроможності до інновації. Головним джерелом інновації слід розглядати інформаційно-комунікаційні технології. Вони також відіграють роль ключового засобу для збору, збереження та поширення знань. Удосконалення навичок інформаційно-комунікаційних технологій та їх використання на всіх рівнях навчання та серед різних верств населення є передумовою для успішного поширення інновації і збільшення зайнятості через зростання рівня кваліфікації працівників.

Однак, сам по собі доступ до новітніх технологій та процесів не є запорукою успішного впровадження інновації. Необхідною умовою є адекватне сприйняття інновації працівниками, що передбачає сучасну організацію робочого процесу та управління людськими ресурсами. Партнерство й мережі, що створюються для впровадження інновації і об'єднують компанії, навчальні та дослідницькі установи, повинні отримати максимальну підтримку та розглядатися як головний інструмент поширення інновації. Частиною таких ініціатив має бути сприяння інтенсивнішому обміну персоналом між підприємствами та дослідницькими установами. Важливу роль у цьому процесі можуть відігравати регіональні агентства сприяння розвитку.

Більша адаптованість економіки до змін вимагає забезпечення значної гнучкості на ринку праці, зокрема, й шляхом сучасної організації виробничого процесу та більшого вибору механізмів здійснення трудової діяльності, що передбачає урізноманітнення механізмів юридичного оформлення трудових відносин. Реалізація цих завдань пов'язана з потребою переглянути наявні законодавчі вимоги щодо оформлення трудових контрактів з метою підвищення їх гнучкості. Нові умови трудових відносин потребують належного рівня безпеки працівників за будь-якої форми контракту та попередження виникнення тіньового ринку робочої сили.

Крім того, необхідно усунути бар'єри для створення та розвитку агентств, що надають послуги з тимчасового працевлаштування, як ефективного та перспективного посередника на ринку праці. Вони пропонують кращі вакансії та керуються високими стандартами в галузі підбору працівників. Особливо ефективними є такі агентства в галузі влаштування осіб, що шукають роботу вперше або після тривалої перерви.

Гарні перспективи для ринку праці відкриваються завдяки використанню інформаційно-комунікаційних технологій, що сприяють гнучкому розподілу робочого часу та дозволяють модернізувати організацію робочого процесу. У цьому контексті необхідним видається усунення бар'єрів та збільшення зацікавленості роботодавців і працівників у частковій зайнятості.

Сучасні системи соціального захисту також мають бути адаптовані до нових умов з метою підтримки мобільності на ринку праці та нормального забезпечення зміни одного статусу на інший (робота, навчання, звільнення або відкриття власної справи), що може бути належним чином компенсований.

Суттєвим недоліком, який перешкоджає дії державних механізмів регулювання зайнятості, є відсутність чітко сформульованої цілісної концепції державної політики на ринку праці. Основні зусилля були сконцентровані переважно на регулюванні масштабів офіційного безробіття, яке на сьогодні складає близько 10 % економічно активного населення, тоді як паралельно набували розвитку інші, подекуди приховані негативні процеси.

Ринок освітніх послуг виявився не готовий оперативно реагувати на зміни попиту в результаті структурних зрушень в економіці, що гальмує розв'язання проблем дефіциту кваліфікованих робочих кадрів і залишає суттєву диспропорцію між попитом і пропозицією як на національному, так і на регіональних ринках праці.

Зараз ситуація в системі професійного навчання характеризується в основному застарілою учбовою базою, не адаптованою до потреб ринку праці, неякісним змістом освіти, слабким кадровим потенціалом,

нерациональною організацією учбового процесу і неефективним управлінням процесом підготовки кваліфікованих робочих кадрів. Система освіти все ще недостатньо гнучко реагує на зміни вимог ринку праці. Іншими словами, ринок праці і ринок освітніх послуг функціонують окремо, існують прорахунки та невідповідність у визначенні перспективної потреби у кваліфікованих кадрах.

Необхідно забезпечити розвиток професійної освіти, оскільки на сучасному етапі зростає потреба народного господарства у висококваліфікованих працівниках реального сектора економіки. Слід суттєво підвищити якість професійної підготовки на всіх рівнях освіти шляхом спрямованості її на міжнародні стандарти якості, орієнтації освітніх установ на потреби регіонального ринку праці.

Серйозної перебудови вимагає і система управління професійною освітою. Існує необхідність якісної зміни системи співпраці регіональних і державних установ щодо питань функціонування і розвитку професійного навчання. Динамічній моделі соціально-економічного розвитку країни повинна відповідати адаптивна система освіти, яка здатна швидко реагувати на зміну вимог ринку праці, зміну темпів економічного зростання, готувати і відтворювати фахівців, що здатні працювати в конкурентному середовищі.

Інструментарій механізму подолання цих професійних диспропорцій включає проведення адміністративно-організаційних заходів, спрямованих на здійснення структурних зрушень у сфері професійної освіти, впровадження змін в організаційно-фінансовому механізмі регулювання розвитку освітнього комплексу, а також розширення освітніх послуг, що надаються недержавними освітніми закладами.

Державна політика зайнятості населення буде тим ефективніше реалізована, чим точніше буде витриманий принцип узгодженості політики у сфері зайнятості до державної політики соціального та економічного розвитку країни. Це означає, що при розробці проектів короткострокових і середньострокових прогнозів соціально-економічного розвитку країни галузеві міністерства повинні відзначати, за якого рівня зайнятості будуть забезпечені основні показники розвитку. У проектах державної програми соціально-економічного розвитку необхідно виокремити спеціальний розділ зі створення нових робочих місць та забезпечення ефективного використання трудового потенціалу. На жаль, цей принцип убудованості політики зайнятості поки що не є загальновизнаним і необхідним.

Ефективне розв'язання проблеми зайнятості в Україні можливе шляхом істотного підвищення ролі держави у процесах відтворення трудових ресурсів. Держава повинна займатися реалізацією таких заходів:

- моніторинг потенційної кількості робочих місць в усіх галузях народного господарства;
- реалізація принципу убудованості політики зайнятості в галузеві і регіональні програми розвитку;
- всебічна підтримка розвитку малого підприємництва;
- відновлення крупних підприємств;
- послідовне втілення в життя принципів «економіки знань».

Приділення уваги проблемам зайнятості, створення робочих місць сьогодні – це, в свою чергу, сприяння розвитку країни, її економіки в цілому, забезпечення соціального захисту населення, підвищення рівня його добробуту.

В цілому, реалізація державних та регіональних стратегічних пріоритетів розвитку ринку праці, спрямованих на створення гнучкої та прозорої системи соціально-економічних та трудових відносин у сфері трудовідтворення повинна стати складовою частиною ринкових перетворень в державі.

В умовах побудови соціально-орієнтованої економіки формування відносин в сфері праці вимагає врахування загальнодержавних та територіальних інтересів (інтересів населення) при розробці Національної стратегії, державної стратегії регіонального розвитку. А оптимізація трудових відносин необхідна для вдосконалення нормативно-правової основи економічного, соціального та просторового планування і ефективної адаптації ринкових механізмів регулювання процесів активізації регіонального соціального та економічного партнерства.

Дослідження дали поштовх численним інноваційним процесам реформування в освіті, вихованні і розвитку, викликали громадську зацікавленість до нових пошуків, створили прагнення відновити традиційні форми та зміст освіти і виховання, дослідити обґрунтування ідей гуманізму, які запроваджені у навчанні – співробітництво дорослих та дітей. Це новий вектор освітніх можливостей тісно пов'язаний з концептуальними засадами реформування середньої освіти «Нова українська школа» й має спрямування на активне впровадження в освітній процес педагогіки партнерства як одного із основних факторів ефективної синергії його учасників. Виклики сучасності стимулюють до формування у закладі освіти організаційно-педагогічних умов плідної співпраці педагогів, ліцеїстів, батьківської громадськості, соціальних інститутів, закладів освіти та наукових установ з метою створення інноваційного розвивального середовища – «поля креативності», яке спонукає, мотивує, організовує та спрямовує їх до творчої діяльності в ім'я спільної мети — формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству [9].

Нове освітнє середовища потребує впровадження та реалізації педагогіки партнерства на основах компетентнісного підходу. Таке середовище допомагає у створенні та впровадженні новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, що підвищують ефективність роботи педагога, підвищують ефективність управління освітнім процесом та уможливають втілення індивідуального підходу до навчання.

Список використаних джерел:

1. Дяків О. Державне регулювання взаємодії освіти та ринку праці: проблеми та перспективи. URL : file:///C:/Users/Home/Downloads/znpnadu_2010_2_25.pdf
2. Мартякова Е.В. Інноваційні технології у системі гармонізації ринків праці та освіти. // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2010. – № 2. – С. 160-169.
3. Колесникова Г.А. Природа попиту на освітні послуги / Г.А. Колесникова // Проблеми сучасної економіки. – 2008. – № 2 (26). – С. 182-185.
4. Національний план дій зовнішнього забезпечення якості вищої освіти України на період 2022-2023 рр. URL : <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2022>
5. Департамент освіти і науки Полтавської обласної державної адміністрації. URL : <https://oblrada-pl.gov.ua/sites/default/files/field/docs/137.pdf>
6. Про Регіональну Програму підтримки наукової та інноваційної діяльності у Полтавській області на 2021 – 2024 роки. URL : <https://oblrada-pl.gov.ua/sites/default/files/field/docs/137.pdf>
7. Соціальна безпека: теорія та українська практика : монографія / І.Ф. Гнибіденко, А.М. Колот, О.Ф. Новікова та ін. ; за ред. І.Ф. Гнибіденка, А.М. Колота, В.В. Рогового. – К. : КНЕУ, 2006. – С. 108
8. Міненко В. Л. Державне регулювання ринку праці та зайнятості населення у глобалізованому світі : стан та тенденції розвитку. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis
9. Краще разом. Що таке педагогіка партнерства і навіщо вона в НУШ. URL : <https://nus.org.ua/articles/pedagogika-partnerstva-shho-tse-take-ta-yak-zrozumity-chy-vona-ye-u-shkoli>

Марина ГРИНЬОВА
Анна КОВАЛЬЧУК
Роман ГРИНЬОВ
Яків ГЕРАСИМОВ

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ФОРМУЛИ МИРУ У БЕЗПЕЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Постановка проблеми. Майбутній учитель є реалізатором державної політики щодо розвитку й виховання підростаючого покоління. Від підготовки майбутнього вчителя значною мірою залежить якість виховання майбутнього покоління. Тому на сучасному етапі розвитку національної системи педагогічної освіти в умовах російсько-української війни значно зростають вимоги до підготовки майбутнього вчителя. Важливою проблемою є забезпечення безпечного середовища педагогічного університету, що впливає на вдосконалення процесу підготовки майбутнього вчителя шляхом впровадження формули миру (В. Зеленський) у виховний процес педагогічного університету.

Аналіз актуальних досліджень. Розгляд проблематики змісту, напрямів розвитку, перспективних ліній удосконалення професійної підготовки майбутнього вчителя до організацій виховного процесу при впровадженні формули миру – досить актуальна та своєчасна тема дослідження, особливо з огляду на нинішні складні умови воєнного стану. Потреби наших днів диктують необхідність кардинальної зміни підходів до організації виховної діяльності в університеті при впровадженні формули миру. Окремо назвемо вчених, які аналізували проблематику змісту, напрямів розвитку, перспективних ліній удосконалення професійної підготовки майбутнього вчителя до організацій виховного процесу: І. Бех, Е. Титова, В. Журавльов, Е. Карпова, І. Огієнко, Н. Кузьміна, З. Курлянд, А. Линенко, А. Маркова, Т. Осипова, та інші.

Мета цього параграфу дослідження: проаналізувати підготовку майбутнього вчителя до впровадження формули миру у виховний процес процес університету в безпечне середовище педагогічного університету.

Виклад основного матеріалу. Науковець В. Ясвін вважає, що освітнє середовище – це характеристика життя всередині освітнього закладу, система впливів і умов формування особистості, а також система можливостей для розвитку особистості, які містяться у соціальному та просторово-предметному оточенні. Освітнє середовище навчального закладу не є ізольованим від зовнішніх і внутрішніх факторів, їх впливу, які можуть мати як позитивний результат, так і містити загрози, небезпеки та ризики, які можуть сприяти деструктивним змінам у ньому.

Для протидії таким змінам, необхідно, щоб освітнє середовище навчального закладу було захищеним, безпечним.

Психотравмуючі ситуації прямо чи опосередковано впливають на фізичне і психічне здоров'я особистості, зокрема С. Совгіра під екологічно безпечним освітнім середовищем розуміє «систему психолого-педагогічних умов, впливів і можливостей, які забезпечують захищеність особистості від негативного впливу екологічних факторів, що визначають оптимальність взаємодії зі світом природи» [1]. На думку Н. Кириленко, через застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освіті здійснює масовий, глобальний вплив на особистість [2]. Серед негативного впливу інформації на сучасне освітнє середовище авторка виокремлює: відсутність належних механізмів контролю якості інформації, доступної через сучасні телекомунікаційні технології, що породжує проникнення в освітній простір великого обсягу недостовірної інформації; неконтрольоване проникнення інформації сумнівного, агресивного змісту, яка може сприяти виникненню насильства, булінгу, кібербулінгу тощо.

Безпечне освітнє середовище – це стан освітнього середовища, в якому: наявні безпечні умови навчання та праці, комфортна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю студентів, педагогів і співробітників, відсутні будь-які прояви насильства та є достатні ресурси для їх запобігання, а також дотримано прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника навчально-виховного процесу.

На безпечне освітнє середовище впливають такі фактори:

- якість міжособистісних відносин – позитивні фактори (довіра, доброзичливість, схвалення, толерантність); негативні фактори (агресивність, конфліктність, ворожість, маніпулятивність).
- захищеність в освітньому середовищі – оцінка відсутності насильства у всіх його видах, формах для всіх учасників освітнього простору.
- комфортність в освітньому середовищі – оцінка емоцій, почуттів та домінуючих переживань у процесі взаємодії дорослих і дітей в освітньому середовищі закладу.
- задоволеність освітнім середовищем – задоволення базових потреб дитини у допомозі та підтримці, збереженні та підвищенні її самооцінки, пізнанні та діяльності, розвитку здібностей і можливостей.

Відповідно до статті 1 розділу I Закону України «Про повну загальну середню освіту», безпечне освітнє середовище – це сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або

будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпеки харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (булінг, цькування), поширення неправдивих відомостей тощо, пропаганди та / або агітації, зокрема з використанням кіберпростору, а також унеможливають вживання на території закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин [3].

Відповідно до абзацу 10 частини 3 статті 26 Закону України «Про освіту» керівник закладу освіти в межах наданих йому повноважень забезпечує створення у закладі освіти безпечного освітнього середовища, вільного від насильства та булінгу (цькування) [4].

Формування безпечного і здорового освітнього середовища вимагає вирішення низки проблем, пов'язаних із фізичним, психологічним насильством та булінгом (цькуванням), безвідповідальним використанням Інтернету, недостатньою готовністю педагогічних працівників запобігати та протидіяти насильству та булінгу (цькуванню) серед учасників освітнього процесу.

Ми повністю згодні з принципами, визначеними міжнародною організацією «Anti-Bullying Alliance», якими має керуватися кожен заклад освіти в боротьбі з булінгом. Отже, 10 ключових засад, виділених організацією:

- Повага. Всі працівники закладу є взірцем наслідування для дітей. Тому вони мають показувати приклад поважного ставлення до інших.
- Заборона дискримінаційної мови. Образливі слова, жарти, висловлювання щодо національностей, віросповідань тощо мають бути заборонені.
- Розуміння та прийняття інакшості. Інакшість дітей та всього персоналу має бути роз'яснено, уникаючи оцінних суджень та позитивно прийматися у колективі.
- Вислухати кожного. Думки батьків, педагогів, дітей мають бути враховані в розробці стратегії з протидії булінгу. Діти зможуть розповісти про булінг, якщо будуть впевнені, що їм повірять.
- Включеність усіх. Усі діти, незважаючи на особливості, мають бути включені в усі активності.
- Розуміння. Всі працівники закладу, діти, батьки мають знати, що таке булінг, а що - ні.
- Миттєва реакція. Реагування на булінг має бути миттєвим. Діти повинні бути долучені до прийняття рішень щодо того, якою ця реакція має бути.

- Довіра. Всі, хто повідомляють про булінг, мають сприйматися серйозно.
- Обізнаність. Усі учасники освітнього процесу мають чітко розуміти, кому і як повідомляти про боулінг
- Чітка політика. Політика закладу освіти щодо боротьби з булінгом широко і активно просувається серед працівників закладу, дітей та їхніх батьків [5].

Створення безпечного освітнього середовища закладу освіти – це багатокомпонентна структурована система дій. Один із ключових пунктів процесу розбудови безпечного освітнього середовища – це налагодження в закладі освіти партнерських відносин між студентами, науково-педагогічними працівниками і співробітниками університету.

Головне правило – підхід для вирішення проблеми має бути комплексний, який включає такі напрями: управлінський і просвітницький.

Управлінський напрям, який організовує та реалізує керівник закладу освіти передбачає:

- здійснення аналізу ситуації у закладі освіти (фізичного та емоційнопсихологічного середовища), зокрема шляхом опитування учнів та працівників щодо відчуття себе в безпеці під час роботи та навчання;
- вироблення офіційної позиції закладу освіти щодо булінгу (цькування) та інформування про неї всіх учасників освітнього процесу;
- розроблення правил поведінки для всіх – учнів, батьків, учителів та інформування про них;
- визначення обов'язків та відповідальності учасників освітнього процесу щодо створення та дотримання безпечної поведінки в закладі освіти;
- проведення інструктажів працівників, учнів та батьків.

Просвітницький підхід – це інформування, пояснення, формування компетентностей толерантної поведінки, спілкування та взаємодії всіх учасників освітнього процесу, у педагогічному університеті здійснюється на основі моніторингової результативності програм та заходів [6].

Як зауважено в плані заходів з реалізації Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі на 2022 рік, необхідно забезпечити проведення тренінгових навчань працівників закладів освіти щодо методів запобігання та протидії проявам насильства та булінгу (цькування), формування соціально-емоційних компетентностей, ненасильницьких моделей спілкування, навичок безпечної поведінки під час використання інформаційно-комунікаційних технологій та інших медійних засобів [7].

Розбудова безпечного освітнього середовищав педагогічному університеті – це багатокomпонентний структурований комплекс дій, які є основою якісної освіти.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях приділяється увага професійній підготовці майбутнього вчителя до організацій виховного процесу (А. Алексюк, С. Гончаренко, М. Євтух, І. Зязюн, та ін.); оптимізації методів і форм підготовки виховання у підготовці майбутніх учителів (Д. Кавтарадзе, М. Поташник, Т. Яценко та ін.). У працях зарубіжних авторів (К. Вейн, Дж. Дікінсон, Р. Морган, В. Саймон та ін.), а також у дослідженнях Міжнародного комітету з освіти ЮНЕСКО, у спеціальних виданнях університетів (Йельського, Чикагського, Гарварда, Кембриджа) розглядаються проблеми наповненості педагогічної професії виховними аспектами [8].

Удосконалення національної системи освіти в Україні передбачає новий підхід до педагогічної підготовки майбутніх учителів, здатних до ствердження національних цінностей людського життя, процесу.

Майбутні педагоги мають стати основною рушійною силою відродження та створення якісно нової національної системи освіти. У зв'язку з цим головна увага має бути зосереджена на «підготовці нового покоління педагогічних працівників, підвищенні загальної культури, професійної кваліфікації та соціального статусу педагога до рівня, що відповідає його ролі у суспільстві». У законі України «Про вищу освіту» (01.07.2014 р.) уточнюється основна функція системи вищої освіти – відтворення й передача новим поколінням досвіду минулої та сучасної національної культури, підготовка їх до наступної діяльності в новій українській школі, виховання у молоді на гуманістичних засадах світоглядних принципів. Ефективність роботи університету залежить не лише від освітніх програм навчання, а й від виховання особистості майбутнього педагога, патріота України [9].

Проблему професійно-педагогічної підготовки та виховання на національних традиціях висвітлюється у працях українських вчених: І. Бех, А. Богуш, О. Дубасенюк, В. Журавльов, Е. Карпова, Н. Кузьміна, З. Курлянд, А. Линенко, А. Маркова, Т. Осипова, О. Павлик, В. Сластьонін, Л. Спирін, Р. Хмелюк, О. Цокур та ін. Основними напрямками виховання майбутнього вчителя ними визначається комплекс методологічних, педагогічних, методичних проблем, які ставляться і розв'язуються через залучення здобувачів освіти до практичної педагогічної діяльності, спрямованої на виховні ідеали громадянина України.

В Українському енциклопедичному словнику «підготовка» визначається як «запас знань, отриманий будь-ким». Цей термін походить від слова «підготувати», сутнісними значеннями якого є «результат навчання – як процесу надання необхідних знань для чогось» та

«сукупність попередніх дій, які полегшують реалізацію якихось подальших дій чи процесів».

У Законі України «Про вищу освіту» (01.07.2014 р.) професійна підготовка визначається як здобуття кваліфікації за відповідним напрямом підготовки або спеціальністю. За педагогічним словником професійна підготовка є системою професійного навчання, метою якої є прискорене набуття тими, хто навчається, навичок, необхідних для виконання певної роботи або ж групи робіт. Професійну підготовку вчені розглядають як сукупність отриманих людиною спеціальних знань, умінь та навичок, особистісних якостей, власного досвіду роботи та усвідомлених норм поведінки, що забезпечують можливість успішної роботи з певної професії; або, з іншого боку, як процес повідомлення майбутнім фахівцям відповідних знань та формування в них умінь і навичок (І. Бех, І. Зязюн, Н. Кічук та ін.) наголошують на тому, що професійна підготовка майбутніх учителів – це цілісний процес засвоєння й закріплення загальнопедагогічних та соціальних знань, умінь і навичок [9].

Процес підготовки майбутнього вчителя до виховної діяльності можна умовно поділити на такі основні етапи:

1. Оволодіння здобувачами освіти певним рівнем теоретичних знань про сутність виховного процесу і його специфічні особливості, компоненти виховної системи й сучасні технології виховання, принципи й методи виховання, форми організації виховної роботи.

2. Формування у здобувачів освіти первинних практичних умінь аналізу виховних ситуацій, планування й проведення різних виховних заходів.

3. Удосконалення практичних компетентностей майбутнього вчителя при організації виховних справ спрямованих на реалізацію національно-патріотичних цінностей.

4. Поглиблення теоретичних знань та практичних умінь майбутніх учителів у позааудиторній роботі [10,11].

У сучасних умовах російсько-української війни процес підготовки майбутнього вчителя в університеті спрямований на формування готовності його до реалізації формули миру у виховному процесі.

У своєму виступі у вересні 2022 року на сесії Генеральної Асамблеї ООН президент України В. Зеленський представив українську формулу миру, яка передбачає реалізацію таких головних завдань:

Перше – радіаційна та ядерна безпека. Ніхто не має права шантажувати світ радіаційною катастрофою. Радіаційна безпека має бути відновлена. МАГАТЕ вже надала відповідні рекомендації, підтверджуючи всі ті ризики. Росія повинна негайно вивести з території Запорізької АЕС усіх своїх бойовиків. Станція має бути негайно передана під контроль МАГАТЕ та українського персоналу. Має бути негайно

відновлене нормальне підключення станції до енергомережі, щоб ніщо не загрожувало стабільності реакторів.

Другий виклик – продовольча безпека. Україна з липня 2022 року експортувала понад 10 мільйонів тонн продовольства морським шляхом. Можемо наростити експорт ще на мільйони тонн щомісячно. Для цього президент України В. О. Зеленський пропонує розширити експортну зернову ініціативу на інші наші порти, зокрема на порти Миколаєва та Ольвія у Миколаївській області.

Володимир Зеленський закликає лідерів G19, приєднатися до нашої ініціативи з допомоги продовольством найбільш бідним. Ця ініціатива – Grain From Ukraine – уже нами започаткована. І перше судно Nord Vind виходить у Ефіопію. На борту 27 тисяч тонн пшениці. Це обсяг продовольства для майже 100 тисяч людей на рік. Може бути багато таких суден з України, а отже, багато людей у бідних країнах, які врятовані від голоду. Україна може експортувати цього року 45 мільйонів тонн продовольства. І хай суттєва частина буде спрямована тим, хто страждає найбільше.

Третє – енергетична безпека. Ударами російських ракет та іранських дронів, які використовують окупанти, зруйновано близько 40% нашої енергоінфраструктури. Щотижнево Росія підриває наші електростанції, трансформатори, лінії постачання електрики. Супутня мета цього терору – не дати експортувати нашу електрику сусіднім країнам, що могло б значно допомогти їм стабілізувати енергетичну ситуацію та зменшити ціни для споживачів. Росія зацікавлена в енергокризі. Ми усі маємо бути зацікавлені в припиненні терору.

Президент подякував усім нашим партнерам, які вже допомогли Україні з постачанням систем ППО і ПРО. Це дає нам змогу збивати частину російських ракет та іранських дронів. Необхідно повністю захистити наше небо.

Президент України Володимир Зеленський запропонував направити місію експертів ООН на об'єкти критичної енергетичної інфраструктури України для оцінки руйнувань і потреб у відновленні, а також з метою запобігання їх подальшому знищенню. Є конкретний внесок міжнародної спільноти у стабілізацію енергоситуації в Україні та Європі, а отже, і на глобальному енергоринку.

Маємо зробити й фундаментальний крок для того, щоб енергоресурси більше не використовувалися як зброя. Треба запровадити обмеження ціни на російські енергоресурси

Четвертий виклик – звільнення всіх полонених і депортованих. Тисячі наших людей – військових і цивільних – у російському полоні. Їх піддають жорстоким тортурам – це масове знущання. Крім того, ми поіменно знаємо майже 200 тисяч дітей, які були силою депортовані в Росію. Їх розлучають із батьками, знаючи, що в них є родини. А крім цих

дітей, є десятки тисяч тих, хто був примусово вивезений і про яких ми знаємо лише опосередковано. Серед них є й діти, чиї батьки були вбиті російськими ударами, а тепер їх утримують у державі-вбивці. Додайте до цього ще сотні тисяч депортованих дорослих, це є гуманітарною катастрофою, яку спричинила російська війна. Додайте ще політв'язнів – українських громадян, яких утримують у Росії та на тимчасово окупованій території, зокрема в Криму. В. Зеленський закликав звільнити всіх цих людей.

П'яте – виконання Статуту ООН і відновлення територіальної цілісності України та світового порядку. Друга стаття Статуту ООН дуже чітко все визначає. Все, що порушила Росія цією війною. Тож маємо відновити силу міжнародного права. І без будь-яких компромісів з агресором. Бо Статут ООН не може діяти якимось частково, вибірково чи «за бажанням». Росія повинна підтвердити територіальну цілісність України в межах відповідних резолюцій Генеральної Асамблеї ООН і відповідного масиву договірно-правових документів. Це абсолютно конкретно.

Шостий виклик – виведення російських військ і припинення бойових дій. Росія має вивести всі свої війська та збройні формування з території України. Має бути відновлений контроль України над усіма ділянками нашого державного кордону з Росією. Саме це матиме наслідком реальне й повне припинення бойових дій. Кожен день зволікання з цим означає нові смерті українців, нові загрози для світу й шалене зростання збитків через продовження російської агресії – збитків для всіх у світі.

Сьоме – справедливість. Це те, що провокує чи не найбільші емоції. Коли ми звільняємо нашу землю, всюди бачимо одне: Росія залишає по собі катівні та масові поховання вбитих людей. Так було в Бучі та інших містах півночі країни після окупації. Так було у Харківській області. Те саме ми бачимо зараз і на Херсонщині.

Станом на сьогодні ми маємо повну інформацію щодо 430 дітей, убитих російськими ударами. Тільки дітей і тільки тих, про кого ми точно все знаємо. Ось чому світ має визнати спеціальний трибунал щодо злочину агресії Росії проти України та створення міжнародного механізму для відшкодування всіх збитків, завданих цією війною. Відшкодування за рахунок російських активів, бо саме агресор повинен зробити все, щоб відновити порушену ним справедливість. Уже є запропонована нами резолюція Генасамблеї ООН щодо міжнародного механізму компенсації за збитки, спричинені російською війною. Вона проголосована. Ми просимо її застосовувати.

Восьмий виклик – це екоцид, потреба негайного захисту природи.

Мільйони гектарів лісу спалені обстрілами. Майже 200 тисяч гектарів нашої землі забруднені мінами й снарядами, які не розірвалися.

Десятки вугільних шахт затоплені, зокрема й шахта, у якій у 1979 році був здійснений підземний ядерний вибух. Це шахта «Юнком» у Донецькій області. Вона на окупованій Росією території. Затоплена вже кілька років саме через окупантів. Хоча всім у Москві відомо, яка це загроза не тільки для річок на Донеччині, а й для Азовського моря, а отже, для Чорноморського басейну. Лише деокупація нашої території може створити умови, щоб зняти цю загрозу.

Неможливо точно порахувати обсяг забруднення атмосфери від спалених нафтобаз та інших пожеж. А ще – підірвані споруди, спалені хімічні підприємства, безліч поховань убитих тварин. Унаслідок російської агресії загинули 6 мільйонів свійських тварин. 6 мільйонів. Це офіційні дані. Знищено щонайменше 50 тисяч дельфінів у Чорному морі. Тисячі гектарів ґрунту забруднено шкідливими речовинами. Більшість із них – це родючі ґрунти. Були родючі ґрунти.

Минулого тижня на кліматичному саміті у Єгипті В. Зеленський запропонував створити платформу для оцінки збитків довкіллю від війни. Маємо це реалізувати.

Дев'яте – недопущення ескалації. Україна не є членом будь-якого з альянсів. І ця російська війна змогла розпочатися якраз тому, що Україна залишалась у «сірій зоні» – між євроатлантичним світом і російським імперіалізмом. Зараз у нас теж поки немає жодних гарантій безпеки. Тож як не допустити повторення такої агресії Росії проти нас?

Ми потребуємо дієвих гарантій безпеки. Тому підготували проект договору Kyiv Security Compact і вже запропонували його партнерам. Тож маємо провести міжнародну конференцію для фіксації ключових елементів повоєнної безпекової архітектури в євроатлантичному просторі, включно з гарантіями для України.

Десятий пункт – фіксація закінчення війни. Коли всі антивоєнні кроки будуть реалізовані, коли безпека й справедливість почнуть відновлюватися, сторони мають підписати документ про фіксацію закінчення війни.

В. Зеленський зазначив, що кожен із цих викликів на шляху до миру не може забрати багато часу. Максимум місяць на один пункт. Для деяких достатньо днів.

Президент України акцентував, що радіаційна і ядерна безпека, продовольча безпека, енергетична безпека, звільнення всіх полонених і депортованих, виконання Статуту ООН і відновлення територіальної цілісності України та світового порядку, виведення російських військ і припинення бойових дій, повернення справедливості, протидія екоциду, недопущення ескалації та останнє – фіксація закінчення війни.

Президент В. О. Зеленський окреслив напрями, за якими кожен може стати співтворцем миру: «Разом ми реалізуємо формулу миру, спрямовану на тисяч життів. Це відновлення сили міжнародного права.

Це оновлення архітектури безпеки. Це повернення глобальної стабільності, без якої страждають усі у світі. І це сенс того, для чого співпрацюють сумлінні країни світу. Мир – це глобальна цінність. Те, що важливо для кожної людини на землі.» [12].

Більшість країн світу підтримують Україну у російсько-українській війні. Наприклад, допомагають нашій державі ізраїльські політики, педагоги, вчені, студенти для реалізації формули миру в Україні.

Від самого початку повномасштабної війни РФ проти України Ізраїль зайняв позицію, відмінну від більшості демократій. Ізраїль обмежується наданням Україні гуманітарної допомоги, не тільки щоразу відмовляючи Києву у військовій допомозі, а й не допускаючи передачу третіми країнами зброї, що містить ізраїльські комплектуючі. Змінити цю позицію може нинішнє зближення Росії та Ірану. Як оплату за іранські безпілотники і ракети РФ може передати Тегерану ядерні технології, що може бути смертельно небезпечно для Ізраїлю.

Ізраїль – відносно невелика країна на Близькому Сході, яка стикається з колосальними проблемами в плані безпеки. Свою військову техніку військовослужбовці використовують практично щодня, тому що знаходяться на Близькому Сході – а це один із найнестабільніших регіонів у світі, і ми весь час за крок від наступної війни. У такій ситуації Ізраїль виявляє певну обережність, думаючи насамперед про безпеку своїх громадян і про безпеку своїх військовослужбовців.

Ізраїль підтримує Україну у війні проти Росії у більшому масштабі, ніж відомо громадськості. Про це заявив посол Ізраїлю в Німеччині Рон Просор в інтерв'ю WAZ. Він закликав поставитися з розумінням до стриманої позиції Телль Авіва щодо військової допомоги Києву. За словами Просора, Ізраїль допомагає Україні, «але за лаштунками та значно більше, ніж відомо». Він пояснив, що Ізраїль змушений діяти тихо, оскільки у Росії перебуває велика єврейська громада. У нас росіяни в Сирії. Як ви знаєте, ізраїльська армія регулярно припиняє постачання озброєнь з Ірану до Сирії та Лівану. Серед них – іранські безпілотники та ракети, які Росія використовує в Україні», - розповів посол [13].

Ізраїль з першого дня війни сказав, що підтримує Україну, виступає проти війни, засуджує російську агресію проти України. З першого дня Ізраїль ухвалив стратегічне рішення надати максимальну допомогу Україні, яку країна може собі дозволити. Не перетинаючи «червоних ліній» і не поставивши під удар свої національні інтереси. Не створюючи загрози життю простим ізраїльтянам. Президент США Джо Байден та прем'єр-міністр Ізраїлю Яір Лапід підписали «Єрусалимську декларацію» про американсько-ізраїльське стратегічне партнерство. У декларації йдеться про важливість передачі Україні гуманітарної допомоги.

Ізраїль із першого дня війни активно допомагає Україні, насамперед у галузі охорони здоров'я. Це і польовий госпіталь, переданий Україні, і прийом на лікування та протезування поранених військовослужбовців ЗСУ. Це також прийом і лікування в Ізраїлі дітей з онкологічними захворюваннями. Це десятки тонн медикаментів, які Ізраїль передав Україні. Крім того, понад 150 осіб пройшли навчання в Ізраїлі: насамперед психологи, соціальні працівники, люди, пов'язані з системою освіти (бо ізраїльська система освіти функціонує в умовах постійної воєнної загрози). Встановлено польовий шпиталь, який розміщений у районі Львова, і за час перебування ізраїльських лікарів там вони надали допомогу 6000 українцям – біженцям та місцевим мешканцям. Десятки людей, яких було доставлено до Ізраїлю для лікування. Це діти з лікарні «Охматдит» з онкологічними захворюваннями. Це пацієнти, які були в ізраїльському польовому шпиталі, яких потім було вирішено перевести до Ізраїлю і там продовжити лікування. До речі, мобільний госпіталь назвали «Яскрава зірка» – на честь колишньої прем'єр-міністерки Ізраїлю Голди Меїр, яка народилася в Києві й створила Національну ізраїльську агенцію гуманітарної допомоги. Це ті виклики, які сьогодні стоять і перед Україною. З перших днів війни сотні тонн гуманітарної допомоги направлялися в Україну. На прохання української сторони Ізраїль офіційно поставив каски, бронежилети. Починаючи з лютого запрацював гуманітарний повітряний міст для допомоги Україні. Броньовані машини швидкої допомоги та десятки тонн ліків шістьма літаками доправлялися в Україну.

Перші 27 українських фахівців у сфері психічного здоров'я, які працюють у закладах та структурних підрозділах МОЗ, МВС, Міноборони, Мінсоцполітики, Мінветеранів, Мінреінтеграції, пройшли тренінг в ізраїльському центрі травми та стійкості NATAL. До речі, NATAL спеціалізується на травмах і стресі, пов'язаних із війною та тероризмом і є одним з найкращих таких центрів у світі. Ініціатором такого навчання є перша леді України Олена Зеленська та перша леді Ізраїлю Міхаль Герцог [14].

Я вважаю, що ця ініціатива є дуже важливою, адже багато людей сьогодні в Україні страждають через війну й отримують психологічні травми, з якими складно впоратися без сторонньої допомоги.

Сучасні ізраїльські технології рятують життя в Україні. Ізраїльська компанія Carbyne допомагає українським співробітникам екстрених служб рятувати постраждалих від російських обстрілів житлових будинків. Розроблені фахівцями компанії технології дозволяють екстреним службам отримувати повну інформацію в режимі реального часу, зокрема відео, фотографії та повідомлення. Був випадок, коли сім'я опинилася в пастці в зруйнованій ракетою будівлі. Рятувальникам було важко зрозуміти, де були люди. Будівлі, що стояли зовні, передали відео з

місця влучення снаряда в поліцію. Програма визначила, на якому поверсі знаходяться люди та склала маршрут для роботи пожежників.

Ізраїль надає таку допомогу, яка може собі дозволити. Ізраїль активно підтримує Україну і на міжнародній арені, голосуючи за Україну, голосуючи на підтримку України в міжнародних організаціях, в Організації Об'єднаних Націй, і надаючи велику й важливу гуманітарну допомогу Україні. Ізраїль заборонив зареєстрованим за кордоном яхтам і літакам перебувати в країні понад 48 годин – це ті дії, що спрямовані на те, щоб утримати російських олігархів від переїзду до Ізраїлю. Міністерство закордонних справ Ізраїлю публічно попередило свої посольства не приймати по жертвувань від осіб, яким загрожують санкції [13].

Росія відіграє дуже важливу роль на Близькому Сході. Російська військова присутність на Близькому Сході дуже суттєва, особливо після 2015 року, коли РФ помітно розширила свою присутність у Сирії. При цьому на території Сирії та Лівану – двох країн, що межують з Ізраїлем, – базується терористична організація, яка йому загрожує. Також плацдарм для завдання ударів прагне створити інша відверто ворожа держава – Іран. Тому Ізраїлю так важливо мати можливість діяти без перешкод у тих місцях, де нам необхідно боротися з терором, боротися з іранською присутністю. Про це Ізраїль постійно, особливо з 2015 року, веде діалог із Росією. А саме по каналу комунікації з цього конкретного питання – щодо військової присутності та воєнних дій Росії та Ізраїлю в цьому регіоні. Це життєво важливе питання для безпеки своїх жителів, тому не можемо брати на себе невиправдані ризики в цьому питанні. Будь-яка спроба Ірану отримати ядерну зброю викличе реакцію Ізраїлю. Не можна допустити ситуацію, коли Іран матиме ядерну зброю – цією ядерною зброєю він погрожуватиме Ізраїлю та іншим країнам. Тому Ізраїль зробить все для того, щоб ядерної зброї в Ірану не було, а саме стежить за їхніми діями, обмінюється досвідом, зокрема і з українськими колегами.

Ізраїль володіє всією інформацією і знає, що відбувається в плані використання іранського озброєння, іранських безпілотників тут, на території України, і веде діалог із цього приводу з представниками України.

Вплив Росії на громадську думку в Ізраїлі дуже сильно перебільшений.

«Російська вулиця» (неофіційна назва вихідців із пострадянських країн. – ЄП) в Ізраїлі охоплює пів мільйона вихідців з України, які також говорять російською мовою, тому неправильно усіх зараховувати до агентів російського впливу.

Більшість ізраїльтян, як російськомовних, так і не російськомовних, підтримують Україну – це видно з опитувань, якщо почитати соціальні мережі, почитати реакції.

Ізраїльтяни з першого дня активно підтримували Україну, виходили на масові демонстрації на її підтримку, збирали гроші, відправляли речі, медикаменти в Україну.

Україна – це країна, яка зазнала агресії. Як визначають українці для себе перемогу в цій війні – це їхня особиста справа. Україна робить зараз усе для того, щоб цієї перемоги домогтися. Ізраїль же буде радий, якщо ця війна закінчиться.

Ізраїль був готовий від самого початку війни – і готовий сьогодні – прийняти у себе будь-які переговори, якщо це допоможе якнайшвидшому закінченню війни. При цьому ми пропонували вести переговори не просто в Ізраїлі, а в Єрусалимі – святому місті для представників усіх релігій. Саме в цьому його перевага для мирних переговорів [15].

Для успішної відбудови України необхідна професійна підготовка сучасного вчителя в педагогічному університеті, яка потребує створення цілісної виховної системи, яка ґрунтувалася б на основних положеннях теорії педагогічних систем, передбачала б об'єктивні зміни в особистісній і діяльній сфері майбутнього вчителя.

У сучасному виховному процесі педагогічного університету змінюються цілі педагогічної підготовки студентів у напрямку посилення їх виховної розвивальної спрямованості. Поряд із засвоєнням загальнолюдських цінностей і фахових знань, студенти орієнтуються на глибоке вивчення, збереження духовної, національної скарбниці, традицій, творчих здобутків народної педагогіки, народної системи виховання.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка має враховувати вітчизняні і зарубіжні традиції виховання молоді. З погляду І. Огієнка, відродження духовних цінностей українського народу має йти через систему виховних впливів на особистість засобами наукової та народної педагогіки.

Значно оновлюється зміст навчально-виховної підготовки студентів в поза аудиторній діяльності на сучасні теоретико-методологічні концепції особистісно-діяльсного напрямку, національно-патріотичну систему виховання, що дає можливість використати багатий і надзвичайно цінний виховний досвід. Передбачається знайомство студентів із альтернативними виховними системами, педагогічними інноваціями [16].

Форма виховної роботи – це усталений порядок організації конкретних актів, ситуацій, процедур взаємодії учасників виховного процесу, спрямованих на вирішення визначених педагогічних завдань (виховних і організаційно-практичних), сукупність організаторських прийомів і виховних засобів, які забезпечують зовнішнє вираження виховної роботи.

Функції форм виховної роботи в університеті:

– організаційна передбачає вирішення організаційних завдань. В ролі організатора може виступати як педагог, так і студенти. Організація заходу відображає визначену логіку дій, взаємодії учасників.

Існують узагальнені методи (алгоритми) організації різних форм виховної роботи, які стали традиційними і використовуються педагогами (бесіди, колективні творчі справи, конкурси, вікторини і т.п.). Їх проведення передбачає проходження ряду стадій, етапів організаційної діяльності.

– регулююча - використання різних форм дозволяє регулювати як стосунки між педагогами і студентами, так і між студентами; різному впливають на процес згуртування студентської групи. Саме завдяки формам, в яких заздалегідь закладається необхідність взаємодії учасників, відбувається формування норм соціальних відносин.

– інформаційна передбачає повідомлення здобувачам освіти суми знань, необхідних їм у подальшому житті в суспільстві, актуалізацію тих знань, які вони мають, звернення до їх досвіду.

Форма виховної роботи – це основний компонент організації педагогічного процесу.

Одна форма виховної роботи відрізняється від іншої завдяки певним, притаманним їй, властивостям. Ними можуть бути: час підготовки і проведення, кількість учасників, умови й застосовувані засоби тощо. При усій розмаїтності форм виховної роботи можна виділити їх спільні риси та підходи, й отже, угрупувати їх таким чином:

1. За терміном проведення всі форми можна розділити на: короткочасні, тривалі, традиційні й, навіть, ситуативні.

Розпізнають форми за видами діяльності і виділяють – форми навчальної, трудової, спортивної, художньої, естетичної діяльності тощо. Найбільш вартісними у наш час є використання комплексних форм виховної роботи, у яких поєднується декілька видів діяльності. Наприклад етична бесіда «Як ти розумієш прекрасне?», економічна гра «Бюджет та хазяйство сім'ї», екскурсія в природу «Стежками партизанських дій» тощо.

2. За способом впливу педагога на вихованця розрізняють безпосередні й опосередковані форми виховної роботи, у останніх виховний вплив залишається прихованим від студентів.

3. За суб'єктом організації класифікації форм можуть бути такі:

- організаторами студентів виступають педагоги, студенти та інші дорослі;
- діяльність організована на основі співпраці між фахівцями та студентами;
- ініціатива і її реалізація належить студентам.

Зрозуміло, що найбільш цінними є такі форми, у яких ініціатива й організація виходить з потреб студентів.

За кількістю учасників форми можуть бути індивідуальні (педагог – студент); групові (педагог – група студентів); масові (педагог – декілька груп, курсів, факультетів).

Як критерій тут узята кількість учасників, що задіяні у заході. Індивідуальна форма – це робота з одним студентом; групова – від 5-7 вихованців до 25-40; масова – кількість студентів необмежена. Практика показує, що ефективність виховного процесу залежить від форми його організації. На перший погляд може здатися, що чим більша кількість вихованців бере участь у заході, тим нижче якість такої виховної роботи. Разом з тим, не слід забувати, що виховання студентів здійснюється у колективі та через колектив. Ця закономірність й робить достатньо ефективними групові форми виховної роботи [17].

Педагогічна теорія і практика накопичила досвід організації та проведення великої кількості форм виховної роботи. Це – диспути і дискусії, пізнавальні вечори і творчі конкурси, колективні творчі справи, рольові та ділові ігри, бесіди «за круглим столом», етичні бесіди та інші.

Доволі часто можна зустріти розподіл форм виховної роботи за ступенем новизни, це – традиційні, нетрадиційні, інноваційні, усталені, стереотипізовані тощо. При цьому не слід вважати, що традиційні й усталені форми є застарілими та не дуже корисними для виховання студентського колективу. Тут маєтись на увазі, що деякі з форм виховної роботи мають перевірений практикою найбільш доцільний порядок підготовки й проведення, що якнайкраще призводить до досягнення поставлених виховних завдань.

Кожна форма не повторює одна одну, а лише може бути схожа на неї й при цьому поєднувати у собі ознаки різноманітних наведених нами вище класифікацій (див. мал. 1). Тому не викликає сумніву той факт, що кожна класифікація є вельми умовною, вона відображає лише один з великої кількості аспектів форм виховної роботи.

З огляду на це викликає зацікавленість класифікація форм виховної роботи Е. Титової, яка містить три основних типи форм виховної роботи: заходи, справи, ігри.

Заходи – це події, заняття, ситуації в колективі організовані куратором, іншим педагогом для студентів з метою виховного впливу на них.

Справи – це загальна форма роботи, у ній відбиваються важливі події, здійснені і організовані членами колективу на користь і радість кого-небудь, у тому числі й кожного особисто.

Гра – це реальна діяльність, цілеспрямовано організована в колективі студентів з метою відпочинку та розваги.

Запропонована Е. Титовою класифікація відображає ступень активності вихованців у підготовці, організації та проведенні тої чи іншої форми виховної роботи, дозволяє виокремити різні цілі такої діяльності.

Мал.1 (за Е. Титовою)

Знання методів, прийомів і засобів виховання, вміння правильно їх обирати й використовувати є ознакою педагогічної майстерності майбутнього вчителя [17].

Сучасний педагог повинен не лише орієнтуватися в широкому спектрі сучасних інноваційних проектів, ідей, напрямків, виховних явищ, а й мати у своєму арсеналі найефективніші форми виховання і ефективно застосовувати у виховному процесі університету.

Розглянемо воркшоп як сучасну форму виховної роботи зі студентською молоддю. Воркшоп – це семінар, тривала інтерактивна зустріч або освітня сесія, яка передбачає об'єднання людей з певною метою, призначена для досягнення спеціалізованого результату та є гнучким і ефективним форматом навчання, розвитку, управління змінами, створення команди та розв'язання проблем, а також практично будь-яких організаційних завдань. Воркшоп – це захід, який дає учасникам практичний досвід роботи з предметом та є способом обміну ідеями, об'єднання людей або наближення до досягнення освітніх чи бізнес-цілей. Воркшопи структуровані з використанням суміші презентацій та практичною спільною роботою. Темі воркшопів часто належать до певної галузі чи ніші. Слухачі беруть участь у воркшопах, щоб набути нових навичок або спеціальних знань, які вони можуть застосувати у своєму повсякденному житті або професії. Воркшопи поєднують у собі навчання, розвиток, командоутворення, спілкування, мотивацію, планування. Участь у

воркшопі збільшує почуття причетності та розширення можливостей, сприяє розвитку організацій та окремих осіб. Воркшопи ефективні в управлінні змінами та досягненні покращень, особливо у створенні ініціатив, планів, процесів, дій для досягнення конкретних ділових та організаційних цілей. Вони слугують для подолання бар'єрів, покращення комунікації всередині та за межами відділів, інтеграції співробітників після придбання чи злиття. Воркшопи можна поєднувати з регулярними щомісячними зборами студентського самоврядування. Приголомшливий прогрес у мотивації та продуктивності можна досягти всього за 90 хвилин воркшопу на місяць.

Воркшопи також дуже ефективні для навчання студентської молоді. Вони сприяють залученню до матеріалу більше, ніж звичайні навчальні курси, оскільки вони обов'язково припускають активну участь. Заходи воркшопів цінні, тому що вони дозволяють учасникам набувати нових навичок та працювати над досягненням своїх цілей. Воркшопи надають можливість розділити більші заходи (віртуальні або живі) на дрібніші з більш практичними та інтерактивними заняттями.

Одна з основних відмінностей воркшопу від тренінгу в тому, що воркшоп – це збори людей одного рівня знань для спільного обговорення теми, тоді як у тренінгу беруть участь ведучі й ті, кому представляють матеріал. Тренінг часто включає елементи, подібні до тих, які притаманні воркшопу (наприклад, вправи), але основна мета тренінгу – довести усіх присутніх до деякого базового рівня знань. Воркшопи починаються з припущення, що усі присутні вже знаходяться на однаковому рівні знань і не потребують додаткового навчання з певної теми, перш ніж зможуть зробити свій ефективний внесок у її обговорення [17].

Розглянемо один з форматів воркшопу.

- Перед сесією семінару визначте, узгодивши шляхом консультації з командою завдання, яке необхідно вирішити.
- Також важливо визначити цілі семінару з урахуванням «зрілості», досвіду та розвитку студентської молоді.
- Погодьте рівень свободи та відповідальності учасників воркшопу.
- Встановіть відповідну дату та місце для зустрічі та обговоріть порядок денний з усними поясненнями / запевненнями, якщо необхідно.
- На початку воркшопу уявіть ціль і хід процесу, дайте відповідь на запитання. (5 хвилин).
- Обговоріть ідеї та можливості з усією групою (найкраще на фліпчарті); Ви можете використовувати мозковий штурм. (10-20 хвилин).
- Розділіть групу на пари або трійки та попросіть їх розробити загальом дії / ініціативи / плани для досягнення узгодженої мети / завдання. (20-30 хвилин).

- Попросіть групи представити свої ідеї, проаналізуйте та похваліть позитивні аспекти в кожній з них та м'яко узгодьте області, які можна було б покращити / доопрацювати. (максимум 5 хвилин на групу).
- Дайте завдання групам або окремим особам доопрацювати загальні плани до чітких цілей під час воркшопу або після нього, щоб передати їх менеджеру.
- Спостерігайте, тренуйте, заохочуйте, підтримуйте ідеї для майбутніх предметів воркшопу та покращення процесу.

При розробці воркшопу часто корисно використовувати різні види діяльності, які будуть відповідати потребам його учасників, враховуючи різні стилі навчання для забезпечення повноцінного досвіду навчання. Розглянемо типи воркшопів, засновані на моделі експериментального навчання та стилів навчання Девіда Колба (1984).

Рефлексивний воркшоп використовується для уловлювання мотивації, уяви та енергії аудиторії. У цьому типі воркшопів домінують вправи, які спонукають учасників семінару оглядатися на свою особисту або професійну поведінку таким чином, щоб підготувати їх до нового навчання та змін. Рефлексія часто використовується на початку семінару або під час переходу від однієї теми до іншої. Щоб організувати рефлексивне заняття, важливо визначити минулий досвід, над яким ви хочете поміркувати, і зробити це цікаво, щоб його можна було пов'язати з темою воркшопу. Проста та адаптована вправа для роздумів – попросити учасників розбитись на пари й коротко відповісти на питання про їхній минулий досвід, пов'язаний з цією темою. Наприклад, у Полтавському національному педагогічному університеті імені В.Г. Короленка 24 травня 2022 р. за ініціативи ректорки Мирини Гриньової кафедра ботаніки, екології та методики навчання біології організувала захід на тему: «Вплив війни на екологічний стан навколишнього середовища та шляхи вирішення наслідків» [18].

Воркшоп засвоєння та концептуалізації використовується для надання учасникам семінару нової інформації. У ньому часто надають зовнішню інформацію у формі теорій, даних та фактів або можуть інформувати групу про себе чи інших осіб. Цей захід також спонукає учасників семінару застосовувати аналізовані концепції у своєму житті. Щоб розробити асимілюючу та концептуальну діяльність на воркшопі, необхідно визначитися зі змістом, який найважливіше викладати, та подати його у динамічній та зрозумілій формі. Демонстрації, анкети та короткі лекції часто використовуються для заохочення асиміляції на семінарах. Наприклад, 1 лютого 2023 року у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка відбулася анонс-презентація основних напрямків діяльності правопросвітницької та правовиховної роботи, реалізація якої запланована на 2023 рік [19]. Також на факультеті природничих наук та

менеджменту Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка відбулася традиційна XXII Міжнародна науково-практична конференція «Слово і справа Антона Макаренка: український та європейський контексти» [20].

Воркшоп експериментування та практики полягає у спонуканні учасників використовувати отримані знання на практиці. Такий тип воркшопів дає учасникам можливість попрактикуватися та виявити нові форми поведінки та навички. Воркшоп може надати учасникам безпечне середовище, в якому вони можуть випробувати нові речі, перш ніж застосовувати їх на практиці в реальному світі. Щоб розробити експериментальні завдання, важливо визначити конкретні навички, які ви хочете, щоб учасники придбали, та надати способи, які дозволяють практикувати ці навички. Рольові ігри зазвичай використовуються як експерименти на воркшопах експериментування та практики. Наприклад, 9 листопада 2022 р. у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка відбулася презентація Всеукраїнського проєкту «Наукою вишиваємо Україну» [21].

Воркшоп планування дій із застосування дає стимул для впровадження та використання нового навчання поза контекстом воркшопу. Заходи щодо планування підготують учасників до навчання та збільшать ймовірність їх передачі. Ці дії часто використовуються наприкінці семінару або коли фокус семінару збирається зміститися з однієї теми на іншу. При розробці заходів щодо планування важливо визначити способи спонукати учасників зазирнути у майбутнє та визначити конкретні способи застосування нових знань на практиці. Один зі способів зробити це – попросити кожного учасника заповнити план дій після завершення воркшопу. Наприклад, 14 листопада 2022 року у стінах Полтавського педагогічного університету імені В. Г. Короленка був проведений воркшоп планування дій із застосуванням «Твоя база для СММ» [22].

Всі воркшопи розділяються на дві великі категорії: стандартизовані та нестандартні. Стандартизовані воркшопи зазвичай надають знання, які є фундаментальними для більшості співробітників або учнів. Зміст стандартизований. Стандартні матеріали семінару надаються організаторами та повинні використовуватися, як зазначено у навчальному плані. Матеріали не можуть бути змінені або додані без попереднього узгодження. Роздаткові матеріали також стандартизовані та розповсюджуються серед слухачів семінару. Наприклад, 13 грудня 2022 р. у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка відбулося заняття творчої лабораторії вчителів географії Полтавської територіальної громади «Нові підходи та методи при підготовці уроків з географії» [23].

Не стандартизований контент може бути змінений відповідно до потреб конкретної групи слухачів. Матеріали для нестандартних воркшопів чи майстер-класів розробляє тренер. 7 грудня 2021 року для студентів природничого факультету у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка був проведений нестандартний воркшоп [24].

У воркшопах зазвичай бере участь головний тренер чи фасилітатор, який працює з групою людей, щоб розробити послідовність презентацій, спланувати спільні дії та гарантувати, що семінар приведе до бажаного результату. На воркшопах особлива увага приділяється практичній взаємодії. Очікується, що усі учасники воркшопів будуть робити внесок в обговорення питань, тому воркшопи – це заняття у невеликих групах. Вони не повинні мати таку кількість учасників, щоб хтось був витіснений або не зміг взяти участь в обговоренні. Встановлений ліміт для цього становить 30 осіб, але для більшості семінарів, ймовірно, буде корисним обмеження у 20 або навіть 10 осіб.

У ході проведення воркшопу формами супроводу майбутніх вчителів можуть бути: педагогічні майстерні; проблемні групи; комунікативні групи, центри педагогічної майстерності. Основним результатом супроводу студентів в педагогічному ЗВО, на який орієнтуються спеціалісти, стає повернення до сутності педагогічної професії, що передбачає опору на досягнення і успіх студента; допомогу і підтримку здобувачам освіти в оптимістичному сприйманні світу в усій його складності й відповідно до стратегій модернізації освіти; свободу студенту шляхом розвитку його творчого потенціалу, відповідно до природних задатків.

Одним з аспектів організації супроводу студентів у ЗВО педагогічного профілю є проблема вивчення індивідуальних особливостей майбутніх вчителів і можливостей їх врахування в навчально-виховному процесі, спрямованому на виявлення й оцінку рівня виявлення у студентів тих параметрів, що є найбільш значущими детермінантами індивідуальних особливостей діяльності: спрямованість особистості; особливості основних пізнавальних процесів; наявність компетентностей особистісної педагогічної майстерності; адоволення процесом учіння; задоволення своїм рейтингом в колективі тощо.

Складаючи комплексно-цільову програму виховання студентів, як багатоетапний воркшоп, виходили з наступних положень:

- 1) цілі виховання виступають у ролі системоутворюючої величини, визначають напрямки виховної роботи та прогнозують її результат (цільова програма);
- 2) виховання виступає як процес формування особистості, як соціалізація моделі;

3) реалізація формули миру формує свою систему цілепокладання, у єдності вони реалізують комплексний характер виховної роботи (комплексна програма). Спираючись на це, ми побудували систему багатоетапних воркшопів, спрямованих на реалізацію формули миру в університеті.

Комплексно- цільова програма виховної роботи в педагогічному ЗВО складається з комплексно-цільового плану виховної роботи, який включає аудиторну та позааудиторну роботи і конкретизує документи, наповнює визначені напрямки конкретним змістом, зазначає термін виконання та відповідальних за проведення виховних заходів, враховує форму звітності.

У відповідності до КЦП, цільові установки можуть бути наступними:

1. Вивчення запитів студентів, їх інтересів та нахилів до різноманітних видів позааудиторної діяльності.

2. Забезпечення спрямованості позааудиторної діяльності на задоволення потреб особистісного розвитку студентів (Аналіз виховних можливостей, визначенні виховних центрів – клуби, гуртки, об'єднання тощо – та забезпечення їх роботи).

3. Організація життєдіяльності студентського колективу. Педагогічна допомога органам студентського самоврядування.

4. Створення умов для задоволення комунікативних потреб студентів. Формування культури міжособистісного спілкування.

5. Створення умов для задоволення потреби в національному самовираженні. Формування національної культури.

6. Створення умов для ідейно-політичного самовизначення студентів.

7. Виховання громадянина. Формування правової культури студентства.

8. Екологічне виховання студентів.

9. Створення умов для задоволення пізнавальних потреб, інтересів, формування дослідницьких умінь (науково-дослідницька робота, позааудиторна робота з навчальних предметів).

10. Створення умов для самопізнання, самопрограмування, саморозвитку особистості кожного студента.

11. Пропаганда здорового способу життя.

12. Створення умов для задоволення потреби в фізичній активності.

13. Розвиток здібностей до художньо-естетичного сприйняття себе, інших та навколишньої дійсності.

14. Створення умов для задоволення потреби у творчій самореалізації.

15. Інформаційне забезпечення виховної роботи.

16. Додержання дисципліни та порядку. Організація самообслуговування.

17. Робота з формування культури гуртожитку.

18. Організаційно-кадрове та науково-методичне забезпечення виховної роботи.

19. Матеріально-технічне забезпечення організації та проведення виховної роботи [25].

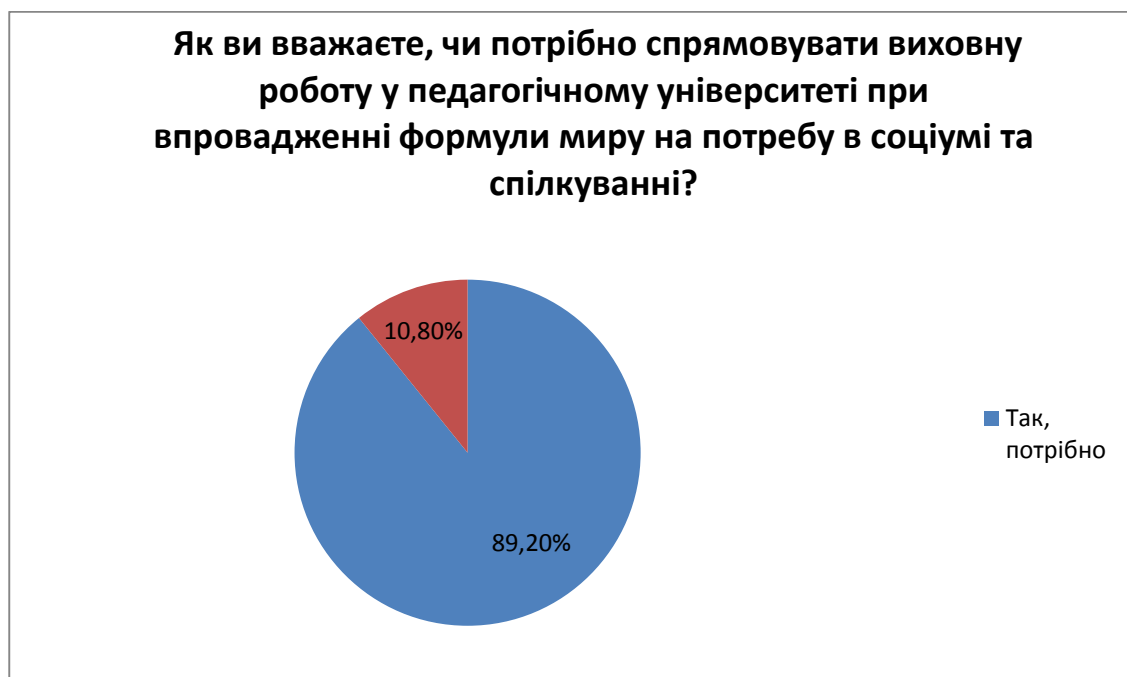
Побудова єдиної системи психолого-педагогічного супроводу майбутніх вчителів реалізує комплексно-цільову програму професійної підготовки у ЗВО і дозволяє підвищити рівень їх особистісно-професійного розвитку. Система супроводу передбачає якісне поліпшення допомоги і підтримки майбутнім вчителям. У ряді ЗВО України розробляється концепція поліфункціонального супроводу студентів. Напрямами такого супроводу є навчально-педагогічна і психологічна взаємодія; взаємодія на основі науково-дослідної діяльності; міжособистісна взаємодія суб'єктів навчально-виховного процесу; взаємодія в індивідуальному опануванні курсу педагогічної майстерності з розробленими теоретичними і практико-лабораторними завданнями.

Експериментальне дослідження, спрямоване на вивчення потреб студентів при впровадженні формули миру у виховний процес.

У ході експериментального дослідження нами були опитані 548 здобувачів освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. У експерименті дослідження нами було виділено основні потреби студентів, на задоволення яких слід спрямувати виховну роботу у педагогічному університеті при впровадженні формули миру.

Потреба в соціумі та спілкуванні, де 89,2% студентства вважають, що спілкування, як соціальне явище, охоплює всі сфери суспільного буття та діяльності людей. Спілкування розвиває в людині вольові якості в тому випадку, коли ситуації спілкування привчають людину до зібраності, наполегливості, рішучості, сміливості. Спілкування має велике значення у формуванні людської психіки, інтелекту, розвитку і становленні її культурної поведінки. Завдяки спілкуванню людина розширює загальний світогляд, мислення, сприймання, розвивається як особистість. Університет - інтелектуальне середовище, де люди взаємодіють і навчаються один в одного. Університети відіграють вирішальну роль у розвитку людини. Вони виховують майбутніх лідерів суспільства та просувають ідеї, які допомагають формувати майбутнє людства. Таким чином, без спілкування людина не здатна не лише психологічно розвиватися, але й просто забезпечувати своє існування. Але 10,8% студентства вважають, що не потрібно спрямовувати виховну роботу у педагогічному університеті на потребу в соціумі та спілкуванні при впровадженні формули миру, обґрунтовуючи це негативним досвідом:

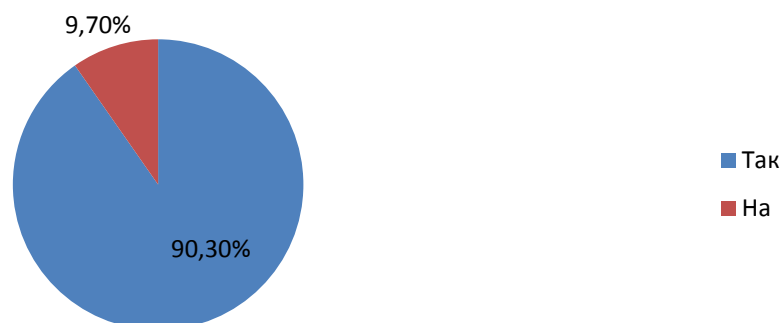
деякі студенти мали негативний досвід з виховної роботи у попередніх навчальних закладах або дізнаватися про негативні відгуки від інших студентів, що може призвело до втрати інтересу до такої діяльності. Також 10,8 % студентства перевантажені академічною роботою, спортом, роботою або іншими зобов'язаннями, і вони можуть вважать, що виховна робота є другорядною порівняно з іншими зобов'язаннями;

Потреба в пізнанні світу та себе в світі, де 90,3%, тому що пізнання світу та себе у світі допомагає студентам розвивати критичне мислення, здатність аналізувати і оцінювати інформацію, розуміти складні процеси і відносини. Пізнання нових знань та відкриття нових горизонтів може сприяти стимулюванню інтересу студентів до навчання і збільшенню їх мотивації до досягнення академічних результатів. Пізнання світу та себе у світі також допомагає студентам розуміти соціальні та культурні процеси, що відбуваються в суспільстві та готує їх до життя в різних соціальних середовищах. Зазначемо, що 9,7% здобувачів освіти вважають непотрібним при впровадженні формули миру у виховній роботі педагогічного університету розкривати потребу в пізнанні світу та себе у світі, аргументуючи це відсутністю мотивації, тобто студенти не відчують внутрішню мотивацію для пізнання світу і себе у світі, і тому вважають це незначущим, а також не розуміють важливість цього питання.

Аналізуючи відповіді студентства педагогічного університету у питанні про потребу в здоровому способі життя більшість студентства (82,3%) вважають, що здоров'я є найбільшою цінністю, яку має людина, і збереження його є важливою метою в житті.

Чи потрібно у виховній роботі ВНЗ розкривати потребу в пізнанні світу та себе у світі?

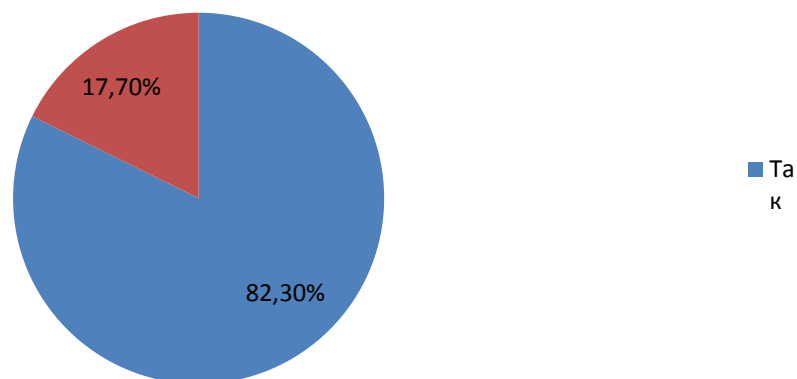

Виховання здорового способу життя у педагогічному університеті допомагає студентам розуміти важливість збереження свого здоров'я і як вони можуть це зробити. Студенти впевнені, що здоровий спосіб життя, такий як правильне харчування та регулярна фізична активність, може покращити когнітивні функції, що допоможе їм збільшити свою продуктивність у навчанні та в інших сферах життя. Здоровий спосіб життя може допомогти студентам покращити своє самопочуття, підвищити настрій та підтримувати позитивні стосунки з іншими. Це може допомогти здобувачам освіти бути більш ефективними в навчанні, роботі та інших сферах життя. Інші (17.7%) не вважають за потрібне пропагувати здоровий спосіб життя у виховній роботі педагогічного університету через недостатню увагу до власного здоров'я. Деякі студенти можуть думати, що здоровий спосіб життя є складною задачею, яка вимагає багато часу та зусиль. Це може змусити їх відмовитися від намірів щодо здорового способу життя.

Потреба в художньо-естетичному сприйманні себе, інших та навколишньої дійсності. Зазначемо, що 82,3% вважають доцільним розкриття у педагогічному університеті у виховній роботі задовольняти потреби у творчій самореалізації при впровадженні формули миру, підтверджуючи це розвитком творчих здібностей.

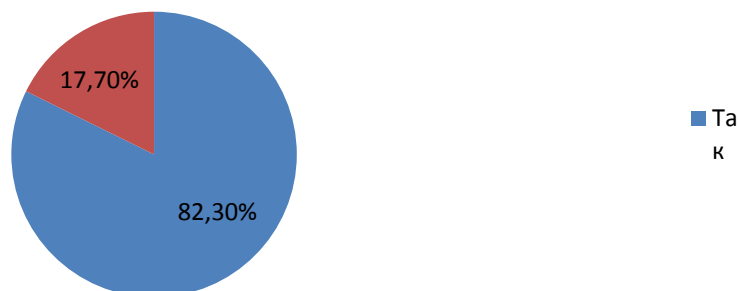
Студенти навчаються оцінювати красу, розвивати власний художній смак, розпізнавати художні цінності та естетичні якості. Виховання культурної компетенції сприяє розвитку критичного мислення, толерантності, поваги до різних культур та традицій. За допомогою розвитку емоційної сфери студенти навчаються розпізнавати та аналізувати свої емоції, розвивати свою емпатію та соціальну чутливість. За допомогою розвитку мистецьких здібностей навчаються малювати, грати на музичних інструментах, танцювати або займатися іншими видами мистецтва.

Чи доречно пропагувати здоровий спосіб життя у виховній роботі педагогічного університету при впровадженні формули миру?

Крім того, розвиток художньо-естетичного сприйняття сприяє розвитку творчих здібностей та уяви, що може бути корисним у будь-якій сфері життєдіяльності. Вивчення мистецтва та культури допомагає розширити кругозір студентів, збагатити їх духовний світ та розвинути емоційний інтелект. Певна частина студентства (17.7%) не бачать достатнього впливу теми художньо-естетичного сприйняття на їхнє життя та професійну діяльність, і тому не вважають її важливою у виховній роботі педагогічного університету. Деякі студенти мають інші інтереси та пріоритети, які вони вважають важливішими, і тому не віддають достатню увагу темі художньо-естетичного сприйняття.

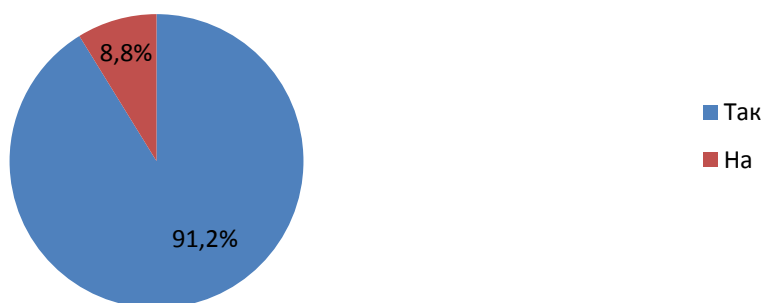
Як ви вважаєте, чи має педагогічний університет у виховній роботі під час впровадження формули миру розкривати тему художньо-естетичного сприйняття себе, інших та навколишньої дійсності?

Потреба в творчій самореалізації, де 91,2% вважають, що важливо вищим навчальним закладам у виховній роботі задовольняти потреби у творчій самореалізації при впровадженні формули миру. Виховна робота у педагогічному університеті має сприяти розвитку особистості студента, а творчість є важливою складовою розвитку людської особистості. Творчість може виявлятися в різних аспектах, таких як мистецтво, література, музика, наукова робота, підприємництво та інше. Задоволення потреби у творчій самореалізації може допомогти студентам розкрити свій потенціал, виявити таланти, розвинути креативність та самовираження.

Це може бути корисним не лише в особистому житті студента, але і в професійному розвитку, дозволяючи студентам розвивати нові ідеї та рішення в своїх професійних областях. Також важливою складовою творчості є співпраця та комунікація з іншими людьми, що сприяє розвитку соціальних навичок та формуванню здатності працювати в команді. Таким чином, задоволення потреби у творчій самореалізації може позитивно вплинути на розвиток студентів та підготувати їх до подальшого професійного життя, де здатність до креативності та творчості можуть бути корисними в різних сферах діяльності. Але 8,8% студентства не вважають за потрібне задовольняти потреби у творчій самореалізації у виховній роботі педагогічного університету. Деякі студенти відчувають, що не мають достатньої обдарованості або таланту для творчості і тому не бачать сенсу в залученні до цього процесу. Ще однією проблемою є негативний досвід у творчій діяльності в минулому, що зменшує їхнє бажання займатися цим у майбутньому.

Чи повинен педагогічний університет при впровадженні формули миру у виховній роботі задовольняти потреби у творчій самореалізації?

Потреба в інформації, де 97,1% визнають, що під час впровадження формули миру у виховній роботі педагогічного університету важливо забезпечити доступність інформації для студентів,

оскільки це допоможе їм краще зрозуміти сутність і значення поняття миру, зміцнити мотивацію до миротворчої діяльності та сприятиме формуванню миролюбної культури серед молоді. Зазначемо, що 2,9% не розуміють, чому формула миру є важливою для них і для світу загалом.

Задоволення перелічених потреб становить собою основні напрямки виховної роботи у педагогічному університеті. Організація виховної роботи ґрунтується на тому, що будь-яка потреба задовольняється лише у відповідній діяльності. Це означає, що виховна робота не для студентів, а самих студентів. Роль викладача в цьому процесі полягає в забезпеченні відповідних умов для організації самостійної роботи студентів по задоволенню своїх потреб з урахуванням рівня їх розвитку. Це передбачає: діагностику основних потреб, планування роботи по їх задоволенню та розвитку, забезпечення реалізації плану (кадрове, матеріально-технічне, фінансове, режимне, інформаційне тощо), здійснення контролю за процесом і результатами виховної роботи. Враховуючи різний рівень сформованості потреб, в ході проведення виховної роботи необхідно забезпечити відповідні умови для їх задоволення, тобто організувати виховну роботу на інформативному, репродуктивному та творчому рівнях і надати можливість самостійного вибору форм роботи самим студентам тощо.

Отже, створення безпечного освітнього середовища в педагогічному університеті є одним із принципів функціонування закладу, вимагає такі заходи: консультативно-роз'яснювальна та просвітницька робота серед науково-педагогічних працівників, спрямована на розвиток їх фахової компетентності щодо працеворонної та безпеко-орієнтованої діяльності, формуванню мотивації науково-педагогічних працівників та співробітників, здобувачів освіти щодо необхідності застосування комплексного підходу у створенні безпечного освітнього середовища в педагогічному університеті.

Список використаних джерел:

1. Совгіра С. В., Гончаренко Г. Є. Проблеми екологічної безпеки як основи життєдіяльності особистості в освітньому середовищі. *IV Всеукраїнські наукові читання пам'яті Сергія Терещука : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Миколаїв, 23-24 квітня 2015 р.)*. Чорноморський державний університет імені Петра Могили / редкол. Л.П. Клименко та ін. – Миколаїв : ФОП Швець В.Д., 2015. С. 205–208.
2. Кириленко Н. М. Проблеми інформаційної безпеки освітнього середовища вищого навчального закладу. *Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи: третя міжнар. наук.-практ. конф.: [в 2 ч.] . Ч.1*. Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України та ін. ; [за ред. М.М. Козяра, Н.Г. Ничкало]. – Львів : ЛДУ БЖД, 2012. – С. 149–151.
3. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/conv#n401> (дата звернення: 27.05.2022).
4. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 27.05.2022).
5. 10 ключових принципів у боротьбі з булінгом. URL: <https://antibullyingalliance.org.uk/aba-our-work> (дата звернення: 27.05.2022).
6. Організація протидії та попередження булінгу(цькуванню) в закладі освіти. URL: <https://nupp.edu.ua/uploads/files/0/main/deps/ps/buling/module2/konspekt.pdf> (дата звернення: 27.05.2022).
7. Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі на 2022 рік: розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1770-р Київ URL: <https://usnd.to/C8ya> (дата звернення: 27.05.2022).
8. Васильєва М. Теоретичні основи деонтологічної підготовки педагога : дис. д-ра пед. наук: 13.00.04./ 52 Марина Петрівна Васильєва. – Х. : ХДПУ імені Г.С.Сковороди, 2003. – 432 с
9. Педагогічний словник / За ред. М. Д. Ярмаченка. – К. : Пед.думка, 2001. – 514 с
10. Дубасенюк О. А., Семенюк Т. В., Антонова О. Є. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності : монографія. Житомир : Житомир. держ. пед. ун-т, 2003. 193 с.
11. Савченко О. С. Підготовка вчителя в контексті інновацій шкільної освіти. Школа першого ступеня: теорія і практика : зб. наук. праць Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди. 2004. Вип. 10. С. 109–117.
12. Президент України Володимир Зеленський взяв участь у Саміті «Групи двадцяти». URL: <https://youtu.be/G4Q0Xh1y3k8> (дата звернення: 15.11.2022).
13. Інтерв'ю з послом Ізраїлю: спільний ворог, образа на Україну та надії на зброю. URL: <https://youtu.be/9OJqZVOoEcg> (дата звернення: 7.12.2022).
14. Чим Ізраїль може підтримати Україну у війні та коли зміниться політика Тель-Авіва. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/17/stattja/polityka/chym-izrayil-mozhe-pidtrymaty-ukrayinu-vijni-ta-koly-zminytsya-polityka-tel-aviva> (дата звернення: 17.10.2022).
15. Ізраїль підтримує Україну у війні більше, ніж відомо громадськості - посол. URL: <https://www.unian.ua/world/izrajil-pidtrimuye-ukrajinu-u-viyni-bilshe-nizh-vidomo-gromadskosti-posol-12125019.html> (дата звернення 28.01.2023)

16. Марушкевич А.А. Невтомний працівник Українського ренесансу Іван Огієнко. Педагогічний аспект. - К.: Четверта хвиля, 1996. –128 с.
17. Форми виховної роботи та їх класифікація. URL: <https://studfile.net/preview/2412420/page:3/> (дата звернення 22.03.2015)
18. Воркшоп – що це таке і навіщо потрібно, форми, види та задачі воркшопів. URL: <https://termin.in.ua/vorkshop/>
19. Вплив війни на екологічний стан навколишнього середовища та шляхи вирішення наслідків. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=bnXmMj9SJmU> (дата звернення: 26.05.2022)
20. В університеті відбулася анонс-презентація ключових аспектів правоосвітньої та правовиховної роботи ПНПУ імені В. Г. Короленка. URL: <http://pnpu.edu.ua/news/v-universyteti-vidbulasya-anons-prezentacziya-klyuchovyh-aspektiv-pravoosvitnoyi-ta-pravovyhovnoyi-roboty-pnpu-imeni-v-g-korolenka.html> (дата звернення: 01.02.2023)
21. XXII Міжнародна науково-практична конференція «Слово і справа Антона Макаренка: український та європейський контексти». URL: <http://pnpu.edu.ua/news/hhii-mizhnarodna-naukovo-praktychna-konferencziya-slovo-i-sprava-antona-makarenka-ukrayinskyj-ta-uevropejskyj-konteksty.html> (дата звернення: 16-17.03.2023)
22. У Полтавському педагогічному презентували Всеукраїнський проект «Наукою вишиваємо Україну». URL: <http://pnpu.edu.ua/news/u-poltavskomu-pedagogichnomu-prezentovali-vseukra%20nskij-pro%20kt-naukoju-vishiva%20mo-ukra%20nu.html> (дата звернення 09.11.2022)
23. Твоя база для СММ. URL: <https://www.instagram.com/p/Ck-VukcNTGp/?igshid=YmMyMTA2M2Y%3D> (Дата звернення 15.11.2022)
24. У педагогічному університеті відбулося заняття творчої лабораторії «Нові підходи та методи при підготовці уроків з географії». URL: <http://pnpu.edu.ua/news/u-pedagogichnomu-universyteti-vidbulosya-zanyattya-tvorchoyi-laboratoriyi-novi-pidhody-ta-metody-pry-pidgotovczy-urokiv-z-geografiyi.html> (дата звернення 13.12.2022)
25. Погоріла І. Програмно-цільовий підхід і фактор відносин в оновленій парадигмі виховання // Рідна школа.- 2003.- № 5.- С. 12-15.

Марина ГРИНЬОВА
Сергій ДУБІНІН
Марина ДЯЧЕНКО-БОГУН
Людмила ГОМЛЯ
Сергій НОВОПИСЬМЕННИЙ
Світлана АЛЕКСЄЄВА

ОРГАНІЗАЦІЯ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Тема організації безпеки життєдіяльності студентів закладу вищої освіти в умовах війни є дуже актуальною, особливо в контексті сучасної ситуації зі збройним конфліктом в Україні. Умови війни можуть створювати різноманітні небезпеки для студентів, такі як обстріли, теракти, вибухи, хімічні або радіаційні загрози та інші. Це може призвести до травм, поранень, втрати життя та інших тяжких наслідків.

Організація безпеки життєдіяльності студентів закладу вищої освіти в умовах війни є надзвичайно важливою для забезпечення безпеки і збереження їх життя. Вона має на меті зменшення ризику травмування студентів та забезпечення їх безпеки на навчальному майданчику, в гуртожитках та поза ними. Також варто зазначити, що тема організації безпеки життєдіяльності студентів вищого навчального закладу в умовах війни є актуальною не тільки в Україні, а й у багатьох інших країнах, де відбуваються збройні конфлікти або існує загроза їх початку [1,3,4].

Отже, актуальність цієї теми полягає в тому, що безпека студентів закладу вищої освіти у військових умовах має першочергове значення і вимагає відповідних заходів для їх захисту та забезпечення безпеки під час навчального процесу та поза ним.

Мета цієї теми полягає в тому, щоб забезпечити безпеку та захист життя студентів, надати їм можливість продовжувати навчання у закладах вищої освіти під час військових конфліктів та забезпечити нормальні умови для їх розвитку та самореалізації. Ця тема передбачає розгляд різноманітних питань та аспектів організації безпеки життєдіяльності студентів у навчальних закладах, в тому числі розробку та впровадження ефективних заходів щодо запобігання та протидії можливим небезпекам, проведення евакуації в разі надзвичайних ситуацій, забезпечення безпеки в гуртожитках, під час пересування та інших аспектів.

Предметом дослідження є організація безпеки життєдіяльності студентів закладу вищої освіти в умовах війни або збройного конфлікту. До предмету дослідження входять такі питання як організація та забезпечення безпеки на території закладу вищої освіти, розробка планів евакуації та дій у надзвичайних ситуаціях, організація роботи з медичного забезпечення, запобігання терористичним актам, забезпечення безпеки

під час пересування та перебування у громадських місцях. Предметом дослідження є також аналіз досвіду організації безпеки життєдіяльності студентів в умовах війни в інших країнах, визначення проблем та шляхів їх подолання в умовах війни чи збройного конфлікту.

Об'єктом дослідження є життєдіяльність студентів закладу вищої освіти в умовах війни або збройного конфлікту, а також взаємозв'язки та взаємодія між безпекою життєдіяльності студентів та умовами, в яких вони знаходяться.

Об'єктом дослідження є студенти як група людей, що знаходяться в умовах збройного конфлікту, в тому числі на території вищих навчальних закладів. Дослідження може включати аналіз фізичного та психологічного стану студентів в умовах війни, а також впливу конфлікту на навчальний процес та інші аспекти їхнього життя.

Об'єктом дослідження є також система організації безпеки життєдіяльності студентів, включаючи правила та норми безпеки на території закладу вищої освіти, процедури евакуації та дій у надзвичайних ситуаціях, медичне забезпечення та інші аспекти. Отже, об'єктом дослідження є комплексний аналіз безпеки та життєдіяльності студентів в умовах війни або збройного конфлікту, що дозволить розробити ефективні заходи для їх захисту та безпеки.

Зважаючи на сучасну геополітичну ситуацію в світі, наявність загроз війни та конфліктів, особливо в окремих регіонах, актуальним є питання організації безпеки життєдіяльності студентів закладу вищої освіти. Студенти є однією з найбільш вразливих груп населення, оскільки вони мають активний громадський та навчальний рух, а також часто перебувають у великих людських масах, що може стати об'єктом терористичних атак, обстрілів, бомбардувань тощо.

Організація безпеки життєдіяльності студентів передбачає комплексний підхід, який включає в себе розробку планів та програм, систему оперативного інформування та евакуації, підготовку студентів до дій в умовах надзвичайних ситуацій, забезпечення наявності необхідного обладнання та засобів комунікації, взаємодію з правоохоронними та військовими структурами, а також оновлення та вдосконалення заходів з організації безпеки на основі аналізу досвіду та оцінки можливих загроз.

Системна робота з підготовки викладацького складу до дій щодо організації забезпечення безпеки студентів закладу вищої освіти в умовах війни полягає в проведенні регулярних тренінгів та семінарів з проблем безпеки, ознайомлення з технічними засобами захисту, плануванні дій в надзвичайних ситуаціях та розробленні конкретних процедур щодо дій у разі загрози безпеці студентів.

Також важливим є залучення до цієї роботи спеціалістів з безпеки та експертів з питань надзвичайних ситуацій. Викладацький склад повинен мати чіткі інструкції та плани дій у випадку загрози, а також

знати, як користуватися технічними засобами захисту та комунікації. Крім того, важливо постійно оновлювати інформацію про поточну ситуацію з безпекою в країні та визначати потенційні загрози для студентів та закладу вищої освіти, щоб бути готовими до дій у будь-якому випадку.

В цілому, системна робота з підготовки викладацького складу до дій з організації безпеки студентів закладу вищої освіти в умовах війни є однією з ключових складових успішної організації безпеки та захисту життя та здоров'я студентів.

Організація безпеки необхідна для того, щоб забезпечити захист та безпеку життя та здоров'я студентів, що є однією з найважливіших задач навчальних закладів. Умови збройного конфлікту можуть створювати ризики для безпеки та здоров'я студентів, а отже, вимагають ефективних заходів з організації безпеки. Забезпечення безпеки студентів дозволяє їм зосередитись на навчанні та розвитку, а не на пошуку способів захисту від ризиків та небезпек. Крім того, забезпечення безпеки студентів може впливати на репутацію та відомість навчального закладу, що важливо для залучення нових студентів та збереження довіри від існуючих студентів та їх батьків [2,5,6].

Організація безпеки також дозволяє уникнути можливих негативних наслідків в разі надзвичайних ситуацій або кризових ситуацій, таких як терористичні акти, природні катаклізми, аварії, що можуть відбутися в будь-який момент. Забезпечення безпеки студентів є відповідальністю навчального закладу, який повинен мати чіткий план дій та систему організації безпеки, щоб захистити своїх студентів у разі потреби.

Організація безпеки життєдіяльності студентів в умовах війни передбачає вирішення наступних завдань:

- Забезпечення студентів необхідною інформацією про небезпечні ситуації та дії в разі їх виникнення.
- Розробка та впровадження системи оперативного інформування та евакуації студентів у разі загрози їх життю та здоров'ю.
- Забезпечення захисту території закладу вищої освіти від можливих обстрілів, бомбардувань та інших загроз.
- Підготовка студентів до дій в умовах надзвичайних ситуацій, в тому числі проведення навчань та тренувань.
- Забезпечення наявності необхідного обладнання та засобів комунікації для організації безпеки студентів.
- Взаємодія з військовими та правоохоронними структурами для координації дій в разі надзвичайних ситуацій.
- Включення заходів з організації безпеки життєдіяльності студентів до планів та програм закладу вищої освіти.

- Постійне оновлення та вдосконалення заходів з організації безпеки життєдіяльності студентів на основі аналізу досвіду та оцінки можливих загроз.

Отже, успішне вирішення цих завдань дозволить забезпечити безпеку та захист життя та здоров'я студентів в умовах війни. Організація безпеки життєдіяльності студентів закладу вищої освіти в умовах війни є дуже важливою задачею. В таких умовах необхідно приділяти особливу увагу безпеці студентів як під час навчального процесу, так і поза його межами.

Основними заходами організації безпеки студентів закладу вищої освіти в умовах війни є:

- *Організація курсів першої допомоги та тренінгів з безпеки життєдіяльності для студентів і працівників університету.*
- *Створення системи оповіщення та евакуації студентів у випадку надзвичайних ситуацій.*
- *Забезпечення студентів необхідними засобами індивідуального захисту (газомасками, протигазами, жилетами і т.д.).*
- *Організація патрулювання території університету та забезпечення безпеки на території гуртожитків.*
- *Регулярна перевірка стану безпеки та роботи систем безпеки на території університету.*
- *Забезпечення студентів інформацією про можливі загрози та порадами щодо їх уникнення.*
- *Організація додаткових курсів та семінарів з безпеки від організації, що займаються захистом населення.*

Важливо, щоб кожен студент був готовим до надзвичайних ситуацій та знав, як діяти в разі загрози життю. Організація безпеки життєдіяльності студентів вищого навчального закладу в умовах війни має бути системною та регулярно перевірятися на ефективність.

Організація курсів першої допомоги та тренінгів з безпеки життєдіяльності є важливим кроком у забезпеченні безпеки студентів та працівників університету. Організація курсів першої допомоги та тренінгів з безпеки життєдіяльності для студентів і працівників університету в умовах війни може бути дуже важливим заходом. Деякі ідеї, які можна врахувати при організації таких заходів:

- Залучення до роботи з організацією курсів та тренінгів фахівців зі служби надзвичайних ситуацій та медичних організацій.
- Організація тренінгів з пожежної безпеки, дій під час теракту та надзвичайних ситуацій.
- Надання студентам та працівникам навичок з першої допомоги, включаючи курси з надання першої медичної допомоги у військових умовах.

- Організація практичних занять з безпеки життєдіяльності, включаючи тренування під час виконання рятувальних робіт, евакуації з будівель та інших ситуацій.
- Залучення до роботи з організацією курсів та тренінгів студентських організацій, активістів та волонтерів.
- Розробка і підготовка пам'яток, які містять поради щодо захисту від можливих загроз та правил поведінки в надзвичайних ситуаціях.
- Забезпечення доступу до різноманітних інформаційних матеріалів, включаючи відео та онлайн-курси з безпеки життєдіяльності у військових умовах.
- Проведення регулярних практичних тренувань та семінарів для перевірки набутих навичок та збереження вмій у випадку надзвичайних ситуацій.
- *Переваги курсів першої допомоги для студентів:*
- Знання та навички з надання першої допомоги можуть врятувати життя у разі надзвичайних ситуацій і аварій.
- Курси першої допомоги можуть допомогти студентам стати більш свідомими про своє здоров'я та здоров'я оточуючих.
- Отримання сертифікату про проходження курсів першої допомоги може бути корисним для майбутньої кар'єри, особливо у медичних та соціальних сферах.

Переваги тренінгів з безпеки життєдіяльності для студентів та працівників:

- Знання про заходи безпеки можуть допомогти уникнути небезпеки та надзвичайних ситуацій.
- Вміння діяти у небезпечних ситуаціях може збільшити шанси на виживання та зменшити можливість отримання травм.
- Тренінги з безпеки життєдіяльності можуть допомогти студентам та працівникам стати більш відповідальними та свідомими про свою поведінку у будь-яких умовах.
- Отримання сертифікату про проходження тренінгів може бути корисним для майбутньої кар'єри, особливо у сферах безпеки та охорони здоров'я.

Організація курсів першої допомоги та тренінгів з безпеки життєдіяльності є важливим елементом забезпечення безпеки студентів та працівників університету. Курси першої допомоги допомагають студентам набути необхідних знань та навичок для надання допомоги у разі надзвичайних ситуацій. Тренінги з безпеки життєдіяльності дадуть можливість студентам та працівникам зрозуміти ризики та небезпеки у різних ситуаціях та допоможуть уникнути негативних наслідків. Організація таких курсів та тренінгів може зменшити ризики травм та надзвичайних ситуацій, а також збільшити шанси на виживання в разі їх виникнення. Крім того, студенти, які отримали сертифікати про

проходження таких курсів та тренінгів, можуть бути корисними у будь-якій професійній сфері, особливо у медичних та соціальних.

Отже, організація курсів першої допомоги та тренінгів з безпеки життєдіяльності є важливим кроком у забезпеченні безпеки студентів та працівників університету та може мати позитивні наслідки для їх майбутньої кар'єри.

Створення системи оповіщення та евакуації студентів у випадку надзвичайних ситуацій є важливим елементом забезпечення безпеки життя та здоров'я людей, які знаходяться на території університету. Для ефективної організації цієї системи необхідно виконати ряд завдань та застосувати відповідні технічні та організаційні заходи:

- Розробка плану евакуації: необхідно ретельно вивчити територію університету та розробити детальний план евакуації для кожного корпусу та приміщення. У плані необхідно вказати шляхи виходу, місця збору, маршрути та дії персоналу у разі надзвичайної ситуації.
- Встановлення системи оповіщення: на території університету необхідно встановити систему оповіщення, яка забезпечуватиме швидке та ефективне інформування про надзвичайні ситуації та вказівки щодо евакуації. Це може бути система гучномовців, спеціальний дисплей з інформацією, розсилка повідомлень на мобільні телефони тощо.
- Навчання студентів та працівників: для того, щоб евакуація була ефективною, необхідно навчити студентів та працівників університету діяти у разі надзвичайної ситуації. На уроках безпеки та тренінгах можна використовувати симуляції надзвичайних ситуацій, щоб студенти могли набути практичних навичок.
- Регулярні тренування є важливою складовою системи оповіщення та евакуації студентів у випадку надзвичайних ситуацій. Для досягнення максимальної ефективності і готовності до дії, необхідно проводити тренування з наступними аспектами:
 - Вивчення та практичне засвоєння процедур поведінки у випадку різних надзвичайних ситуацій, таких як пожежа, терористична атака, природні катастрофи тощо.
 - Ознайомлення студентів з місцезнаходженням виходів з будівлі та збору на певному місці.
 - Проведення симуляційних вправ з евакуації в реальних умовах, залучення викладачів та персоналу університету для максимального наближення до реальної ситуації.
 - Оцінка ефективності системи оповіщення та евакуації після тренування та внесення необхідних коректив у випадку виявлення недоліків.

Такі тренування можуть бути проведені не рідше ніж двічі на рік, щоб забезпечити постійну готовність студентів та персоналу університету до дії в надзвичайних ситуаціях.

Забезпечення студентів необхідними засобами індивідуального захисту є важливою складовою організації безпеки життєдіяльності в умовах війни. Для цього можуть бути проведені такі заходи:

- *Проведення інструктажів щодо використання засобів індивідуального захисту*
- *Регулярне перевірка і оновлення запасів засобів індивідуального захисту*
- *Розміщення інформаційних матеріалів щодо застосування засобів індивідуального захисту на видимих місцях університету*
- *Відповідна маркування та зберігання засобів індивідуального захисту*
- *Організація спеціальних пунктів для видачі та обміну засобів індивідуального захисту*

Ці заходи допоможуть студентам та працівникам університету в разі надзвичайної ситуації захистити себе від можливих небезпек та забезпечити безпеку свого життя.

Інструктажі щодо використання засобів індивідуального захисту є важливою складовою системи безпеки життєдіяльності студентів. Вони дозволяють навчити студентів користуватися засобами захисту в ефективний спосіб та відповідати за свою безпеку у випадку надзвичайної ситуації. Для проведення інструктажів можна використовувати наступні методи:

- *Лекції*: Викладач може провести лекцію щодо використання засобів індивідуального захисту. В цьому випадку він може детально описати, як використовувати засоби захисту та як правильно взаємодіяти з іншими студентами у випадку надзвичайної ситуації.
- *Практичні заняття*: Під час практичних занять студенти можуть навчитися правильно користуватися засобами індивідуального захисту. Викладач може провести демонстрацію, як правильно використовувати засоби захисту, а потім студенти можуть спробувати це зробити самі.
- *Симуляційні вправи*: Цей метод може бути корисним для студентів, які навчаються на спеціальності, пов'язані з надзвичайними ситуаціями. Під час симуляції студенти можуть відтворити ситуації надзвичайних ситуацій, під час яких вони будуть змушені застосувати засоби індивідуального захисту.
- *Відеоінструктажі*: Інструктажі можна доповнювати відеороликами, що демонструють, як правильно використовувати засоби індивідуального захисту та як поводитися в надзвичайних ситуаціях.

- *Тести*: Після проведення інструктажів важливим елементом забезпечення безпеки життєдіяльності студентів є проведення тестування на знання правил поведінки в надзвичайних ситуаціях та використання засобів індивідуального захисту. Це дозволить оцінити рівень знань студентів та виявити недоліки в їхній підготовці. Такі тести можуть бути проведені як перед курсами першої допомоги та тренінгами з безпеки життєдіяльності, так і після їх проведення, щоб перевірити засвоєння матеріалу студентами.

Для забезпечення ефективного захисту студентів у випадку надзвичайних ситуацій, необхідно **регулярно перевіряти і оновлювати запаси засобів індивідуального захисту**. Це можна зробити шляхом:

- планування регулярних перевірок запасів індивідуального захисту
- відстеження строку придатності і заміна засобів, що морально застаріли або втратили свої властивості
- поповнення запасів засобів індивідуального захисту у випадку їх використання під час надзвичайних ситуацій або недостатності наявних запасів.

Також важливо забезпечити необхідний рівень запасів засобів індивідуального захисту залежно від ризиків, пов'язаних з конкретною територією або типом можливих надзвичайних ситуацій.

Для забезпечення ефективного застосування засобів індивідуального захисту, важливо **розмістити інформаційні матеріали на видимих місцях університету**. Серед таких матеріалів можуть бути:

- Плакати з правилами використання засобів індивідуального захисту
- Інструкції з правильного використання засобів індивідуального захисту
- Відеоролики з демонстрацією застосування засобів індивідуального захисту
- Брошури з інформацією про види засобів індивідуального захисту та їх використання

Розміщення інформаційних матеріалів допоможе зробити студентів та працівників університету свідомими про необхідність застосування засобів індивідуального захисту та допоможе їм правильно використовувати ці засоби в надзвичайних ситуаціях.

Організація патрулювання території університету та забезпечення безпеки на території гуртожитків є дуже важливими аспектами забезпечення безпеки студентів у військовий час. Для цього необхідно:

- Створити спеціальну службу безпеки, яка буде відповідальна за патрулювання території університету та гуртожитків. Це можуть бути спеціально навчені студенти або працівники університету.

- Забезпечити належний рівень оснащення для патрульних - радіозв'язок, сигнальні пристрої, переносні світильники тощо.
- Організувати постійний режим патрулювання території університету та гуртожитків, який буде забезпечувати максимальний рівень безпеки для студентів.
- Здійснювати контроль за входом на територію університету та гуртожитків, а також за перебуванням на території осіб, які не мають відповідних документів.
- Відслідковувати порушення правил поведінки на території університету та гуртожитків, проводити профілактичну роботу серед студентів та працівників університету щодо збереження безпеки.
- Забезпечити належний рівень безпеки на території гуртожитків - встановити систему відеоспостереження, замки на дверях, аварійне освітлення тощо.
- Регулярно проводити оглядові перевірки технічного стану і функціональності систем безпеки (камери відеоспостереження, системи пожежної сигналізації, аварійного освітлення, дверних замків та ін.). Для цього можна використовувати спеціальні комісії або залучати зовнішніх експертів. Завдяки таким оглядам можна своєчасно виявляти проблеми і запобігати можливим аварійним ситуаціям.
- Регулярно проводити тренування з працівниками охорони, які відповідають за функціонування систем безпеки, з метою підвищення їхньої кваліфікації та ефективності реагування на надзвичайні ситуації.

Створення спеціальної служби безпеки є важливим елементом організації безпеки на території університету та гуртожитків. Деякі з можливих завдань такої служби можуть включати:

- Патрулювання території університету та гуртожитків, контроль за дотриманням порядку і безпеки;
- Виявлення потенційно небезпечних ситуацій та повідомлення відповідних служб про них;
- Взаємодія зі службою охорони та правоохоронними органами у випадку надзвичайних ситуацій;
- Проведення інструктажів та тренінгів з безпеки для студентів та працівників університету;
- Організація роботи з виявлення та усунення недоліків у системі безпеки;
- Виконання інших завдань, пов'язаних з організацією безпеки на території університету та гуртожитків.

Така служба може складатися зі спеціально навчених студентів або працівників університету, які мають необхідні знання та навички з

організації безпеки. Для ефективної роботи служби необхідно забезпечити її необхідними засобами зв'язку, технічними засобами та засобами індивідуального захисту. Також важливо забезпечити регулярне навчання та тренування співробітників служби з метою підвищення їх професійних навичок та знань.

Забезпечення належного рівня безпеки на території гуртожитків є важливим аспектом, оскільки тут проживають студенти, які повинні мати можливість безпечно і комфортно жити та навчатися. Для цього можуть бути вжиті наступні заходи:

- Встановлення системи відеоспостереження, яка дозволяє контролювати зовнішній периметр гуртожитку та забезпечити вчасну реакцію на події, що відбуваються на території гуртожитку.
- Встановлення замків на дверях, що забезпечує додатковий рівень безпеки для мешканців гуртожитку та запобігає несанкціонованому входу до приміщень.
- Регулярне проведення оглядових перевірок технічного стану і обслуговування систем безпеки (відеоспостереження, замки, аварійне освітлення тощо), щоб забезпечити їх належну роботу.
- Встановлення аварійного освітлення, яке дозволить мешканцям гуртожитку знайти вихід у разі виникнення надзвичайної ситуації.
- Навчання мешканців гуртожитку правилам безпеки та евакуації в разі надзвичайної ситуації.

Забезпечення безпеки на території гуртожитків є важливим завданням, яке потребує вжиття всіх необхідних заходів для забезпечення комфортного та безпечного проживання студентів.

Регулярні тренування з працівниками охорони - це важлива складова системи безпеки університету. Під час таких тренувань працівники охорони отримують необхідні знання та навички з реагування на різноманітні надзвичайні ситуації, від виявлення підозрілих осіб до організації евакуації в разі пожежі або іншої небезпеки. Під час тренувань працівники охорони також вивчають діючі процедури та інструкції, що стосуються безпеки університету, та отримують досвід роботи в реальних умовах. Для проведення таких тренувань можна використовувати симуляційні тренажери, рольові ігри та інші методи.

Регулярні тренування допомагають працівникам охорони бути готовими до надзвичайних ситуацій та ефективно реагувати на них. Також це сприяє підвищенню рівня безпеки університету в цілому, адже працівники охорони зможуть оперативно виявляти потенційні небезпеки та уникати їх. Важливо проводити такі тренування не лише раз на рік, а регулярно - наприклад, щоквартально. Це дозволить підтримувати високий рівень кваліфікації працівників охорони та забезпечити належний рівень безпеки університету.

Організація безпеки життєдіяльності студентів закладу вищої освіти в умовах війни є важливим завданням, яке потребує системної роботи з питань безпеки на території університету. Для цього потрібно **регулярно перевіряти стан безпеки та роботу систем безпеки**, а саме:

- Системи відеоспостереження та контролю доступу
 - перевірка наявності та стану систем відеоспостереження
 - перевірка роботи систем контролю доступу до приміщень
 - перевірка доступу до систем керування відеоспостереженням та контролю доступу
- Системи оповіщення та евакуації в разі надзвичайних ситуацій
 - перевірка роботи систем оповіщення в разі надзвичайних ситуацій
 - перевірка доступності засобів евакуації та їх стану
- Системи пожежогасіння та безпеки проти пожеж
 - перевірка наявності та стану систем пожежогасіння
 - перевірка наявності та стану засобів безпеки проти пожеж
- Навчання персоналу та студентів з правил поведінки в надзвичайних ситуаціях
 - перевірка проведення навчання персоналу та студентів з правил поведінки в надзвичайних ситуаціях
 - перевірка наявності та доступності інформаційних матеріалів з правилами поведінки в надзвичайних ситуаціях

Регулярна перевірка стану безпеки та роботи систем безпеки на території університету допоможе забезпечити безпеку життєдіяльності студентів в умовах війни.

Навчання персоналу та студентів з правил поведінки в надзвичайних ситуаціях є важливим етапом організації безпеки життєдіяльності на території закладу вищої освіти в умовах війни. Для перевірки проведення навчання персоналу та студентів з правил поведінки в надзвичайних ситуаціях можна використовувати такі критерії:

- План навчання
 - перевірка наявності плану навчання персоналу та студентів з правил поведінки в надзвичайних ситуаціях
 - перевірка актуальності та відповідності плану поточній ситуації
- Проведення навчання
 - перевірка проведення навчання персоналу та студентів з правил поведінки в надзвичайних ситуаціях
 - перевірка наявності та якості тренажерів та симуляторів надзвичайних ситуацій
- Доступність інформаційних матеріалів

- перевірка наявності та доступності інформаційних матеріалів з правилами поведінки в надзвичайних ситуаціях
- перевірка актуальності та достовірності інформаційних матеріалів

Навчання персоналу та студентів з правил поведінки в надзвичайних ситуаціях допоможе забезпечити безпеку життєдіяльності на території закладу вищої освіти в умовах війни. Перевірка проведення навчання та доступності інформаційних матеріалів з правилами поведінки в надзвичайних ситуаціях є важливим етапом організації безпеки на території університету.

Крім того, для ефективного навчання персоналу та студентів з правил поведінки в надзвичайних ситуаціях, необхідно проводити регулярні тренування, що дозволяють перевірити знання та навички учасників навчального процесу. Такі тренування можуть включати симуляції надзвичайних ситуацій, тренажерні заняття з елементами евакуації, а також інші форми практичного навчання.

При організації безпеки життєдіяльності студентів закладу вищої освіти в умовах війни, не менш важливим є **питання психологічної підготовки студентів до можливих надзвичайних ситуацій**. Для цього слід розробляти та впроваджувати різноманітні заходи, спрямовані на підвищення психологічної стійкості та емоційної стабільності учасників навчального процесу. Щоб забезпечити безпеку життєдіяльності студентів у воєнний час, важливо:

- Розробити та впровадити програми психологічного супроводу студентів у разі надзвичайних ситуацій.
- Організувати тренінги та семінари з психологічної підготовки студентів до дій в надзвичайних ситуаціях.
- Створити та розповсюдити інформаційні матеріали з методиками зняття стресу та психологічного напруження.
- Проводити консультації з психологами для студентів, які пережили війну або надзвичайні ситуації.
- Забезпечити доступ до психологічної допомоги та підтримки для студентів, які перебувають у складних психологічних станах.
- Підтримувати студентів у дотриманні правил безпеки та надавати їм інформацію про можливі загрози та шляхи їх уникнення.
- Організувати підготовку студентів до евакуації та надати їм необхідні знання з техніки безпеки.
- Забезпечити наявність необхідного обладнання та засобів захисту, які можуть знадобитися у разі надзвичайних ситуацій.
- Підтримувати зв'язок зі службами безпеки та дотримуватися їх рекомендацій та інструкцій у разі загрози.

- Регулярно оновлювати та вдосконалювати програми та заходи з підвищення психологічної стійкості та емоційної стабільності студентів.

Усі вищезгадані заходи повинні проводитись систематично та з урахуванням актуальної ситуації в країні та на території закладу вищої освіти. Відповідальність за організацію безпеки життєдіяльності на території вищого навчального закладу в умовах війни несуть керівництво університету та всі учасники навчального процесу, що вимагає відповідального та обачного підходу до питань безпеки.

Зважаючи на умови війни, важливо **забезпечити студентів закладу вищої освіти необхідною інформацією про можливі загрози, що можуть виникнути в надзвичайних ситуаціях, та порадами щодо їх уникнення.** Для цього можна проводити різні заходи, наприклад:

- **Організовувати лекції та семінари, під час яких фахівці з безпеки розповідають про можливі загрози та надають поради щодо їх уникнення.**

Для забезпечення безпеки студентів в умовах війни необхідно організовувати лекції та семінари, на яких фахівці з безпеки розповідають про можливі загрози, які можуть виникнути в умовах війни, та надають поради щодо їх уникнення. Ці заходи допоможуть студентам отримати достовірну та корисну інформацію про те, як діяти в небезпечних ситуаціях, та збільшити рівень їхньої безпеки. Додатково можна проводити тренінги з евакуації та першої медичної допомоги, які допомагають студентам бути готовими до надзвичайних ситуацій та діяти вірно та швидко у разі потреби.

- **Розміщувати на видному місці інформаційні стенди з правилами поведінки в надзвичайних ситуаціях та діями, які необхідно вжити у разі загрози.**

Необхідно розміщувати на видному місці в університеті інформаційні стенди, на яких зрозуміло і доступно для студентів будуть викладені правила поведінки в надзвичайних ситуаціях та дії, які необхідно вжити у разі загрози. Такі стенди можуть містити інформацію про те, як діяти у разі пожежі, терористичного акту, ракетного або артилерійського обстрілу та інших небезпечних ситуацій. Важливо також забезпечити доступність інформаційних матеріалів для всіх студентів, включаючи іноземців та людей з особливими потребами.

- **Розсилати через соціальні месенджери студентам повідомленн з інформацією про можливі загрози та порадами щодо їх уникнення.**

З метою забезпечення студентів інформацією про можливі загрози та порадами щодо їх уникнення, доцільним є розсилання повідомлень, які міститимуть відповідну інформацію та посилання на додаткові матеріали. Також можна використовувати месенджери, щоб розповсюджувати цю

інформацію серед студентської громадськості. Важливо, щоб така інформація була доступна та зрозуміла для всіх студентів, щоб кожен міг діяти ефективно у разі загрози та знав, які кроки потрібно вжити для захисту власного життя та здоров'я.

- **Забезпечувати доступ до різноманітних інформаційних матеріалів, які містять поради щодо захисту від можливих загроз.**

Для забезпечення безпеки студентів в умовах війни необхідно забезпечувати їм доступ до різноманітних інформаційних матеріалів з порадами щодо захисту від можливих загроз. Наприклад, можна розмістити такі матеріали на сайті університету, в бібліотеці, в інформаційному центрі або розсилати їх студентам електронною поштою. Також важливо забезпечити доступ до такої інформації через месенджери, такі як Viber, Telegram чи WhatsApp. Інформаційні матеріали можуть містити поради щодо захисту від вибухів, вогнепальних та хімічних атак, а також про правила поведінки в надзвичайних ситуаціях. Важливо, щоб ця інформація була доступною та зрозумілою для студентів різного рівня підготовки.

- **Організовувати тренінги та практичні заняття, під час яких студенти можуть навчитися діяти в надзвичайних ситуаціях.**

Організовувати тренінги та практичні заняття є важливим елементом забезпечення безпеки студентів у військовий час. Під час цих занять студенти можуть навчитися ефективно реагувати на надзвичайні ситуації та діяти відповідно до встановлених правил і норм. Такі тренінги можуть включати симуляції надзвичайних ситуацій, рольові ігри та інші інтерактивні форми навчання, що дозволяють студентам отримати практичний досвід у реальних умовах. Організація таких заходів сприяє підвищенню рівня психологічної стійкості та ефективності дій студентів в надзвичайних ситуаціях.

- **Залучати до роботи з безпекою студентські організації та активістів, які можуть допомогти в організації та проведенні різних заходів.**

Залучення студентських організацій та активістів до роботи з безпекою є дуже важливим кроком у забезпеченні безпеки життєдіяльності студентів в умовах війни. Ці студентські групи можуть допомогти в організації та проведенні різноманітних заходів, включаючи лекції, семінари, тренінги та практичні заняття.

Студентські організації та активісти можуть бути залучені до роботи з безпекою на різних етапах організації заходів. Наприклад, вони можуть допомогти у підготовці інформаційних матеріалів, встановленні інформаційних стендів, розсилці електронних листів та інших заходах, які сприяють підвищенню безпеки студентів.

Крім того, студентські організації можуть бути залучені до розробки та впровадження планів евакуації, організації допомоги постраждалим в разі надзвичайних ситуацій та інших заходів, що сприяють забезпеченню безпеки студентів. Вони також можуть бути залучені до проведення навчальних занять, під час яких студенти навчаються діяти в надзвичайних ситуаціях та допомагають забезпечити безпеку на території університету.

Організація додаткових курсів та семінарів з безпеки від організацій, що займаються захистом населення може включати наступні заходи:

- Курси з першої допомоги від Червоного Хреста або інших медичних організацій
- Тренінги з пожежної безпеки від Державної служби з надзвичайних ситуацій
- Семінари з кібербезпеки від компаній, які займаються цією сферою
- Лекції з охорони здоров'я від лікарів та медичних організацій
- Курси з самооборони від професійних тренерів або від організацій, які займаються цією темою.

Курси з першої допомоги від Червоного Хреста або інших медичних організацій можуть включати навчання наступних навичок:

- Визначення стану потерпілого
- Надання серцево-легеневої реанімації
- Зупинка кровотечі
- Надання допомоги при опіках та морозному укусі
- Транспортування потерпілого до медичного закладу.

Курси з першої допомоги допомагають студентам зрозуміти, як правильно реагувати в надзвичайних ситуаціях та надати допомогу потерпілому до прибуття медичної допомоги.

Тренінги з пожежної безпеки можуть проводитись Державною службою з надзвичайних ситуацій або іншими організаціями, що займаються пожежною безпекою. У таких тренінгах можуть брати участь студенти, щоб навчитися правильно виявляти можливі пожежні загрози та вживати необхідні заходи для їх запобігання. Крім того, на тренінгах можуть бути проведені демонстрації різних видів пожежогасіння та вправи з евакуації людей в разі пожежі. Такі тренінги можуть збільшити рівень знань та навичок студентів з пожежної безпеки та зробити їх більш свідомими учасниками життя університетської спільноти.

Організація семінарів з кібербезпеки від компаній, які займаються цією сферою може бути корисною для студентів, які мають обмежені знання про цю тему. Такі семінари можуть включати наступні теми:

- Захист особистих даних в інтернеті;
- Безпека використання соціальних мереж та електронної пошти;

- Захист від шахрайства та фішингу;
- Захист від вірусів та шкідливих програм;
- Захист від кібербулінгу та кіберсталкінгу.

Лекції з охорони здоров'я можуть бути проведені лікарями та медичними організаціями і включати наступні теми:

- Здоровий спосіб життя: правильне харчування, регулярна фізична активність, відмова від шкідливих звичок.
- Профілактика захворювань: що робити, щоб уникнути захворювання на різні хвороби.
- Догляд за хворими: як правильно доглядати за хворими, які поради давати їх родинам.
- Шкідливі звички: наслідки куріння, вживання алкоголю, наркотиків тощо.
- Психічне здоров'я: як зберегти психічне здоров'я, як допомогти людині з психічними розладами.

Такі лекції можуть бути корисні для студентів, оскільки надають корисні поради щодо збереження та підвищення свого здоров'я, а також допоможуть їм дізнатися про те, як допомогти іншим людям у разі потреби.

Курси з самооборони можуть включати наступні заходи:

- Тренування з фізичної підготовки та технік самозахисту від професійних тренерів
- Семінари з психологічного тренінгу, які допоможуть студентам розвинути навички управління стресом та емоційного контролю в екстремальних ситуаціях
- Курси з безпеки на вулиці та в громадських місцях від поліції та інших правоохоронних органів
- Навчання зі зброєзнавства та законодавства про зброю, що допоможе студентам краще розуміти правила та обмеження з володіння та використання зброї.

Багато організацій, які займаються самообороною, пропонують інтенсивні курси, що тривають від кількох днів до кількох тижнів, та можуть включати як теоретичні, так і практичні заняття.

Організація безпеки життєдіяльності студентів закладу вищої освіти в умовах війни є надзвичайно важливою задачею, яка вимагає комплексного підходу та координації зусиль різних служб та інституцій.

Перш за все, необхідно забезпечити студентів інформацією про безпекові правила та процедури, які повинні бути дотримані в умовах війни. Для цього можна проводити тренінги, семінари та інформаційні кампанії. Далі, необхідно створити систему оперативного інформування та евакуації студентів у разі загрози їх життю та здоров'ю. Для цього можна використовувати різні засоби зв'язку, включаючи мобільні додатки та месенджери.

Крім того, необхідно забезпечити безпеку на території закладу вищої освіти, зокрема, провести оцінку ризиків та прийняти необхідні заходи щодо захисту від можливих терористичних актів, саботажів та інших загроз. Також важливим є підготовка студентів до можливих надзвичайних ситуацій, включаючи навчання надання першої допомоги, евакуації та захисту від можливих небезпек.

Отже, успішна організація безпеки життєдіяльності студентів в умовах війни потребує комплексного підходу та взаємодії різних служб та інституцій. Важливо забезпечити студентів необхідною інформацією, системою оперативного інформування та евакуації, захистом на території закладу вищої освіти та підготовкою до надзвичайних ситуацій. Важливо, щоб студенти були свідомі ризиків та знали, як діяти в разі надзвичайних ситуацій. Також необхідно враховувати специфіку військових дій та можливість обстрілів, бомбардувань та інших загроз.

Для досягнення цих цілей необхідно залучити відповідальних за безпеку спеціалістів, проводити регулярні тренування та практичні заняття, забезпечувати наявність необхідного обладнання та засобів комунікації. Усі заходи з організації безпеки життєдіяльності студентів повинні бути включені до планів та програм закладу вищої освіти. Також важливо підтримувати постійний контакт з військовими та правоохоронними структурами та координувати дії в разі надзвичайних ситуацій.

Отже, організація безпеки життєдіяльності студентів в умовах війни є надзвичайно важливим завданням, яке вимагає спільних зусиль та координації різних служб та інституцій. Тільки комплексний підхід та планування можуть забезпечити безпеку студентів в умовах війни.

Список використаних джерел:

1. Селезень С. В. Дистанційна робота працівників освіти в умовах воєнного стану: актуальні питання. Випуск 25. С. 31.
2. Радкевич В. О. Науково-методичне забезпечення розвитку професійної освіти в умовах сучасних викликів. Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2022. С.1-15.
3. Бурцева Ю. Розвиток системи безперервної освіти та освіти дорослих в умовах воєнного стану та повоєнний період. 2023.С. 4.
4. Івашкевич Є. М. Необхідність вивчення європейського досвіду організації освітнього процесу в умовах воєнного стану та в післявоєнний час. 2022.
5. Оржаховська А. А. Актуальні проблеми законодавчого забезпечення освітнього процесу в умовах дії правового режиму воєнного стану. Actual Problems of Legislative Support of the Educational Process in the Conditions of the Legal Regime of Martial Law. 2022.
6. Денисова А. В., Грунтковська Ю. В. Застосування технологій дистанційного навчання в освітньому процесі ЗП (ПТ) О в умовах воєнного стану. Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка Серія: Педагогічні науки. 2022. С. 157-164.

*Марина ГРИНЬОВА
Марія БОГОМАЗ
Тетяна ЯЦЕНКО*

ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ЕМПАТІЙНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві дедалі частіше виникає необхідність у забезпеченні умов, необхідних для формування психологічних якостей, що визначають рівень морального розвитку особистості. Важливе значення як для ефективного процесу формування особистості у майбутніх педагогів, так і для формування моральних основ індивіда, щирого та чуйного ставлення до інших людей має емпатія.

Найвираженіші емоційні переживання виникають у тяжкі періоди взаємодії людини й суспільства. Почуття багатьох українців стали набагато виразнішими під час війни. Зараз дуже важливо допомагати та підтримувати один одного. Багато людей відчують хвилювання, страх, злість, біль, співчуття до оточуючих, тривожність. Важливо навчитися себе контролювати, щоб прояви цих почуттів не заважали нам жити.

У сучасному світі кожному українцю доводиться пристосовуватися до постійних змін у житті, витримувати емоційне напруження, бути свідком багатьох життєвих ситуацій. Тому в умовах війни великого значення набуло вивчення емпатійних здібностей, які полягають у розумінні інших, здатності емоційно сприймати душевний стан людини та прояву співчуття та співпереживання до інших.

У студентські роки відбувається найбільш активний розвиток емпатії. Вона характеризується глибокими змінами, що впливають на особистісний розвиток майбутнього педагога. Адже юнацький вік – період становлення особистості, соціалізації та перехід від дитинства до самостійної діяльності дорослої людини при впливі на неї суспільства.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема формування емпатії в юнацькому віці у психології вітчизняній та зарубіжній розглядається багатьма науковцями у різні часи та епохи: В. Бойко [1], С. Максимець [2], Т. Рябовол [3] та інші. Однак аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що наразі недостатньо розкрито засоби формування емпатійних здібностей у юнаків і дівчат під час війни в умовах дистанційного навчання.

Мета дослідження: дослідити засоби формування емпатійних здібностей майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу. Виходячи зі змісту поняття «емпатійні здібності», вважаємо за необхідне розглянути ряд категорій, якими доведеться оперувати при розкритті теми наукової роботи. Серед них: *емпатія, емоційна емпатія, когнітивна емпатія, предикативна емпатія, емпатійні здібності, особистість, емоційність.*

Поняття емпатія у психолого-педагогічному словнику розглядається, як стан, пов'язаний зі здатністю емоційно відгукуватися на переживання іншої людини. Здатність людини до паралельного переживання тих емоцій, що виникають у іншій особистості в ході спілкування з ним [4]. До того ж це розуміння психологічного настрою, усвідомлення своїх почуттів та емоцій індивідуальними та вміння взяти на себе роль іншої людини.

Основним процесом формування емпатії як сталої властивості особистості лежить можливість емоційно відкликатися на почуття й переживання інших людей [5].

Е. Трінчер розробив і запровадив у психологію класифікацію емпатійного переживання за трьома категоріями. Її засновано на розумному, чуттєвому й емоційному співпереживанні залежно від схильності людини [6].

1. Емоційна емпатія – реакції індивіда на емоційні стани іншого. Наприклад, людина відчуває переживання і переносить їх на себе. Зазвичай значну частину спілкування між особистостями вибудовано на цьому виді емпатійного переживання.

2. Когнітивна емпатія – здатність людей в розумінні, порівнянні, аналізі думок, наявних в інших. Найчастіше цей вид актуалізовано під час дискусій та наукових суперечок, коли завдання – не оцінюючи й не переходячи на емоції зрозуміти, що відбувається з погляду опонента, і висловити це словами, зрозумілішими для інших.

3. Предикативна емпатія – здатність до аналізу й передбачення реакції інших людей на певні дії або події. Цей вид емпатії активно використовується, коли потрібно поставити себе на місце іншого уявити його реакцію.

Емпатія зазвичай розглядається у двох площинах: як процес або стан та як стійка властивість особистості, що розвивається у процесі соціалізації [7].

Емпатія як здатність – це вміння усвідомлювати душевний стан, переживання інших, зрозуміти її емоційну мову, відгукуватися на психологічний стан [8].

Аналіз представлених у психологічній науці поглядів на питання педагогічних здібностей теж дає можливість виділити низку здібностей у структурі особистості педагога, які безпосередньо пов'язані зі здатністю педагога до емпатії. Так, у структурі педагогічних здібностей, розробленої В. Крутецьким, серед інших виділено перцептивні здібності,

які визначаються як здібності проникати у внутрішній світ учня, вихованця, психологічна спостережливість, яка пов'язана з глибоким розумінням особистості учня, його тимчасових психічних станів. Здібний вихователь за незначними ознаками, невеликим зовнішнім проявом бачить ледь помітні зміни у внутрішньому стані вихованця. Така здібність, на нашу думку, є неможливою без розвиненої емпатії педагога. У структурі педагогічних здібностей Н. Кузьміної серед інших виділено комунікативні здібності, які, на думку автора, забезпечуються чотирма факторами: здібністю до ідентифікації, чутливістю до індивідуальних особливостей учнів, добре розвиненою інтуїцією, сугестивними якостями [9].

Наступним поняттям, яке ми вважаємо за необхідне розглянути є «особистість». Це конкретна людина з погляду її культури, особливостей характеру, поведінки і т. ін.; індивідуальність, особа [10].

Наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. у психологічних дослідженнях питання емпатії розглядалося під час вивчення інших суміжних проблем.

С. Рубінштейн розглядав емпатію як складову любові. Фізіолог і психіатр В. Дерябін зараховує співчуття і «співстраждання» до позитивних соціальних почуттів. Б. Теплов вважає емпатію функцією жвавої уяви, яка уможливорює співчуття до інших. П. Якобсон зазначав, що взаємодія почуттів людей під час спілкування базується на «механізми емоційного зараження». Як елемент дитячої рольової гри розглядав емпатію Д. Ельконін. Вона, на його думку, сприяє подоланню «пізнавального егоцентризму» шляхом формування когнітивної та емоційної децентрації дитини [11].

Наступним поняттям, яке потрібно розглянути в межах вивченої проблеми є емоційність – це здатність особистості відображати зміст переживань, настрою, характеру [12].

Емоційність розглядається як одна із найважливіших, поряд із психічною активністю, характеристик індивідуальностей, яка має цілий комплекс властивостей: формально-динамічні параметри офіційних переживань (їх сила, інтенсивність, тривалість, швидкість протікання та зміни), якісні характеристики (модальність і знак емоційного переживання) та змістові характеристики емоційності, які стосуються об'єкта переживань. Отже, емоційні явища представлені не лише актуальними (ситуативними) емоціями, а й стійкою схильністю до переживань емоції певної модальності, тобто емоційністю. Емоційність як стійка риса індивідуальності є вихідним рівнем реагування на емоціогенні ситуації. [7].

У підлітковому та юнацькому віці продовжується формування світогляду, моральних переконань, принципів та ідеалів системи оцінювальних суджень, якими підростаюча особистість починає керуватися у своїй поведінці [13].

Цей відрізок онтогенезу характеризується переоцінкою цінностей, коли змінюються компоненти ціннісних орієнтацій, проявляються нові тенденції їх розвитку. Тому саме на межі цього вікового періоду відбувається усвідомлення юнаками і дівчатами себе як позитивно функціонуючої істоти. Принципові зміни у сфері відносин та активне включення юнаків у різнопланову суспільно-корисну діяльність, основним змістом якої є орієнтація на іншу людину, викликає необхідність пошуку нових форм спілкування та побудови гармонійних стосунків з оточенням.

Розширення кола інтересів, розвиток самосвідомості, нові умови навчання та спілкування з ровесниками неминує призводить до інтенсивного зростання соціально-ціннісних спонукань та переживань [14].

Л. Гаврищак, Г. Горбач, І. Кон, Д. Ніколенко, Л. Проколієнко, Л. Рувинський, Х. Ремшмідт відзначають, що на формування емпатійних почуттів у підлітковому та юнацькому віці впливають якісні зміни морального розвитку. Це перегляд і лібералізація ціннісних уявлень, на основі яких формуються наступні здібності: застосування до самого себе тих же критеріїв оцінки, що і до інших; використання суспільних принципів моральної поведінки як основи судження себе й інших; здатність враховувати потреби, інтереси і почуття інших так само, як свої власні. Тому саме підлітковий вік є сенситивним для подальшого розвитку і закріплення емпатії в структурі моральних цінностей дитини як стійкої моральної риси [15].

Вдаючись до розкриття рушіїв розвитку професійної самосвідомості майбутніх представників педагогічної спільноти, варто підкреслити, що в переважній більшості наукових джерел висвітлено окремі механізми становлення професійного «Я» студентів-майбутніх педагогів, перш за все їх здатність до рефлексії, ідентифікації, професійна спрямованість, в основі якої лежать мотиви вибору студентською молоддю професії, її ціннісні орієнтації тощо [16].

У свою чергу, Н. Кузьміна [17], А. Реан [17] й ін., з-поміж низки психологічних явищ, що забезпечують досягнення соціально прийнятного рівня професійної самосвідомості особистості, виокремили педагогічні здібності, котрі можуть як полегшувати, так і ускладнювати процес професіоналізації майбутніх фахівців, що позначатиметься на рівні їх професійної Я-підструктури.

Розглядаючи широкий діапазон вказаних вище здібностей, значна частина дослідників звернула неабияку увагу на особливості розвитку здатності педагога до співчуття, співпереживання.

На думку ряду науковців – Т. Василюшиної [18], Л. Журавльової [19], О. Кайріс [20], Н. Кузьміної [21] та ін., спроможність людини до емоційного відгуку, а саме – до співчуття, співпереживання, розуміння

внутрішнього стану інших, є необхідною умовою як особистісного, так і професійного зростання, зокрема педагога, в діяльності якого вона виступає ключовим чинником ефективності навчання й виховання, однією з провідних професійно важливих якостей.

Одним із невід'ємних аспектів динаміки самосвідомості підлітків та юнаків є розвиток моральної самосвідомості, що зумовлює трансформацію особистості дитини з об'єкта виховного впливу в суб'єкт власної життєдіяльності та моральної поведінки.

Так, емоційно-ціннісна складова моральної самосвідомості юнаків і дівчат пов'язана із засвоєнням основних цінностей: відповідальності, честі, гідності, що визначають моральні позиції, вибір ціле, інтересів, мотивацію поведінки.

Саме функціонування емпатії як емоційного відгуку на проблеми іншого дає змогу особистості інтуїтивно проникати у внутрішній світ іншої людини, сприймати її потреби, переживання, проблеми, труднощі завдяки орієнтуванню в її настроях, думках, емоційних станах, спонуканнях тощо.

Завдяки емпатії підлітки та юнаки коригують свої реакції й поведінку відповідно до почуттів, думок і стану іншої людини. Емпатія підлітків залежить від ціннісних ставлень до об'єктів і суб'єктів, емоційної близькості з ними, які виникають у процесі спілкування.

Психологічні особливості емпатії юнаків і дівчат виявляються в таких загальних складових:

- емоційно-ціннісна або суб'єктивна складова – відображення стану людини;
- пізнавальна, або когнітивна складова – відображення об'єктів і явищ, на основі яких виникають певні потреби, цілі й мотиви, яка перебуває в певному емоційному стані;
- поведінкова складова – активна дія, яку суб'єкт спрямовує на розв'язання емпатогенної ситуації.

Критерії виявлення психологічних особливостей емпатії:

- зовнішня, емоційно-експресивна сторона прояву емпатійних почуттів;
- свідомі, керовані волею дії, що ґрунтуються на певних переконаннях, яких дотримуються підлітки в розв'язанні емпатогенної ситуації [11].

Співчуття і співпереживання можуть бути ланками єдиного процесу формування й закріплення емпатії як стійкої якості особистості або розглядатися як стійкої якості особистості або розглядатися як самостійні форми прояву емпатійного почуття, формування якого залежить від ступеня особистісного розвитку дитини. У цьому плані співчуття – початкова форма прояву емпатії (на рівні емоцій, почуття); співпереживання – вища і складніша форма, що виникає в результаті

розширення знань про об'єкти, предмети і явища докільця й переростає в активну дію, спрямовану на розв'язання емпатогенної ситуації моральної колізії (11).

Між двома формами прояву емпатії – співчуттям і співпереживанням – є проміжна ланка, яку характеризують як активне споглядання, тобто співчуття, що супроводжується бажання надати допомогу об'єкту емпатії.

Війна – це невичерпне джерело перманентної і тотальної травматизації, оскільки вона розхитує, а інколи й руйнує самий базис, фундамент особистісного буття, примусово вносячи у життєві світи всіх і кожного свої тектонічні зміни. Війна завжди є стресом, від якого залишаються психологічні травми у багатьох людей [22].

Відкрита війна в Україні суттєво впливає на психологічний стан людей, особливо несформовану особистість юнаків та дівчат. Кожного дня доводиться відчувати нові переживання та емоції, тому що невідомо, що буде завтра. Однак ступінь душевної травми кожної людини залежить від її життєвого досвіду та внутрішнього ресурсу.

Зростання ролі психологічних чинників у сучасних війнах та локальних конфліктах, засвідчує необхідність психологічного супроводу людей, задіяних у цих сферах. Бойова обстановка спричиняє прояву негативних психологічних станів. Для останніх характерне домінування гострих або хронічних негативних переживань (тривога, шок, страх, депресія, агресія, дискомфорт). Реакція на бойовий стрес є стійкою і зберігається в людини й після повернення її до мирного життя [23].

Особливий, гібридний характер війни, яку ми всі зараз переживаємо, її відмінності від війни традиційної, фронтальної – це насамперед неоголошеність, що дає можливість країні-агресору маніпулювати міжнародною думкою та індивідуальними переконаннями пересічних громадян протягом усіх цих років. Крім того, під час війни зберігаються дипломатичні стосунки з агресором, і далі діють торговельні угоди між країнами, чимало підприємств, банків, ресторанів тощо працюють на території нашої країни, підпорядковуючись Москві. Численні провокації, сфальшовані інтерв'ю, відверті постановочні дії, які спеціально знімаються для телевізійних новин, – усе це ускладнює сприймання різними верствами населення того, що відбувається, стаючи ключовим джерелом тривалої травматизації. Тому маємо справу з потужною інформаційно-психологічною війною, спрямованою проти України, до якої агресор цілеспрямовано готувався протягом багатьох років. У тих людей, хто потрапляє під гіпнотичну дію відповідних мас-медіа та інтернет-ресурсів, непомітно втрачається адекватність відображення світу і себе в ньому, деформуються особистісні цінності, орієнтації, інколи навіть змінюється таке усталене утворення, як світогляд [24].

Світ зараз практично живе саме в такому вимірі. Правда, поки ми говоримо про гібридну війну, але це скоріше війна саме психічна, адже інформаційні потоки саме й спрямовані на одержання ефекту в головах людей. Саме це є метою гібридної війни [25].

На думку вченого, політика є мистецтвом об'єднання людей, але найважливішим завданням заколот-війни є об'єднання власного народу й залучення на свою сторону частини народу тієї держави, проти якої ведеться війна. Заколот-війна – це війна всіх проти всіх, причому ворогом може бути й свій, а союзником – ворог. У кожної людини повинні бути психологічні стріли й психологічний щит [26].

Починаючи з повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року російською федерацією на територію суверенної держави України, суспільство зазнало кардинальних змін звичного укладу життя, що на пряму відзначилося на організації навчального процесу. Важливим постало питання щодо організації та надання психологічної та педагогічної підтримки підростаючому поколінню. Воєнний стан зумовив перенесення навчання зі стін закладів освіти (очного формату) в дистанційний формат, що з одного боку допомогло зберегти неперервність навчання та гарантувало можливість отримання освітніх послуг, а з іншого ускладнило сам процес. У зв'язку з цим виникла потреба у пошуку нових методів та засобів навчання здобувачів освіти [27].

Для відновлення освіти стали використовувати різні платформи та додатки, як-от: Google Classroom, Zoom, Google Meet, Jamboard, Kahoot, Padlet та ін.

Щодо проблеми нашого дослідження існує багато якісних та ефективних засобів для формування емпатійних здібностей. Наприклад, у роботі С. Ричкової запропоновано ряд вправ, які допоможуть розвинути емпатійні здібності у здобувачів освіти: «Здобуття довіри групи», «Скажи мені щиро...», «Похвала», «Допомога іншому», «П'ять добрих слів», «Нове й важливе для мене» [28].

Так, у вправі «Допомога іншому» кожен учасник пише на аркуші паперу початок речення: «Я хотів би в собі краще зрозуміти...», – і протягом 10 хвилин описує, що у власній поведінці, у взаєминах із іншими людьми, у власних думках, почуттях йому найменш зрозуміло. Учасники пишуть насамперед для себе й не потрібно із написаного оприлюднювати те, про що не хочеться повідомляти іншим. Із переліку кожен обирає одну проблему для обговорення. Група об'єднується по двоє, тобто утворює пари учасників. У парі один допомагає вирішити проблему, а інший приймає допомогу. Учасники повинні використовувати всі набуті знання, відкриті запитання, перефразування.

У творчій розробці Н. Харченко описано такі ігри і вправи на розвиток емпатії, як-от: «Що ти зробиш, якщо побачиш...», «Як

учинити?»), «З'єднувальна нитка», «Яке почуття?», «Невербальний вираз емоцій і «читання» за невербальними ознаками», «Телефон», «Спостереження чи оцінка», «Символічне зображення емоцій (пластика, малюнок)», «Мавпа перед зеркалом» (журнал шкільний світ №3 лютий вкладка «музика») [6].

Наприклад, у грі «Невербальний вираз емоцій і «читання» за невербальними ознаками» учасники гри об'єднуються в пари, стають колом. За командою ведучого всім потрібно почати демонструвати відчуття того чи того емоційного стану, емоції чи почуття. Ведучий може несподівано командою «стоп» зупинити всіх у тих позах, у яких вони перебувають. Можна виокремити одну пару, тоді інші спостерігають за ними. Щоб охопити більшу кількість учасників та емоцій, пари можна змінювати. Ведучий може запропонувати невербально передати переживання зазначених нижче ситуацій, емоцій і почуттів: друг не зателефонував і не прийшов на день народження, несподіваний сюрприз, пишання собою, зарозумілість, підозрілість, ворожість, гнів, любов, радість, образа. Після виконання гри проводять обговорення. Можна зробити узагальнення про те, як виражають ті чи ті почуття.

Аналіз засобів формування емпатійних здібностей показав, що запропоновані ігри та вправи розраховані на роботу в очному форматі і не зовсім підходять до сучасних умов освіти. Тому потребують адаптації для використання через онлайн платформи та програми.

Отже, аналіз психолого-педагогічної літератури по проблемі формування емпатії показав, що у психологічних дослідженнях питання емпатії розглядалося під час вивчення інших суміжних проблем. Функціонування емпатії як емоційного відгуку на проблеми іншого дає змогу особистості інтуїтивно проникати у внутрішній світ іншої людини, сприймати її потреби, переживання, проблеми, труднощі завдяки орієнтуванню в її настроях, думках, емоційних станах, спонуканнях тощо. Завдяки емпатії підлітки та юнаки коригують свої реакції й поведінку відповідно до почуттів, думок і стану іншої людини. Щодо проблеми нашого дослідження існує багато якісних та ефективних засобів для формування емпатійних здібностей.

Спираючись на сучасні дослідження Е. Трінчера вважаємо за необхідне розглянути компонентами прояву емпатії емоційну, когнітивну та предикативну її сторони.

З метою вивчення рівня прояву емпатійних здібностей майбутніх педагогів нами було описано не тільки компоненти (критерії), а й показники та рівні прояву емпатії (Табл. 1.1).

У відповідності до структурних компонентів та видів емпатії нами було підбрано ряд психодіагностичних методів:

1. Тест на «Діагностика рівня емпатійних здібностей» (В. Бойко) [29].

2. Тест на «Дослідження рівня емпатійних тенденцій» (І. Юсупов) [30].
3. Тест «Закінчи речення» (авторський).

Таблиця 1.1

Критерії, рівні та показники прояву емпатії

Критерії прояву емпатії	Рівні та показники прояву емпатії		
	низький	середній	високий
Емоційний	Не відчуває переживання інших і ніколи не переносить їх на себе. Дуже рідко співпереживає та виражає співчуття.	Іноді відчуває переживання та частково переносить їх на себе. Рідко співпереживає та виражає співчуття.	Відчуває переживання інших і переносить їх на себе. Співпереживає та виражає співчуття.
Когнітивний	Не розуміє, ніколи не порівнює та не аналізує думки, наявних і інших.	Іноді розуміє, рідко порівнює та аналізує думки, наявних в інших. Частково усвідомлює та не в повній мірі розуміє людину.	Розуміє, порівнює та аналізує думки, наявних в інших. Глибоко усвідомлює та розуміє людину.
Предикативний	Ніколи не аналізує та не передбачає реакції інших людей на певні події. Дуже рідко ставить себе на місце інших й уявляє його реакцію.	Рідко аналізує та частково передбачає реакції людей на певні події. Іноді ставить себе на місце інших й майже не уявляє його реакцію.	Аналізує та передбачає реакції інших людей на певні події. Ставить себе на місце інших й уявляє його реакцію.

У цілому в дослідженні прийняли участь 44 особи юнацького віку, майбутні педагоги спеціальності 012. Дошкільна освіта та 014.11 Середня освіта (Фізична культура). Дослідження проводилось онлайн за допомогою створених гугл форм:

1. Тест на «Діагностика рівня емпатійних здібностей» - <https://forms.gle/TuRNPwaWrifn6vvF7>.

2. Тест на «Дослідження рівня емпатійних тенденцій» - <https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLScRyEVIMdtklZbkSbVHqsda8kOo7Zq5J-DbYpIU3IYyD0TFw/viewform?usp=sharing>

3. Тест «Закінчи речення...» - <https://forms.gle/9hmFpYXv1aLrkyNQ8>.

Для дослідження виявів емпатії – здатності особистості співпереживати проблемам інших людей, нами було підібрано тест «Діагностика рівня емпатійних здібностей» [29]. Даний тест передбачає 36 твердження на кожен з яких пропонується два варіанта відповіді ((+) або (-)), наприклад:

3. Я більше довіряю доказам свого розуму, ніж інтуїції.

- +
- -

14. Я рідко приймаю до серця проблеми своїх друзів.

- +
- -

Повний перелік тверджень тесту представлено у Додатку А. Для обробки результатів нами було обчислено відповіді респондентів за аналізом показників окремих шкал (*раціональний канал емпатії, емоційний канал емпатії, інтуїтивний канал емпатії, установки, які сприяють емпатії, здатність до емпатії, ідентифікація в емпатії*) і загальної сумарної оцінки рівня емпатії. Оцінки на кожній шкалі можуть варіюватися від 0 до 6 балів і вказувати на значущість конкретного параметру в структурі емпатії.

Шкальні оцінки виконують допоміжну роль в інтерпретації основного показника рівня емпатії. Сумарний показник теоретично може змінюватися у межах від 0 до 36 балів. За наявними попередніми даними, можна вважати: 30 балів і вище надзвичайно високий рівень емпатії; 29 – 22 середній; 21 – 15 – заниженні; менше 14 балів дуже низький.

Для виявлення наявності емпатійних тенденцій нами було підібрано тест «Дослідження рівня емпатійних тенденцій» [30]. Даний тест передбачає 36 тверджень на кожне з яких пропонується давати відповіді від 0 до 5 балів в залежності від частоти прояву якості, наприклад:

Питання 6. Хворій людині можна допомогти навіть словом. Якщо ви відповіли «не знаю» – 0, «ні, ніколи» – 1, «іноді» – 2, «часто» – 3, «майже завжди» – 4, «так, завжди» – 5.

Питання 9. Коли в дитинстві слухав сумну історію, на моїх очах самі по собі з'являлися сльози. Якщо ви відповіли «не знаю» – 0, «ні, ніколи» – 1, «іноді» – 2, «часто» – 3, «майже завжди» – 4, «так, завжди» – 5.

Повний перелік тверджень тесту представлено у Додатку Б. Перш ніж підрахувати отримані результати, ми перевіряли ступінь відвертості. Наприклад, чи не відповіли учні «не знаю» на деякі з тверджень під номерами: 3, 9, 11, 13, 28, 36, а також не позначили чи пункти 11, 13, 15,

27 відповідями «так, завжди»? Якщо це так, то досліджуваний не побажав бути відвертими перед собою, а в деяких випадках прагнув виглядати в кращому світлі. Результатам тестування можна довіряти, якщо по всіх перерахованих твердженнях опитант дав не більше трьох нещирих відповідей, при чотирьох вже слід сумніватися в їх достовірності, а при п'яти можна вважати, що виконана робота була марною. Тільки після цього, ми підсумовували всі бали, приписані відповідям на пункти: 2, 5, 8, 9, 10, 12, 13, 15, 16, 19, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 29, 32 та зіставляли результат зі шкалою розвиненості емпатійних тенденцій:

- від 82 до 90 балів - це дуже високий рівень емпатійності;
- від 63 до 81 бала - висока емпатійність;
- від 37 до 62 балів - нормальний рівень емпатійності, притаманний переважній більшості людей;
- 12-36 балів - низький рівень емпатійності;
- 11 балів і менше - дуже низький рівень.

Для дослідження прояву спрямованості емпатії нами було розроблено авторський тест «Закінчи речення». Даний тест передбачає 10 тверджень на кожне з яких потрібно продовжити власною думкою, наприклад:

1. Коли я зустрічаю людей, які залишилися без домівки через війну, я відчуваю...

3. Коли я бачу, або чую про ставлення російських військових до цивільних людей, я...

Усі запитання спрямовані на виявлення різних типів спрямованості емпатії: на себе, людей, тварин, культурні цінності.

Для обробки результатів нами було обчислено відповіді респондентів за розробленими критеріями (Табл. 1.2).

Спираючись на дослідження Т. Гаврилової та G. Vitaglione нами було визначено наступні компоненти спрямованості прояву емпатії:

Таблиця 1.2

Критерії спрямованості емпатії

№	Компоненти прояву спрямованості емпатії	Рівні та показники прояву емпатії		
		низький	середній	високий
1	Співчуття	Не виражає співчуття	Дуже рідко виражає співчуття	Виражає співчуття
2	Співпереживання	Зовсім не співпереживає	Не часто виражає співпереживання	Виражає співпереживання
3	Емпатійний гнів	Не має почуття емпатійного гніву	Іноді виражає гнів	Виражає емпатійний гнів до агресора

Т. Гаврилова виділяє декілька видів емпатії: співчуття та співпереживання. Співпереживання – це переживання суб'єктом тих самих почуттів, які відчуває інший, через ототожнення із нею, а співчуття – переживання суб'єктом щодо почуттів іншого, інших, відмінних почуттів. Прикладом співпереживання може бути переживання учнем хвилювання товариша, що відповідає на іспиті, під час очікування своєї черги. Дитина може співчувати старій людині, відчувати до неї почуття жалості, хоча її переживання безпосередньо є йому близькими. При співчутті суб'єкт переживає без співвіднесення із собою, у той час як при співпереживанні суб'єкт переживає почуття іншого як би за себе, оскільки вони мали місце в минулому досвіді суб'єкта, або якщо вони пов'язані з передбаченням подібної можливості для себе, особливо в найближчому майбутньому [31].

Г. Vitaglione вводить поняття емпатичного гніву – емоційного стану, опосередкованого емоційною реакцією жертви, у якому спостерігач відчуває гнів стосовно агресору [32].

Дослідження прояву емпатійних здібностей було проведено у 2022 році. У дослідженні прийняли участь здобувачі освіти юнацького віку Обласного коледжу «Кременчуцька гуманіторно-технологічна академія імені А. С. Макаренка» спеціальності 012. Дошкільна освіта та 014.11 Середня освіта (Фізична культура) у кількості 6 юнаків та 38 дівчат. Результати занесено у Додаток Г.

У результаті дослідження прояву емпатії за тестом «Діагностика рівня емпатійних здібностей» (В. Бойко) нами було з'ясовано, що 75% респондентів юнацького віку мають низький рівень емпатійних здібностей, 25% мають середній рівень, а високий – 0%. Графічно результат представлений на Рис. 1.1

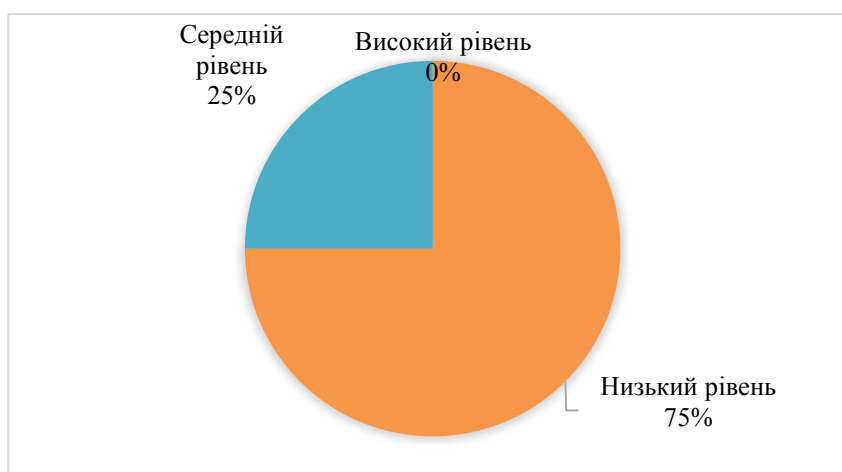

Рис. 1.1. – Результати діагностики рівня емпатійних здібностей за тестом «Діагностика рівня емпатійних здібностей» (В. Бойко)

Таким чином ми бачимо, що жоден здобувач не проявляє високий рівень емпатії. Для нас це було неочікуваним адже ми передбачали, що в умовах війни прояви емпатії загострюються. Найбільша кількість респондентів мають низький рівень прояву емпатії (75%) такий результат проведеного дослідження показує про надважливу необхідність розвивати у юнаків і дівчат ю здібність, сприяти її формуванню в умовах війни.

У результаті дослідження наявності емпатійної тенденції за тестом «Дослідження рівня емпатійних тенденцій» (І. Юсупов) нами було з'ясовано, що 27% респондентів юнацького віку мають низький рівень емпатійної тенденції, 71% – середній рівень і лише 2% мають високий рівень. Графічно результат представлений на Рис. 2. 2.

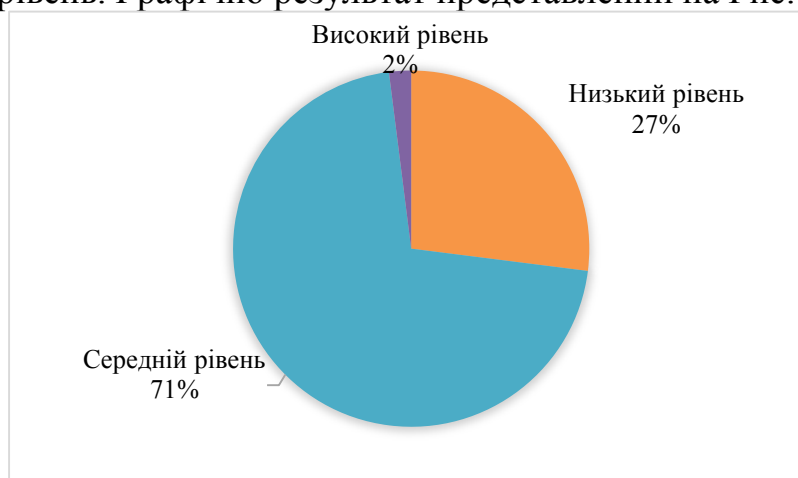

Рис. 1.2. – Результати дослідження рівня емпатійних тенденцій за тестом «Дослідження рівня емпатійних тенденцій» (І. Юсупов).

Аналіз результатів дослідження показав, що найбільше респондентів проявляють середній рівень емпатійної тенденції, що притаманно переважній більшості людей. Вони не належать до числа особливо чутливих осіб, у міжособистісних відносинах судити про інших більш схильні за їхніми вчинками, ніж довіряти особистим враженням. В більшості вони знаходяться під самоконтролем. У спілкуванні уважні, намагаються зрозуміти більше, ніж сказано словами, але при зайвому прояву почуттів співрозмовника втрачають терпіння. Така категорія здобувачів освіти віддає перевагу делікатно не висловлювати свою точку зору, не будучи впевненими, що вона буде прийнята. При читанні художніх творів та перегляді фільмів частіше майбутні педагоги із середнім рівнем емпатії стежать за дією, ніж за переживаннями героїв. Не впевнені прогнозувати розвиток відносин між людьми, їх вчинки виявляються для інших несподіваними.

Виявлено, що низький рівень прояву емпатійних тенденцій мають лише 27% юнаків і дівчат, що значно менше на відміну від попереднього тесту, проте теж є сигналом про необхідність проведення роботи по

підвищення рівня досліджуваної якості. На відміну від попереднього, даний тест показав тільки 2% прояву високого рівня емпатійних тенденцій, що майже співпадає і ще раз доводить необхідність проведення розвивальної роботи з майбутніми педагогами.

Аналіз результатів авторського тесту «Закінчи речення» показав, що більшість респондентів мають середній рівень – 75% прояву спрямованості емпатії, низький – 25%, а високий – 5%. Графічно результат представлений на Рис. 1. 3.

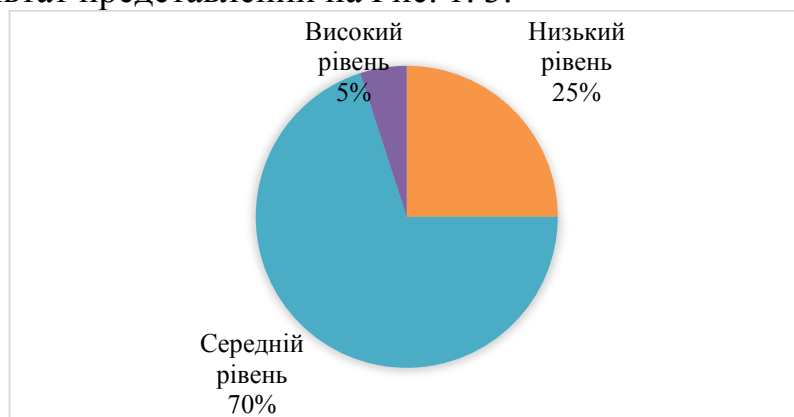

Рис. 1.3. – Результати дослідження прояву спрямованості емпатії за авторським тестом «Закінчи речення».

До нашого авторського тесту «Закінчи речення» нами було розроблено критерії прояву спрямованості емпатії. Аналіз результатів показав, що більшість юнаків і дівчат схильні до співчуття (89%), менша кількість схильна до співпереживання (7%), а до емпатійного гніву схильні всього лиш 4%. Графічно результат представлений на Рис. 1. 4.

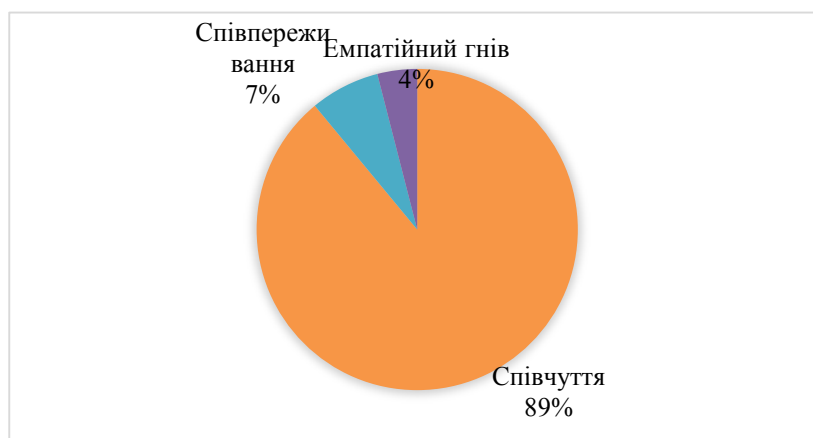

Рис. 1.4. – Результати прояву спрямованості емпатії юнаків і дівчат

Результати проведеного дослідження показали, що більшість майбутніх педагогів мають середній рівень емпатійності (66%), 34% респондентів демонструють низький і 0% високий рівень емпатійних здібностей. Графічно результат представлений на Рис. 1. 5

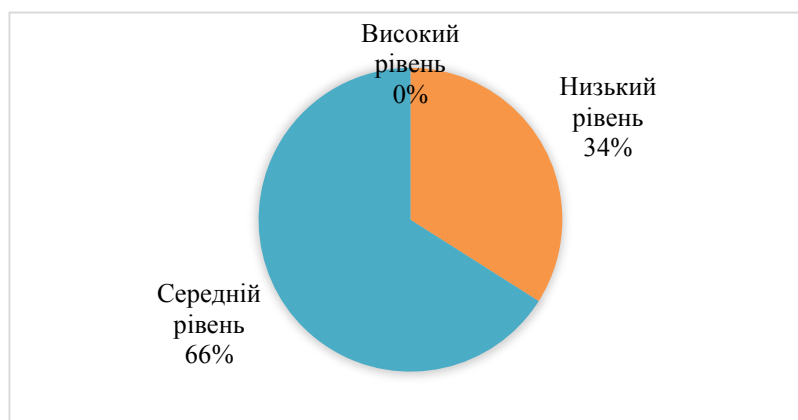

Рис. 1.5. – Загальний результат емпатійності майбутніх педагогів

Отже, за результатами проведеного дослідження ми дійшли висновку про необхідність розробити та впровадити заняття на розвиток емпатії у майбутніх педагогів в умовах дистанційної освіти.

Одним із завдань нашого дослідження було розробити та впровадити заняття по формуванню емпатії у майбутніх педагогів, тому на цьому етапі ми розробили таку систему занять, яка може бути запроваджена в умовах дистанційної освіти.

Заняття проводилися у 2022 році з групою студентів Кременчуцької гуманітарно-технологічної академії імені А. С. Макаренка. У вибірку увійшли здобувачі, які мали низькі та середні показники рівня розвитку емпатійних здібностей.

Назва занять: «Формуємо співчуття».

Мета полягає у розвитку емпатійних здібностей у юнаків і дічат.

Завдання:

1. Розвивати у молоді юнацького віку емпатійні здібності.
2. Сприяти підвищенню рівня прояву емпатії у здобувачів вищої освіти.
3. Виробити навички адекватно реагувати на ситуації, що вимагають прояву співчуття.
4. Сформуванню умінь здобувачів проявляти емпатію до різних об'єктів живої і неживої природи під час війни.

Очікувані результати тренінгу для учасників:

- Розвинути емпатійні здібності.
- Підвищати рівень прояву емпатії.
- Виробляють навички адекватно реагувати на ситуації, що вимагають прояву співчуття.

- Сформуують уміння проявляти емпатію до різних об'єктів живої і неживої природи під час війни.

Умови проведення занять:

1. Заняття проводилися у онлайн форматі на платформі Google Classroom.

2. Тривалість заняття – 30 хвилин, надається домашнє завдання.

3. Використання різних засобів онлайн навчання: додатки Jamboard, Padlet, Google Meet, Google Презентації, YouTube та ін.

Система «Формуємо співчуття» розрахована на десять занять. Все це відбувалося у створеному нами курсу в Google Classroom.

Особливістю занять є створення позитивної мотивації до успіху і усвідомлення учасниками власної готовності до розвитку емпатії завдяки отриманих знань та умінь. Засвоєнням матеріалу тренінгових занять реалізується через формування у членів групи певних психічних станів, відношень, форм поведінки. Заняття відбуваються дистанційно з використанням інформаційно-комунікативних технологій та власних гаджетів. Для реалізації наших занять ми використовували різні платформи та додатки, як-от: Jamboard, Padlet, Google Meet, Google Презентації, YouTube та ін.

План занять складається з наступних компонентів:

1. Обговорення домашнього завдання.

2. Читання та обговорення нової інформації або перегляд відео та його обговорення.

3. Вправа/гра на розвиток емпатії.

4. Творче/інтерактивне завдання на розвиток емпатії та емпатійних здібностей.

5. Рефлексія заняття.

6. Домашнє завдання.

Нами було адаптовано вправи та ігри на розвиток емпатії Н. Харченко та С. Ричкової під дистанційне навчання.

Кожні творчі та інтерактивні завдання були розроблені нами самостійно. Вони зазвичай йдуть четвертим пунктом у завданнях.

Перелік вправ/ігор та творчих/інтерактивних завдань на заняттях:

Заняття 1 Діагностика.

Заняття 2 «Яке почуття?», «Дошка емоцій».

Заняття 3 «Що ти зробиш, якщо побачиш...», «Емоції та почуття мого улюбленого героя із фільму/серіалу».

Заняття 4 «Телефон», «Мої почуття та емоції до картинки».

Заняття 5 «Похвала», «Емоції та почуття моєї домашньої тваринки».

Заняття 6 «Скажи мені щиро...», «Поділись своїм переживанням»

Заняття 7 «Мавпа перед зеркалом», «Зображення емоцій та почуттів».

Заняття 8 «Як учинити?», «Малюнок захиснику».

Заняття 9 «Спостереження чи оцінка», «Мої емоції та почуття протягом дня».

Заняття 10 «Невербальний вираз емоцій і «читання» за невербальними ознаками», «Що мені найбільше сподобалося із проведених занять?».

Після проведення занять нами було організовано контрольний експеримент. Однією із задач нашого дослідження було перевірити ефективність впровадження занять, тому ми повторно провели тестування по визначенню рівня емпатії у здобувачів освіти контрольної та експериментальної груп: діагностика рівня емпатійних здібностей (В. Бойко), дослідження рівня емпатійних тенденцій (І. Юсупов), тест «Закінчи речення» (авторський).

Результати повторної перевірки у *експериментальній групі* показали, що відбулись наступні зміни: на початку дослідження студентів з високим рівнем емпатії було 0%, а після проведення занять стало 8%, студентів із середнім рівнем прояву емпатії було 65%, стало 70% і студентів із низьким рівнем було 35%, стало 21% (Рис. 1.6.).

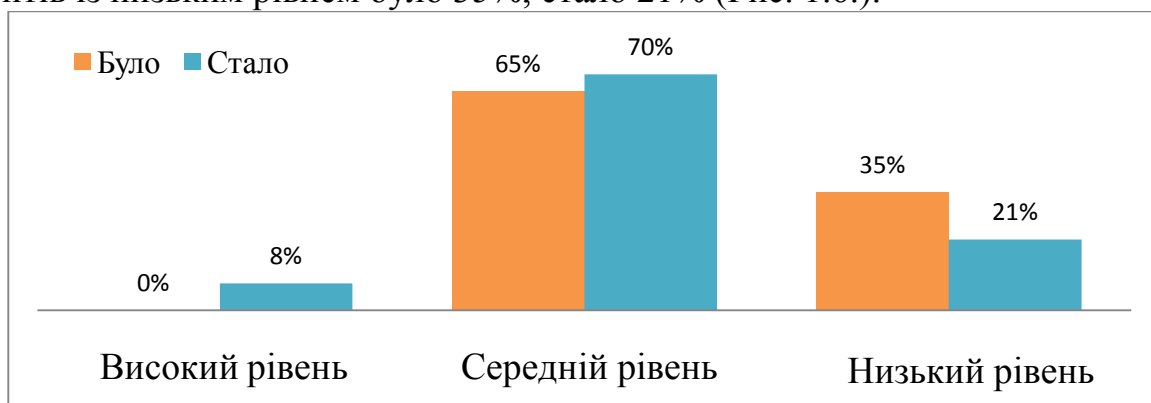

Рис. 1.6. – Результати експериментальної групи

Результати повторної перевірки у *контрольній групі* показали, що суттєвих змін не виникло. На початку дослідження у здобувачів середній рівень прояву емпатії становив 67%, після тренінгу 68%, а низький рівень був 33%, став 32% (рис.1.7.).

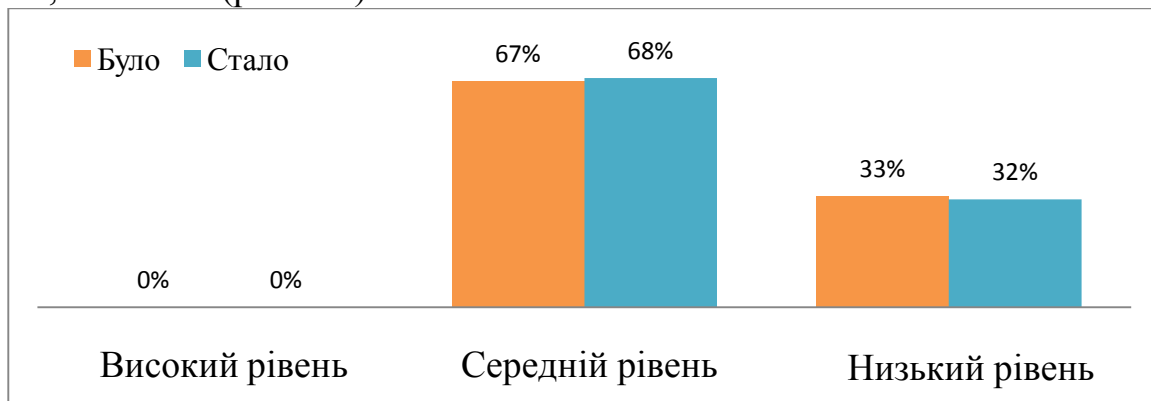

Рис. 1.7. – Результати контрольної групи

Таким чином, можемо зробити висновок, що заняття за експериментальною групою досліджуваних, які спрямовані на розвиток емпатійних здібностей у молоді юнацького віку позитивно вплинули на їх рівень, сприяли підвищенню рівня прояву емпатії, сформували навички адекватно реагувати на ситуації, що вимагають прояву співчуття та сформували вміння здобувачів проявляти емпатію до різних об'єктів живої і неживої природи під час війни.

Висновки. 1. Проаналізовано психолого-педагогічну літературу з проблеми формування емпатії. Наприкінці XIX – початку XX ст. у психологічних дослідженнях питання емпатії розглядалося під час вивчення інших суміжних проблем. Е. Трінчер розробив і запровадив у психологію класифікацію емпатійного переживання за трьома категоріями. Її засновано на розумному, чуттєвому й емоційному співпереживанні залежно від схильності людини (емоційна, когнітивна, предикативна емпатія). Під час війни створюються умови, які стимулюють розвиток емпатійних здібностей.

2. Розроблено критерії (емоційної, когнітивної, предикативної емпатії), показники та рівні (високий, середній, низький) прояву емпатійних здібностей.

3. Підібрано методи діагностики рівня прояву емпатійних здібностей у майбутніх педагогів (діагностика рівня емпатійних здібностей за В. Бойко, дослідження рівня емпатійних тенденцій за І. Юсуповим, діагностика прояву спрямованості емпатії за авторським тестом).

4. Дослідження рівня прояву емпатії у юнаків та дівчат показало, що більшість майбутніх педагогів мають середній рівень емпатійності (66%), третя частина респондентів демонструють низький рівень (34%) і жоден майбутній педагог не має високого рівня прояву емпатійних здібностей. До нашого авторського тесту «Закінчи речення» нами було розроблено критерії прояву спрямованості емпатії. Аналіз результатів показав, що більшість юнаків і дівчат схильні до співчуття (89%), менша кількість схильна до співпереживання (7%), а до емпатійного гніву схильні всього лиш 4%.

5. Розроблена система занять по формуванню емпатійних здібностей у юнаків і дівчат в умовах дистанційної освіти, яка складається з 10 уроків на платформі Google Classroom. Результати перевірки ефективності системи проведених занять показали, що заняття позитивно вплинули на розвиток емпатії. Результати повторної перевірки у експериментальній групі показали, що відбулись наступні зміни: на початку дослідження студентів з високим рівнем емпатії було 0%, а після проведення занять стало 8%, студентів із середнім рівнем прояву емпатії було 65%, стало 70% і студентів із низьким рівнем було 35%, стало 21%.

Для формування емпатії нами було сформовано різні засоби за допомогою вправ та ігор на розвиток емпатії Н. Харченко та С. Ричкової та адаптовано під дистанційне навчання. Для реалізації наших занять ми використовували різні платформи та додатки, як-от: Jamboard, Padlet, Google Meet, Google Презентації, YouTube та ін.

Список використаних джерел

1. Бойко В.В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других. 1996. 472 с.
2. Максимець С. М. Вплив емпатійності на соціально-психологічну адаптацію майбутніх учителів : Автореф. дис... канд. психол. Наук : 19.00.07. Одеса, 2000. 20 с.
3. Рябовол Т. А. Роль емпатії у процесі соціальної адаптації. *Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*. Вип. 24. 2004. С. 294–300.
4. Сучасний психолого-педагогічний словник / авт. кол. за заг. ред. О. І. Шапран. Переяслав-Хмельницький : Домбровська Я.М., 2016. 473 с.
5. Міненко О.О. Емпатія як професійно значуща якість педагогів дошкільних навчальних закладів. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія* : веб-сайт. URL : https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/4_2020/37.pdf (дата звернення: 12.08.2022).
6. Харченко Н. Світ без емпатії або емоційний дальтонізм. *Шкільний світ*. №9 (809). 2019 р. С. 5–15. Вкладка : «Музика».
7. Кириленко Т. С. Психологія: емоційна сфера особистості : навч. посіб. Київ, 2007. 256 с.
8. Вчимося жити разом : курс для педагогів : веб-сайт. URL : <http://lt.multycourse.com.ua/ua/page/22/98> (дата звернення: 10.07.2022).
9. Скрипченко О.В., Долинська Л.В., Огороднійчук З.В. та ін. Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.
10. Словник української мови: в 11 томах. Том 5, 1974. 778 с. URL : <http://sum.in.ua/s/osobystistj> (дата звернення: 10.08.2022).
11. Кульбачко І. Формування та закріплення емпатії як стійкої морально-етичної якості особистості підлітків. *Психолог*. №7–8 (607-608). 2017. С. 14–18.
12. Київський пиріг Щасливе та здорове життя. Емоційність як властивість особистості : веб-сайт. URL: <https://pyrogiv.kiev.ua/emocijnist-yak-vlastivist-osobistosti/> (дата звернення: 29.07.2022).
13. Психология современного подростка / под. Ред. Д. И. Фельдштейна. Педагогика, 1987. 240 с.
14. Загороднюк Т. Почуття корисності для іншого у ціннісному вимірі особистості підлітка. *Рідна школа*. №10 (921). 2006 р. С. 15-18.
15. Кротенко В.І. Психологічні особливості емпатії підлітків: дис... на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07. – педагогічна та вікова психологія. Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. Київ, 2001. 21 с.
16. Стахова О. О. Емпатійні здібності як психологічний механізм розвитку професійної самосвідомості майбутнього вчителя початкових класів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 12 : Психологічні науки. 2018. Випуск 7(52). С. 229-235.

17. Кузьмина Н.В. Профессионализм педагогической деятельности : метод. пособ. СПб. : Международная академия акмеологических наук, Рыбинск: НИЦ развития творчества, 1993. 54 с.
18. Василишина Т.В. Эмпатия как фактор ефективності педагогічного спілкування : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. К., 2000. 235 с.
19. Журавльова Л.П. Психологія емпатії : монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2007. 328 с.
20. Кайріс О.Д. Розвиток емпатії у професійному становленні студентів вищих педагогічних навчальних закладів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. К. : 2002. 244 с.
21. Кузьмина Н.В. Очерки психологии труда учителя. Психологическая структура деятельности учителя и формирование его личности. Л. : Изд-во ЛГУ, 1967. 183 с.
22. Вільне Радіо. Як подолати психологічну травму, яку людина отримала в умовах війни: роз'яснення фахівця (ФОТО) : веб-сайт. URL: <https://freeradio.com.ua/iak-podolaty-psykholohichnu-travmu-iaku-liudyna-otrymala-v-umovakh-viiny-roz-iasnennia-fakhivtsia-foto/> (дата звернення: 11.06.2022).
23. Максименко С. Д. Горизонти психологічної науки ХХІ століття. *Педагогіка і психологія*. №1 (102). 2019 р. С. 44-54.
24. Титаренко Т. М. Психологічне здоров'я особистості: засоби самопомоги в умовах тривалої травматизації: монографія. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 160 с.
25. Курило В. С., Савченко С. В., Караман О. Л. Соціалізація особистості в умовах гібридної війни на сході України : монографія. Київ : Талком, 2018. 240 с.
26. Месснер Е. Э. Всемирная мятежейовна. М. : Кучково поле, 2004. 604 с.
27. Порадник Ш. З досвіду роботи освітян міста Києва : навч.-метод. посіб. / упоряд.: Фіданян О. Г., Войцехівський М. Ф., Івашньова С.В. К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2022. 600 с.
28. Ричкова С. Емпатія як чинник ефективного спілкування. *Психолог*. №6 (558). 2015 р. С. 9-11.
29. Методика. Діагностика рівня емпатійних здібностей (В. В. Бойко). *StudFiles*: веб-сайт. URL: <https://studfile.net/preview/5287907/> (дата звернення: 12.08.2022).
30. Тест для дослідження емпатії (автор І.М. Юсупов) : веб-сайт. URL: <http://socio.125mb.com/test-dlya-issledovaniya-empatii-avtor-25221.html> (дата звернення: 17.09.2022).
31. Гаврилова Т. П. Экспериментальное изучение эмпатии у детей младшего и среднего возраста. *Вопросы психологии*. №5. 1974 р. С. 107-114.
32. Басова, А. Г. Понятие эмпатии в отечественной и зарубежной психологии. *Молодой ученый*. №8 (43). 2012 р. С. 254-256.

*Анна БУККА
Тамара ЖАЛІЙ
Руслан ЖАЛІЙ*

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасний стан організації освітнього процесу в умовах правового режиму воєнного стану накладає свій відбиток на якість навчання. Беручи до уваги покликання Мішеля де Монтеня «Треба вміти переносити те, чого не можна уникнути», ми розуміємо, що випробування, яке постало перед суспільством щодо пандемії, запровадження карантинних заходів з 2020 року та правового режиму воєнного стану у 2022 – це перевірка на нашу з Вами надійність, злагожденість, стійкість. Тому гостро актуалізується зараз потреба здоров'язбереження учасників освітнього процесу, необхідність дотримання правил безпеки, норм карантинного законодавства. Тому створення таких педагогічних умов в закладах вищої освіти, які б сприяли психологічному комфорту, фізичній безпеці, відсутності загроз є пріоритетом діяльності колективів.

Метою наукового дослідження є аналіз педагогічних умов створення безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану. Тому варто проаналізувати нормативно-правові засади запровадження обмежень в умовах воєнного стану й пандемії в Україні в освітньому процесі; висвітлити їхній вплив на рівень цифрової грамотності учасників освітнього процесу в Україні; актуалізувати цифрову грамотність (моделі її формування) в контексті забезпеченості прав і свобод людини і громадянина в Україні; розкрити правові підстави запровадження дистанційного навчання в сучасних закладах освіти; з'ясувати питання щодо дотримання академічної доброчесності учасниками освітнього процесу в умовах дистанційного навчання.

Окрім норм Конституції України, Кодексу цивільного захисту України від 02.10.2012 року Законів України «Про захист населення від інфекційних хвороб», «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про вищу освіту», ми досліджуємо норми Указу Президента України №64/2022 від 24.02.2022 року «Про введення воєнного стану в Україні» та Закону України «Про затвердження Указу Президента України» «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 року, згідно з Законом України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 року в редакції від 19.02.2022 року (із наступними продовженнями). Відповідно до Указу Президента України №58/2023 від 06.02.2022 року «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» та Закону України «Про затвердження Указу Президента України» від 07.02.2023 року воєнний стан в Україні продовжено з 19.02.2023 року на

90 діб [25]. Чинними є норми постанов Кабінету Міністрів України «Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 22.07.2020 року в ред. від 22.12.2020 року №641, «Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 09 грудня 2020 р. № 1236, ми виконуємо вимоги згідно з постановами Головного державного санітарного лікаря України «Про затвердження протиепідемічних заходів у закладах освіти на період карантину у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 22.08.2020 року №50, розпорядженнями керівника робіт з ліквідації наслідків медико-біологічної та надзвичайної ситуації природного характеру державного рівня, пов'язаної з поширенням коронавірусної хвороби COVID-19 на території Полтавської області. Заклади освіти послуговуються «Положенням про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти», затвердженим наказом МОН від 08 вересня 2020 №115, а також в освітній діяльності варто враховувати рекомендації МОН (лист «Щодо освітнього процесу в дистанційному режимі» №1269/8-03) від 16.12.2020 р. [10, 21-26].

Обрана для дослідження тема є актуальною, зважаючи на сучасні реалії та умови організації освітнього процесу, які потребують високого рівня цифрової грамотності учасників освітнього процесу. Теоретико-методологічну основу проекту склали положення щодо саморегуляції навчальної діяльності учнів, взаємодії педагогів та школярів, викладені в праці вченої М. Гриньової [3-6]. Дистанційне навчання як вид навчання привернуло увагу науковиці Н. Пивовар, міжнародні підходи у формуванні інформаційно-комунікаційних компетентностей у контексті євро інтеграційних процесів досліджує О. Овчарук, а цифрове громадянство як педагогічну проблему вивчає Л. Процай [19; 20; 29]. Моделі цифрової компетентності студентів, молоді вивчають І. Бородкіна, І. Бородкін, Л. Гаврілова, Я. Топольник [1-2].

Досвід Норвегії щодо оцінювання цифрової компетентності вчителів є предметом дослідження І. Іванюк, а у пацях Н. Корецької, О. Мороз, В. Кудлай та ін. розглядаються окремі аспекти формування цифрової грамотності, інформаційної компетентності, цифрової педагогіки [10-11; 13-16]. Основи безпеки в інтернеті з'ясовує О. Радзієвська, а специфіку формування цифрової компетентності вчителів-предметників досліджує М. Прохорова [28-29;]. Значення медіа для формування цифрової грамотності розглядає О. Серік, особливості моделей її формування вивчають В. Ребрина, Н. Соколова, І. Струтинська, Н. Тітова [31-35].

Однак проблема цифрової грамотності саме в контексті запровадження карантинних обмежень та дистанційного та/або змішаного навчання є об'єктом нашого дослідження.

Методологія дослідження. Під час підготовки наукового дослідження використовувалися загально-наукові та конкретно-наукові методи. Так, вдалося реалізувати методи системності, об'єктивності, аналізу та синтезу, індукції й дедукції, метод аналізу правових норм. Доцільним, на нашу, думку, в контексті дослідження є метод соціологічного опитування, який ми використали під час вивчення думки здобувачів освіти щодо медіа грамотності.

Для повноцінної реалізації прав і свобод людини в освітній сфері важливими видаються нормативно-правові засади запровадження обмежень в умовах воєнного стану та пандемії під час освітнього процесу в закладах освіти, тому логічно в цьому розділі ми висвітлимо особливості регулювання цього процесу згідно норм чинних Законів України. Тому проаналізуємо норми Конституції України як Основного закону України, Законів України «Про захист населення від інфекційних хвороб», «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про вищу освіту».

Відповідно до Указу Президента України №58/2023 від 06.02.2022 року «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» та Закону України «Про затвердження Указу Президента України» від 07.02.2023 року воєнний стан в Україні продовжено з 19.02.2023 року на 90 діб [25]. Відповідно до закону України «Про правовий режим воєнного стану»: «воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [26]. На виконання таких правил зараз передбачаються певні обмеження щодо свободи пересування, комендантська година, паспортний контроль тощо.

В умовах воєнного стану необхідно зберігати особистий спокій, не реагувати на провокації; не сповіщати про свої майбутні дії (плани) малознайомих людей, а також знайомих з ненадійною репутацією; завжди мати при собі документ (паспорт), що засвідчує особу, відомості про групу своєї крові та близьких родичів, дані про можливі проблеми зі

здоров'ям (алергію на медичні препарати тощо); знати місце розташування захисних споруд цивільної оборони поблизу місця проживання, роботи, місць частого відвідування; при виході з приміщень, пересуванні сходами багатоповерхівок або до споруди цивільної оборони (сховища), дотримуватись правила правої руки (як при русі автомобільного транспорту) з метою уникнення тисняви. Пропускати вперед та надавати допомогу жінкам, дітям, літнім людям та інвалідам; уникати місць скупчення людей; не вступати у суперечки з незнайомими людьми, уникати можливих провокацій; у разі отримання будь-якої інформації від органів державної влади про можливу небезпеку або заходи щодо підвищення безпеки передати її іншим людям; у разі потрапляння в район обстрілу сховайтесь у найближчу захисну споруду цивільної оборони, сховище (укриття). У разі відсутності пристосованих сховищ, для укриття слід використовувати нерівності рельєфу (канави, окопи, заглиблення від вибухів тощо).

Учасники освітнього процесу мають бути поінформовані, що слід надавати першу допомогу іншим людям у разі їх поранення й викликати швидку допомогу, представників ДСНС України, правоохоронні органи або військових; у разі, якщо ви стали свідком поранення або смерті людей, протиправних до них дій (арешт, викрадення, побиття тощо), постаратися з'ясувати та зберегти якнайбільше інформації про них та обставини події для надання допомоги, пошуку, встановлення особи тощо; у разі виявлення підозрілих осіб, які можуть бути розвідниками чи диверсантами ворога, негайно повідомляти про них на телефон «102»; якщо ви побачили осіб, які не орієнтуються на місцевості, розмовляють з акцентом, мають нехарактерну зовнішність, здійснюють протиправні і провокативні дії або проводять незрозумілі роботи, – негайно поінформуйте правоохоронні органи. Водночас категорично заборонено знімати або фотографувати українську військову техніку та викладати матеріали в інтернет; ДРГ ворога можуть у місті робити спеціальні позначки на дорогах, об'єктах критичної інфраструктури, на будівлях державної влади. Ці позначки потрібно засипати землею або замалювати, після чого повідомити до поліції; окрім цього диверсанти можуть установлювати на об'єктах радіомаячки. Їх потрібно знищити на місці та повідомити про це до поліції.

Відкритий етап російсько-української війни став ще однією форс-мажорною обставиною, оскільки в Україні запроваджено карнатин. Основний Закон держави України закріплює обов'язок держави щодо розвитку фізичної культури та спорту, адже норми ч. 4 ст. 49 визначають: «Держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя» [12]. Сучасні реалії, на жаль, демонструють, важливість належного виконання обов'язку держави для забезпечення належної епідемічної ситуації в державі.

У ст. 1 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» закріплені норми про основні терміни, які сьогодні увійшли до нашого вжитку, однак ми маємо ними послуговуватися, зважаючи на їхнє значення. Тому глосарій проблеми розпочнемо з таких: «дезінфекційні заходи (дезінфекція, дезінсекція, дератизація) – заходи щодо знищення у середовищі життєдіяльності людини збудників інфекційних хвороб; епідемічна ситуація – показник епідемічного благополуччя території (об'єкта) у певний час, що характеризується рівнем і динамікою захворювання людей на інфекційні хвороби, наявністю або відсутністю відповідних факторів передачі інфекції та іншими обставинами, що впливають на поширення інфекційних хвороб; благополучна епідемічна ситуація – інфекційні хвороби не реєструються або реєструються їх поодинокі випадки, відсутні сприятливі умови для поширення цих хвороб; самоізоляція – перебування особи, стосовно якої є обґрунтовані підстави щодо ризику інфікування або поширення нею інфекційної хвороби, у визначеному нею місці (приміщенні) з метою дотримання протиепідемічних заходів на основі зобов'язання особи; контактні особи – особи, які перебували в контакті з джерелом інфекції, внаслідок чого вони вважаються зараженими інфекційною хворобою; карантин – адміністративні та медико-санітарні заходи, що застосовуються для запобігання поширенню особливо небезпечних інфекційних хвороб» [27].

Відповідно до Закону України «Про повну загальну середню освіту»: «учні – особи, зараховані до закладу загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої чи вищої освіти, які здобувають у будь-якій формі початкову, базову середню чи профільну середню освіту» [27]. Згідно зі ст. 52. Закону України «Про освіту» учасниками освітнього процесу є: здобувачі освіти; педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники; батьки здобувачів освіти; фізичні особи, які провадять освітню діяльність; інші особи, передбачені спеціальними законами та залучені до освітнього процесу у порядку, що встановлюється закладом освіти [24].

Норми ст. 49. Закону України «Про вищу освіту» передбачають, що «дистанційна форма здобуття освіти – це індивідуалізований процес здобуття освіти, що відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу в спеціалізованому середовищі, що функціонує на основі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій» [22].

Для реалізації нормативних положень, визначених Законами України, в Україні діють під законні акти, як деталізують ці норми, визначені в постановах Кабінету Міністрів України «Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-

19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 22.07.2020 року в ред. від 22.12.2020 року №641, «Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 09 грудня 2020 р. № 1236, постановах Головного державного санітарного лікаря України «Про затвердження Тимчасових рекомендацій щодо організації протиепідемічних заходів у гуртожитках на період карантину в зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 04.08.2020 року №48, «Про затвердження протиепідемічних заходів у закладах освіти на період карантину у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 22.08.2020 року №50, розпорядженнях керівника робіт з ліквідації наслідків медико-біологічної та надзвичайної ситуації природного характеру державного рівня, пов'язаної з поширенням коронавірусної хвороби COVID-19 на території Полтавської області [19-21].

Так, згідно з нормами вказаної постанови №50 «керівник закладу освіти розробляє маршрути руху здобувачів освіти (залучаються всі можливі входи в приміщення закладу) та складає графік, за яким відбувається допуск здобувачів освіти до закладу. Графік допуску повинен бути сформований таким чином, щоб запобігати утворенню скупчення учасників освітнього процесу. Забороняється допуск до закладу освіти батьків або супроводжуваних осіб, крім осіб, які супроводжують осіб з інвалідністю» [21]. Педагогічний склад закладу освіти повинен перед початком занять проводити опитування учасників освітнього процесу щодо їх самопочуття та наявності симптомів респіраторної хвороби. А в разі виявлення ознак гострої респіраторної хвороби, за відсутності батьків, здобувачі освіти одягають маску, тимчасово повинні бути ізольовані в спеціально відведеному приміщенні закладу, інформуються батьки (інші законні представники) та приймається узгоджене рішення щодо направлення до закладу охорони здоров'я. Після вилучення особи з симптомами інфекційної хвороби в приміщенні, де перебувала така особа, проводиться провітрювання поза графіком та дезінфекція висококонтактних поверхонь. Вхід до приміщень закладу дозволяється при наявності захисної маски або респіратора. Захисні маски можуть не використовуватися під час проведення занять у навчальних приміщеннях. Під час пересування приміщеннями закладу освіти використання захисних масок є обов'язковим.

Закріплено, що для учнів 1-4 класів вхід та пересування приміщеннями закладу освіти дозволяється без використання захисної маски або респіратора. На всіх входах до закладу організуються місця для обробки рук антисептичними засобами. Місця для обробки рук

позначаються яскравим вказівником про правила та необхідність дезінфекції рук (банер, наклейка, тощо) [23].

Пересування здобувачів освіти між навчальними кабінетами, аудиторіями повинно бути мінімізованим, зокрема, шляхом проведення занять впродовж дня для одного і того ж класу (групи) в одній і тій самій аудиторії (кабінеті), застосування модульного підходу до організації вивчення дисциплін тощо. У розкладі занять необхідно передбачити можливість визначення різного часу початку та закінчення занять (перерв) для різних класів та груп. Необхідно забезпечити раціональне використання запасних виходів із закладу освіти, використання розмітки на підлозі, що полегшує організацію двостороннього руху коридорами, виокремлення зон переміщення для різних вікових категорій здобувачів освіти.

За можливості забезпечити проведення занять з окремих предметів на відкритому повітрі. Проведення занять у класах (аудиторіях) дозволено лише для окремих класів (груп). Заповненість лекційних залів під час проведення занять, що передбачають поєднання кількох класів (груп), не повинна перевищувати 50% при забезпеченні максимальної дистанції між здобувачами освіти.

У разі підтвердження випадку коронавірусної хвороби COVID-19 в одного з учнів (студентів), всі інші учні (студенти) відповідної групи визнаються такими, що потребують самоізоляції, та повинні вживати заходів, передбачених галузевими стандартами в сфері охорони здоров'я.

У санітарних кімнатах потрібно забезпечити наявність рідкого мила та паперових рушників (або електросушарок для рук). Використання багаторазових рушників заборонено. Основним заходом гігієни рук в умовах закладу освіти є миття рук з милом [21-23].

Використання антисептиків доцільне лише в тому випадку, коли відсутній доступ до проточної води з милом. Протирання рук вологими серветками з метою знезараження або як заміна миття рук або антисептичної обробки не рекомендується. Після проведення занять у кінці робочого дня необхідно провести очищення і дезінфекцію поверхонь (в тому числі дверних ручок, столів, місць для сидіння, перил, тощо). Після кожного навчального заняття проводити провітрювання впродовж не менше 10 хвилин. При провітрюванні слід забезпечити безпеку дітей шляхом встановлення замків та фізичних обмежувачів на вікна.

Отже, як бачимо, підзаконні акти деталізують та конкретизують діяльність педагогічних колективів, адміністрації закладів освіти і в напрямку забезпечення організації освітнього процесу, й щодо проведення протиепідемічних заходів для забезпечення безпеки учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану та пандемії; закони України надають нам понятійний апарат проблеми для правильного використання

термінів щодо організації освітнього процесу в умовах дистанційного навчання, заклавши теоретичне підґрунтя для дослідження проблеми формування цифрової грамотності в умовах карантинних обмежень щодо здійснення освітнього процесу.

В умовах воєнного стану й карантинних обмежень може застосовуватися дистанційна форма здобуття освіти. «Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти», затверджене наказом МОН від 08 вересня 2020 №1115 визначає механізм забезпечення здобуття повної загальної середньої освіти за дистанційною формою, а також використання технологій дистанційного навчання під час організації здобуття освіти за різними формами в закладах освіти, які забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти.

Відповідно до цього Положення в рамках організації дистанційного навчання може здійснюватися:

- забезпечення здобуття повної загальної середньої освіти за дистанційною формою (як окремою формою здобуття освіти);
- використання технологій дистанційного навчання під час організації здобуття повної загальної середньої освіти за різними формами (очною (денною, вечірньою), заочною, мережевою, екстернатною, сімейною (домашньою), педагогічним патронажем), у тому числі під час карантину та інших надзвичайних обставин.

В умовах реформування системи освіти, що зумовлює використання нових підходів до розподілу повноважень між закладами освіти та їх засновниками, формування системи партнерських відносин учасників освітнього процесу, а також з урахуванням особливостей організації дистанційного навчання (в умовах віддаленості учасників освітнього процесу), важливо брати до уваги: можливість закладу освіти відповідно до частини третьої статті 2 Закону України «Про освіту» діяти у рамках власної автономії та приймати рішення з питань, не врегульованих законодавством (Законами України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», цим Положенням та іншими актами законодавства); визначені законодавством повноваження засновника і керівника закладу освіти; права та обов'язки всіх учасників освітнього процесу [19-21].

Заклад освіти у рамках власної автономії має можливість:

- визначати в освітній(їх) програмі(ах) закладу освіти форми організації освітнього процесу для забезпечення дистанційного навчання (навчальні заняття, консультації, вебінари, онлайн форуми, віртуальні екскурсії тощо);
- обирати (схвалювати педагогічною радою закладу освіти) конкретні електронні освітні платформи, онлайн сервіси та інструменти, за допомогою яких організовується освітній процес під час дистанційного навчання (Moodle, Google Classroom, Zoom тощо). Такий вибір полегшує учасникам дистанційного навчання процес організації навчання та

користування відповідними електронними ресурсами (перш за все, учнями). Водночас педагогічні працівники обирають форми, методи і засоби дистанційного навчання, а також визначають доцільність проведення конкретного навчального заняття в синхронному або асинхронному режимі. Такі дії педагогічних працівників не потребують погодження/схвалення;

- використовувати електронні освітні ресурси, створені педагогічними працівниками закладу освіти, а у разі використання інших електронних освітніх ресурсів - забезпечувати їх перевірку щодо відповідності державним стандартам освіти, типовим освітнім і модельним навчальним програмам, мові освіти, іншим вимогам законодавства у сфері загальної середньої освіти. Таку перевірку здійснюють педагогічні працівники, які добирають відповідні ресурси для використання в освітньому процесі. Також окремі електронні освітні ресурси, яким надано гриф МОН, включаються до Електронного реєстру щодо надання грифів та свідоцтв Міністерства освіти і науки України, що доступний за посиланням: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/poslugi/grifi-ta-svidoctva/reyestr-grifiv-ta-svidoctv-mon>;

- використовувати електронний розклад занять, електронний класний журнал/щоденник¹;

- здійснювати моніторинг і контроль якості дистанційного навчання в закладі освіти (у тому числі застосовувати схвалений педагогічною радою спосіб здійснення керівником закладу контролю за виконанням освітніх програм).

При цьому заклад освіти має діяти в інтересах дитини, зокрема:

- організовувати дистанційне навчання для учнів, які не мають медичних протипоказань до занять із комп'ютерною технікою². Наявність таких протипоказань встановлюються на підставі медичного висновку чи іншого документа, виданого закладом охорони здоров'я (особою, яка провадить діяльність з медичної практики на підставі ліцензії) та добровільно поданого батьками або іншими законними представниками учня до закладу освіти. Якщо заклад освіти організовує дистанційне навчання в умовах карантину або інших надзвичайних обставин, доцільно погодити з одним з батьків учня, який має відповідні протипоказання, форми взаємодії педагогічних працівників з ним і засоби навчання, що можуть використовуватися;

- дотримуватися санітарних правил і норм щодо формування розкладу навчальних занять, вправ для очей та постави, безперервної тривалості навчальної діяльності з технічними засобами навчання, тривалості виконання завдань для самопідготовки у позанавчальний час (домашніх завдань);

- створювати умови для забезпечення повноцінної участі в освітньому процесі осіб з особливими освітніми потребами (застосування

допоміжних технологій навчання, підтримка з боку асистента вчителя та/або асистента учня, проведення (надання) додаткових психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових занять (послуг) тощо) з обов'язковим урахуванням індивідуальної програми розвитку;

- використовувати доступні засоби комунікації (телефонний, поштовий зв'язок тощо) для учнів, які не можуть взяти участь у синхронному режимі взаємодії з поважних причин (стан здоров'я, відсутність доступу (обмежений доступ) до мережі Інтернет або технічних засобів навчання тощо);

- дотримуватися вимог щодо захисту персональних даних учасників освітнього процесу в електронному освітньому середовищі [19].

Батьки є суб'єктами дистанційного навчання (разом із учнями та педагогічними працівниками) і надзвичайно важливе значення має їх сприяння виконанню дитиною освітньої програми та досягненню дитиною певних результатів навчання. Під час дистанційного навчання (як і під час очного) батьки мають права та обов'язки, визначені статтею 55 Закону України «Про освіту», частиною другою статті 14, частиною другою статті 20, статтями 25 і 30, частиною п'ятою статті 59 Закону України «Про повну загальну середню освіту», пунктом 13 розділу I, пунктом 2 розділу II, пунктом 5 розділу III Положення.

Батьки, які виявляють бажання щодо організації дистанційного навчання своєї дитини, у відповідній заяві підтверджують наявність умов для дистанційного навчання в синхронному та асинхронному режимах. Зауважуємо про необхідність налагодження та підтримання зворотного зв'язку та конструктивної комунікації між учасниками освітнього процесу, які спільними зусиллями забезпечують досягнення результатів навчання, визначених державними стандартами освіти.

Отже, закріпленими в правових актах є такі принципові положення щодо організації дистанційного навчання:

- організація освітнього процесу має забезпечувати регулярну та змістовну взаємодію суб'єктів дистанційного навчання;

- не менше 30 відсотків навчального часу, передбаченого освітньою програмою закладу освіти, організовується в синхронному режимі;

- заклад освіти забезпечує регулярне відстеження результатів навчання учнів, а також надання їм (за потреби) підтримки в освітньому процесі;

- керівник закладу освіти забезпечує організацію освітнього процесу під час дистанційного навчання та здійснення контролю (у спосіб, схвалений педагогічною радою) за виконанням освітніх програм;

- педагогічні працівники, які організовують дистанційне навчання, мають підвищувати свою кваліфікацію щодо використання

інформаційно-комунікативних (цифрових) технологій в освітньому процесі. Зауважуємо, що обов'язкової наявності у педагогічних працівників документів про підвищення кваліфікації шляхом формальної освіти Положенням не передбачається. Визнання результатів підвищення кваліфікації педагогічних працівників щодо використання інформаційно-комунікативних (цифрових) технологій в освітньому процесі шляхом формальної та неформальної освіти належить до повноважень педагогічної ради закладу освіти (частина друга статті 58 Закону України «Про освіту»);

- заклади освіти, які організують дистанційне навчання, мають включати до внутрішньої системи забезпечення якості освіти механізм моніторингу та контролю якості дистанційного навчання. Такий механізм може включати відстеження регулярності синхронної взаємодії, формування в учнів навичок самоконтролю, способи забезпечення академічної доброчесності в умовах віддаленості учасників дистанційного навчання, різні методи вивчення думки учасників освітнього процесу щодо недоліків і труднощів у навчанні, визначення потреби у навчанні педагогічних працівників та організація відповідного з навчання (у тому числі взаємонавчання педагогічних працівників одного закладу освіти) тощо.

Запровадження дистанційного навчання в освітній процес стало реалією в умовах пандемії, а тому виникає нагальна потреба в забезпечення саме здоров'язбережувальної діяльності учасників освітнього процесу. Закон України «Про вищу освіту» закріплює, що освітня діяльність – діяльність закладів вищої освіти, що провадиться з метою забезпечення здобуття вищої, післядипломної освіти і задоволення інших освітніх потреб здобувачів вищої освіти та інших осіб». То ж на заклад освіти покладається обов'язок організувати освітню діяльність, що забезпечують науково-педагогічні та педагогічні працівники, однак пріоритетною, на нашу, думку, мають стати пріоритети щодо здоров'язбережувальної діяльності.

Цифрова грамотність (ІКТ, технологічна грамотність) — здатність працювати індивідуально або колективно, використовуючи ресурси, інструменти, процеси і системи, які відповідають за оцінювання інформації, отриманої через медіа-ресурси, і використовувати таку інформацію для вирішення проблем, здобуття знань.

У контексті освітньої діяльності (складовими якої є навчальна, наукова, інноваційна) ми визначаємо інноваційну форму як таку організацію змісту освітньої діяльності, яка найбільш ефективно сприятиме засвоєнню результатів навчання. Відповідно до чинного освітнього законодавства результатами навчання є знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна

продемонструвати після завершення освітньої програми або окремих освітніх компонентів [4].

Найбільша проблема зараз полягає в необхідності забезпечення освітнього процесу в умовах дистанційного навчання. Так, сьогодні широко використовуються освітні онлайнплатформи, заохочуються синхронний та асинхронний режими навчального процесу з обов'язковим проведенням гімнастики для очей, фізкультхвилинок та ін.[2, с.80].

В умовах дистанційного навчання інноваційні форми поступово стають уже традиційними, адже в умовах сучасних закладів освіти й перебуванням Полтавського регіону в «червоній зоні» за рівнем епідемічної небезпеки учасники освітнього процесу використовують прийоми навчання як в умовах синхронного, так і асинхронного режимів, доступності до освітніх онлайнплатформ, дозованого поєднання інформаційно-комунікаційних технологій та контрольованої організації самостійної роботи студентів.

То ж ми переконані про необхідність здоров'язберезувальної діяльності як пріоритету учасників сучасного закладу освіти в умовах дистанційного навчання. Така активність повинна виявлятися у дозованому навантаженні на зір під час використання інформаційно-комунікаційних технологій, які часто відносять до інноваційних. Однак в умовах пандемії такі технології навчального процесу набувають рис традиційних, адже широко використовуються під час здобуття всіх рівнів освіти. Тому, здоров'язберезувальна діяльність учасників освітнього процесу як пріоритет дистанційного навчання є вимогою і потребою сьогодення, а, отже, потребує методичного забезпечення, обґрунтування доцільності систематичного використання в освітньому процесі.

Сьогодні нові інформаційні технології суттєво змінюють спосіб життя людини та проникають в кожен сферу життя суспільства. Кількість доступних джерел інформації має не аби яке значення, що підтверджує вислів Н.Ротшільда «хто володіє інформацією, той володіє світом». Освіта має орієнтуватись на діяльнісні, розвиваючі технології, які формують у учнів вміння вчитися, оперувати і управляти інформацією, швидко приймати рішення, пристосовуватись до потреб ринку праці (формувати основні життєві компетенції). У свою чергу учні теж стають такими учасниками освітнього процесу, які мають володіти високим рівнем цифрової грамотності. Школа має стати найважливішим фактором формування нових сучасних життєвих установок особистості. Це завдання під силу лише тим учителям, які здатні не тільки "завантажувати" пам'ять учнів, а й формувати їх компетентності. Доступність і привабливість інформаційно-комунікаційних технологій, поява засобів мультимедіа призвело до суттєвого помолодшання аудиторії користувачів та споживачів інформаційно-комунікаційних технологій.

Тому постають якісно нові виховні й освітні завдання, одним з найважливіших серед яких є якомога раніше навчити дітей грамотно орієнтуватися в інформаційно-цифровому середовищі. Уже в молодшій школі разом з обов'язковим засвоєнням і формуванням базових речей, таких як письмо, читання і рахування, закладаються основи інформаційно-комунікаційної компетентності, бо, за твердженням психологів, вік учня 1- 4 класів є сензитивним періодом для вдосконалення специфічних якостей особистості, пов'язаних із розумовим розвитком [1,2].

У Концепції нової української школи [3] серед ключових компетентностей, які має формувати сучасна освіта, зазначено: “інформаційно-цифрова компетентність передбачає впевнене, а водночас критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, в публічному просторі та приватному спілкуванні. Інформаційна й медіаграмотність, основи програмування, алгоритмічне мислення, робота з базами даних, навички безпеки в Інтернеті та кібербезпеці. Розуміння етики роботи з інформацією (авторське право, інтелектуальна власність тощо).” Досвід розвинених країн свідчить, що з розвитком соціальних мереж, їх використання вчителями і учнями збільшується.

Інформаційно-цифрову компетентність учасників освітнього процесу слід розуміти як найважливішу компоненту, яка полягає в здатності педагога вирішувати професійні завдання з використанням засобів і методів інформатики та ІКТ, а саме:

- здійснювати інформаційну діяльність для обробки, передачі, збереження інформаційного ресурсу з метою автоматизації процесів інформаційно-методичного забезпечення;
- оцінювати і реалізовувати можливості електронних видань освітнього призначення в мережі Інтернет, інформаційного ресурсу освітнього призначення;
- організовувати інформаційну взаємодію між учасниками навчального процесу;
- здійснювати навчальну діяльність з використанням засобів ІКТ в аспектах, що відображають особливості конкретного навчального предмета.

Але для безпосереднього здійснення такого процесу учасникам освітнього процесу необхідні вміння і навички, що дозволять йому знаходити інформацію, критично її оцінювати, вибирати необхідну інформацію, використовувати її, створювати нову та вміти обмінюватись нею. А це вже поняття цифрової грамотності .

Розкриваючи визначення змісту «цифрова грамотність» – це вміння:

- визначати можливі джерела інформації і стратегію її пошуку, отримання;
- аналізувати отриману інформацію, використовуючи різного типу схеми, таблиці і т.д. для фіксації результатів;
- оцінювати інформацію з позиції достовірності, точності, достатності для вирішення проблеми (завдання);
- відчувати потребу в додатковій інформації, отримувати її, якщо є можливість;
- використовувати результати процесів пошуку, отримання, аналізу і оцінки інформації для прийняття рішень;
- створювати нові (для конкретного випадку) інформаційні моделі об'єктів і процесів, в тому числі з використанням схем, таблиць і т. ін.;
- накопичувати власний банк знань за рахунок особисто значимої інформації, необхідної в своїй діяльності;
- створювати свої джерела інформації;
- використовувати сучасні технології при роботі з інформацією.

Відповідно до «Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти», затвердженого наказом МОН від 08 вересня 2020 року, «організація дистанційного навчання не потребує розроблення та затвердження окремих освітніх програм і навчальних програм із навчальних предметів (інтегрованих курсів)». Норми ч. 2 ст. 44 Закону України «Про повну загальну середню освіту» закріплюють, що незалежно від форми здобуття освіти ЗЗСО забезпечує виконання державного стандарту освіти на відповідному рівні повної загальної середньої освіти. Варто звернути увагу на те, що обсяг навчального навантаження при організації дистанційного навчання не зменшується, а реалізується в синхронному та асинхронному режимах (п. 7 розділу І) з урахуванням необхідності запобігання погіршенню здоров'я учасників дистанційного навчання, а також технічних можливостей для синхронної взаємодії.

Синхронний режим дистанційного навчання і в ЗЗСО, і в ЗВО передбачає одночасне проведення навчального заняття з використанням відеокommunікацій. Поширеними й доступними сервісами є Zoom, Skype Meet. Дорогими у разі придбання для корпоративного використання, але, на нашу думку, з ширшим спектром опцій для використання в освітньому процесі, є Tetorium, Microsoft Teams та ін. З власного досвіду професійної діяльності зазначу, що методика викладання предметів в умовах дистанційного навчання зазнає суттєвих змін. На нашу думку, варто запровадити й дотримуватися таких правил під час синхронного режиму діяльності.

Правило 1. Увімкнуті камери, вимкнений звук (відмовки типу «не працює», «слабкий сигнал нету» тощо) не спрацьовують. Сьогодні

гаджеталізація досягла того рівня, що операційна система типу «Android» підтримує і відео, і звук належної якості.

Правило 2. Вмикання звуку відбувається у разі звернення викладача до здобувача чітко на поставлене питання.

Правило 3. Робота в чаті є обов'язковою; у разі, якщо питання звернене до всіх, участь кожного й відповідь у чаті має бути у встановлений дедлайн.

Правило 4. У разі, якщо виникає бажання висловитися, сказати репліку, поставити запитання, сигналізуємо піднятою рукою (такі функції мають відеоредактори), а не вмикаючи звук і перебиваючи доповідача.

Правило 4. У разі неможливості бути «присутнім» на занятті варто попередити про це на платформі, де здійснюється робота в асинхронному режимі, й звернутися з проханням отримання завдання для відпрацювання пропущеної теми в такому форматі.

Асинхронний режим навчальної діяльності здійснюється на різних платформах та з використанням різних форм роботи: Classroom, Teterium, Мій клас та ін. Чіткі вимоги теж повинні бути обговорені зі всіма, погоджені з класом/ академічною групою. Тоді вони стають нормою для неухильного виконання кожним. Стверджуємо, що дисципліна виконання завдань, культура написання коментарів, оформлення робіт, обговорення в чатах, на форумах, має бути в усіх учасників педагогічної взаємодії.

Особливостями дистанційного навчання є й специфіка оцінювання діяльності здобувачів освіти. Аналізуючи вказане Положення, зазначимо, що учні, які здобувають освіту за дистанційною формою, обов'язково проходять формувальне, поточне, підсумкове (тематичне, семестрове, річне) оцінювання. До того ж види та періодичність оцінювання при використанні технологій дистанційного навчання в різних формах здобуття освіти визначаються відповідно до форми здобуття освіти, а результати оцінювання фіксуються у класних журналах і свідоцтвах досягнень.

Може бути запроваджена система оцінювання, яка визначається законодавством, закладом освіти (власна шкала оцінювання теж передбачається). Оцінювання може відбуватися очно або дистанційно, однак і в одному, й в іншому випадку, слід подбати про забезпечення дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти.

Отже, інформатизація освіти вимагає від педагогів і школярів високого рівня цифрової грамотності та інформаційної компетентності. Вчитель в умовах жорсткої конкуренції, завдяки засобам ІКТ повинен бути готовим повноцінно реалізувати нові ідеї, використовувати ІКТ з метою доступу до інформації, її визначення (ідентифікації), організації, обробки, оцінки, а також її створення і передачі, яка достатня для того, щоб успішно жити і працювати в умовах інформаційного суспільства, умовах економіки знань.

Досліджуючи обрану проблему, ми вирішили обрати більш ширшу для вивчення тему щодо ролі медіа в житті школярів Комунального закладу «Полтавська загальноосвітня школа I-III ступенів №2 Полтавської міської ради Полтавської області». При проведенні соціологічного дослідження на тему «Роль медіа в моєму житті в умовах дистанційного навчання» ми використали метод соціологічного опитування. Його основу становить сукупність запитань респондентів, відповіді якого є необхідною для дослідника інформацією. Опитування – це метод одержання первинної соціологічної інформації, що ґрунтується на усному або письмовому зверненні до людей за допомогою анкети, наслідки якого важливі на емпіричному й теоретичному рівнях.

Опитування передбачає чіткість формулювань, їхню зрозумілість для респондента, звернення до нього щодо мети, змісту, механізму відповідей, диференціацію опитування за місцем проживання та роботи.

За характером взаємодії ми використали такий вид опитування як анкетування. У вигляді роздаткових анкет. Соціологічне дослідження на тему: «Роль медіа в моєму житті».

Програма дослідження. Ціль: Дізнатися, яку роль відіграють медіа в житті моїх друзів-однолітків. Актуальність теми. Медіа увійшли в наше життя і є невід’ємною його частиною. Однак їхній зміст, мета та мотиви поширення й передачі інформації можуть містити маніпуляцію, фальсифікацію, надання неправдивих даних тощо. Об’єкт дослідження: неповнолітні у віці 16-17 років із середовища друзів-однолітків КЗ «Полтавська ЗОШ I-III ступенів №2».

Гіпотеза. Медіа є важливими в житті підлітка, зокрема, гаджети, соціальні мережі, однак підлітки не досить критично сприймають інформацію, яку отримують із медіа.

Анкета

1. Ваша стать:

- а) чоловік;
- б) жінка.

2. Як часто Ви дивитесь телевізор?

- а) кілька разів на день;
- б) один раз на день;
- в) один раз на тиждень;
- г) кілька разів на тиждень

3. Передачі якого спрямування Ви переглядаєте по телевізору?

- а) новини;
- б) ток-шоу;
- в) розважальні передачі;
- г) спортивні передачі.

4. Як часто Ви користуєтеся Інтернетом?

- а) кілька разів на день;

- б) один раз на день;
 - в) один раз на тиждень;
 - г) кілька разів на тиждень
5. Інформацію якого змісту Ви шукаєте в Інтернеті?

- а) новини;
- б) ток-шоу; розважальні, спортивні передачі;
- в) спілкування;
- г) спостерігаю за життям друзів.

6. Які медіа для Вас є більш важливими?

- а) друковані ЗМІ;
- б) телебачення;
- в) Інтернет;
- г) біл-борди, роздаткові флаєри тощо.

7. Чи повністю Ви довіряєте інформації, яку отримуєте з медіа??

- а) так;
- б) ні;
- в) частково;
- г) не довіряю зовсім.

8. Чи перевіряєте Ви інформацію, яку отримуєте з медіа??

- а) так;
- б) ні;
- в) частково;
- г) не перевіряю зовсім.

Обробка даних. Опитавши 50 осіб, ми підраховали всі відповіді і представили їх у відсотках, а потім розділили за статтю (чоловіча, жіноча)

Формула розрахунків

$$X = (n / 50) * 100,$$

де X – доля, заснована на всій вибірці;

N – спільна кількість відповідей;

50 – спільна кількість респондентів;

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ. На основі проведеного дослідження ми встановили, що серед опитаних 49% хлопців та 51% дівчат, з-поміж яких 30% дівчат та 25% хлопців дивляться телевизор 1 раз на день; 10% дівчат та 15% хлопців – кілька разів на тиждень. Серед опитаних 90% респондентів обрали розважальні та спортивні передачі як пріоритетні серед переглядів, однак, 10 % респондентів вказали, що дивляться новини й ток-шоу. За ознакою статі це виглядає так: серед дівчат 80% вказали, що любляють перегляд розважальних, а 10% - спортивних передач (це ми пояснюємо тим, що є 2 дівчини, які професійно займаються спортом), 20% хлопців вказали, що здійснюють перегляд розважальних, а 70% - спортивних передач (серед респондентів є хлопці, котрі професійно займаються спортом). З-поміж респондентів 100% опитаних вказали, що користуються інтернетом кілька разів на день. Серед них 10% обрали

перегляд розважальних і спортивних передач, 40% - спостерігають за життям друзів; 50% - спілкуються в Інтернеті. За ознакою статі спілкування з друзями обрали 80% дівчат, а 20% хлопців спостерігають за життям друзів. Тобто активніше комунікують дівчата. Щодо вибору пріоритетних медіа, то 90% опитаних вказали на Інтернет як основне джерело інформації, 10% - на телебачення (газети, біл-борди, флаєра не обрав жоден респондент). За ознакою статі такі думки розподілилися 50%/50%. Щодо довіри до медіа, то 80% опитаних вказали, що частково довіряють інформації, аналогічне співвідношення відсотків і щодо критичної перевірки інформації, яку підлітки отримують з медіа – 80%/20%.

Таким чином, можемо зробити висновок, що в цілому особливості медіаповедінки підлітків нашого закладу загальної середньої освіти знаходиться в межах тенденцій молоді України, оскільки в пріоритетах медіа у них теж телебачення та Інтернет, останній використовується для спілкування, поширення інформації серед свої однолітків, друзів, однокласників та навчання в умовах карантинних обмежень. Слід врахувати результати щодо критичності сприйняття інформації та її перевірки перед поширенням, рівня критичності молоді не вистачає, варто над цим попрацювати шляхом проведення заходів на тему «Медіаграмотність та медіакомпетентність» тощо. Використання учасниками освітнього процесу сучасних закладів освіти інформаційно-комунікаційних технологій, цифрових освітніх ресурсів в освітній діяльності оптимізує зміст навчання, модернізує методи та форми організації навчального процесу, забезпечує високий науковий і методичний рівень викладання, індивідуальний підхід у навчанні, підвищенні ефективності та якості надання освітніх послуг.

За інформацією Міністерства цифрової трансформації, українці проводять в інтернеті в середньому по 2 години щодня та 3 на вихідних. Особи з порушеннями слуху навпаки в інтернеті частіше по буднях, адже через мережу часто працюють. А от підлітки 10-17 років — найбільше «висять онлайн» — по 3 години з понеділка по п'ятницю та цілих 5 годин на вихідних [37]. Такі результати першого в історії України соціологічного дослідження цифрових навичок українців, яке представили експерти Мінцифри у Освіторія Хабі. Найчастіше інтернетом користуються вдома (86% українців). Тому увага до цифрової грамотності звернена дуже посилена, тим більше, що з ініціативи Міністерства цифрової трансформації відбулося запровадження національної онлайн-платформи з цифрової грамотності, що, на думку чиновників, є «історичною подією, яка стане початком цифрового прориву України». Тому в руслі необхідності регламентації діяльності учасників освітнього процесу варто розглянути форми організації освітнього процесу.

Вкажемо, що організація дистанційного навчання не потребує розроблення та затвердження окремих освітніх програм і навчальних програм із навчальних предметів (інтегрованих курсів). Незалежно від форми здобуття освіти згідно з частиною другою статті 44 Закону України «Про повну загальну середню освіту» заклад освіти забезпечує виконання державного(их) стандарту(ів) освіти на відповідному рівні(ях) повної загальної середньої освіти.

Міністерство освіти і науки України чітко вказує, що обсяг навчального навантаження при організації дистанційного навчання не зменшується, а реалізується в синхронному та асинхронному режимах (з урахуванням необхідності запобігання погіршенню здоров'я учасників дистанційного навчання, а також технічних можливостей для синхронної взаємодії) [23].

Ми знаємо, що раз на 10 років заклади освіти мають пройти інституційний аудит. Одним із напрямків діяльності експертів є оцінювання учнів. Зазначимо, що оцінювання результатів дистанційного навчання учнів передбачає, що:

- учні, які здобувають освіту за дистанційною формою, обов'язково проходять формувальне, поточне, підсумкове (тематичне, семестрове, річне) оцінювання;
- види та періодичність оцінювання при використанні технологій дистанційного навчання в різних формах здобуття освіти визначаються відповідно до форми здобуття освіти (наприклад, лише річне оцінювання для екстернів);
- результати оцінювання фіксуються у класних журналах і свідоцтвах досягнень;
- оцінювання може здійснюватися з за з системою оцінювання, визначеною законодавством, або за власною шкалою закладу освіти (за наявності правил переведення такої шкали до системи оцінювання, визначеної законодавством);
- оцінювання може відбуватися очно або дистанційно (з дотриманням академічної доброчесності).

Незважаючи на принцип автономії закладів освіти, все ж є чіткі вимоги щодо особливостей використання технологій дистанційного навчання в різних формах здобуття освіти. Такі технології можуть використовуватися на очній (денній, вечірній), заочній, мережевій, екстернатній, сімейній (домашній) формах, педагогічному патронажі.

Саме за поєднанням очної форми і технологій дистанційного навчання у педагогічній теорії та практиці закріпився термін «змішане навчання» («комбіноване навчання», «blended learning»). Така освітня технологія застосовується для вивчення окремих тем навчального предмету, проведення окремих навчальних занять тощо.

У вказаному Положенні передбачено можливість реалізувати один з варіантів «ротаційної» моделі змішаного навчання, коли окремі теми з навчального предмету (інтегрованого курсу) частиною учнів класу вивчаються очно, іншою частиною учнів класу - дистанційно. Інші моделі змішаного навчання можуть реалізовуватися у рамках автономії закладу освіти [23]. Технології дистанційного навчання в різних формах здобуття освіти можуть використовуватися:

- за бажанням здобувача освіти або його батьків для реалізації індивідуальної освітньої траєкторії учня або для забезпечення проведення (надання) дистанційно додаткових психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових занять (послуг) для осіб з особливими освітніми потребами. Таке бажання засвідчується відповідною заявою. Організація навчання потребує складання індивідуального навчального плану. У такому випадку педагогічна рада закладу освіти розглядає питання спроможності закладу освіти забезпечити реалізацію індивідуальної освітньої траєкторії відповідно до статті 14 Закону України «Про повну загальну середню освіту»;

- за рішенням педагогічної ради (як до початку навчального року, так і упродовж нього у випадку настання надзвичайних або інших обставин, що потребують організації освітнього процесу з використанням технологій дистанційного навчання);

- за ініціативою педагогічних працівників з метою використання технологій дистанційного навчання для проведення окремих навчальних занять і консультацій, оцінювання тощо (з відповідним узгодженням розкладу навчальних занять).

У випадках прийняття відповідного рішення педагогічною радою або за ініціативою педагогічних працівників рекомендується узгоджувати його з органами батьківського та/або учнівського самоврядування в закладі освіти. Варто вказати, що формування розкладу навчальних занять за умов, коли лише окремі заняття проводяться дистанційно, має здійснюватися з урахуванням інтересів всіх учасників освітнього процесу.

Таким чином, відповідно до норм «Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти» обсяг навчального навантаження при організації дистанційного навчання не зменшується, а реалізується в синхронному та асинхронному режимах відповідно «з урахуванням необхідності запобігання погіршенню здоров'я учасників дистанційного навчання, а також технічних можливостей для синхронної взаємодії». Таким чином, ми переконані про необхідність здоров'язбережувальної діяльності як пріоритету учасників сучасного закладу освіти в умовах дистанційного навчання. Така активність повинна виявлятися у дозованому навантаженні на зір під час використання інформаційно-комунікаційних технологій, які часто відносять до інноваційних. Однак в умовах пандемії такі технології

навчального процесу набувають рис традиційних, адже широко використовуються під час здобуття всіх рівнів освіти.

Етичні принципи, якими керуються учасники освітнього процесу, сьогодні набувають свого закріплення у нормативно-правових актах, що свідчить про посилену увагу до необхідності встановлення своєрідних «правил гри», які б стали основоположними і для викладачів, науковців, і для здобувачів освіти, майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі.

Відповідно до норм ст. 42. Закону України «Про освіту» передбачається, що «академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень» [24]. Норми вищої юридичної сили визначають, що дотриманням академічної доброчесності є: «посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність; контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти; об'єктивне оцінювання результатів навчання» [24].

У структурі вказаної статті Закону України «Про освіту» й у змінах, включених до Закону України «Про вищу освіту», є такі структурні елементи, як дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти, порушення академічної доброчесності, підстави притягнення до академічної відповідальності. Ці положення повинні бути відображені в локальних правових актах, наприклад, кодексі, положенні. Для прикладу пропоную використовувати досвід університету, в якому відвідую гурток «Юстиція», це – «Кодекс академічної доброчесності Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка», де детальніше висвітлюються питання щодо конкретних санкцій, які можуть бути застосовані до порушників академічної доброчесності [2; 4].

Для закладу освіти є обов'язковим наявність системи дотримання академічної доброчесності, яка передбачає те, що учасники освітнього процесу повинні бути ознайомлені з положеннями і актів вищої юридичної сили. Тому складниками такої системи можуть бути: законодавча база, структурні підрозділи, які впроваджують систему забезпечення академічної доброчесності, інструменти впровадження й контролю за дотриманням академічної доброчесності учасниками освітнього процесу (додатки В, Г, Д) [3]. До інструментів упровадження цього слід віднести: правову культуру, дотримання академічної доброчесності, правопросвітницька, правовиховна діяльність з

популяризації академічної доброчесності, інформаційно-роз'яснювальна робота (індивідуальне й колективне консультування). До інструментів контролю належать: наявність програм для встановлення унікальності текстів та виявлення ймовірних фактів порушення академічної доброчесності (Unicheck), застосування санкцій у разі порушення академічної доброчесності, підписання декларацій принципів академічної доброчесності. Для реалізації зазначеної ключової мети – дотримання академічної доброчесності – варто розробити, на мою думку, університетську систему дотримання академічної доброчесності відповідно до вимог, які сформульовані в Рекомендації для ЗВО щодо розробки й упровадження університетської системи забезпечення академічної доброчесності (рішення НАЗЯВО від 29.10.2019 р.) [5].

Отже, для високого рівня стану забезпеченості академічної доброчесності, в кожному закладі освіти потрібно мати обґрунтовану, логічну, доцільну, адаптовану для конкретного університету систему дотримання академічної доброчесності, механізм упровадження й контролю за системою забезпечення академічної доброчесності, систему правоосвітньої та правовиховної роботи для забезпечення академічної доброчесності.

Тому стверджуємо, що на основі проведеного дослідження щодо аспекту необхідності дотримання академічної доброчесності, дійсно, в умовах дистанційного навчання постає низка проблем, вирішення яких є необхідним:

- надійна ідентифікація здобувачів освіти під час виконання контрольних завдань (для яких не передбачено використання додаткових джерел інформації);
- формування академічної культури учасників освітнього процесу для уникнення порушень цього важливого принципу освітнього процесу.

На основі проведеного дослідження ми зробили висновки про те, що педагогічними умовами створення безпечного освітнього середовища є спільна діяльність адміністрації, батьків, здобувачів освіти щодо облаштування укриттів, створення умов для дистанційної форми організації освітнього процесу, забезпечення неухильного дотримання норм законодавства щодо правил поведінки під час тривоги, забезпечення здоров'язбереження учасників освітнього процесу, створення психологічного комфорту. У таких умовах форс-мажорних обставин формування цифрової грамотності здобувачів освіти й педагогів є вкрай важливим пріоритетом. Тому процес цифровізації нашої країни має багато позитивних наслідків і в освітній сфері в першу чергу, оскільки наявність високого рівня цифрової грамотності і педагогів, і здобувачів освіти, оптимізує навчальний процес, дозволяє дбати про здоров'язбереження учасників освітнього процесу.

Досвід інших країн переконує, що в Європі є Європейські комп'ютерні права, сертифікати про що діють майже в усіх європейських країнах. Рамка цифрової компетентності для громадян (DigComp) створена Об'єднаним дослідницьким центром Єврокомісії, остання версія якої передбачає вісім рівнів кваліфікації, стала основою для першого в Україні курсу цифрової грамотності.

Необхідність здоров'язберезувальної діяльності як пріоритет учасників сучасного закладу освіти в умовах дистанційного навчання є складником безпечного освітнього середовища. Така активність повинна виявлятися у дозованому навантаженні на зір під час використання інформаційно-комунікаційних технологій, які часто відносять до інноваційних. Однак в умовах пандемії та воєнного стану такі технології навчального процесу набувають рис традиційних, адже широко використовуються під час здобуття всіх рівнів освіти.

В умовах воєнного стану пріоритетом є створення Хабів освітніх хай-тек – це: розширення STEM-освітнього середовища; виокремлення в регіональному досвіді інваріантів, необхідних для подальшої стандартизації STEM-освітніх моделей; розроблення правового, науково-методичного та навчально-методичного забезпечення функціонування STEM-центрів; упровадження науково-методичної підтримки професійного зростання педагогічних працівників на базі STEM-центрів відповідно до Концепції Нової української школи.

У контексті освітньої діяльності (складовими якої є навчальна, наукова, інноваційна) ми визначаємо інноваційну форму як таку організацію змісту освітньої діяльності, яка найбільш ефективно сприятиме засвоєнню результатів навчання. Відповідно до чинного освітнього законодавства результатами навчання є знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми або окремих освітніх компонентів.

Використання учасниками освітнього процесу сучасних закладів освіти інформаційно-комунікаційних технологій, цифрових освітніх ресурсів в освітній діяльності оптимізує зміст навчання, модернізує методи та форми організації навчального процесу, забезпечує високий науковий і методичний рівень викладання, індивідуальний підхід у навчанні, підвищенні ефективності та якості надання освітніх послуг. Тому цифрова грамотність як здатність працювати індивідуально або колективно, використовуючи ресурси, інструменти, процеси і системи, які відповідають за оцінювання інформації, отриманої через медіа-ресурси, і використовувати таку інформацію для вирішення проблем, здобуття знань, є необхідною в сучасних умовах..

На основі проведеного соціологічного дослідження ми встановили, що особливості медіаповедінки підлітків нашого закладу загальної середньої освіти знаходиться в межах тенденцій молоді України, оскільки в пріоритетах медіа у них теж телебачення та Інтернет, останній використовується для спілкування, поширення інформації серед своїх однолітків, друзів, однокласників та навчання в умовах воєнного стану та пандемії. Використання учасниками освітнього процесу сучасних закладів освіти інформаційно-комунікаційних технологій, цифрових освітніх ресурсів в освітній діяльності оптимізує зміст навчання, модернізує методи та форми організації навчального процесу, забезпечує високий науковий і методичний рівень викладання, індивідуальний підхід у навчанні, підвищенні ефективності та якості надання освітніх послуг. На основі проведеного дослідження щодо аспекту необхідності дотримання академічної доброчесності, стверджуємо, що в умовах дистанційного навчання постає низка проблем, вирішення яких є необхідним: надійна ідентифікація здобувачів освіти під час виконання контрольних завдань (для яких не передбачено використання додаткових джерел інформації); формування академічної культури учасників освітнього процесу для уникнення порушень цього важливого принципу освітнього процесу та ін.

Ми доводимо, що цифрова грамотність в умовах воєнного стану, пандемії необхідна кожному учасникові освітнього процесу через 5 основних причин:

✓ «Держава в смартфоні» та комфортне проживання в країні. (означає велику кількість сервісів онлайн; більше не треба витратити свій час на стояння в черзі; онлайн-послуги – це комфорт, зручність, економія часу; цифрова грамотність необхідна для того, щоб ефективно використовувати всі можливості, які надає держава).

✓ Особистий розвиток та вирішення особистих потреб (завдяки знанням цифрової грамотності дідуся та бабусі отримають можливість частіше спілкуватися з онуками в зручному форматі, знатимуть як легко шукати необхідну інформацію – новини, рецепти, а також зможуть проводити прості онлайн-активності; знатимуть, наприклад, як продати старий диван і купити новий).

✓ Конкурентоспроможність на ринку праці (володіючи цифровою грамотністю, у людини з'являється більше шансів на працевлаштування; більше шансів на підйом кар'єрними сходами).

✓ Безперервне навчання (завдяки цифровій грамотності, кожен зможе вдосконалювати себе щодня; проходити онлайн-курси і тренінги. Ефективніше вивчати іноземні мови; поповнювати власні знання, здобувати нові навички. І в 30, і в 50, і в 70 років).

✓ Онлайн-безпека (розуміння як уберегти свій акаунт та облікові записи від злону зловмисниками, як захиститися від потрапляння вірусів на свій пристрій).

Список використаних джерел

1. Бородкіна І., Бородкін Г. Моделі цифрової компетенції студентів. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2018. №1. С. 27-41.
2. Гаврілова Л., Топольник Я. Цифрова культура, цифрова грамотність, цифрова компетентність як сучасні освітні феномени. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2017, Том 61, №5. 1-15.
3. Гриньова В. Педагогічна взаємодія суб'єктів педагогічного процесу. *Лекції з педагогіки вищої школи* : навч. посіб. за ред. В. І. Лозової. Х., 2006. С. 363-375.
4. Гриньова М. Саморегуляція навчальної діяльності учня. *Концепції та методичні моделі вивчення змісту освітніх галузей у профільній школі* : наук. зап. Гол. упр. освіти і науки Полт. облдержадміністрації, Полт. обл. ін-т післядипломної пед. освіти імені М.В. Остроградського. Полтава, 2011. Вип. 1. С. 13-16.
5. Гриньова М. До питання про формування саморегуляції у студентів педагогічного інституту. *Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка*. Полтава, 1999. Вип. 3 (7). С. 152-157.
6. Гриньова М. Вивчення внутрішніх процесів саморегуляції людини *Теоретико-методологічні засади моделювання навчально-виховних систем у педагогічних закладах освіти* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 28-29 жовт. 2009 р.). Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти, Полтав. держ. пед. ун-т імені В. Г. Короленка, Акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України. Київ, 2009. С. 15-17.
7. Запустили платформу з навчання цифрової грамотності. URL: <https://osvitoria.media/tag/tsyfrova-gramotnist>. (дата звернення: 13.12.2020).
8. Захарченко В.М., Калашнікова С.А., Луговий В.І., Ставицький А.В., Рашкевич Ю.М., Таланова Ж. В. Національний освітній глосарій: вища освіта. 2- е вид. Київ: Плеяди. 2014. 234 с.
9. Іванюк І. Оцінювання цифрової компетентності вчителів. Норвезький досвід. *Школа*. 2018. № 9. С. 48-53.
10. Іванюк І. Цифрова компетентність. Як оцінюють директорів і вчителів у Норвегії. *Сучасна школа України*. 2018. № 10. С. 45-55.
11. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254/96-Text>. (дата звернення: 15.12.2022).
12. Кудлай В., Цифрова грамотність особистості в контексті розвитку інформаційного суспільства. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: філософія, культурологія, соціологія*. Вип. 10, 2015, С.97-104.
13. Максименко Ю. Концептуальна модель інформаційної компетентності особистості. *Психологія і суспільство*. 2020. № 3. С. 82-103.
14. Матюшко П.Інтерактивна і цифрова педагогіка для нового покоління. URL: <http://liftzvar.com.ua/uk/content/interaktyvna-i-cyfrova-pedagogika-dlya-novogo-rokolinnya>. (дата звернення: 15.12.2022).
15. Національний інститут стратегічних досліджень (2014, Вересень). Аналітична записка «Питання розвитку цифрової культури українського соціуму». URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1631/>. (дата звернення: 15.12.2022).

16. Нова українська школа: концептуальні засади реформування загальної школи. URL: <http://mon.gov.ua/02016/08/17/mon.pdf>. (дата звернення: 13.12.2022).
17. Овчарук О. Інформаційно-комунікаційна компетентність як предмет обговорення: міжнародні підходи у формування інформаційно-комунікаційних компетентностей у контексті євроінтеграційних процесів створення інформаційного освітнього простору. Київ, Україна: Атіка, 2014. С.7–16.
18. Пивовар Н. Дистанційне навчання як новий вид сучасного навчання. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Методика навчання природничих дисциплін у вищій та середній школі» (XX КАРИШИНСЬКІ ЧИТАННЯ)* (м. Полтава, 29-30 травня 2013 р.) / За заг. ред. проф. М.В. Гриньової. Полтава, 2013. С.178–179.
19. Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти, затверджене наказом МОН від 08 вересня 2020 №1115. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text> (дата звернення: 12.12.2022).
20. Про затвердження тимчасових рекомендацій щодо організації протиепідемічних заходів в гуртожитках в період карантину в зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): постанова Головного санітарного лікаря України від 04.08.2020 року №48. URL: <https://moz.gov.ua/2048.pdf>. (дата звернення: 15.12.2020).
21. Про затвердження протиепідемічних заходів у закладах освіти на період карантину у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): постанова Головного санітарного лікаря України від 22.08.2020 року №50. URL: <https://moz.gov.ua/uploads/ckeditor2050.pdf>. (дата звернення: 15.12.2020).
22. Про вищу освіту: Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18?find=1&text=w1_1. (дата звернення: 15.12.2022).
23. Про захист населення від інфекційних хвороб: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text>. (дата звернення: 11.12.2020).
24. Про освіту: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. (дата звернення: 15.12.2022).
25. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні URL: Указ Президента України <https://www.president.gov.ua/documents/582023-45757>
26. Про правовий режим воєнного стану URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
27. Про повну загальну середню освіту: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>. (дата звернення: 10.12.2020).
28. Прохорова М. Поняття цифрової компетентності вчителя іноземної мови у світовому освітньому просторі. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Педагогічні науки, Вип. 4, 2015. С.113–116, 2015. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDUP_2015_4_24. (дата звернення: 15.12.2022).
29. Процай Л. П. Цифрове громадянство як педагогічна проблема. *Проектування позитивного життєвого простору особистості*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (Полтава, 18-19 квіт. 2019 р.) / упоряд. О. І. Березан; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Полтава, 2019. С. 52–53.
30. Радзівська О., Інформаційна грамотність та цифрова нерівність: забезпечення дитини в сучасному інформаційному просторі, *Інформація і право*. № 1 (20). 2017. С. 92-103. URL: <http://ippi.org.ua/radzi%D1%94vska-og-informatsiina-gramotnist-ta-tsifrova-nerivnist-ubezpechennya-ditini-v-suchasnomu-infor>. (дата звернення: 15.12.2022).

31. Ребрина В. Цифрова культура педагога. Навчальна програма, Хмельницький, Україна, 2014. URL: <http://dn.hoippo.km.ua/ckp/index.html>. (дата звернення: 15.12.2020).
32. Серік О. В. Мас-медіа як засіб формування інформаційно-цифрової компетентності. *Біологія*. 2020. № 13-15. С. 4-9.
33. Соколова Н. Цифровая культура или культура в цифровую эпоху? URL: [http://culturalresearch.ru/files/open_issues/03_2012/IJCR_03\(8\)_2012_SokolovaN.pdf](http://culturalresearch.ru/files/open_issues/03_2012/IJCR_03(8)_2012_SokolovaN.pdf). (дата звернення: 15.12.2020).
34. Струтинська І. Цифрова трансформація як імператив інноваційного розвитку бізнес-структур: автореф. дис. ... доктора екон. наук. Запоріжжя, 2020. URL: http://phd.znu.edu.ua/page/PhD/Strutynska_aref-1-.pdf. (дата звернення: 15.12.2022).
35. Тітова Н. Інформаційно-цифрова компетентність: формування та розвиток в учасників освітнього процесу. *Директор школи*. 2018. № 9/10. С. 45-86.
36. Цифрова агенда України - 2020 (Цифровий порядок денний – 2022). Концептуальні засади. Першочергові сфери, ініціативи, проекти «цифровізації» України до 2020 року, 2016. URL: <https://uccr.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>. (дата звернення: 15.12.2022).
37. Цифрова грамотність – необхідна вимога сьогодення // URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/cifrova-gramotnist-neodminna-vimoga-sogodennya/>. (дата звернення: 17.12.2020).
38. Черних О. Діти в цифрову еру : ключові компетентності. *Школа*. 2017. № 5. С. 18–21.

*Анна БУККА
Тамара ЖАЛІЙ
Руслан ЖАЛІЙ*

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасний стан організації освітнього процесу в умовах правового режиму воєнного стану накладає свій відбиток на якість навчання. Беручи до уваги покликання Мішеля де Монтеня «Треба вміти переносити те, чого не можна уникнути», ми розуміємо, що випробування, яке постало перед суспільством щодо пандемії, запровадження карантинних заходів з 2020 року та правового режиму воєнного стану у 2022 – це перевірка на нашу з Вами надійність, злагожденість, стійкість. Тому гостро актуалізується зараз потреба здоров'язбереження учасників освітнього процесу, необхідність дотримання правил безпеки, норм карантинного законодавства. Тому створення таких педагогічних умов в закладах вищої освіти, які б сприяли психологічному комфорту, фізичній безпеці, відсутності загроз є пріоритетом діяльності колективів.

Метою наукового дослідження є аналіз педагогічних умов створення безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану. Тому варто проаналізувати нормативно-правові засади запровадження обмежень в умовах воєнного стану й пандемії в Україні в освітньому процесі; висвітлити їхній вплив на рівень цифрової грамотності учасників освітнього процесу в Україні; актуалізувати цифрову грамотність (моделі її формування) в контексті забезпеченості прав і свобод людини і громадянина в Україні; розкрити правові підстави запровадження дистанційного навчання в сучасних закладах освіти; з'ясувати питання щодо дотримання академічної доброчесності учасниками освітнього процесу в умовах дистанційного навчання.

Окрім норм Конституції України, Кодексу цивільного захисту України від 02.10.2012 року Законів України «Про захист населення від інфекційних хвороб», «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про вищу освіту», ми досліджуємо норми Указу Президента України №64/2022 від 24.02.2022 року «Про введення воєнного стану в Україні» та Закону України «Про затвердження Указу Президента України» «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 року, згідно з Законом України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 року в редакції від 19.02.2022 року (із наступними продовженнями). Відповідно до Указу Президента України №58/2023 від 06.02.2022 року «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» та Закону України «Про затвердження Указу Президента України» від 07.02.2023 року воєнний стан в Україні продовжено з 19.02.2023 року на

90 діб [25]. Чинними є норми постанов Кабінету Міністрів України «Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 22.07.2020 року в ред. від 22.12.2020 року №641, «Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 09 грудня 2020 р. № 1236, ми виконуємо вимоги згідно з постановами Головного державного санітарного лікаря України «Про затвердження протиепідемічних заходів у закладах освіти на період карантину у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 22.08.2020 року №50, розпорядженнями керівника робіт з ліквідації наслідків медико-біологічної та надзвичайної ситуації природного характеру державного рівня, пов'язаної з поширенням коронавірусної хвороби COVID-19 на території Полтавської області. Заклади освіти послуговуються «Положенням про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти», затвердженим наказом МОН від 08 вересня 2020 №115, а також в освітній діяльності варто враховувати рекомендації МОН (лист «Щодо освітнього процесу в дистанційному режимі» №1269/8-03) від 16.12.2020 р. [10, 21-26].

Обрана для дослідження тема є актуальною, зважаючи на сучасні реалії та умови організації освітнього процесу, які потребують високого рівня цифрової грамотності учасників освітнього процесу. Теоретико-методологічну основу проекту склали положення щодо саморегуляції навчальної діяльності учнів, взаємодії педагогів та школярів, викладені в праці вченої М. Гриньової [3-6]. Дистанційне навчання як вид навчання привернуло увагу науковиці Н. Пивовар, міжнародні підходи у формуванні інформаційно-комунікаційних компетентностей у контексті євро інтеграційних процесів досліджує О. Овчарук, а цифрове громадянство як педагогічну проблему вивчає Л. Процай [19; 20; 29]. Моделі цифрової компетентності студентів, молоді вивчають І. Бородкіна, І. Бородкін, Л. Гаврілова, Я. Топольник [1-2].

Досвід Норвегії щодо оцінювання цифрової компетентності вчителів є предметом дослідження І. Іванюк, а у пацях Н. Корецької, О. Мороз, В. Кудлай та ін. розглядаються окремі аспекти формування цифрової грамотності, інформаційної компетентності, цифрової педагогіки [10-11; 13-16]. Основи безпеки в інтернеті з'ясовує О. Радзієвська, а специфіку формування цифрової компетентності вчителів-предметників досліджує М. Прохорова [28-29;]. Значення медіа для формування цифрової грамотності розглядає О. Серік, особливості моделей її формування вивчають В. Ребрина, Н. Соколова, І. Струтинська, Н. Тітова [31-35].

Однак проблема цифрової грамотності саме в контексті запровадження карантинних обмежень та дистанційного та/або змішаного навчання є об'єктом нашого дослідження.

Методологія дослідження. Під час підготовки наукового дослідження використовувалися загально-наукові та конкретно-наукові методи. Так, вдалося реалізувати методи системності, об'єктивності, аналізу та синтезу, індукції й дедукції, метод аналізу правових норм. Доцільним, на нашу думку, в контексті дослідження є метод соціологічного опитування, який ми використали під час вивчення думки здобувачів освіти щодо медіа грамотності.

Для повноцінної реалізації прав і свобод людини в освітній сфері важливими видаються нормативно-правові засади запровадження обмежень в умовах воєнного стану та пандемії під час освітнього процесу в закладах освіти, тому логічно в цьому розділі ми висвітлимо особливості регулювання цього процесу згідно норм чинних Законів України. Тому проаналізуємо норми Конституції України як Основного закону України, Законів України «Про захист населення від інфекційних хвороб», «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про вищу освіту».

Відповідно до Указу Президента України №58/2023 від 06.02.2022 року «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» та Закону України «Про затвердження Указу Президента України» від 07.02.2023 року воєнний стан в Україні продовжено з 19.02.2023 року на 90 діб [25]. Відповідно до закону України «Про правовий режим воєнного стану»: «воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [26]. На виконання таких правил зараз передбачаються певні обмеження щодо свободи пересування, комендантська година, паспортний контроль тощо.

В умовах воєнного стану необхідно зберігати особистий спокій, не реагувати на провокації; не сповіщати про свої майбутні дії (плани) малознайомих людей, а також знайомих з ненадійною репутацією; завжди мати при собі документ (паспорт), що засвідчує особу, відомості про групу своєї крові та близьких родичів, дані про можливі проблеми зі

здоров'ям (алергію на медичні препарати тощо); знати місце розташування захисних споруд цивільної оборони поблизу місця проживання, роботи, місць частого відвідування; при виході з приміщень, пересуванні сходами багатоповерхівок або до споруди цивільної оборони (сховища), дотримуватись правила правої руки (як при русі автомобільного транспорту) з метою уникнення тисняви. Пропускати вперед та надавати допомогу жінкам, дітям, літнім людям та інвалідам; уникати місць скупчення людей; не вступати у суперечки з незнайомими людьми, уникати можливих провокацій; у разі отримання будь-якої інформації від органів державної влади про можливу небезпеку або заходи щодо підвищення безпеки передати її іншим людям; у разі потрапляння в район обстрілу сховайтесь у найближчу захисну споруду цивільної оборони, сховище (укриття). У разі відсутності пристосованих сховищ, для укриття слід використовувати нерівності рельєфу (канави, окопи, заглиблення від вибухів тощо).

Учасники освітнього процесу мають бути поінформовані, що слід надавати першу допомогу іншим людям у разі їх поранення й викликати швидку допомогу, представників ДСНС України, правоохоронні органи або військових; у разі, якщо ви стали свідком поранення або смерті людей, протиправних до них дій (арешт, викрадення, побиття тощо), постаратися з'ясувати та зберегти якнайбільше інформації про них та обставини події для надання допомоги, пошуку, встановлення особи тощо; у разі виявлення підозрілих осіб, які можуть бути розвідниками чи диверсантами ворога, негайно повідомляти про них на телефон «102»; якщо ви побачили осіб, які не орієнтуються на місцевості, розмовляють з акцентом, мають нехарактерну зовнішність, здійснюють протиправні і провокативні дії або проводять незрозумілі роботи, – негайно поінформуйте правоохоронні органи. Водночас категорично заборонено знімати або фотографувати українську військову техніку та викладати матеріали в інтернет; ДРГ ворога можуть у місті робити спеціальні позначки на дорогах, об'єктах критичної інфраструктури, на будівлях державної влади. Ці позначки потрібно засипати землею або замалювати, після чого повідомити до поліції; окрім цього диверсанти можуть установлювати на об'єктах радіомаячки. Їх потрібно знищити на місці та повідомити про це до поліції.

Відкритий етап російсько-української війни став ще однією формажорною обставиною, оскільки в Україні запроваджено карнатин. Основний Закон держави України закріплює обов'язок держави щодо розвитку фізичної культури та спорту, адже норми ч. 4 ст. 49 визначають: «Держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя» [12]. Сучасні реалії, на жаль, демонструють, важливість належного виконання обов'язку держави для забезпечення належної епідемічної ситуації в державі.

У ст. 1 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» закріплені норми про основні терміни, які сьогодні увійшли до нашого вжитку, однак ми маємо ними послуговуватися, зважаючи на їхнє значення. Тому глосарій проблеми розпочнемо з таких: «дезінфекційні заходи (дезінфекція, дезінсекція, дератизація) – заходи щодо знищення у середовищі життєдіяльності людини збудників інфекційних хвороб; епідемічна ситуація – показник епідемічного благополуччя території (об'єкта) у певний час, що характеризується рівнем і динамікою захворювання людей на інфекційні хвороби, наявністю або відсутністю відповідних факторів передачі інфекції та іншими обставинами, що впливають на поширення інфекційних хвороб; благополучна епідемічна ситуація – інфекційні хвороби не реєструються або реєструються їх поодинокі випадки, відсутні сприятливі умови для поширення цих хвороб; самоізоляція – перебування особи, стосовно якої є обґрунтовані підстави щодо ризику інфікування або поширення нею інфекційної хвороби, у визначеному нею місці (приміщенні) з метою дотримання протиепідемічних заходів на основі зобов'язання особи; контактні особи – особи, які перебували в контакті з джерелом інфекції, внаслідок чого вони вважаються зараженими інфекційною хворобою; карантин – адміністративні та медико-санітарні заходи, що застосовуються для запобігання поширенню особливо небезпечних інфекційних хвороб» [27].

Відповідно до Закону України «Про повну загальну середню освіту»: «учні – особи, зараховані до закладу загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої чи вищої освіти, які здобувають у будь-якій формі початкову, базову середню чи профільну середню освіту» [27]. Згідно зі ст. 52. Закону України «Про освіту» учасниками освітнього процесу є: здобувачі освіти; педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники; батьки здобувачів освіти; фізичні особи, які провадять освітню діяльність; інші особи, передбачені спеціальними законами та залучені до освітнього процесу у порядку, що встановлюється закладом освіти [24].

Норми ст. 49. Закону України «Про вищу освіту» передбачають, що «дистанційна форма здобуття освіти – це індивідуалізований процес здобуття освіти, що відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу в спеціалізованому середовищі, що функціонує на основі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій» [22].

Для реалізації нормативних положень, визначених Законами України, в Україні діють під законні акти, як деталізують ці норми, визначені в постановах Кабінету Міністрів України «Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-

19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 22.07.2020 року в ред. від 22.12.2020 року №641, «Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 09 грудня 2020 р. № 1236, постановах Головного державного санітарного лікаря України «Про затвердження Тимчасових рекомендацій щодо організації протиепідемічних заходів у гуртожитках на період карантину в зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 04.08.2020 року №48, «Про затвердження протиепідемічних заходів у закладах освіти на період карантину у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 22.08.2020 року №50, розпорядженнях керівника робіт з ліквідації наслідків медико-біологічної та надзвичайної ситуації природного характеру державного рівня, пов'язаної з поширенням коронавірусної хвороби COVID-19 на території Полтавської області [19-21].

Так, згідно з нормами вказаної постанови №50 «керівник закладу освіти розробляє маршрути руху здобувачів освіти (залучаються всі можливі входи в приміщення закладу) та складає графік, за яким відбувається допуск здобувачів освіти до закладу. Графік допуску повинен бути сформований таким чином, щоб запобігати утворенню скупчення учасників освітнього процесу. Забороняється допуск до закладу освіти батьків або супроводжуючих осіб, крім осіб, які супроводжують осіб з інвалідністю» [21]. Педагогічний склад закладу освіти повинен перед початком занять проводити опитування учасників освітнього процесу щодо їх самопочуття та наявності симптомів респіраторної хвороби. А в разі виявлення ознак гострої респіраторної хвороби, за відсутності батьків, здобувачі освіти одягають маску, тимчасово повинні бути ізольовані в спеціально відведеному приміщенні закладу, інформуються батьки (інші законні представники) та приймається узгоджене рішення щодо направлення до закладу охорони здоров'я. Після вилучення особи з симптомами інфекційної хвороби в приміщенні, де перебувала така особа, проводиться провітрювання поза графіком та дезінфекція висококонтактних поверхонь. Вхід до приміщень закладу дозволяється при наявності захисної маски або респіратора. Захисні маски можуть не використовуватися під час проведення занять у навчальних приміщеннях. Під час пересування приміщеннями закладу освіти використання захисних масок є обов'язковим.

Закріплено, що для учнів 1-4 класів вхід та пересування приміщеннями закладу освіти дозволяється без використання захисної маски або респіратора. На всіх входах до закладу організуються місця для обробки рук антисептичними засобами. Місця для обробки рук

позначаються яскравим вказівником про правила та необхідність дезінфекції рук (банер, наклейка, тощо) [23].

Пересування здобувачів освіти між навчальними кабінетами, аудиторіями повинно бути мінімізованим, зокрема, шляхом проведення занять впродовж дня для одного і того ж класу (групи) в одній і тій самій аудиторії (кабінеті), застосування модульного підходу до організації вивчення дисциплін тощо. У розкладі занять необхідно передбачити можливість визначення різного часу початку та закінчення занять (перерв) для різних класів та груп. Необхідно забезпечити раціональне використання запасних виходів із закладу освіти, використання розмітки на підлозі, що полегшує організацію двостороннього руху коридорами, виокремлення зон переміщення для різних вікових категорій здобувачів освіти.

За можливості забезпечити проведення занять з окремих предметів на відкритому повітрі. Проведення занять у класах (аудиторіях) дозволено лише для окремих класів (груп). Заповненість лекційних залів під час проведення занять, що передбачають поєднання кількох класів (груп), не повинна перевищувати 50% при забезпеченні максимальної дистанції між здобувачами освіти.

У разі підтвердження випадку коронавірусної хвороби COVID-19 в одного з учнів (студентів), всі інші учні (студенти) відповідної групи визнаються такими, що потребують самоізоляції, та повинні вживати заходів, передбачених галузевими стандартами в сфері охорони здоров'я.

У санітарних кімнатах потрібно забезпечити наявність рідкого мила та паперових рушників (або електросушарок для рук). Використання багаторазових рушників заборонено. Основним заходом гігієни рук в умовах закладу освіти є миття рук з милом [21-23].

Використання антисептиків доцільне лише в тому випадку, коли відсутній доступ до проточної води з милом. Протирання рук вологими серветками з метою знезараження або як заміна миття рук або антисептичної обробки не рекомендується. Після проведення занять у кінці робочого дня необхідно провести очищення і дезінфекцію поверхонь (в тому числі дверних ручок, столів, місць для сидіння, перил, тощо). Після кожного навчального заняття проводити провітрювання впродовж не менше 10 хвилин. При провітрюванні слід забезпечити безпеку дітей шляхом встановлення замків та фізичних обмежувачів на вікна.

Отже, як бачимо, підзаконні акти деталізують та конкретизують діяльність педагогічних колективів, адміністрації закладів освіти і в напрямку забезпечення організації освітнього процесу, й щодо проведення протиепідемічних заходів для забезпечення безпеки учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану та пандемії; закони України надають нам понятійний апарат проблеми для правильного використання

термінів щодо організації освітнього процесу в умовах дистанційного навчання, заклавши теоретичне підґрунтя для дослідження проблеми формування цифрової грамотності в умовах карантинних обмежень щодо здійснення освітнього процесу.

В умовах воєнного стану й карантинних обмежень може застосовуватися дистанційна форма здобуття освіти. «Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти», затверджене наказом МОН від 08 вересня 2020 №1115 визначає механізм забезпечення здобуття повної загальної середньої освіти за дистанційною формою, а також використання технологій дистанційного навчання під час організації здобуття освіти за різними формами в закладах освіти, які забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти.

Відповідно до цього Положення в рамках організації дистанційного навчання може здійснюватися:

- забезпечення здобуття повної загальної середньої освіти за дистанційною формою (як окремою формою здобуття освіти);
- використання технологій дистанційного навчання під час організації здобуття повної загальної середньої освіти за різними формами (очною (денною, вечірньою), заочною, мережевою, екстернатною, сімейною (домашньою), педагогічним патронажем), у тому числі під час карантину та інших надзвичайних обставин.

В умовах реформування системи освіти, що зумовлює використання нових підходів до розподілу повноважень між закладами освіти та їх засновниками, формування системи партнерських відносин учасників освітнього процесу, а також з урахуванням особливостей організації дистанційного навчання (в умовах віддаленості учасників освітнього процесу), важливо брати до уваги: можливість закладу освіти відповідно до частини третьої статті 2 Закону України «Про освіту» діяти у рамках власної автономії та приймати рішення з питань, не врегульованих законодавством (Законами України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», цим Положенням та іншими актами законодавства); визначені законодавством повноваження засновника і керівника закладу освіти; права та обов'язки всіх учасників освітнього процесу [19-21].

Заклад освіти у рамках власної автономії має можливість:

- визначати в освітній(їх) програмі(ах) закладу освіти форми організації освітнього процесу для забезпечення дистанційного навчання (навчальні заняття, консультації, вебінари, онлайн форуми, віртуальні екскурсії тощо);
- обирати (схвалювати педагогічною радою закладу освіти) конкретні електронні освітні платформи, онлайн сервіси та інструменти, за допомогою яких організовується освітній процес під час дистанційного навчання (Moodle, Google Classroom, Zoom тощо). Такий вибір полегшує учасникам дистанційного навчання процес організації навчання та

користування відповідними електронними ресурсами (перш за все, учнями). Водночас педагогічні працівники обирають форми, методи і засоби дистанційного навчання, а також визначають доцільність проведення конкретного навчального заняття в синхронному або асинхронному режимі. Такі дії педагогічних працівників не потребують погодження/схвалення;

- використовувати електронні освітні ресурси, створені педагогічними працівниками закладу освіти, а у разі використання інших електронних освітніх ресурсів - забезпечувати їх перевірку щодо відповідності державним стандартам освіти, типовим освітнім і модельним навчальним програмам, мові освіти, іншим вимогам законодавства у сфері загальної середньої освіти. Таку перевірку здійснюють педагогічні працівники, які добирають відповідні ресурси для використання в освітньому процесі. Також окремі електронні освітні ресурси, яким надано гриф МОН, включаються до Електронного реєстру щодо надання грифів та свідоцтв Міністерства освіти і науки України, що доступний за посиланням: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/poslugi/grifi-ta-svidoctva/reestr-grifiv-ta-svidoctv-mon>;

- використовувати електронний розклад занять, електронний класний журнал/щоденник¹;

- здійснювати моніторинг і контроль якості дистанційного навчання в закладі освіти (у тому числі застосовувати схвалений педагогічною радою спосіб здійснення керівником закладу контролю за виконанням освітніх програм).

При цьому заклад освіти має діяти в інтересах дитини, зокрема:

- організовувати дистанційне навчання для учнів, які не мають медичних протипоказань до занять із комп'ютерною технікою². Наявність таких протипоказань встановлюються на підставі медичного висновку чи іншого документа, виданого закладом охорони здоров'я (особою, яка провадить діяльність з медичної практики на підставі ліцензії) та добровільно поданого батьками або іншими законними представниками учня до закладу освіти. Якщо заклад освіти організовує дистанційне навчання в умовах карантину або інших надзвичайних обставин, доцільно погодити з одним з батьків учня, який має відповідні протипоказання, форми взаємодії педагогічних працівників з ним і засоби навчання, що можуть використовуватися;

- дотримуватися санітарних правил і норм щодо формування розкладу навчальних занять, вправ для очей та постави, безперервної тривалості навчальної діяльності з технічними засобами навчання, тривалості виконання завдань для самопідготовки у позанавчальний час (домашніх завдань);

- створювати умови для забезпечення повноцінної участі в освітньому процесі осіб з особливими освітніми потребами (застосування

допоміжних технологій навчання, підтримка з боку асистента вчителя та/або асистента учня, проведення (надання) додаткових психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових занять (послуг) тощо) з обов'язковим урахуванням індивідуальної програми розвитку;

- використовувати доступні засоби комунікації (телефонний, поштовий зв'язок тощо) для учнів, які не можуть взяти участь у синхронному режимі взаємодії з поважних причин (стан здоров'я, відсутність доступу (обмежений доступ) до мережі Інтернет або технічних засобів навчання тощо);

- дотримуватися вимог щодо захисту персональних даних учасників освітнього процесу в електронному освітньому середовищі [19].

Батьки є суб'єктами дистанційного навчання (разом із учнями та педагогічними працівниками) і надзвичайно важливе значення має їх сприяння виконанню дитиною освітньої програми та досягненню дитиною певних результатів навчання. Під час дистанційного навчання (як і під час очного) батьки мають права та обов'язки, визначені статтею 55 Закону України «Про освіту», частиною другою статті 14, частиною другою статті 20, статтями 25 і 30, частиною п'ятою статті 59 Закону України «Про повну загальну середню освіту», пунктом 13 розділу I, пунктом 2 розділу II, пунктом 5 розділу III Положення.

Батьки, які виявляють бажання щодо організації дистанційного навчання своєї дитини, у відповідній заяві підтверджують наявність умов для дистанційного навчання в синхронному та асинхронному режимах. Зауважуємо про необхідність налагодження та підтримання зворотного зв'язку та конструктивної комунікації між учасниками освітнього процесу, які спільними зусиллями забезпечують досягнення результатів навчання, визначених державними стандартами освіти.

Отже, закріпленими в правових актах є такі принципові положення щодо організації дистанційного навчання:

- організація освітнього процесу має забезпечувати регулярну та змістовну взаємодію суб'єктів дистанційного навчання;

- не менше 30 відсотків навчального часу, передбаченого освітньою програмою закладу освіти, організовується в синхронному режимі;

- заклад освіти забезпечує регулярне відстеження результатів навчання учнів, а також надання їм (за потреби) підтримки в освітньому процесі;

- керівник закладу освіти забезпечує організацію освітнього процесу під час дистанційного навчання та здійснення контролю (у спосіб, схвалений педагогічною радою) за виконанням освітніх програм;

- педагогічні працівники, які організовують дистанційне навчання, мають підвищувати свою кваліфікацію щодо використання

інформаційно-комунікативних (цифрових) технологій в освітньому процесі. Зауважуємо, що обов'язкової наявності у педагогічних працівників документів про підвищення кваліфікації шляхом формальної освіти Положенням не передбачається. Визнання результатів підвищення кваліфікації педагогічних працівників щодо використання інформаційно-комунікативних (цифрових) технологій в освітньому процесі шляхом формальної та неформальної освіти належить до повноважень педагогічної ради закладу освіти (частина друга статті 58 Закону України «Про освіту»);

- заклади освіти, які організують дистанційне навчання, мають включати до внутрішньої системи забезпечення якості освіти механізм моніторингу та контролю якості дистанційного навчання. Такий механізм може включати відстеження регулярності синхронної взаємодії, формування в учнів навичок самоконтролю, способи забезпечення академічної доброчесності в умовах віддаленості учасників дистанційного навчання, різні методи вивчення думки учасників освітнього процесу щодо труднощів і перешкоджень у навчанні, визначення потреби у навчанні педагогічних працівників та організація відповідного з навчання (у тому числі взаємонавчання педагогічних працівників одного закладу освіти) тощо.

Запровадження дистанційного навчання в освітній процес стало реалією в умовах пандемії, а тому виникає нагальна потреба в забезпеченні саме здоров'язбережувальної діяльності учасників освітнього процесу. Закон України «Про вищу освіту» закріплює, що освітня діяльність – діяльність закладів вищої освіти, що провадиться з метою забезпечення здобуття вищої, післядипломної освіти і задоволення інших освітніх потреб здобувачів вищої освіти та інших осіб». То ж на заклад освіти покладається обов'язок організувати освітню діяльність, що забезпечують науково-педагогічні та педагогічні працівники, однак пріоритетною, на нашу, думку, мають стати пріоритети щодо здоров'язбережувальної діяльності.

Цифрова грамотність (ІКТ, технологічна грамотність) — здатність працювати індивідуально або колективно, використовуючи ресурси, інструменти, процеси і системи, які відповідають за оцінювання інформації, отриманої через медіа-ресурси, і використовувати таку інформацію для вирішення проблем, здобуття знань.

У контексті освітньої діяльності (складовими якої є навчальна, наукова, інноваційна) ми визначаємо інноваційну форму як таку організацію змісту освітньої діяльності, яка найбільш ефективно сприятиме засвоєнню результатів навчання. Відповідно до чинного освітнього законодавства результатами навчання є знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна

продемонструвати після завершення освітньої програми або окремих освітніх компонентів [4].

Найбільша проблема зараз полягає в необхідності забезпечення освітнього процесу в умовах дистанційного навчання. Так, сьогодні широко використовуються освітні онлайнплатформи, заохочуються синхронний та асинхронний режими навчального процесу з обов'язковим проведенням гімнастики для очей, фізкультхвилинок та ін.[2, с.80].

В умовах дистанційного навчання інноваційні форми поступово стають уже традиційними, адже в умовах сучасних закладів освіти й перебуванням Полтавського регіону в «червоній зоні» за рівнем епідемічної небезпеки учасники освітнього процесу використовують прийоми навчання як в умовах синхронного, так і асинхронного режимів, доступності до освітніх онлайнплатформ, дозованого поєднання інформаційно-комунікаційних технологій та контрольованої організації самостійної роботи студентів.

То ж ми переконані про необхідність здоров'язберезувальної діяльності як пріоритету учасників сучасного закладу освіти в умовах дистанційного навчання. Така активність повинна виявлятися у дозованому навантаженні на зір під час використання інформаційно-комунікаційних технологій, які часто відносять до інноваційних. Однак в умовах пандемії такі технології навчального процесу набувають рис традиційних, адже широко використовуються під час здобуття всіх рівнів освіти. Тому, здоров'язберезувальна діяльність учасників освітнього процесу як пріоритет дистанційного навчання є вимогою і потребою сьогодення, а, отже, потребує методичного забезпечення, обґрунтування доцільності систематичного використання в освітньому процесі.

Сьогодні нові інформаційні технології суттєво змінюють спосіб життя людини та проникають в кожен сферу життя суспільства. Кількість доступних джерел інформації має не аби яке значення, що підтверджує вислів Н.Ротшільда «хто володіє інформацією, той володіє світом». Освіта має орієнтуватись на діяльнісні, розвиваючі технології, які формують у учнів вміння вчитися, оперувати і управляти інформацією, швидко приймати рішення, пристосовуватись до потреб ринку праці (формувати основні життєві компетенції). У свою чергу учні теж стають такими учасниками освітнього процесу, які мають володіти високим рівнем цифрової грамотності. Школа має стати найважливішим фактором формування нових сучасних життєвих установок особистості. Це завдання під силу лише тим учителям, які здатні не тільки "завантажувати" пам'ять учнів, а й формувати їх компетентності. Доступність і привабливість інформаційно-комунікаційних технологій, поява засобів мультимедіа призвело до суттєвого помолодшання аудиторії користувачів та споживачів інформаційно-комунікаційних технологій.

Тому постають якісно нові виховні й освітні завдання, одним з найважливіших серед яких є якомога раніше навчити дітей грамотно орієнтуватися в інформаційно-цифровому середовищі. Уже в молодшій школі разом з обов'язковим засвоєнням і формуванням базових речей, таких як письмо, читання і рахування, закладаються основи інформаційно-комунікаційної компетентності, бо, за твердженням психологів, вік учня 1- 4 класів є сензитивним періодом для вдосконалення специфічних якостей особистості, пов'язаних із розумовим розвитком [1,2].

У Концепції нової української школи [3] серед ключових компетентностей, які має формувати сучасна освіта, зазначено: “інформаційно-цифрова компетентність передбачає впевнене, а водночас критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, в публічному просторі та приватному спілкуванні. Інформаційна й медіаграмотність, основи програмування, алгоритмічне мислення, робота з базами даних, навички безпеки в Інтернеті та кібербезпеці. Розуміння етики роботи з інформацією (авторське право, інтелектуальна власність тощо).” Досвід розвинених країн свідчить, що з розвитком соціальних мереж, їх використання вчителями і учнями збільшується.

Інформаційно-цифрову компетентність учасників освітнього процесу слід розуміти як найважливішу компоненту, яка полягає в здатності педагога вирішувати професійні завдання з використанням засобів і методів інформатики та ІКТ, а саме:

- здійснювати інформаційну діяльність для обробки, передачі, збереження інформаційного ресурсу з метою автоматизації процесів інформаційно-методичного забезпечення;
- оцінювати і реалізовувати можливості електронних видань освітнього призначення в мережі Інтернет, інформаційного ресурсу освітнього призначення;
- організовувати інформаційну взаємодію між учасниками навчального процесу;
- здійснювати навчальну діяльність з використанням засобів ІКТ в аспектах, що відображають особливості конкретного навчального предмета.

Але для безпосереднього здійснення такого процесу учасникам освітнього процесу необхідні вміння і навички, що дозволять йому знаходити інформацію, критично її оцінювати, вибирати необхідну інформацію, використовувати її, створювати нову та вміти обмінюватись нею. А це вже поняття цифрової грамотності .

Розкриваючи визначення змісту «цифрова грамотність» – це вміння:

- визначати можливі джерела інформації і стратегію її пошуку, отримання;
- аналізувати отриману інформацію, використовуючи різного типу схеми, таблиці і т.д. для фіксації результатів;
- оцінювати інформацію з позиції достовірності, точності, достатності для вирішення проблеми (завдання);
- відчувати потребу в додатковій інформації, отримувати її, якщо є можливість;
- використовувати результати процесів пошуку, отримання, аналізу і оцінки інформації для прийняття рішень;
- створювати нові (для конкретного випадку) інформаційні моделі об'єктів і процесів, в тому числі з використанням схем, таблиць і т. ін.;
- накопичувати власний банк знань за рахунок особисто значимої інформації, необхідної в своїй діяльності;
- створювати свої джерела інформації;
- використовувати сучасні технології при роботі з інформацією.

Відповідно до «Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти», затвердженого наказом МОН від 08 вересня 2020 року, «організація дистанційного навчання не потребує розроблення та затвердження окремих освітніх програм і навчальних програм із навчальних предметів (інтегрованих курсів)». Норми ч. 2 ст. 44 Закону України «Про повну загальну середню освіту» закріплюють, що незалежно від форми здобуття освіти ЗЗСО забезпечує виконання державного стандарту освіти на відповідному рівні повної загальної середньої освіти. Варто звернути увагу на те, що обсяг навчального навантаження при організації дистанційного навчання не зменшується, а реалізується в синхронному та асинхронному режимах (п. 7 розділу І) з урахуванням необхідності запобігання погіршенню здоров'я учасників дистанційного навчання, а також технічних можливостей для синхронної взаємодії.

Синхронний режим дистанційного навчання і в ЗЗСО, і в ЗВО передбачає одночасне проведення навчального заняття з використанням відеокommunікацій. Поширеними й доступними сервісами є Zoom, Skype Meet. Дорогими у разі придбання для корпоративного використання, але, на нашу думку, з ширшим спектром опцій для використання в освітньому процесі, є Teterium, Microsoft Teams та ін. З власного досвіду професійної діяльності зазначу, що методика викладання предметів в умовах дистанційного навчання зазнає суттєвих змін. На нашу думку, варто запровадити й дотримуватися таких правил під час синхронного режиму діяльності.

Правило 1. Увімкнуті камери, вимкнений звук (відмовки типу «не працює», «слабкий сигнал нету» тощо) не спрацьовують. Сьогодні

гаджеталізація досягла того рівня, що операційна система типу «Android» підтримує і відео, і звук належної якості.

Правило 2. Вмикання звуку відбувається у разі звернення викладача до здобувача чітко на поставлене питання.

Правило 3. Робота в чаті є обов'язковою; у разі, якщо питання звернене до всіх, участь кожного й відповідь у чаті має бути у встановлений дедлайн.

Правило 4. У разі, якщо виникає бажання висловитися, сказати репліку, поставити запитання, сигналізуємо піднятою рукою (такі функції мають відеоредактори), а не вмикаючи звук і перебиваючи доповідача.

Правило 4. У разі неможливості бути «присутнім» на занятті варто попередити про це на платформі, де здійснюється робота в асинхронному режимі, й звернутися з проханням отримання завдання для відпрацювання пропущеної теми в такому форматі.

Асинхронний режим навчальної діяльності здійснюється на різних платформах та з використанням різних форм роботи: Classroom, Tetoium, Мій клас та ін. Чіткі вимоги теж повинні бути обговорені зі всіма, погоджені з класом/ академічною групою. Тоді вони стають нормою для неухильного виконання кожним. Стверджуємо, що дисципліна виконання завдань, культура написання коментарів, оформлення робіт, обговорення в чатах, на форумах, має бути в усіх учасників педагогічної взаємодії.

Особливостями дистанційного навчання є й специфіка оцінювання діяльності здобувачів освіти. Аналізуючи вказане Положення, зазначимо, що учні, які здобувають освіту за дистанційною формою, обов'язково проходять формувальне, поточне, підсумкове (тематичне, семестрове, річне) оцінювання. До того ж види та періодичність оцінювання при використанні технологій дистанційного навчання в різних формах здобуття освіти визначаються відповідно до форми здобуття освіти, а результати оцінювання фіксуються у класних журналах і свідоцтвах досягнень.

Може бути запроваджена система оцінювання, яка визначається законодавством, закладом освіти (власна шкала оцінювання теж передбачається). Оцінювання може відбуватися очно або дистанційно, однак і в одному, й в іншому випадку, слід подбати про забезпечення дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти.

Отже, інформатизація освіти вимагає від педагогів і школярів високого рівня цифрової грамотності та інформаційної компетентності. Вчитель в умовах жорсткої конкуренції, завдяки засобам ІКТ повинен бути готовим повноцінно реалізувати нові ідеї, використовувати ІКТ з метою доступу до інформації, її визначення (ідентифікації), організації, обробки, оцінки, а також її створення і передачі, яка достатня для того, щоб успішно жити і працювати в умовах інформаційного суспільства, умовах економіки знань.

Досліджуючи обрану проблему, ми вирішили обрати більш ширшу для вивчення тему щодо ролі медіа в житті школярів Комунального закладу «Полтавська загальноосвітня школа I-III ступенів №2 Полтавської міської ради Полтавської області». При проведенні соціологічного дослідження на тему «Роль медіа в моєму житті в умовах дистанційного навчання» ми використали метод соціологічного опитування. Його основу становить сукупність запитань респондентів, відповіді якого є необхідною для дослідника інформацією. Опитування – це метод одержання первинної соціологічної інформації, що ґрунтується на усному або письмовому зверненні до людей за допомогою анкети, наслідки якого важливі на емпіричному й теоретичному рівнях.

Опитування передбачає чіткість формулювань, їхню зрозумілість для респондента, звернення до нього щодо мети, змісту, механізму відповідей, диференціацію опитування за місцем проживання та роботи.

За характером взаємодії ми використали такий вид опитування як анкетування. У вигляді роздаткових анкет. Соціологічне дослідження на тему: «Роль медіа в моєму житті».

Програма дослідження. Ціль: Дізнатися, яку роль відіграють медіа в житті моїх друзів-однолітків. Актуальність теми. Медіа увійшли в наше життя і є невід’ємною його частиною. Однак їхній зміст, мета та мотиви поширення й передачі інформації можуть містити маніпуляцію, фальсифікацію, надання неправдивих даних тощо. Об’єкт дослідження: неповнолітні у віці 16-17 років із середовища друзів-однолітків КЗ «Полтавська ЗОШ I-III ступенів №2».

Гіпотеза. Медіа є важливими в житті підлітка, зокрема, гаджети, соціальні мережі, однак підлітки не досить критично сприймають інформацію, яку отримують із медіа.

Анкета

1. Ваша стать:

- а) чоловік;
- б) жінка.

2. Як часто Ви дивитесь телевизор?

- а) кілька разів на день;
- б) один раз на день;
- в) один раз на тиждень;
- г) кілька разів на тиждень

3. Передачі якого спрямування Ви переглядаєте по телевизору?

- а) новини;
- б) ток-шоу;
- в) розважальні передачі;
- г) спортивні передачі.

4. Як часто Ви користуєтеся Інтернетом?

- а) кілька разів на день;

- б) один раз на день;
 - в) один раз на тиждень;
 - г) кілька разів на тиждень
5. Інформацію якого змісту Ви шукаєте в Інтернеті?

- а) новини;
- б) ток-шоу; розважальні, спортивні передачі;
- в) спілкування;
- г) спостерігаю за життям друзів.

6. Які медіа для Вас є більш важливими?

- а) друковані ЗМІ;
- б) телебачення;
- в) Інтернет;
- г) біл-борди, роздаткові флаєри тощо.

7. Чи повністю Ви довіряєте інформації, яку отримуєте з медіа??

- а) так;
- б) ні;
- в) частково;
- г) не довіряю зовсім.

8. Чи перевіряєте Ви інформацію, яку отримуєте з медіа??

- а) так;
- б) ні;
- в) частково;
- г) не перевіряю зовсім.

Обробка даних. Опитавши 50 осіб, ми підраховали всі відповіді і представили їх у відсотках, а потім розділили за статтю (чоловіча, жіноча)

Формула розрахунків

$$X = (n / 50) * 100,$$

де X – доля, заснована на всій вибірці;

N – спільна кількість відповідей;

50 – спільна кількість респондентів;

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ. На основі проведеного дослідження ми встановили, що серед опитаних 49% хлопців та 51% дівчат, з-поміж яких 30% дівчат та 25% хлопців дивляться телевизор 1 раз на день; 10% дівчат та 15% хлопців – кілька разів на тиждень. Серед опитаних 90% респондентів обрали розважальні та спортивні передачі як пріоритетні серед переглядів, однак, 10 % респондентів вказали, що дивляться новини й ток-шоу. За ознакою статі це виглядає так: серед дівчат 80% вказали, що любляють перегляд розважальних, а 10% - спортивних передач (це ми пояснюємо тим, що є 2 дівчини, які професійно займаються спортом), 20% хлопців вказали, що здійснюють перегляд розважальних, а 70% - спортивних передач (серед респондентів є хлопці, котрі професійно займаються спортом). З-поміж респондентів 100% опитаних вказали, що користуються інтернетом кілька разів на день. Серед них 10% обрали

перегляд розважальних і спортивних передач, 40% - спостерігають за життям друзів; 50% - спілкуються в Інтернеті. За ознакою статі спілкування з друзями обрали 80% дівчат, а 20% хлопців спостерігають за життям друзів. Тобто активніше комунікують дівчата. Щодо вибору пріоритетних медіа, то 90% опитаних вказали на Інтернет як основне джерело інформації, 10% - на телебачення (газети, біл-борди, флаєра не обрав жоден респондент). За ознакою статі такі думки розподілилися 50%/50%. Щодо довіри до медіа, то 80% опитаних вказали, що частково довіряють інформації, аналогічне співвідношення відсотків і щодо критичної перевірки інформації, яку підлітки отримують з медіа – 80%/20%.

Таким чином, можемо зробити висновок, що в цілому особливості медіаповедінки підлітків нашого закладу загальної середньої освіти знаходиться в межах тенденцій молоді України, оскільки в пріоритетах медіа у них теж телебачення та Інтернет, останній використовується для спілкування, поширення інформації серед свої однолітків, друзів, однокласників та навчання в умовах карантинних обмежень. Слід врахувати результати щодо критичності сприйняття інформації та її перевірки перед поширенням, рівня критичності молоді не вистачає, варто над цим попрацювати шляхом проведення заходів на тему «Медіаграмотність та медіакомпетентність» тощо. Використання учасниками освітнього процесу сучасних закладів освіти інформаційно-комунікаційних технологій, цифрових освітніх ресурсів в освітній діяльності оптимізує зміст навчання, модернізує методи та форми організації навчального процесу, забезпечує високий науковий і методичний рівень викладання, індивідуальний підхід у навчанні, підвищенні ефективності та якості надання освітніх послуг.

За інформацією Міністерства цифрової трансформації, українці проводять в інтернеті в середньому по 2 години щодня та 3 на вихідних. Особи з порушеннями слуху навпаки в інтернеті частіше по буднях, адже через мережу часто працюють. А от підлітки 10-17 років — найбільше «висять онлайн» — по 3 години з понеділка по п'ятницю та цілих 5 годин на вихідних [37]. Такі результати першого в історії України соціологічного дослідження цифрових навичок українців, яке представили експерти Мінцифри у Освіторія Хабі. Найчастіше інтернетом користуються вдома (86% українців). Тому увага до цифрової грамотності звернена дуже посилена, тим більше, що з ініціативи Міністерства цифрової трансформації відбулося запровадження національної онлайн-платформи з цифрової грамотності, що, на думку чиновників, є «історичною подією, яка стане початком цифрового прориву України». Тому в руслі необхідності регламентації діяльності учасників освітнього процесу варто розглянути форми організації освітнього процесу.

Вкажемо, що організація дистанційного навчання не потребує розроблення та затвердження окремих освітніх програм і навчальних програм із навчальних предметів (інтегрованих курсів). Незалежно від форми здобуття освіти згідно з частиною другою статті 44 Закону України «Про повну загальну середню освіту» заклад освіти забезпечує виконання державного(их) стандарту(ів) освіти на відповідному рівні(ях) повної загальної середньої освіти.

Міністерство освіти і науки України чітко вказує, що обсяг навчального навантаження при організації дистанційного навчання не зменшується, а реалізується в синхронному та асинхронному режимах (з урахуванням необхідності запобігання погіршенню здоров'я учасників дистанційного навчання, а також технічних можливостей для синхронної взаємодії) [23].

Ми знаємо, що раз на 10 років заклади освіти мають пройти інституційний аудит. Одним із напрямків діяльності експертів є оцінювання учнів. Зазначимо, що оцінювання результатів дистанційного навчання учнів передбачає, що:

- учні, які здобувають освіту за дистанційною формою, обов'язково проходять формувальне, поточне, підсумкове (тематичне, семестрове, річне) оцінювання;
- види та періодичність оцінювання при використанні технологій дистанційного навчання в різних формах здобуття освіти визначаються відповідно до форми здобуття освіти (наприклад, лише річне оцінювання для екстернів);
- результати оцінювання фіксуються у класних журналах і свідоцтвах досягнень;
- оцінювання може здійснюватися з за з системою оцінювання, визначеною законодавством, або за власною шкалою закладу освіти (за наявності правил переведення такої шкали до системи оцінювання, визначеної законодавством);
- оцінювання може відбуватися очно або дистанційно (з дотриманням академічної доброчесності).

Незважаючи на принцип автономії закладів освіти, все ж є чіткі вимоги щодо особливостей використання технологій дистанційного навчання в різних формах здобуття освіти. Такі технології можуть використовуватися на очній (денній, вечірній), заочній, мережевій, екстернатній, сімейній (домашній) формах, педагогічному патронажі.

Саме за поєднанням очної форми і технологій дистанційного навчання у педагогічній теорії та практиці закріпився термін «змішане навчання» («комбіноване навчання», «blended learning»). Така освітня технологія застосовується для вивчення окремих тем навчального предмету, проведення окремих навчальних занять тощо.

У вказаному Положенні передбачено можливість реалізувати один з варіантів «ротаційної» моделі змішаного навчання, коли окремі теми з навчального предмету (інтегрованого курсу) частиною учнів класу вивчаються очно, іншою частиною учнів класу - дистанційно. Інші моделі змішаного навчання можуть реалізовуватися у рамках автономії закладу освіти [23]. Технології дистанційного навчання в різних формах здобуття освіти можуть використовуватися:

- за бажанням здобувача освіти або його батьків для реалізації індивідуальної освітньої траєкторії учня або для забезпечення проведення (надання) дистанційно додаткових психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових занять (послуг) для осіб з особливими освітніми потребами. Таке бажання засвідчується відповідною заявою. Організація навчання потребує складання індивідуального навчального плану. У такому випадку педагогічна рада закладу освіти розглядає питання спроможності закладу освіти забезпечити реалізацію індивідуальної освітньої траєкторії відповідно до статті 14 Закону України «Про повну загальну середню освіту»;
- за рішенням педагогічної ради (як до початку навчального року, так і упродовж нього у випадку настання надзвичайних або інших обставин, що потребують організації освітнього процесу з використанням технологій дистанційного навчання);
- за ініціативою педагогічних працівників з метою використання технологій дистанційного навчання для проведення окремих навчальних занять і консультацій, оцінювання тощо (з відповідним узгодженням розкладу навчальних занять).

У випадках прийняття відповідного рішення педагогічною радою або за ініціативою педагогічних працівників рекомендується узгоджувати його з органами батьківського та/або учнівського самоврядування в закладі освіти. Варто вказати, що формування розкладу навчальних занять за умов, коли лише окремі заняття проводяться дистанційно, має здійснюватися з урахуванням інтересів всіх учасників освітнього процесу.

Таким чином, відповідно до норм «Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти» обсяг навчального навантаження при організації дистанційного навчання не зменшується, а реалізується в синхронному та асинхронному режимах відповідно «з урахуванням необхідності запобігання погіршенню здоров'я учасників дистанційного навчання, а також технічних можливостей для синхронної взаємодії». Таким чином, ми переконані про необхідність здоров'язбережувальної діяльності як пріоритету учасників сучасного закладу освіти в умовах дистанційного навчання. Така активність повинна виявлятися у дозованому навантаженні на зір під час використання інформаційно-комунікаційних технологій, які часто відносять до інноваційних. Однак в умовах пандемії такі технології

навчального процесу набувають рис традиційних, адже широко використовуються під час здобуття всіх рівнів освіти.

Етичні принципи, якими керуються учасники освітнього процесу, сьогодні набувають свого закріплення у нормативно-правових актах, що свідчить про посилену увагу до необхідності встановлення своєрідних «правил гри», які б стали основоположними і для викладачів, науковців, і для здобувачів освіти, майбутніх учителів предметів суспільствознавчої галузі.

Відповідно до норм ст. 42. Закону України «Про освіту» передбачається, що «академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень» [24]. Норми вищої юридичної сили визначають, що дотриманням академічної доброчесності є: «посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність; контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти; об'єктивне оцінювання результатів навчання» [24].

У структурі вказаної статті Закону України «Про освіту» й у змінах, включених до Закону України «Про вищу освіту», є такі структурні елементи, як дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти, порушення академічної доброчесності, підстави притягнення до академічної відповідальності. Ці положення повинні бути відображені в локальних правових актах, наприклад, кодексі, положенні. Для прикладу пропонуємо використовувати досвід університету, в якому відвідую гурток «Юстиція», це – «Кодекс академічної доброчесності Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г.Короленка», де детальніше висвітлюються питання щодо конкретних санкцій, які можуть бути застосовані до порушників академічної доброчесності [2; 4].

Для закладу освіти є обов'язковим наявність системи дотримання академічної доброчесності, яка передбачає те, що учасники освітнього процесу повинні бути ознайомлені з положеннями і актів вищої юридичної сили. Тому складниками такої системи можуть бути: законодавча база, структурні підрозділи, які впроваджують систему забезпечення академічної доброчесності, інструменти впровадження й контролю за дотриманням академічної доброчесності учасниками освітнього процесу (додатки В, Г, Д) [3]. До інструментів упровадження цього слід віднести: правову культуру, дотримання академічної доброчесності, правопросвітницька, правовиховна діяльність з

популяризації академічної доброчесності, інформаційно-роз'яснювальна робота (індивідуальне й колективне консультування). До інструментів контролю належать: наявність програм для встановлення унікальності текстів та виявлення ймовірних фактів порушення академічної доброчесності (Unicheck), застосування санкцій у разі порушення академічної доброчесності, підписання декларацій принципів академічної доброчесності. Для реалізації зазначеної ключової мети – дотримання академічної доброчесності – варто розробити, на мою думку, університетську систему дотримання академічної доброчесності відповідно до вимог, які сформульовані в Рекомендації для ЗВО щодо розробки й упровадження університетської системи забезпечення академічної доброчесності (рішення НАЗЯВО від 29.10.2019 р.) [5].

Отже, для високого рівня стану забезпеченості академічної доброчесності, в кожному закладі освіти потрібно мати обґрунтовану, логічну, доцільну, адаптовану для конкретного університету систему дотримання академічної доброчесності, механізм упровадження й контролю за системою забезпечення академічної доброчесності, систему правоосвітньої та правовиховної роботи для забезпечення академічної доброчесності.

Тому стверджуємо, що на основі проведеного дослідження щодо аспекту необхідності дотримання академічної доброчесності, дійсно, в умовах дистанційного навчання постає низка проблем, вирішення яких є необхідним:

- надійна ідентифікація здобувачів освіти під час виконання контрольних завдань (для яких не передбачено використання додаткових джерел інформації);
- формування академічної культури учасників освітнього процесу для уникнення порушень цього важливого принципу освітнього процесу.

На основі проведеного дослідження ми зробили висновки про те, що педагогічними умовами створення безпечного освітнього середовища є спільна діяльність адміністрації, батьків, здобувачів освіти щодо облаштування укриттів, створення умов для дистанційної форми організації освітнього процесу, забезпечення неухильного дотримання норм законодавства щодо правил поведінки під час тривоги, забезпечення здоров'язбереження учасників освітнього процесу, створення психологічного комфорту. У таких умовах форс-мажорних обставин формування цифрової грамотності здобувачів освіти й педагогів є вкрай важливим пріоритетом. Тому процес цифровізація нашої країни має багато позитивних наслідків і в освітній сфері в першу чергу, оскільки наявність високого рівня цифрової грамотності і педагогів, і здобувачів освіти, оптимізує навчальний процес, дозволяє дбати про здоров'язбереження учасників освітнього процесу.

Досвід інших країн переконує, що в Європі є Європейські комп'ютерні права, сертифікати про що діють майже в усіх європейських країнах. Рамка цифрової компетентності для громадян (DigComp) створена Об'єднаним дослідницьким центром Єврокомісії, остання версія якої передбачає вісім рівнів кваліфікації, стала основою для першого в Україні курсу цифрової грамотності.

Необхідність здоров'язберезувальної діяльності як пріоритет учасників сучасного закладу освіти в умовах дистанційного навчання є складником безпечного освітнього середовища. Така активність повинна виявлятися у дозованому навантаженні на зір під час використання інформаційно-комунікаційних технологій, які часто відносять до інноваційних. Однак в умовах пандемії та воєнного стану такі технології навчального процесу набувають рис традиційних, адже широко використовуються під час здобуття всіх рівнів освіти.

В умовах воєнного стану пріоритетом є створення Хабів освітніх хай-тек – це: розширення STEM-освітнього середовища; виокремлення в регіональному досвіді інваріантів, необхідних для подальшої стандартизації STEM-освітніх моделей; розроблення правового, науково-методичного та навчально-методичного забезпечення функціонування STEM-центрів; упровадження науково-методичної підтримки професійного зростання педагогічних працівників на базі STEM-центрів відповідно до Концепції Нової української школи.

У контексті освітньої діяльності (складовими якої є навчальна, наукова, інноваційна) ми визначаємо інноваційну форму як таку організацію змісту освітньої діяльності, яка найбільш ефективно сприятиме засвоєнню результатів навчання. Відповідно до чинного освітнього законодавства результатами навчання є знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми або окремих освітніх компонентів.

Використання учасниками освітнього процесу сучасних закладів освіти інформаційно-комунікаційних технологій, цифрових освітніх ресурсів в освітній діяльності оптимізує зміст навчання, модернізує методи та форми організації навчального процесу, забезпечує високий науковий і методичний рівень викладання, індивідуальний підхід у навчанні, підвищенні ефективності та якості надання освітніх послуг. Тому цифрова грамотність як здатність працювати індивідуально або колективно, використовуючи ресурси, інструменти, процеси і системи, які відповідають за оцінювання інформації, отриманої через медіа-ресурси, і використовувати таку інформацію для вирішення проблем, здобуття знань, є необхідною в сучасних умовах..

На основі проведеного соціологічного дослідження ми встановили, що особливості медіаповедінки підлітків нашого закладу загальної середньої освіти знаходиться в межах тенденцій молоді України, оскільки в пріоритетах медіа у них теж телебачення та Інтернет, останній використовується для спілкування, поширення інформації серед свої однолітків, друзів, однокласників та навчання в умовах воєнного стану та пандемії. Використання учасниками освітнього процесу сучасних закладів освіти інформаційно-комунікаційних технологій, цифрових освітніх ресурсів в освітній діяльності оптимізує зміст навчання, модернізує методи та форми організації навчального процесу, забезпечує високий науковий і методичний рівень викладання, індивідуальний підхід у навчанні, підвищенні ефективності та якості надання освітніх послуг. На основі проведеного дослідження щодо аспекту необхідності дотримання академічної доброчесності, стверджуємо, що в умовах дистанційного навчання постає низка проблем, вирішення яких є необхідним: надійна ідентифікація здобувачів освіти під час виконання контрольних завдань (для яких не передбачено використання додаткових джерел інформації); формування академічної культури учасників освітнього процесу для уникнення порушень цього важливого принципу освітнього процесу та ін.

Ми доводимо, що цифрова грамотність в умовах воєнного стану, пандемії необхідна кожному учасникові освітнього процесу через 5 основних причин:

✓ «Держава в смартфоні» та комфортне проживання в країні. (означає велику кількість сервісів онлайн; більше не треба витратити свій час на стояння в черзі; онлайн-послуги – це комфорт, зручність, економія часу; цифрова грамотність необхідна для того, щоб ефективно використовувати всі можливості, які надає держава).

✓ Особистий розвиток та вирішення особистих потреб (завдяки знанням цифрової грамотності дідуся та бабусі отримають можливість частіше спілкуватися з онуками в зручному форматі, знатимуть як легко шукати необхідну інформацію – новини, рецепти, а також зможуть проводити прості онлайн-активності; знатимуть, наприклад, як продати старий диван і купити новий).

✓ Конкурентоспроможність на ринку праці (володіючи цифровою грамотністю, у людини з'являється більше шансів на працевлаштування; більше шансів на підйом кар'єрними сходами).

✓ Безперервне навчання (завдяки цифровій грамотності, кожен зможе вдосконалювати себе щодня; проходити онлайн-курси і тренінги. Ефективніше вивчати іноземні мови; поповнювати власні знання, здобувати нові навички. І в 30, і в 50, і в 70 років).

✓ Онлайн-безпека (розуміння як уберегти свій акаунт та облікові записи від злому зловмисниками, як захиститися від потрапляння вірусів на свій пристрій).

Список використаних джерел

1. Бородкіна І., Бородкін Г. Моделі цифрової компетенції студентів. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2018. №1. С. 27-41.
2. Гаврілова Л., Топольник Я. Цифрова культура, цифрова грамотність, цифрова компетентність як сучасні освітні феномени. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2017, Том 61, №5. 1-15.
3. Гриньова В. Педагогічна взаємодія суб'єктів педагогічного процесу. *Лекції з педагогіки вищої школи* : навч. посіб. за ред. В. І. Лозової. Х., 2006. С. 363-375.
4. Гриньова М. Саморегуляція навчальної діяльності учня. *Концепції та методичні моделі вивчення змісту освітніх галузей у профільній школі* : наук. зап. Гол. упр. освіти і науки Полт. облдержадміністрації, Полт. обл. ін-т післядипломної пед. освіти імені М.В. Остроградського. Полтава, 2011. Вип. 1. С. 13-16.
5. Гриньова М. До питання про формування саморегуляції у студентів педагогічного інституту. *Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка*. Полтава, 1999. Вип. 3 (7). С. 152-157.
6. Гриньова М. Вивчення внутрішніх процесів саморегуляції людини *Теоретико-методологічні засади моделювання навчально-виховних систем у педагогічних закладах освіти* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 28-29 жовт. 2009 р.). Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти, Полтав. держ. пед. ун-т імені В. Г. Короленка, Акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України. Київ, 2009. С. 15-17.
7. Запустили платформу з навчання цифрової грамотності. URL: <https://osvitoria.media/tag/tsyfrova-gramotnist>. (дата звернення: 13.12.2020).
8. Захарченко В.М., Калашнікова С.А., Луговий В.І., Ставицький А.В., Рашкевич Ю.М., Таланова Ж. В. Національний освітній глосарій: вища освіта. 2- е вид. Київ: Плеяди. 2014. 234 с.
9. Іванюк І. Оцінювання цифрової компетентності вчителів. Норвезький досвід. *Школа*. 2018. № 9. С. 48-53.
10. Іванюк І. Цифрова компетентність. Як оцінюють директорів і вчителів у Норвегії. *Сучасна школа України*. 2018. № 10. С. 45-55.
11. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254/96-Text>. (дата звернення: 15.12.2022).
12. Кудлай В., Цифрова грамотність особистості в контексті розвитку інформаційного суспільства. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: філософія, культурологія, соціологія*. Вип. 10, 2015, С.97-104.
13. Максименко Ю. Концептуальна модель інформаційної компетентності особистості. *Психологія і суспільство*. 2020. № 3. С. 82-103.
14. Матюшко П.Інтерактивна і цифрова педагогіка для нового покоління. URL: <http://liftzvar.com.ua/uk/content/interaktyvna-i-cyfrova-pedagogika-dlya-novogo-rokolinnya>. (дата звернення: 15.12.2022).
15. Національний інститут стратегічних досліджень (2014, Вересень). Аналітична записка «Питання розвитку цифрової культури українського соціуму». URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1631/>. (дата звернення: 15.12.2022).
16. Нова українська школа: концептуальні засади реформування загальної школи. URL: <http://mon.gov.ua/02016/08/17/mon.pdf>. (дата звернення: 13.12.2022).

17. Овчарук О. Інформаційно-комунікаційна компетентність як предмет обговорення: міжнародні підходи у формування інформаційно-комунікаційних компетентностей у контексті євроінтеграційних процесів створення інформаційного освітнього простору. Київ, Україна: Атіка, 2014. С.7–16.

18. Пивовар Н. Дистанційне навчання як новий вид сучасного навчання. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Методика навчання природничих дисциплін у вищій та середній школі» (XX КАРИШИНСЬКІ ЧИТАННЯ)* (м. Полтава, 29-30 травня 2013 р.) / За заг. ред. проф. М.В. Гриньової. Полтава, 2013. С.178–179.

19. Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти, затверджене наказом МОН від 08 вересня 2020 №1115. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text> (дата звернення: 12.12.2022).

20. Про затвердження тимчасових рекомендацій щодо організації протиепідемічних заходів в гуртожитках в період карантину в зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): постанова Головного санітарного лікаря України від 04.08.2020 року №48. URL: <https://moz.gov.ua/2048.pdf>. (дата звернення: 15.12.2020).

21. Про затвердження протиепідемічних заходів у закладах освіти на період карантину у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): постанова Головного санітарного лікаря України від 22.08.2020 року №50. URL: <https://moz.gov.ua/uploads/ckeditor2050.pdf>. (дата звернення: 15.12.2020).

22. Про вищу освіту: Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18?find=1&text=w1_1. (дата звернення: 15.12.2022).

23. Про захист населення від інфекційних хвороб: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text>. (дата звернення: 11.12.2020).

24. Про освіту: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. (дата звернення: 15.12.2022).

25. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні URL: Указ Президента України <https://www.president.gov.ua/documents/582023-45757>

26. Про правовий режим воєнного стану URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

27. Про повну загальну середню освіту: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>. (дата звернення: 10.12.2020).

28. Прохорова М. Поняття цифрової компетентності вчителя іноземної мови у світовому освітньому просторі. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Педагогічні науки, Вип. 4, 2015. С.113–116, 2015. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDUP_2015_4_24. (дата звернення: 15.12.2022).

29. Процай Л. П. Цифрове громадянство як педагогічна проблема. *Проектування позитивного життєвого простору особистості*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (Полтава, 18-19 квіт. 2019 р.) / упоряд. О. І. Березан; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Полтава, 2019. С. 52–53.

30. Радзівська О., Інформаційна грамотність та цифрова нерівність: забезпечення дитини в сучасному інформаційному просторі, *Інформація і право*. № 1 (20). 2017. С. 92-103. URL: <http://ippi.org.ua/radzi%D1%94vska-og-informatsiina-gramotnist-ta-tsifrova-nerivnist-ubezpechennya-ditini-v-suchasnomu-infor>. (дата звернення: 15.12.2022).

31. Ребрина В. Цифрова культура педагога. Навчальна програма, Хмельницький, Україна, 2014. URL: <http://dn.hoippo.km.ua/ckp/index.html>. (дата звернення: 15.12.2020).
32. Серік О. В. Мас-медіа як засіб формування інформаційно-цифрової компетентності. *Біологія*. 2020. № 13-15. С. 4-9.
33. Соколова Н. Цифровая культура или культура в цифровую эпоху? URL: [http://culturalresearch.ru/files/open_issues/03_2012/IJCR_03\(8\)_2012_SokolovaN.pdf](http://culturalresearch.ru/files/open_issues/03_2012/IJCR_03(8)_2012_SokolovaN.pdf). (дата звернення: 15.12.2020).
34. Струтинська І. Цифрова трансформація як імператив інноваційного розвитку бізнес-структур: автореф. дис. ... доктора екон. наук. Запоріжжя, 2020. URL: http://phd.znu.edu.ua/page//PhD/Strutynska_aref-1-.pdf. (дата звернення: 15.12.2022).
35. Тітова Н. Інформаційно-цифрова компетентність: формування та розвиток в учасників освітнього процесу. *Директор школи*. 2018. № 9/10. С. 45-86.
36. Цифрова агенда України - 2020 (Цифровий порядок денний – 2022). Концептуальні засади. Першочергові сфери, ініціативи, проекти «цифровізації» України до 2020 року, 2016. URL: <https://uccr.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>. (дата звернення: 15.12.2022).
37. Цифрова грамотність – необхідна вимога сьогодення // URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/cifrova-gramotnist-neodminna-vimoga-sogodennya/>. (дата звернення: 17.12.2020).
38. Черних О. Діти в цифрову еру : ключові компетентності. *Школа*. 2017. № 5. С. 18–21.

*Ірина БАБЕНКО
Марія ТКАЧЕНКО*

ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ СПРИЯТЛИВОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ МАГІСТРАТУРИ

В умовах стратегічного розвитку вітчизняної системи освіти, у тому числі її вищої ланки, проблема толерантності як професійної якості педагогічних кадрів особливо актуалізується. Так, О. Сухомлинська наголошує, що місія сучасної освіти полягає в передачі культурних цінностей; підготовці молоді до інтеграції в суспільство; нівелюванні, зменшенні соціальної нерівності. Особливої значущості в цьому контексті, на її думку, набувають: міжособистісна комунікація, діалог, створення толерантного комунікативного сприятливого освітнього середовища [42, с. 2]. У зв'язку з цим перед педагогічною наукою постає комплекс проблем, серед яких особливої ваги набуває питання оновлення підготовки магістрів, зокрема виховання у майбутніх викладачів толерантності.

Слово «magister» – латинського походження і означає «наставник», «учитель», «керівник», «майстер своєї справи», спеціаліст у певній сфері діяльності [9]. У Стародавньому Римі слово «магістр» означало важливу посадову особу; у Візантії – вищий титул службової знаті; в добу Середньовіччя звання «магістра» мали голови духовно-лицарського католицького ордену, старшини різного роду колегій та вчителі «сімох вільних мистецтв», а згодом це поняття стало використовуватися як позначення ученого ступеня (нижче докторського) на філософських факультетах західноєвропейських університетів.

На думку дослідників С. Вітвицької та В. Яблонського становлення магістратури пов'язане з появою в Європі університетів (XII–XIII століття), де зміст підготовки мав гуманітарну спрямованість і орієнтованість на інтелектуальний розвиток магістранта. Організація діяльності цих закладів мала таку структуру, за якої «школярі були учнями, бакалаври – підмайстрами, а магістри «семи вільних мистецтв» і доктори «трьох наук» – майстрами» [28, с. 16].

На території України, що тривалий час була частиною Російської імперії, вперше ступінь магістра був уведений у 1803 р. імператором Олександром I у всіх університетах, за виключенням медичних факультетів. Його присуджували особам, що закінчили повний університетський курс, витримали усні випробування у певній галузі науки і публічно захистили дисертацію відповідно до наукової

спрямованості університетських кафедр. Ступінь магістра мав високий науковий статус і надавав фахівцю право викладати, а також завідувати кафедрою. Із прийняттям у 1819 році першого «Положення про введення в учені ступені» було встановлено наступну ієрархію ступенів: дійсний студент – кандидат – магістр – доктор, що діяла до 1884 року, коли ступінь кандидата було вилучено. Здобувач отримував учений ступінь магістра у випадку, якщо мав ступінь кандидата, володів різними формами емпіричного й теоретичного пізнання прикладної науки, способами застосування набутих знань у теорії й практиці, був здатний логічно подати інформацію іншим [5, с. 250].

До 1917 року кількість напрямів магістрату зростала по мірі розвитку наукових галузей і, відповідно, збільшення кількості кафедр вищих навчальних закладів (1819 рік – 14; 1844 рік – 22; 1864 рік – 39) [8, с. 75].

Удруге учений ступінь магістра було впроваджено вже в історії сучасної, незалежної України. Відповідно до редакції Закону України «Про освіту» (1996 рік) ступінь магістра було запроваджено поряд зі ступенем спеціаліста, при цьому вони були схарактеризовані як тотожні в системі вищої освіти.

У 1998 році Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту)» новий освітньо-кваліфікаційний рівень магістра було закріплено для осіб, які на основі кваліфікації бакалавра або спеціаліста здобули «поглиблені спеціальні уміння та знання інноваційного характеру, мають певний досвід їх застосування та продукування нових знань для вирішення проблемних професійних завдань у певній галузі народного господарства» [34].

На законодавчому рівні кваліфікаційна характеристика ступеня магістра була несуттєво видозмінена 2003 р. Так, у законі «Про вищу освіту» (ст. 8, п. 4) наголошується, що магістр – це «освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для виконання професійних завдань та обов'язків (робіт) інноваційного характеру певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді економічної діяльності» [16].

Відповідно до нової редакції Закону України «Про освіту» (2014), магістр розглядається як академічний ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти та присуджується в результаті успішного засвоєння відповідної освітньої програми на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра або спеціаліста, обсяг якої залежить від програми навчання: освітньо-професійної або освітньо-наукової. Так, обсяг освітньо-професійної програми підготовки магістра становить 90–

120 кредитів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (далі – ЄКТС), а обсяг освітньо-наукової – 120 кредитів ЄКТС [15; 35]. У класичних університетах навчання в магістратурі триває один рік. У зв'язку з інтеграцією України до Європейського освітнього простору ці терміни збільшено до 1,5–2 років навчання. Така освітня практика є традиційною і для багатьох зарубіжних країн. Зокрема, в словнику іноземних слів зазначається, що магістр – це другий академічний ступінь, який у США, Великобританії та інших країнах з англо-американською системою освіти надається особам, що закінчили університет або інший вищий навчальний заклад і на снові ступеня бакалавра прослухали додатковий курс протягом 1-2 років, а також склали спеціальний іспит та публічно захистили магістерську дисертацію [2].

У нашій державі підготовка магістрів здійснюється за напрямками та спеціальностями, що затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 року № 787 (оновлено 19.11.2014 р.) і відповідають освітньо-професійним програмам, освітньо-кваліфікаційним характеристикам, навчальним планам, програмам навчальних дисциплін та іншим нормативно-правовим документам у галузі вищої освіти [34; 35].

Згідно з вітчизняним законодавством, магістратура забезпечує цілеспрямованість процесу підвищення кваліфікації фахівця і є ланкою між навчанням у вузі та аспірантурою [36, с.117].

У науковій літературі осіб, які здобувають магістерський ступінь, називають «магістрами». Але варто зазначити, що магістр – це особа, яка закінчила навчання в магістратурі, виконала та захистила магістерську роботу. Тож, згідно з тлумачним словником української мови, студентів, які навчаються в магістратурі, необхідно називати «магістрантами» [29, с. 545].

Отже, аналіз теоретичних джерел та законодавчо-нормативних актів дозволяє стверджувати, що в сучасній системі вищої освіти України диплом магістра засвідчує здобуття фахівцем повної вищої освіти і є її найвищим освітньо-кваліфікаційним рівнем.

За умови виконання вимог стандарту вищої освіти щодо підготовки педагогів, освітньо-кваліфікаційний рівень «магістр» передбачає спроможність виконання студентами педагогічних функцій, що пов'язані з узагальненими об'єктами їхньої діяльності [7; 15;]. За словами В. Андрущенка, метою сучасних вищих закладів освіти, і зокрема педагогічних університетів, є підготовка фахівця – людини високої професійної культури, активної, творчої, небайдужої, спроможної виконати високу суспільну функцію організатора, управлінця виробничими процесами, вихователя колективу [1, с. 45–53].

Нам імпонує думка В. Лугового про те, що всі освітні явища мають головну системну якість бути способом цілеспрямованого, організовано-упорядкованого інформаційного окультурення індивідів [24, с. 11]. У

контексті нашого дослідження це означає, що мета, зміст, форми, методи та засоби організації навчальної діяльності тісно взаємодіють і виступають складовими навчально-виховного сприятливого середовища. Тож у цьому аспекті ми розглядатимемо магістратуру як сприятливе освітнє середовище, в якому суб'єкти навчально-виховного процесу здатні взаємодіяти для досягнення спільної мети.

Варто зазначити, що поняття «освітнє середовище» не має чіткого й однозначного визначення у психолого-педагогічній літературі. Як справедливо наголошують науковці, найчастіше визначення освітнього середовища дається через поняття освітнього простору, який безпосередньо оточує суб'єктів освітнього процесу й включає їх у себе. Зокрема, О. Керницький характеризує структуру освітнього простору вищого навчального закладу (далі – ВНЗ) як взаємодію таких основних компонентів: полікультурний, багатонаціональний колектив студентів і викладачів; кросскультурний характер педагогічного процесу; соціокультурне середовище освітньої установи. На думку науковця, особливістю освітнього простору, показником його дидактичної якості вважають те, що суб'єктом викладання в ньому є не окремий викладач, а педагогічний колектив, що цементує єдиною метою професорсько-викладацький та адміністративно-управлінський склад, допоміжний персонал [19].

С. Загіра під освітнім середовищем розуміє простір культури, стосунків, взаємодії його суб'єктів (студентів, викладачів, аспірантів та інші), що інтегрують в собі комплекс чинників, включаючись в які студенти можуть вибирати міру і способи їх реалізації з урахуванням власних можливостей, інтересів, підготовленості для вибудовування індивідуальної траєкторії суб'єктно-професійного становлення, а також сформованих і відтворюваних у навчально-професійному співтоваристві цінностей, норм і традицій [14, с.106].

Таким чином, під освітнім середовищем ВНЗ розуміється сукупність взаємопов'язаних структурних компонентів, спрямованих на досягнення єдиної освітньої мети – формування особистості в цілісному педагогічному процесі.

У цьому аспекті, на нашу думку, цілком правомірно щодо діяльності вищих навчальних закладів сучасні дослідники Ю. Побережна та Л. Караван виокремлюють такі характеристики: «науково-педагогічне середовище», «культурне середовище», «інформаційно-освітнє середовище» тощо. Урахування означеного положення дає нам підстави розглядати освітнє середовище магістратури як *цілеспрямовано організовану, керовану, багатofункціональну, відкриту педагогічну систему, в межах якої майбутній викладач вибудовує індивідуальну траєкторію суб'єктно-професійного становлення, усвідомлює себе як особистісно та соціально (в тому числі професійно) розвинену цілісність.*

Студіювання науково-методичних джерел переконує, що освітнє середовище магістратури здійснює соціалізуючий, виховний і освітній вплив на розвиток студентів, тобто сприяє їхньому оволодінню соціальним, професійним, особистісним досвідом толерантної поведінки за таких умов:

- кожен студент, залучений до освітнього процесу, різних форм життєдіяльності у закладах вищої освіти, займає активну, суб'єктну позицію;

- викладач виконує функції організатора навчально-пізнавальної та інших видів діяльності студентів, педагогічної взаємодії з ними та їхньої міжособистісної взаємодії, різноманітних професійних практичних ситуацій, регулює ці процеси, підтримує позитивні почуття студентів, пропонує їм вибір методики для розв'язання значущих завдань;

- учасники процесу мають рівноправні можливості для вияву власної активності, ініціативи, участі у різноманітних видах діяльності, усвідомлення власної значущості та самоцінності;

- навчально-пізнавальна діяльність організовується як процес індивідуального міркування, мисленнєвої діяльності студентів, самостійного творення знань, пошуку власного розуміння професійних проблем та явищ реального життя;

- у процесі навчання студенти аналізують, досліджують соціально значущі й особистісно актуальні проблеми, виконують нетипові практичні завдання, здійснюють пошук нестандартних, невідомих рішень;

- студенти у взаємодії з викладачем планують і виконують різноманітні види наукової, професійної, громадської діяльності, що відповідає особистим інтересам та є соціально значущою;

- будь-яка діяльність у вищому навчальному закладі виконується як постійний самостійний вибір студентами необхідної інформації, розв'язків проблеми, засобів і способів виконання завдань;

- у навчальному процесі застосовуються різноманітні форми міжособистісної взаємодії студентів, у ході якої вони виконують різні внутрішньогрупові ролі, розвивають міжособистісні контакти, виробляють індивідуальний стиль мислення й власне розуміння проблеми, приймають спільні рішення;

- процес будь-якої діяльності студентів, їхньої міжособистісної взаємодії, спілкування з викладачем регулюється шляхом налагодження зворотного зв'язку як обміну інформацією про отримані результати, очікування, реальні успіхи, досягнення, невдачі, власні враження й емоції, висновки на майбутнє [38, с. 6–7].

Відтак, на наш погляд, освітнє середовище магістратури передбачає включення студентів у безліч взаємозв'язків на різних рівнях: «від окремої особистості, студентської групи, навчального курсу, факультету,

ВНЗ в цілому, а також регіону, держави, що впливають на освітній процес» [4, с. 70]. Отже, освітнє середовище магістратури визначає включення майбутнього викладача у взаємодію з нескінченною кількістю «інших», «інакших» людей, груп, поглядів, переконань тощо.

Ця взаємодія, як стверджує О. Керницький, проявляється у формі ситуацій та подій, що виникають у сферах ділових і міжособистісних контактів, творчих структур, науково-педагогічних шкіл, предметно-просторового й інформаційного оточення і є інтегруючим початком індивідуально-професійного становлення майбутніх фахівців [19].

У контексті нашого дослідження заслуговує також на увагу думка вітчизняної дослідниці Д. Черенцикової про те, що метою сучасної професійної освіти є не лише підготовка фахівця, але й спонукання студентів за допомогою особистості викладача як інструмента педагогічної діяльності до отримання знань, до навчання, до ціннісного та духовного становлення [47, с. 405–414].

На думку С. Омельченко, в умовах розвитку демократичного суспільства важливим також стає формування у майбутніх викладачів вищої школи принципів і норм, які є запорукою взаєморозуміння між людьми, ефективної взаємодії, злагоди, згуртування та консолідації суспільства. Коректність і толерантність не лише запобігають соціальним конфліктам – вони сприяють гармонійності міжособистісних стосунків, пошуку діалогу з релігійних, національних, мовних, статусних питань [30, с. 82].

У цьому розумінні толерантність розглядається нами як така, що не притаманна людині від народження. Більше того, оскільки толерантність – явище соціальне, вона не може виникнути поза цілеспрямованим і спеціально організованим процесом соціалізації особистості, передачі їй культурно-історичного досвіду, формування індивідуальних та суспільних якостей – того, що утворює зміст сучасної освіти. Тобто, толерантність майбутнього викладача розуміється як певна особистісно-професійна позиція, що узагальнено виражається у розумінні та визнанні індивідуальності інших на засадах взаємоповаги та рівності і може бути вихована в навчально-виховному процесі на основі педагогічної взаємодії.

Із таких позицій толерантне освітнє середовище магістратури розглядається як система педагогічних впливів, що забезпечує атмосферу ненасильства, безпечної суб'єкт-суб'єктної взаємодії, демократичний стиль педагогічного управління, психолого-педагогічну підтримку та врахування позитивного досвіду студентів на основі довіри, поваги, терпіння, доброзичливого ставлення, а також сприяє ефективності та успішності навчання і виховання толерантної особистості [31, с. 9].

В умовах реформування вищої освіти України, як вказує В. Жигір, функції та ролі, що виконуються викладачами магістратури, повинні

розширитись і розглядатись за двома основними напрямками – навчання та освічення. Функцію навчання викладач виконує шляхом надання знань, умінь і практичних навичок виступаючи в ролі лектора, організатора, експерта. Функцію освіти (розвитку здібностей, свідомості, якостей особистості) викладач виконує шляхом передачі найсучасніших знань та інформації, а також шляхом спрямування магістрантів до їхнього усвідомлення, перш за все того, чому вони навчаються, де в подальшому вони реалізовуватимуть свої компетентності [13]. Тобто, науковець розглядає процес виховання більш широко – як процес освіти особистості.

Виховання є процесом, який всебічно досліджується педагогами В. Колісник та Н. Рой різних рівнів і постійно приваблює науковців своєю глибиною, оскільки воно є категорією, яка має різнобічні трактування.

В. Ортинський розглядає виховання як процес цілеспрямованого систематичного формування особистості, зумовленого законами суспільного розвитку, дією об'єктивних і суб'єктивних чинників [32, с. 322].

У свою чергу, З. Курлянд визначає виховання у кількох значеннях: у широкому – як цілеспрямовану, організовану систему впливів на людей в інтересах формування в них певних світоглядних позицій, моральних ідеалів, норм і відносин, естетичного сприйняття, високих прагнень, а також потреби в систематичній праці; у вузькому – як спеціальну педагогічну взаємодію чи практичну діяльність щодо певного аспекту виховання (морального, правового, екологічного, професійного, громадянського та інші), що містить процес і результат [33, с. 36].

Аналізуючи термін «виховання», не можемо не погодитися з думкою О. Кожедуб про те, що виховання – це відкрита соціальна система, яка взаємодіє з іншими соціальними системами і складається з таких елементів: люди; об'єкти і суб'єкти виховання; соціальні інститути виховання; культура та «окультурене» середовище [21, с. 6].

Таким чином, у широкому педагогічному значенні виховання окреслюється як спеціально організований, цілеспрямований і систематичний вплив педагогів та освітнього середовища на особистість з метою її всебічного розвитку та творчої самореалізації. У вузькому педагогічному сенсі означена педагогічна категорія характеризується як процес педагогічної взаємодії та спілкування, спрямований на розв'язання виховних завдань щодо формування, розвитку і становлення особистості вихованця. Відтак, головною метою виховання у вищому навчальному закладі повинно бути створення сприятливих умов для професійного, особистісного-творчого, культурного саморозвитку і самовиховання, допомога у становленні конкурентоспроможного фахівця шляхом організації виховного середовища.

Процес виховання, і зокрема, толерантності, у ВНЗ має певні особливості, що пояснюється особливостями розвитку студентів – соціальної категорії, специфічної спільноти людей, організовано об'єднаних інститутом вищої освіти.

Як окрема вікова та соціально-психологічна категорія студентство виділено в науці відносно недавно (60-ті роки ХХ століття). Вікова категорія, студентство співвідноситься з етапами розвитку дорослої людини, є «перехідною фазою від дозрівання до зрілості» і визначається як пізня юність – рання дорослість (18–25 років) [37, с. 10].

Психологи узагальнили характерні показники студентського віку, що відрізняють його від інших соціальних груп високим освітнім цензом, найвищим рівнем пізнавальної мотивації та соціальної активності, самосвідомості (відкриття власного «Я», усвідомлення індивідуальності тощо) і самоповаги; прагненням до професійного самовизначення, інтелектуальною зрілістю (пік розвитку мислення, пам'яті, уваги тощо), завершенням становлення характеру та ціннісних орієнтацій, виробленням відносно стійких поведінкових стратегій. Як вказує С. Вітвицька, саме в цьому віці складається світогляд, етичні та естетичні погляди на основі синтезу багатьох знань, життєвого досвіду, самостійного розуміння і практичних дій [5, с. 113].

Н. Рой справедливо наголошує, що у вищому навчальному закладі виховний вплив педагога на вихованця помітно слабшає, але посилюється логіка мислення студентів, досягає високого рівня розвиток їхніх пізнавальних здібностей, усвідомлення значення цілеспрямованого застосування своїх сил у відповідності до нахилів і здібностей для розв'язання конкретних завдань [39].

Водночас, не можемо не погодитися з думкою Ю. Ірхіної про те, що магістранти належать до категорії дорослих осіб: адже за віком, соціальним статусом і наявною освітою вони несуть повну і свідому відповідальність за свою позицію, свій вибір і свої власні вчинки у будь-якій сфері життєдіяльності, у тому числі й у навчанні. Крім того, наголошує дослідниця, як і дорослі люди, магістранти вже мають певний життєвий, соціальний, професійний досвід, що є важливим джерелом для їхнього свідомого навчання, критичного осмислення того, що їм пропонується для опанування в процесі навчання і виховання, з позиції особистої і професійної значущості [17, с. 107].

Узагальнення психолого-педагогічної літератури з проблем психологічних особливостей розвитку особистості студентів магістратури дає підстави стверджувати, що саме цей період є найсприятливішим для формування особистісно-професійних якостей, і саме в цей час необхідно приділяти вихованню толерантності особливе значення, оскільки майбутні викладачі на завершальному етапі вузівської підготовки характеризуються виникненням значимих особистісних новоутворень,

формуванням самоідентичності та самоздійснення в особистісному та професійному вимірах, ставлення до себе, свого місця в світі, до світу в цілому та інших людей зокрема.

Означена проблема актуалізується у зв'язку з посиленням тенденцій прояву інтолерантних відносин у молодіжному середовищі, соціальної та особистісної стереотипності, конформізму і закритості референтних груп, агресивності, невмінням і небажанням сприймати інаковість (у поведінці, поглядах тощо) інших людей. Значній частини студентів бракує тактовності й доброзичливості щодо інших членів студентської групи та викладачів, відсутнє розуміння необхідності йти на компроміс. Цим ще раз підкреслюється важливе завдання сучасної вищої школи і магістратури як найвищої її ланки – розвиток особистості майбутнього викладача, носія гуманістичних поглядів у середовищі особистісного становлення молоді людини, ідеї толерантності в стосунках.

Вітчизняні науковці О. Столяренко та Л. Магас характеризують виховання толерантності як цілеспрямований процес формування позитивного (подолання негативного) досвіду толерантності, тобто створення простору для безпосередньої або опосередкованої взаємодії з іншими у поглядах або поведінці людьми, їхніми спільнотами. У зв'язку з цим, на думку дослідників, освітня стратегія повинна забезпечувати створення освітнього середовища, що сприяє вихованню толерантних переконань, поглядів і навичок толерантної поведінки у навчальному закладі, у майбутній професійній діяльності за участю всіх зацікавлених осіб (освітян, політиків, засобів масової інформації та суспільства в цілому) [41].

Отже, виховання толерантності розглядається як цілеспрямований процес перетворення світогляду і поведінки майбутнього викладача в ході змістової взаємодії з навколишнім світом та оточуючими людьми на засадах партнерства, взаємоповаги та співпраці.

Говорячи про виховання толерантності майбутніх викладачів, наголосимо, що, по-перше, толерантність в освітньому процесі не стільки формується, скільки розвивається як прояв свідомого, осмисленого і відповідального вибору людини, її власної позиції та активності.

Отже, толерантність як особистісно-професійну якість необхідно виховувати у майбутніх викладачів задля того, щоб вони мали можливість успішно взаємодіяти з усіма учасниками освітнього процесу, ефективно вирішувати конфліктні ситуації, розуміти та сприймати почуття і вчинки інших людей, сприяти творчому становленню вихованців.

Теоретичні узагальнення проблеми дали нам підстави розглядати виховання толерантності студентів магістратури як *цілісний спеціально організований педагогічний процес формування педагогічної майстерності студентів магістратури як комплексу індивідуально-особистісних*

якостей, професійних знань, умінь і навичок, що забезпечують ефективність педагогічного впливу на особистість вихованця.

Виховання толерантності майбутнього викладача в умовах магістратури, що готує новий кадровий ресурс вишу, передбачає врахування особистісно орієнтованого, діяльнісного, компетентнісного культурологічного, аксіологічного, системного та інших підходів. Розглянемо їх.

В основі *особистісно орієнтованого* підходу, обґрунтованого в працях І. Беха та О. Сухомлинської, міститься положення про те, що кожна людина як особистість – це неповторна індивідуальність, самостійний суб'єкт діяльності, виховання та розвитку. Ми погоджуємося з думкою С. Вітвицької про те, що студент ніколи не розвивається у прямій залежності від педагогічного впливу на нього, а за своїми законами, властивими його психіці – особливостями сприймання, розуміння, запам'ятовування, становлення волі й характеру, загальних та специфічних здібностей [5, с. 109]. Отже, на наше переконання, використання особистісно орієнтованого підходу створює умови для реалізації ключового завдання сучасної освіти – розвитку, виховання і навчання особистості, становлення людини як неповторної індивідуальності з притаманними їй високою духовністю, високою емпатійністю, емоційною врівноваженістю, прагненням до самовдосконалення.

Оскільки формування особистості відбувається в діяльності, неможливо розглядати виховання особистості без урахування *діяльнісного підходу*. Його сутність у тому, що діяльність як форма активності людини одночасно детермінує і регулює формування й розвиток характерологічних і психічних якостей та процесів в особистісному вимірі. Відповідно до цього, навчально-виховну діяльність, до якої залучені студенти магістратури, ми розглядаємо як базис їхнього особистісного становлення, засіб і умову професійної підготовки. На нашу думку, виховання толерантності майбутнього викладача вищого навчального закладу має будуватися на основі урахування провідного виду діяльності студентів-магістрантів та змісту професійної освіти відповідно до галузевих стандартів. У контексті нашого дослідження він означає включення студентів у такі види діяльності, які, з одного боку, ілюструватимуть їм певні зразки толерантності у загальних та часткових проявах, а з іншого – сприятимуть виробленню у майбутніх викладачів умінь та навичок побудови ефективної толерантної педагогічної взаємодії у подальшій професійній діяльності. Становлення толерантної особистості майбутнього викладача вищої школи можливе шляхом вироблення в процесі освіти навичок продуктивної взаємодії, соціально-психічної стійкості, соціальної чутливості; завдяки розвитку адекватної самооцінки, почуття власної

гідності й поваги до досягнень інших, відпрацьовуванню способів успішної комунікації. Саме в такий спосіб магістри під час навчання у вищому навчальному закладі виступають «у позиції суб'єкта пізнання, спілкування, праці, відносин і своєї творчості, розвитку» [22].

У свою чергу, такий стан речей вимагає урахування *полісуб'єктного (діалогічного) підходу*, який ґрунтується на переконанні, що сутність людини значно багатша, більш різноманітна і складна, ніж її діяльність. Полісуб'єктний підхід базується на вірі в позитивний потенціал людини, у її необмежені можливості постійного розвитку й самовдосконалення. Важливо те, що активність людини, її потреби у самовдосконаленні розглядають не ізольовано від соціальної групи – вони розвиваються лише в умовах взаємин з іншими людьми, сформованих за принципом діалогу [32, с. 37].

Не менш важливим у процесі виховання толерантності студентів магістратури є *компетентнісний підхід*, які досліджували О. Овчарук, та О. Савченко. У контексті нашої роботи цікавими є матеріали, узагальнені вітчизняним науковцем В. Луначеком, щодо розвитку компетентності студентів вищих навчальних закладів. Автор дійшов висновку, що результатом професійної підготовки студентів (слухачів) в умовах ВНЗ є формування компетентності щодо майбутньої професійної діяльності (відповідних знань, розумінь, умінь, цінностей, особистих якостей), які набула та здатна продемонструвати особа після завершення навчання в межах певної спеціальності [25, с. 159–160].

Ми погоджуємося з думкою Л. Кайдалової зі співавторами про те, що професійна компетентність майбутнього викладача є підвалиною його педагогічної майстерності. У її змісті дослідник виокремлює базові професійні знання (з педагогіки, психології, методики навчання і виховання, змісту навчального предмета та індивідуальних особливостей студента); уміння – спілкуватися, дохідливо викладати навчальний матеріал, вести полеміку, керувати дискусією, зацікавлювати і підтримувати увагу, навички усного мовлення, вміння контролювати власні емоції, настрої та відповідно їх виражати за допомогою вербальних і невербальних засобів педагогічного спілкування і взаємодії, а також сформованість таких особистісних якостей, як висока моральність, широкий кругозір та ерудиція, духовна культура, оптимізм, емоційна стійкість, витримка, наполегливість, співчуття, терплячість і доброзичливість [18, с. 9].

Автор «Українського педагогічного словника» С. Гончаренко характеризує педагогічну майстерність як високий рівень педагогічної діяльності, критеріями якої виступають такі ознаки: гуманність, науковість, педагогічна доцільність, оптимальний характер, результативність, демократичність, творчість (оригінальність), і яка ґрунтується на високому фаховому рівні педагога, його загальній

культури та педагогічному досвіді. Необхідними умовами педагогічної майстерності, на думку вченого, є гуманістична позиція педагога й професійно значимі особистісні риси і якості [9, с. 251].

Представниками Полтавської наукової школи були І. Зязюн, Н. Тарасевич, Л. Крамущенко та інші. Вони розглядали педагогічну майстерність не лише як інтегративна якість учителя, що забезпечує високий рівень самоорганізації його професійної діяльності, але і як базова умова забезпечення максимально можливого в конкретних умовах педагогічної взаємодії результату вирішення професійних завдань.

У цьому зв'язку також важливим є *аксіологічний підхід* у вихованні толерантності студентів-магістрантів. Базовим поняттям аксіології є поняття цінностей особистості та її ціннісної спрямованості.

Так, Ю. Тодорцева наголошує, що аксіологічна складова толерантності викладача пов'язана з ціннісними установками і виявляється через систему принципів організації педагогічного процесу, серед яких домінують такі: пріоритет гуманістичних цінностей; ідея духовної свободи людини; визнання самотності і унікальності кожної людини; віра в невичерпні можливості і здібності особистості; повага до людської гідності; відкритість до сприйняття людських цінностей; орієнтація на діалектичний зв'язок розвитку і саморозвитку особистості; соціальна відповідальність за свої вчинки; подолання стереотипів, упереджень, агресії [44, с. 6].

На думку В. Федорчука, гуманістична спрямованість педагога містить такі компоненти, як: ідеали, інтереси, ціннісні орієнтації особистості. Тому гуманний педагог, насамперед, людяний у своєму ставленні і діях до інших людей, зорієнтований на іншу людину, доброзичливий у ставленні до інших, урахує потреби вихованців, обирає доцільні засоби впливу та взаємодії. Крім того, його характеризує гідне самоствердження власної педагогічної позиції як кваліфікованого, вимогливого, гуманного вчителя, тобто утвердження ним вищих духовних цінностей, моральних норм поведінки. У сукупності всі означені показники гуманістичної спрямованості педагога характеризують його педагогічну майстерність [45, с. 12]. Відповідно до засадничих принципів аксіологічного підходу, на нашу думку, виховання толерантної поведінки у майбутніх викладачів має базуватися на таких положеннях: сприйняття іншої людини такою, як вона є; повага до особистості студента як до найвищої цінності.

Таким чином, виховання толерантності майбутніх викладачів на засадах аксіологічного підходу передбачає формування у студентів системи особистісно-професійних цінностей і переконань щодо професійної діяльності, а також гуманістичне спрямування такої діяльності в умовах навчально-виховного процесу, що є запорукою становлення педагогічної майстерності майбутнього викладача.

Не менш важливим для нашого дослідження є *культурологічний підхід* до виховання толерантності студентів магістратури, в основі якого – уявлення про культуру як соціально-педагогічне явище.

Ми погоджуємося з думкою Г. Чередніченко про те, що культурологічний підхід до дослідження педагогічних проблем здійснюється в контексті загальнофілософського розуміння культури, яка розглядається як механізм, що регламентує і регулює поведінку та діяльність людини, а сама людина є її носієм і ретранслятором. Тобто, культура виступає специфічно людським способом буття, котрий визначає весь спектр практичної та духовної активності людини, її можливої взаємодії з навколишнім світом і собою та активного перетворення цих структур [46].

Таким чином, толерантна культура майбутнього викладача багатоаспектна, і будувати освітній простір необхідно з урахуванням, щонайменше, трьох складових: готовності адміністрації освітньої установи сприяти викладачам у впровадженні в культуру ВНЗ педагогіки толерантності; толерантності викладачів – як зовнішньої, так і внутрішньої (загальний рівень толерантності, етнічна і соціальна толерантність, а також комунікативна толерантність як відсутність нетерпимості в спілкуванні з іншими людьми); сприйняття студентами освітнього середовища як толерантного, усвідомлення цієї його якості як очевидної та значущої.

Отже, процес виховання та розвитку особистості як елемента цілісної педагогічної системи розглядається вченими не просто як процес перетворення внутрішнього світу вихованця, а, насамперед, як залучення студентів до світу культури, діалогу культур. Це твердження, на нашу думку, є правомірним і щодо освіти студентів-магістрантів вищого педагогічного навчального закладу. Відтак, виховання толерантності майбутніх викладачів у процесі їхнього навчання в магістратурі має бути культуротворчим і спрямовуватись на залучення студентів до культури (загальнолюдської, професійної, особистої тощо).

Означене положення розвиває вітчизняна дослідниця Ю. Ірхіна. Вона переконана, що від того, яким чином організоване буття магістрантів у навчальному процесі, які цінності й еталони якості професійно-педагогічної діяльності їм демонструються та закріплюються в їхньому досвіді, усвідомлюються і засвоюються як особистісно значущі, залежить якість їхньої майбутньої викладацької діяльності і особистісні риси, які вони будуть відтворювати у цій діяльності [17, с. 76].

Поряд із цим, В. Ляска наголошує, що опанування студентами системи вартості толерантності не обмежується лише процесом навчання у вищому навчальному закладі. Дослідниця переконана, що у студентів необхідно розвивати потребу участі в культурному та суспільному житті [26, с. 128]. Приймаючи таке твердження за основу, вважаємо за

необхідне організувати процес виховання толерантності майбутніх викладачів на засадах системного підходу.

Термін «система» набув широкого вжитку і використовується в усіх без виключення науках. Поняття системи підкреслює упорядкованість, цілісність об'єкта дослідження, наявність у ньому певних закономірностей [20, с. 11]. Системний підхід містить у собі принципово нову головну установку, спрямовану в своїй основі на виявлення конкретних механізмів цілісності об'єкта і, при нагоді, повної типології його зв'язків [23, с. 8]. Це дозволяє нам розглядати процес виховання толерантності майбутніх викладачів ВНЗ як педагогічну систему з взаємопов'язаними та взаємозумовленими складниками (мета, зміст, форми, методи, засоби).

На нашу думку, запропоновані підходи є найбільш дієвими для виховання толерантності студентів в умовах магістратури, оскільки вони створюють науково-методологічну основу подальшого усвідомлення сутності толерантності як інтегративної особистісно-професійної якості майбутніх викладачів та особливості її формування.

На переконання авторів сучасної «Енциклопедії освіти», головними принципами толерантності у вихованні є:

1) відкрите співробітництво – встановлення в освітньому закладі відносин взаєморозуміння і взаємної вимогливості між адміністрацією, педагогами і вихованцями;

2) екологія взаємовідносин – забезпечення сприятливого соціально-психологічного клімату в освітньому закладі як основи формування толерантного середовища;

3) формування почуття власної гідності, самоповаги, поваги до оточення незалежно від соціального стану людей, національності, раси, культури, релігії;

4) синергетизм, що забезпечує розвиток особистості, є його джерелом і рушійною силою;

5) творчість, що забезпечуватиме реалізацію варіативних підходів до становлення толерантних відносин і аналізу ситуації взаємодії [12, с. 912].

Узагальнення практичного досвіду з виховання толерантності майбутніх викладачів в умовах магістратури дозволили нам виокремити дві групи принципів виховання толерантності майбутніх викладачів, на які ми спиралися у роботі з магістрантами: загальнопедагогічні та спеціальні.

Комплекс загальнопедагогічних принципів упорядковано таким чином:

– *принцип гуманізації виховання*, що передбачає створення людиноцентричного, розвивального виховного простору вищого навчального закладу, побудованого на суб'єкт-суб'єктних відносинах,

прагненні наближення позицій, прийнятті самоцінності кожної особистості, незалежно від її переконань, зовнішності, поведінки тощо;

– *принцип демократизації* передбачає відкритість вищого навчального закладу, перехід до партнерської взаємодії всіх суб'єктів виховного процесу на засадах рівноправності, співробітництва, взаємоповаги, співтворчості, відкритості і варіативності;

– *принцип активності*, що поєднує педагогічне керівництво з ініціативністю, активністю майбутніх викладачів, сприяє розвитку у магістрантів навичок позитивної взаємодії, самостійності у всіх видах діяльності, утвердженню їхнього життєвого оптимізму;

– *принцип цілеспрямованості, системності і послідовності* в організації виховних впливів, органічної єдності змісту професійної підготовки майбутніх викладачів;

– *принцип культуровідповідності* у виховному процесі педагогічного ВНЗ сприяє соціокультурній ідентифікації особистості майбутнього викладача шляхом залучення його до мультикультурного освітнього середовища магістратури.

Відповідно, сукупність спеціальних принципів, що, на нашу думку, забезпечили ефективність розробленої методики виховання толерантності майбутніх викладачів, визначено таким чином:

– *принцип створення толерантного середовища*, що має на меті створення ефективних умов взаємодії учасників освітньо-виховного процесу на основі конструктивної міжособистісної взаємодії, довіри, емпатії, рефлексії та співпраці з метою збагачення індивідуального та професійного досвіду толерантної поведінки майбутніх викладачів;

– *принцип індивідуалізації*, що базується на врахуванні у процесі організації спільної педагогічної діяльності індивідуальних відмінностей та рівня розвитку здібностей, а отже – траєкторії розвитку кожного студента, опору на цінності, потреби і переконання, життєвий та професійний досвід магістрантів;

– *принцип рефлексивної позиції*, що передбачає орієнтованість на формування у майбутніх викладачів усвідомленої стійкої системи ставлень до педагогічної діяльності як значущої, що виявляється у відповідній поведінці та вчинках майбутнього викладача;

– *принцип адекватності*, що передбачає відповідність змісту, методів і засобів виховання рівню сформованості педагогічної позиції майбутнього викладача, реальним стосункам, що складаються між учасниками виховного процесу в межах освітнього середовища.

Ми переконані, що виховання толерантності майбутніх викладачів вищої школи – складний і тривалий процес, оскільки в умовах магістратури відбувається на кількох рівнях взаємин, основними з яких є:

1) викладач – студент, викладач – академгрупа; 2) студент – студент, студент – академгрупа. Розглянемо їх більш детально.

I. Взаємодія на рівні «викладач – студент», «викладач – академгрупа». Організатором освітнього середовища у вищій школі, зауважує Т. Равчина, є викладач, який забезпечує умови для суб'єктно-суб'єктної педагогічної взаємодії та міжособистісної взаємодії студентів, узгоджує це середовище з їхніми потребами, професійними інтересами, підтримує його розвиток, поступово залучаючи студентів до його вдосконалення або модифікації. Дослідниця переконана, що саме засобами освітнього середовища викладач виконує посередницьку функцію для узгодження суспільних вимог до підготовки фахівців із життєвими планами, потребами, бажаннями студентів; педагогічних впливів з їхніми внутрішніми особливостями, цінностями, мотивами навчально-пізнавальної діяльності; системи необхідних для фахівця професійних знань, умінь, навичок із первинним, а потім набутим професійним досвідом студентів; потреб, інтересів, цінностей, поглядів студентів, їхніх дій у процесі міжособистісної взаємодії [38, с. 8].

Діяльність викладача по становленню толерантної взаємодії між викладачем і студентом повинна здійснюватися як у навчально-виховному процесі, так і поза ним. Важливо побудувати стосунки зі студентами на основі співпраці, приймаючи кожного з них як значиму і цінну особистість. Уміння йти на компроміс, домовлятися, здатність без конфлікту переконати іншого в своїй правоті і водночас захистити його права, сприяти зближенню інтересів різних національних культур студентів – ось позиція толерантного викладача. Толерантність викладачів виявляється в їхній поведінці: у здатності спокійно розібратися в конфлікті між студентами, з розумінням ставитись до їхніх навчальних досягнень і зовнішнього вигляду, вчинків. І все це має знати і дотримуватися успішний викладач навчального закладу.

На думку Ю. Тодорцевої, характеристика толерантних стосунків між викладачем і студентом базується на таких складових: створення викладачем необхідних умов для самонавчання студентів; формування у студентів позитивного ставлення до навчання з орієнтацією на його полікультурну мотивацію; спрямування студентів на адекватне сприйняття оцінки. Кожна з них сприяє підвищенню ефективності навчально-виховного процесу, проведенню занять в атмосфері поваги, теплоти, людяності, комфортності та сприйняттю студента як суб'єкта навчання зі стійкими морально-духовними принципами [44, с. 56].

II. Взаємодія на рівні «студент – студент», «студент – академгрупа». Студентський вік характеризується вченими як період інтенсивного психічного, особистісного й інтелектуального розвитку. Зокрема, О. Грибок до основних досягнень цього віку відносить входження молодих людей у різні соціальні групи й засвоєння ними

нових ролей під час взаємодії, що може мати різноманітний характер: емоційно-позитивний (солідарність, послаблення напруження, схвалення) та емоційно-негативний (відхилення, напруження, антагонізм). На думку дослідника, у вищому навчальному закладі значна роль у соціалізації студента належить навчальній групі: спілкуючись між собою, студенти здобувають навички соціальної взаємодії, збільшують набір соціальних ролей, розширюють уявлення про власну особистість навіть за умови розходжень у моральних установках, нормах, цінностях, поведінці [10, с. 115]. Гетерогенність студентських груп, зауважує К. Терещенко, зумовлює необхідність прояву студентами різних типів соціальної толерантності (гендерна, вікова, релігійна, міжетнічна, міжкультурна толерантність тощо) [43, с. 18].

Організація навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі передбачає залучення студентів до взаємодії на різних рівнях: студент – студент, студент – викладач, студент – академгрупа, викладач – академгрупа. Відповідно, толерантне середовище магістратури створюється шляхом залучення студентів до спілкування з одногрупниками й однокурсниками, викладачами; відвідування лекцій і семінарських занять; проходження педагогічної практики, підготовки та написання доповідей, реферативних повідомлень, кваліфікаційних магістерських робіт, опрацювання додаткової літератури тощо.

Аналіз наукової літератури з означеної проблеми та власний практичний досвід дозволяють стверджувати, що виховання толерантності у студентів магістратури може здійснюватися засобами цілеспрямованого впливу на організацію навчально-виховного процесу за такими напрямками:

1) у навчальному процесі: а) при вивченні навчальних предметів (насамперед, нормативних дисциплін) шляхом розробки та впровадження тематичних блок-модулів у курсах суспільно-гуманітарних дисциплін, а саме: філософія, етика, історія України, культурологія, основи педагогічної майстерності, загальна педагогіка та історія педагогіки, правознавство, іноземна мова тощо. На нашу думку, така форма роботи сприятиме розвитку знань про толерантність, варіативність її проявів, правил толерантної поведінки на засадах співробітництва у загальнолюдському та професійному вимірах, свідомості, становленню в студентів індивідуального сприйняття світу у його багатовимірності; б) у впровадженні спеціальних курсів, які розширюють можливості розвитку толерантних якостей студентів, їхніх умінь та навичок толерантної взаємодії. Зокрема, до таких можна віднести як теоретичні курси з проблем толерантності, так і практико-орієнтовані тренінги, що спрямовані на вправлення студентів в організації ефективної взаємодії та спілкування, подоланні конфліктів, формуванні комунікативних умінь та навичок.

2) у процесі виховної роботи на основі використання таких методів та засобів, що сприяють формуванню толерантності в особистій системі ціннісних орієнтацій, інтеріоризують толерантність у регулятивний принцип професійної діяльності: бесіди, дискусії, лекції; прес-конференції, зустрічі з різними людьми; соціально-психологічні тренінги; ділові, ситуативно-рольові тощо ігри; освітнє проектування; анкетування, тестування з подальшим обговоренням результатів та розробкою рекомендацій для учасників; аналіз соціальних та проблемних педагогічних ситуацій із морально-етичним характером; благодійництво; тощо.

Актуальні способи виховання толерантності майбутніх викладачів бачаться нами в сукупності психолого-педагогічних прийомів, серед яких: психологічне перетворення «чужого» на «іншого»; звернення до світової історії – до тих її епізодів, які свідчать про страшні наслідки інтолерантності, людиноненависництва; вчасного звертання уваги навіть на найменші прояви нетерпимості; вивчення передового педагогічного досвіду; залучення позитивного прикладу значимих людей (видатних педагогів, батьків, викладачів тощо).

Як свідчить аналіз сучасної освітньої практики, практичні стратегії та механізми розвитку толерантної свідомості допоки не розроблені і не можуть бути універсальними. Зокрема, це стосується навчального процесу, для якого досі залишається не розв'язаним відзначена О. Гурою суперечність «між декларуванням ідеалів та принципів особистісно орієнтованої освітньої парадигми, що передбачає створення комфортних умов для всебічного гармонійного розвитку суб'єктів освітнього процесу, зокрема педагога, який успішно самореалізується як професіонал і особистість, та переважанням когнітивноорієнтованого підходу до визначення змісту, форм і методів його підготовки» [11, с. 3].

Тож доцільно звертати увагу, перш за все, на розвиток під час навчання і виховання навичок толерантної комунікації – основи побудови толерантного освітнього середовища. Для цього необхідно:

- включення в діяльність з побудови толерантного середовища всіх учасників освітнього процесу, включаючи адміністрацію, викладачів і студентів вищої школи;
- урахування індивідуальних і статевовікових особливостей студентів, що вимагає досить значної аналітичної, методичної діяльності викладача в процесі взаємодії з конкретною групою, але є незамінним;
- шанобливе ставлення до особистості всіх суб'єктів освітнього процесу;
- опора на позитивні якості студентів: позитивний соціальний досвід, розвинені (нехай навіть незначною мірою) конструктивні уміння взаємодії з людьми;

- єдність формування когнітивного, афективного і поведінкового аспектів толерантності;
- діалогізація освітнього простору і опора на співпрацю як провідний тип взаємодії.

Беручи за основу положення О. Матієнко про те, що виховання толерантності педагогічної точки зору – це цілеспрямована організація емоційно привабливого досвіду толерантності, тобто цілеспрямоване створення умов, що вимагають позитивної взаємодії з іншими людьми, незалежно від нашого ставлення до них [27, с. 15], визначимо педагогічні умови виховання толерантності майбутніх викладачів у процесі їхнього навчання в магістратурі.

Н. Волкова педагогічні умови розуміє як сукупність конкретних методів, що узгоджуються із завданнями і змістом виховного впливу і відповідають індивідуальним та віковим особливостям студентів, особливостям студентського колективу [6, с. 165].

На підставі наведених визначень під педагогічними умовами ми розумітимемо сукупність взаємозумовлених елементів освітнього середовища (факторів, відносин, методів тощо), які реалізуються в навчально-виховному процесі, спонукають викладачів і студентів до активізації власної діяльності з метою оптимізації професійного становлення й розвитку та дозволяють педагогові ефективно здійснювати виховну діяльність.

Нам імпонує точка зору вітчизняного дослідника О. Романовського, який виокремив основні педагогічні умови формування толерантності в умовах ВНЗ:

- розширення загального кругозору студентів та забезпечення високого рівня професійних знань, що дозволяють глибше розуміти психічні та поведінкові особливості людини;
- виховання студентів на засадах шанобливого та доброзичливого ставлення до особистості кожної людини, розвиток у них почуття відповідальності за свої дії; розвиток емпатійного розуміння іншої людини, що розкриває можливості для співчутливого ставлення до неї, а отже, стає основою толерантності;
- практичні вправи та ігри, що дозволяють відпрацьовувати уміння та навички професійного спілкування на засадах толерантного ставлення до співрозмовника;
- толерантне ставлення викладачів до своїх студентів, прийняття педагогами особистості своїх студентів такими, якими вони є, створення умов для відкритого діалогу, повага до їхніх думок, міркувань, переконань [40].

У контексті нашого дослідження також цікавою є точка зору Н. Бирко, яка спроектувала таку систему педагогічних умов формування толерантності студентів вищих педагогічних навчальних закладів:

1) урахування індивідуального рівня толерантності майбутніх педагогів як основи для професійної діяльності;

2) наповнення змісту виховної роботи у вищому навчальному закладі матеріалами щодо розвитку толерантності та складників толерантності;

3) трансформація змісту професійної підготовки майбутніх педагогів на засадах педагогіки толерантності [3, с. 53].

У свою чергу, Ю. Ірхіна, розробляючи проблему особливостей виховання толерантності магістрів, виокремила такі умови формування професійної толерантності майбутніх викладачів вищої школи:

– набуття студентами досвіду самовизначення відносно цілей, змісту і способів викладацької діяльності;

– створення фонду навичок полісуб'єктного і діалогічного спілкування у процесі навчання;

– рефлексія педагогічної діяльності [17, с. 84].

Студіювання наукових джерел надало нам підстави розглядати магістратуру як сприятливе освітнє середовище виховання толерантності суб'єктів навчально-виховного процесу. Виховання толерантності студентів ми розуміємо як цілісний спеціально організований педагогічний процес формування педагогічної майстерності студентів магістратури як комплексу індивідуально-особистісних якостей, професійних знань, умінь і навичок, що забезпечують ефективність педагогічного впливу на особистість вихованця.

Зміст виховання толерантності майбутніх викладачів полягає у формуванні в студентів цілісної системи професійно-педагогічних знань, умінь і навичок, розвиток індивідуальних професійно-педагогічних здібностей та властивостей особистості, що забезпечують гуманістичну спрямованість фахової діяльності, створення оптимальних соціально-психологічних умов для становлення майбутніх викладачів, їхнього інтелектуального розвитку, виховання кращих моральних якостей, духовного збагачення, завдяки сприятливому освітньому середовищі.

Аналіз практичного досвіду виховання толерантності майбутніх викладачів дозволив з'ясувати, що процес виховання толерантності в умовах магістратури має певні особливості. Зокрема, він передбачає створення сприятливої атмосфери суб'єкт-суб'єктної взаємодії, встановлення в освітньому закладі відносин взаєморозуміння і взаємної вимогливості на основі довіри, поваги, терпіння, доброзичливих стосунків між адміністрацією, педагогами і студентами; створення емоційно-позитивної атмосфери та психологічно комфортних умов для творчої самореалізації і пізнавальної діяльності студентів, добір ефективних методів і засобів, забезпечення педагогічних умов успішного професійного становлення майбутніх фахівців.

Список використаних джерел:

1. Андрущенко В. П. Проблема формування нового вчителя для об'єднаної Європи XXI століття / В. П. Андрущенко // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. робіт / Нац. техн. ун-т "ХПІ". – 2010. – Вип. 27, ч. 1. – С. 45–53.
2. Батечко Н. Г. Сучасні підходи до формування змісту підготовки майбутніх викладачів вищої школи в умовах магістратури [Електронний ресурс] / Н. Г. Батечко. – Режим доступу: <http://pftp.kubg.edu.ua/images/2013/04/3.pdf.pdf>
3. Бирко Н. М. Педагогічні умови формування толерантності майбутніх учителів початкової школи / Н. М. Бирко // Education and Pedagogical Sciences ("Освіта та педагогічна наука"). – Луганськ, 2014. – № 1 (162). – С. 51–56.
4. Велитченко Л. К. Суб'єкт і його атрибутивні категорії / Л. К. Велитченко // Наука і освіта. – 2008. – № 4–5. – С. 69–73.
5. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури / С. С. Вітвицька. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с.
6. Волкова Н. П. Педагогіка : посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н. П. Волкова. – К. : Академія, 2001. – 576 с.
7. Галузевий стандарт вищої освіти України за спеціальністю 8.000005 «Педагогіка вищої школи» специфічних категорій кваліфікації 231 «Викладач університетів та вищих навчальних закладів». – К. : Міністерство освіти і науки України, 2005. – 34 с.
8. Глузман А. В. Профессионально-педагогическая подготовка студентов университета: теория и опыт исследования : монография / А. В. Глузман. – К. : Поисково-издательское агентство, 1998. – 252 с.
9. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
10. Грибок О. П. Психологічні особливості конфліктної поведінки студентів вищих навчальних закладів / О. П. Грибок. // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. – 2012. – № 14. – С. 112–119.
11. Гура О. І. Теоретико-методологічні основи формування психолого-педагогічної компетентності викладача вищого навчального закладу в умовах магістратури : автореф. дис. на здобуття наук. д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Олександр Іванович Гура. – К., 2008. – 38 с.
12. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
13. Жигір В. І. Особливості професійної підготовки менеджерів освіти в умовах магістратури / В. І. Жигір // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія : Педагогіка, психологія і соціологія. – Донецьк, 2012. – Вип. 2 (12). – С. 64–70.
14. Загіра С. Е. Освітнє середовище ВНЗ як інтегративний фактор суб'єктно-професійного становлення майбутніх психологів [Електронний ресурс] / С. Е. Загіра // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського : зб. наук. пр. / за ред. С. Д. Максименка, Н. О. Євдокимової. – Миколаїв, 2012. – Т. 2, вип. 9. – С. 105–108. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvmdups_2012_2_9_22.pdf

15. Закон України «Про вищу освіту» : за станом на 01.07.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>.

16. Закон України Про вищу освіту(із змінами і доповненнями, внесеними Законами України): від 19 червня 2003 року N 1004-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://timo.com.ua/node/50>

17. Ірхіна Ю. В. Формування професійної толерантності майбутніх викладачів вищої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Юліана Валентинівна Ірхіна ; Держ. закл. «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського». – Одеса, 2011. – 230 с.

18. Кайдалова Л. Г. Педагогічна майстерність викладача : навч. посіб. / Л. Г. Кайдалова, Н. Б. Щокіна, Т. Ю. Вахрушева. – Х. : Вид-во НФаУ, 2009. – 140 с.

19. Керницький О. М. Освітнє середовище вищого навчального закладу як педагогічний феномен [Електронний ресурс] / О. М. Керницький // Проблеми інженерно-педагогічної освіти . – 2013. – № 38–39. – С. 43–50. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pipo_2013_38-39_8.pdf

20. Ковбаско О. М. Системний підхід та системний аналіз як складові методології дослідження складних природних та соціальних явищ: навч.-метод. розробка теми / О. М. Ковбаско. – К. : ІПК ДСЗУ, 2010. – 29 с.

21. Кожедуб О. В. Методична розробка для проведення занять з студентами спеціальності “Соціологія” / О. В. Кожедуб. – К., 2012. – 6 с.

22. Костікова І. І. Сучасні методологічні підходи професійної підготовки вчителя засобами інформаційно-комунікаційних технологій [Електронний ресурс] / І. І. Костікова. – Режим доступу: <http://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2008-08/08kiiict.pdf>

23. Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень : курс лекцій / О. В. Кустовська. – Тернопіль : Економічна думка, 2005. – 124 с.

24. Луговий В. І. Управління освітою : навч. посіб. для слухачів, аспірантів, докторантів спеціальності «Держ. управління» / В. І. Луговий. – К. : Вид-во УАДУ, 1997. – 302 с.

25. Лунячек В. Компетентнісний підхід як методологія професійної підготовки у вищій школі [Електронний ресурс] / В. Лунячек. – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2013-1/doc/4/01.pdf>

26. Ляска Є. І. Роль педагога у формуванні толерантності в учнівської та студентської молоді / Є. І. Ляска // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – Львів, 2005. – Вип. 19, ч. 1. – С. 125–134.

27. Матієнко О. С. Толерантність: введення в проблему / О. С. Матієнко. – Вінниця : ВДАУ, 2006. – 40 с.

28. Микитась В. Л. Давньоукраїнські студенти і професори / В. Л. Микитась. – К. : Абрис, 1994. – 287 с.

29. Новий тлумачний словник української мови : 42 000 слів : у 4 т. : для студ. вищих та серед. навч. закл. / уклад. В. Яременко, О. Сліпущко. – К. : Аконті, 1999. – 911 с.

30. Омельченко С. М. Соціокультурні засади менеджменту в освіті / С. М. Омельченко // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 3. – С. 82–84.

31. Орловська О. В. Підготовка майбутнього вчителя до виховання толерантності в учнів старшої школи США : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня

канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. В. Орловська ; НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – К., 2011. – 20 с.

32. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. Л. Ортинський. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.

33. Педагогіка : навч. посіб. / ред.: З. Н. Курлянд ; упоряд.: І. М. Богданов ; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2001. – 356 с.

34. Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту) : постанова КМ України від 20.01.1998 р. № 65 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 3. – С. 202–207.

35. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 787 «Про затвердження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра» (Із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ N 576-2011-п) від 01.06.2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rb.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2011/12/Postanova787.pdf>

36. Приходько М. І. Магістратура як складова частина підготовки науково-педагогічних кадрів / М.І. Приходько // Освіта Донбасу. – 2004. – №о 3–4. – С. 116–119.

37. Психологічні особливості студентського віку. На допомогу кураторам. Вип. 3 / [уклад.: Л. М. Яворовська, Р. Ф. Камишнікова, О. Є. Поліванова, С. Г. Яновська, С. М. Куделко]. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 88 с.

38. Равчина Т. Організація взаємодії студентів з освітнім середовищем у вищій школі [Електронний ресурс] / Т. Равчина. – Режим доступу: http://www.franko.lviv.ua/Pedagogika/periodic/visnyk/19_2/01_ravchyna.pdf

39. Рой Н. Сутність та принципи виховання студентської молоді [Електронний ресурс] / Н. Рой. – Режим доступу: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1373>

40. Романовський О. Г. Педагогічні умови формування толерантності у майбутніх психологів у вищих навчальних закладах [Електронний ресурс] / О. Г. Романовський. – Режим доступу: http://www.kpi.kharkov.ua/archive/Наукова_періодика/Tipuss/2010_3/Roman4.pdf

41. Столяренко О. В. Педагогічні аспекти виховання толерантності у студентському середовищі [Електронний ресурс] / О. В. Столяренко, Л. М. Магас // Гуманізм та освіта : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. : електронне наук. видання матеріалів конференції. – Вінниця : ВНТУ, 2010. – Режим доступу: http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/txt/Stolyarenko_Magas.php

42. Сухомлинська О. В. Про стан теорії і практики виховання в освітньому просторі України / О. В. Сухомлинська // Шлях освіти. – 1998. – № 3. – С. 2–5.

43. Терещенко К. В. Толерантність як чинник розвитку організаційної культури закладів освіти / К. В. Терещенко // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць / Ін-т психології імені Г.С. Костюка НАПН України ; [ред. кол. : С. Д. Максименко (гол. ред.) та ін.]. – К., 2013. – Т. I : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія, вип. 39. / за ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки. – С. 16–18.

44. Тодорцева Ю. В. Педагогіка толерантності як концептуальна основа професійної діяльності викладача вищої національної школи [Електронний ресурс] / Ю. В. Тодорцева. – Режим доступу: http://storage.library.opu.ua/online/periodic/kms_2010_4/044-046.pdf

45. Федорчук В. В. Основи педагогічної майстерності / В. В. Федорчук. – Кам'янець-Подільський : Вид-ць Зволейко Д., 2008. – 140 с.

46. Черенніченко Г. А. Культурологічний підхід до формування особистості майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки [Електронний ресурс] / Г. А. Черенніченко. – Режим доступу: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2007/1/66.pdf>

47. Черенщикова Д. В. Викладач як суб'єкт конструювання освітнього середовища ВНЗ [Електронний ресурс] / Д. В. Черенщикова // Проблеми загальної та педагогічної психології : [зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка]. – К., 2009. – Т. XI, ч. 5. – С. 405–414. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/643/94/>

Марина ГРИНЬОВА
Алла БАРБІНОВА

МОТИВАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕКТИВУ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Швидке входження України в європейський та світовий простір характеризується запозиченням світових та європейських стандартів. Постійне поповнення і відновлення знань є необхідною умовою високої кваліфікації і компетентності педагогічних працівників. Зміни, що входять у сучасне життя, повинні бути сигналом для відповідної адаптації системи навчання студентів. В цьому плані набуває гострої актуальності створення безпечного освітнього середовища.

У Законі України «Про освіту» зазначено, метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору [8].

Нині стан розвитку української освіти характеризується її системним реформуванням, підтримкою інноваційного розвитку, переходом до нової якості. Одним із пріоритетів модернізації освіти в Україні на початку XXI століття є формування інформаційного освітнього простору, на розбудову якого орієнтують чинні закони України «Про повну загальну середню освіту», «Про вищу освіту», «Про фахову передвищу освіту» та Національна доктрина розвитку освіти України. У оновлених нормативних документах про освіту вперше запроваджено на законодавчому рівні варіативність форм здобуття освіти, передбачено дистанційну, мережеву, змішану форми здобуття освіти. Праці багатьох учених різних галузей висвітлюють різноманітні аспекти, підходи та принципи варіативності форм здобуття освіти. Проте, дослідження організації та розвитку безпечного освітнього середовища для вищевказаних доступних в системі української освіти форм навчання потребує детального вивчення.

Освітнє середовище – це система соціальних зв'язків і відношень у галузі освіти, місце взаємодії усіх учасників освітнього процесу, де забезпечується використання та активізація їхнього творчого потенціалу. Освітнє середовище характеризується обсягом освітніх послуг, їхньою якістю, інтенсивністю освітньої інформації. Освітнє середовище

функціонує на принципах взаємодії різних освітніх систем, народжених певною культурою. Взаємодія особистості й середовища характеризується багаторівневістю та складними взаємозв'язками, тому ефективний і повноцінний розвиток особистості у вищому навчальному закладі відбувається через залучення студентів до активної, динамічної, спрямованої на певний результат індивідуальної та самостійної інтелектуальнотворчої праці. Сучасне освітнє середовище створює неповторне індивідуалізоване та персоналізоване враження, де у кожного є можливість відшукати себе [1].

Погляди вчених на сутність освітнього середовища диференціюються в залежності від розуміння ними цього феномену. На думку В. Бикова, освітнє середовище – це система впливів та умов формування особистості, які містяться у соціальному та просторовопредметному оточенні. Для аналізу освітнього середовища науковець пропонує розглянути його у наступній структурі: суб'єкти освітнього процесу; соціальний компонент; просторово-предметний компонент; психодидактичний компонент [2].

М. Братко, розглядає освітнє середовище закладу вищої освіти як комплекс можливостей та умов для освіти особистості, що склались цілеспрямовано в установі, яка виконує освітні функції щодо надання вищої фахової освіти. Наявність певних ресурсів (матеріальних, фінансових, особистісних, технологічних, організаційних, репутаційних) забезпечує можливості для загальнокультурного та особистісного розвитку суб'єктів освітнього процесу. Якісне освітнє середовище повинно забезпечувати всім суб'єктам освітнього процесу можливості для задоволення освітніх потреб, особистісного розвитку, саморозвитку. Дослідниця зазначає, що, цілеспрямовано змінюючи їх, можна здійснювати опосередкований вплив на всі складові освітнього процесу, в тому числі на його результат – випускника-фахівця [3].

Як свідчать реалії українського суспільства освітнє середовище зазнає впливу із зовнішніх і внутрішніх факторів суспільства. Такий вплив має позитивні та негативні наслідки. Позитивний вплив проявляється у інноваційній спрямованості освітнього процесу. Негативний вплив виявляється у якості загроз, небезпеки та ризиків, які можуть сприяти деструктивним змінам у ньому. Для протидії таким змінам, необхідно, щоб освітнє середовище навчального закладу було захищеним, безпечним, в якому наявні безпечні умови навчання та праці, комфортна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю здобувачів освіти, педагогів і батьків, відсутні будь-які прояви насильства та є достатні ресурси для їх запобігання, а також дотримано прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу. На державному рівні це питання регламентується низкою нормативно-правових актів.

У ст. 57 ЗУ «Про освіту» наголошено, що держава забезпечує педагогічним і науково-педагогічним працівникам належні умови праці та медичне обслуговування; оплату підвищення кваліфікації; правовий, соціальний, професійний захист [8].

Згідно цієї статті кожен навчальний заклад формує комплекс нормативних документів з охорони праці та техніки безпеки з урахуванням таких державних документів:

- Конституція України;
- Закон України «Про освіту»;
- Закон України «Про загальну середню освіту»;
- Кодекс законів про працю України;
- Закон України «Про цивільну оборону України»;
- Закон України «Про охорону праці»;
- Закон України «Про пожежну безпеку»;
- Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення»;
- Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності»
- Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку»;
- Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» та ін.

Вивчення й вирішення проблем, пов'язаних із забезпеченням здорових і безпечних умов праці та організації освітнього процесу завжди перебуває у фокусі уваги державної влади та органів місцевого самоврядування. Від безпечних та комфортних умов праці залежить продуктивність і безпека праці та здоров'я працівників, виховання здорового та освіченого покоління. Тому в сучасних умовах головним завданням роботодавців, керівників, профспілки, кожного працюючого є дотримання норм і правил техніки безпеки та безпеки життєдіяльності.

Державне, регіональне і галузеве управління охороною праці, численні наглядові і контрольні інспекції працюють над реалізацією завдань державної політики у сфері охорони праці щодо забезпечення конституційного права працівників на охорону їх життя і здоров'я у процесі трудової діяльності, а також виховання здорових та розвинених дітей.

В основі усіх завдань державної політики у сфері охорони праці є поняття безпеки. Безпека – стан захищеності особи чи групи, наявність способів задоволення потреб особистості та захисту її прав.

Зважаючи на те, що освітні заклади є структурними елементами соціального середовища і не ізольовані та не відсторонені, а існують всередині нього, необхідною умовою є забезпечення саме безпечного

середовища. Середовище, у якому б усі учасники освітнього процесу почувалися захищеними, убезпеченими від насильства, знуцання та приниження. Саме тому безпечне освітнє середовище повинно стати простором дотримання прав психологічної, екологічної та інформаційної безпеки здобувачів освіти. Зокрема, у ст. 54 ЗУ «Про освіту» визначено, що педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники мають право на відзначення успіхів у своїй професійній діяльності; справедливе та об'єктивне оцінювання своєї професійної діяльності; захист професійної честі та гідності; творчу відпустку строком до одного року не більше одного разу на 10 років із зарахуванням до стажу роботи; безпечні і нешкідливі умови праці; захист під час освітнього процесу від будь-яких форм насильства та експлуатації, у тому числі булінгу (цькування), дискримінації за будь-якою ознакою, від пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю [8].

Отже, регулювання організації безпечного освітнього середовища визначається на державному рівні. Тому вважаємо, що безпечне освітнє середовище – це сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпеки харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (булінг (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможливають вживання на території закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин.

Сьогодні сучасні технологічні та інноваційні процеси спричиняють ряд факторів, які несуть шкоди або загрозу суспільству. До них належать інфекційні хвороби, катастрофи природного або техногенного походження, виробничі або побутові травми тощо. Це обумовлює необхідність запобігання небезпекам, зокрема на рівні освіти. У зв'язку з цим одним із завдань освіти є формування культури безпеки здобувачів освіти та педагогічних працівників, розвиток їх працезохоронної компетентності, забезпечення та дотримання вимог безпечного освітнього середовища.

Безпечне освітнє середовище визначають як середовище з безпечними умовами навчання та праці, комфортною міжособистісною взаємодією, яка сприяє емоційному благополуччю учнів, педагогів і батьків; як середовище, вільне від будь-яких проявів насильства і де достатньо ресурсів для запобігання цим негативним явищам, а також де

дотримуються права і норми фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника навчально-виховного процесу [14].

Ми погоджуємося з поглядами авторів і вважаємо, що важливою складовою безпечного освітнього середовища є реалізація психологічної безпеки та захищеності. Ця проблема досить широко розглядається психологами, педагогами, управлінцями, соціологами та ін. Незважаючи на наявність значної кількості публікацій, присвячених проблемам психологічної безпеки людини, дискусійними залишаються питання щодо феномена мотивації працівників мотивації колективу до організації психологічної безпеки освітнього середовища.

Науковці виокремлюють чотири ознаки безпечного освітнього середовища:

1. Якість міжособистісних взаємин, які визначають:

- позитивні чинники (довіра, доброзичливість, схвалення, толерантність);

- негативні чинники (агресивність, конфліктність, ворожість, маніпулятивність);

2. Захищеність в освітньому середовищі:

- ознака відсутності насильства у всіх його видах, формах для всіх учасників освітнього процесу;

3. Задоволеність освітнім середовищем – задоволення базових потреб дитини у допомозі та підтримці;

- збереженні та підвищенні її самооцінки;

- пізнанні та діяльності;

- розвитку здібностей та можливостей;

4. Комфортність освітнього середовища:

- оцінка емоцій, почуттів та переживань, що домінують у процесі взаємодії дорослих і дітей в освітньому середовищі закладу.

Беручи за основу основні характеристики безпечного освітнього середовища продовжуємо думку Л. Зюман щодо безпечного психологічного середовища. Прийнятними для нашого дослідження є такі основні ознаки психологічно безпечного освітнього середовища: 1) людиноцентризм, гуманістична спрямованість; 2) взаємодія, вільна від проявів психологічного насилля; 3) референтна значущість і причетність кожного до конструювання й підтримки психологічної комфортності освітнього середовища тощо. У такому випадку йдеться про особистісне зростання й суб'єктивне благополуччя кожного суб'єкта освітнього процесу [14].

У сучасному суспільстві з'явилися нові агенти соціалізації і нові соціально-психологічні фактори впливу на становлення людини. Все частіше актуалізуються питання психологічного насилля, агресії, булінгу, впливу інформації, яка наносить шкоду здоров'ю і розвитку дітей та породжує деструктивну поведінку.

Зараз освітнє середовище може давати як додаткові, так і деякі обмеження особистісних проявів його учасників тому, що висуває певні вимоги. На нього впливають напруженість соціального життя й ускладнення міжособистісних відносин, що своєю чергою перешкоджає підтримці необхідного рівня працездатності і збереження здоров'я учасників навчального процесу.

Такі негативні явища серед учнівської молоді, як насильство, булінг, кібербулінг, секстинг тощо, не можуть не турбувати громадськість, освітян та батьків. Крім того, під час війни гостро постає питання безпеки учнів. Логічно, що виникає потреба створити безпечний освітній простір у закладі освіти, щоб захистити, убезпечити, запобігти наслідкам впливу на особистість несприятливих чинників. Адже несприятливі впливи середовища деструктивно впливають на розвиток учнів, що в результаті проявляється негативними наслідками.

Для школярів та студентів несприятливі впливи середовища зумовлюють:

- появу складних ситуацій у міжособистісному спілкуванні – конфлікти з батьками, друзями, вчителями, непорозуміння з оточенням;
- прояви психологічного та емоційного насильства – ігнорування, приниження, погрози, недобррозичливе ставлення тощо.

Крім ризик-факторів, можна виокремити і наявні в освітньому середовищі загрози психологічної безпеки. Основною загрозою у взаємодії учасників освітнього середовища є психологічна травма, джерело якої – психологічне насильство. Психологічна травма і її наслідки можуть змінити уявлення учасників освітнього процесу про себе і про світ, під загрозою виявляється почуття стабільності і безпеки оточуючого середовища. Реакція на травматичні події залежить від складності ситуації, віку учнів, їх індивідуально-психологічних і особистісних особливостей, а саме сформованості навичок контролю в кризових обставинах. Критерієм відсутності або наявності цієї загрози буде оцінка захищеності від психологічного насилля всіх учасників освітнього середовища. Загрозою психологічного насилля буде і невизнання референтної значимості освітнього середовища її учасниками і, як наслідок, реалізація наміру її покинути або заперечення її цінностей і норм. Тому ще одним критерієм психологічної безпеки освітнього середовища буде його референтна значимість, що фіксується як ставлення до нього – позитивне, нейтральне або негативне [9].

Створення психологічно безпечного освітнього середовища є одним з першочергових завдань закладу освіти, виконання якого має реалізувати право на безпечні та нешкідливі умови навчання в умовах війни. До вирішення цієї проблеми мають бути залучені державні органи влади, органи місцевого самоврядування, керівники закладів освіти, педагогічні працівники, батьки учнів, громадськість. До того ж, їм

важливо опанувати основні правила безпечної поведінки та навчити цього учнів.

У науці є кілька основних підходів до формування психологічної безпеки особистості. Представники психоаналітичного підходу пропонують формувати психологічну безпеку особистості за допомогою роботи з психологічними захистами (З. Фрейд), через подолання комплексу неповноцінності (А. Адлер), шляхом коригування чи вдосконалення вже усталених моделей безпечної поведінки (Е. Еріксон). Біхевіоральний підхід передбачає врахування суб'єктивного характеру переживання дитиною стану небезпеки-безпеки (М.К. Джонс). У цьому підході пропонується формувати поведінку, що сприяє психологічній безпеці, через проходження ряду психотренінгів (Д. Уотсон), позитивне підкріплення конструктивної поведінки (Б. Скіннер), за допомогою системи соціального навчання (А. Бандура). Вагомий внесок у теорію формування психологічної безпеки зробили представники гештальтпсихології. Особливу роль для розвитку теорії психологічної безпеки відіграла концепція життєвого простору К. Левіна, що є частиною «теорії поля». З точки зору психології безпеки спробу вивчення поля можливих подій і поля сил, почату К. Левіним, можна сприймати як спробу визначити рівень «безпеки-небезпеки» певних систем [17].

Під формуванням позитивної мотивації у педагогічних працівників ми розуміємо забезпечення системи цінностей, визначених особистістю та приведених у відповідність до цінностей колективу та суспільства в цілому, прийнятих в якості особистих принципів, переконань, установок та змісту професійної діяльності.

Мотивація – це ентузіазм і бажання домогтися успіху в професійній діяльності, тобто внутрішня сила, яка мотивує людину для досягнення особистих і організаційних цілей та формується відповідно до внутрішнього рівня підготовки та енергії, які визначають рішення, яку повинна прийняти людина, зазвичай, дія спрямована на зростання, прогрес і загальне або негайне поліпшення умов або наслідків.

Термін «мотивація» вперше був використаний А. Шопенгауером у праці «Чотири принципи достатньої причини» (1990). Згодом цей термін використовувався для пояснення причин поведінки людей та тварин. У сучасній психології термін “мотивація” трактується по – різному:

- як сукупність факторів, що визначають поведінку людини (К.Мадлен, Ж. Годфруа);
- як процес дії мотиву та як механізм, що визначає виникнення, направлення та способи здійснення конкретних форм діяльності (І.Джидарьян);
- як процес психічної регуляції конкретної діяльності (М.Ш.Магомет – Емінов);
- як сукупність мотивів (К.К.Платонов);

- як спонукаючий чинник, що викликає активність і викликає її спрямованість;

- як система процесів, що відповідає за спонукання та діяльність (В.К.Віллонас) [12].

На думку К. Роджерса, найважливішим мотивом у виборі типу поведінки є потреба розвитку й удосконалення (актуалізації). Людина обирає поведінку, що сприяє її актуалізації, і уникає ситуацій, які не дають можливості розвивати її якості та вроджені здібності. Найбільш детально проблема мотивації досліджувалась авторами А.Маслоу, Ф. Герцберг, Д.Макгрегор та ін. Різні автори пропонують різні погляди на феномен мотивації (Табл.1).

Таблиця 1.

Погляди вчених на феномен мотивації

А. Маслоу	Розділив потреби людей на первинні і вторинні, у вигляді ієрархічної п'яти рівневої структури.
Ф. Герцберг	Запропонував модель двох груп розподілу потреб: «гігієнічні фактори» - запобігання невдоволеності роботою, «мотивуючі фактори» - характер і сутність роботи.
Д. Макгрегор	Сформулював «ХУ-теорію» вона включає дві протилежні теорії – «Х» і «У». за теорією «Х» людина безініціативного працівника, пояснює необхідність примушення і заохочення як допоміжного засобу. За теорією «У» в мотивах людей соціальні потреби і бажання добре працювати. «У» описує творчо активну частину суспільства.
У. Оучи	До теорій «Х» і «У», розробив теорію «Z». За його теорією мотивація працівників повинна виходити з «виробничого плану», підприємства. Стимули теорії «Z» ефективні за такого порядку матеріальне заохочення, моральне заохочення.
Д. Маккеланд	Виявив найважливіші потреби, які актуалізуються за допомогою матеріальної забезпеченості: участь у владі, досягнення, визнання.
К. Альфендер	Автор теорії ERG (Existence, Related-ness, Growth). Це спроба творчого розвитку теорії А. Маслоу. Виділяє три класи потреб: існування, зв'язку і зростання.
В. Врум	Теорія очікування базується на взаємозв'язку витрат, результатів, винагороди і цінності винагороди.
Дж. Адамс	Теорія справедливості. Працівники оцінюють винагороду за результати своєї діяльності, порівнюючи його з оцінкою аналогічних дій по роботі.

Б. Скіннер	Теорія посилення мотивації відображає залежність від минулого досвіду людей. Схематичний механізм поведінки, згідно цієї теорії: стимул, поведінка, наслідки, майбутня поведінка.
------------	---

Основні теорії формують погляд на мотивацію на основі досліджень, що лежать в основі мотивації, і приділяють мало уваги аналізу процесу мотивації, це недолік усіх значних теорій мотивації. Процесуальні теорії не заперечують існування потреб, але вважають, що поведінка людей визначається не тільки ними

Такі різні трактування свідчать про те, що у межах нашого дослідження специфіка мотивації як управлінської функції повинна стати рушійною силою створення психологічно безпечного освітнього середовища.

С. Шапіро у своїй класифікації виділяє три групи методів мотивації персоналу, які, як він зазначає, аналогічні методам управління: адміністративні, економічні та соціально-психологічні. Адміністративні методи передбачають прямий вплив суб'єкта на об'єкт управління. В основі адміністративних методів лежать такі мотиви поведінки, як усвідомлення необхідності дотримання трудової дисципліни, почуття обов'язку, культура трудової діяльності. Використання адміністративних методів базується на теорії «Х» Д. Мак-Грегора, згідно якої люди ліниві, не хочуть працювати, і до них необхідно застосовувати накази, контроль, покарання. До адміністративних методів належать:

- організаційно-стабілізуючі, що передбачають застосування системи нормативно-правових актів;
- методи організаційного впливу, що діють всередині організації (інструкції, нормування праці, організаційні схеми, правила внутрішнього трудового розпорядку, регламенти тощо);
- розпорядчі, які застосовують в процесі оперативного керівництва (накази, розпорядження);
- дисциплінарні, які передбачають реалізацію різних форм відповідальності. До дисциплінарних методів належать методи негативної мотивації (позбавлення премії, штрафи, звільнення та ін.).

Економічні методи означають матеріальне стимулювання працівників і трудових колективів. До економічних методів мотивації С. Шапіро відносить:

- методи, що використовуються державними і місцевими органами влади (податкова система, фінансово-кредитний механізм);
- методи, що діють в організації (економічні нормативи діяльності підприємства, система матеріального стимулювання працівників, система відповідальності за якість та ефективність роботи, участь в прибутку підприємства). Соціально-психологічні методи ґрунтуються на

соціальних відносинах, моральному і психологічному впливові, використанні моральних стимулів до праці, здійсненні впливу на особистість через психологічні прийоми з метою формування внутрішнього прагнення у працівника виконати необхідну роботу без адміністративного впливу. Соціально-психологічні методи діють на цінності людини через норми поведінки, формування соціальнопсихологічного клімату, моральне мотивування, соціальну політику на підприємстві [10].

Ми вважаємо, що в процесі мотивації педагогічного колективу до організації психологічної безпеки освітнього середовища мають бути враховані такі принципи:

1. Принцип цінності особистості. Цей принцип означає, що людське життя, людська честь та гідність є ключовими цінностями, що мають бути покладені в основу моделювання безпечного освітнього середовища. Усі можливі загрози, ризики та небезпеки мають бути максимально враховані

2. Принцип партнерства. Цей принцип передбачає, що всі суб'єкти освітнього процесу є рівноправними, а відносини і стосунки вибудовуються на основі прозорості та довіри. За такої умови кожна сторона демонструє зацікавленість у дотриманні не лише своїх, а й інтересів іншої сторони. Це передбачає також готовність спільно вирішувати різні проблемні питання, а за потреби – іти на компроміси.

3. Принцип взаємного розвитку. Передбачає можливість взаємного навчання і взаємного розвитку всіх суб'єктів навчального процесу. В основі рішень, що будуть прийматися, має бути взаємодія, а не вплив.

4. Принцип психологічного захисту особистості кожного суб'єкта освітнього процесу визначає неприйнятність психологічного насильства у взаємодії. Незахищений має отримати ресурс, психологічну підтримку та захист прав на безпечну взаємодію.

5. Принцип унікальності визначає, що розроблення проєктів і програм безпечного освітнього середовища та їх реалізація мають здійснюватися індивідуально відповідно до потреб конкретного навчального закладу та запитів суб'єктів освітнього процесу, що забезпечується цим навчальним закладом. Це передбачає аудит та врахування конкретних загроз, ризиків і небезпек, що можуть мати місце в цьому закладі освіти.

6. Принцип комплексності оцінки загроз, ризиків та небезпек означає, що їх потрібно оцінювати в нерозривній єдності. Зовнішні ризики чи загрози (наприклад, ризик повені) не можуть розглядатися без оцінки внутрішніх ризиків (наприклад, ризику булінгу чи тролінгу окремих людей).

Так, дослідники, які вивчають коло проблем, пов'язаних з питанням психологічної безпеки освітнього середовища, вважають, що

психотравмуючі ситуації прямо чи опосередковано впливають на фізичне і психічне здоров'я особистості [15]. Зокрема, до психотравмуючих ситуацій у навчальному процесі освітнього закладу можна віднести:

- конфлікти у стосунках;
- проблема адаптації в освітньому середовищі;
- атмосфера конкуренції.

Серед напрямків соціальної діяльності людини професійна діяльність посідає особливе місце, оскільки вона є основною формою активності кожного працівника. Саме з професійною реалізацією пов'язана більша частина людського життя, адже цей вид діяльності надає можливість задовольняти весь спектр потреб індивіда, розкривати свої здатності, стверджуватись як особистість, досягати визначеного соціального статусу.

Для того, щоб унеможливити насильство та створити безпечне освітнє середовище, кожен учасник освітнього процесу повинен мати уявлення не тільки про те, що вважається насильством, але й про те, як мінімізувати ризики та небезпеки, і в результаті, створити умови для внутрішньої безпеки та безпеки референтного докiлля. А це стає можливим лише завдяки спільній цілеспрямованій діяльності усього педагогічного колективу. Така співпраця покликана створити такі умови, які будуть визначати спрямованість і зусилля на формування певної системи цінностей, відносин і формування моделі поведінки. Основна характеристика процесу взаємодії учасників освітнього середовища - це особистісно-довірливе спілкування, відсутність якого спричиняє досить негативні наслідки, як-от:

- емоційний дискомфорт;
- ігнорування особистих проблем і труднощів інших дітей та дорослих;
- втрата особистої гідності;
- небажання висловлювати свою точку зору, думку;
- негативне ставлення до себе;
- небажання звертатися по допомогу;
- неухважність до прохань і пропозицій [16].

Саме тому, розробляючи механізми мотивації до сприятливого безпечного середовища, варто врахувати, на подолання яких причин вони мають бути спрямовані. Такі дестабілізуючі фактори виявляються в неприйнятті та критиці, публічних образах і приниженні гідності, звинуваченнях, погрозах, що виявляються в словесній формі, без фізичного насилля, ігноруванні, фізичній або соціальній ізоляції, пред'явленні надмірних вимог, примушуванні робити що-небудь проти бажання учасників освітнього процесу.

Також треба пам'ятати, що приховані форми психологічного насилля негативно позначається на діяльності і міжособистісних

відносинах учасників освітнього процесу, зумовлює їх негативний психічний стан через маніпулювання як такий вплив на особистість з боку іншої людини або групи людей, яке спонукає її діяти відповідно до прихованих цілей та інтересів маніпулятора. У маніпулювання два аспекти: одночасно експлуатуються як потреби людини в любові та увазі, так і всі її страхи; авторитарність як прагнення затвердити свою владу, авторитет, заснований на безперечному підпорядкуванні [3].

Усі фактори, які впливають на мотиваційні процеси й обумовлюють поведінку працівника, називають мотиваційними. Вони складають мотиваційну структуру особистості, що безперервно змінюється під впливом реалій життя, однак зберігає стійкість завдяки системі цінностей, яка регулює способи задоволення потреб. За природою виникнення потреб виділяють внутрішню та зовнішню мотиваційні домінанти. Внутрішня мотиваційна домінанта формує таку діяльність, яка є самоцінною для працівника, адже не потребує стимулів з боку керівництва, зокрема педагогам притаманні специфічні внутрішні потреби – причетність до соціально-значимої праці, бажання передати свої знання та досвід учням тощо. Зовнішня мотиваційна домінанта виявляється під впливом зовнішнього суб'єкта та може ґрунтуватися на винагородах (зовнішня позитивна домінанта) та покараннях (зовнішня негативна домінанта), які стимулюють бажану або небажану поведінку працівника.

Як свідчить аналіз наукової літератури, серед провідних мотивів трудової діяльності науково-педагогічних працівників науковці виділяють:

- самореалізацію – престиж спеціальності, імідж і престиж закладу, можливість кар'єрного зростання;
- пізнавальний процес, пошук істини, інтерес до обраної спеціальності, бажання вести науково-дослідну діяльність, творчий характер і зміст роботи;
- соціальні мотиви – бажання передати знання та досвід молодому поколінню, інтерес до виховної роботи, бажання принести користь суспільству;
- самоствердження і саморозвиток – можливість підвищення кваліфікації, визнання у вигляді вчених ступенів і звань, можливість розвитку інтелектуального потенціалу, належність до сімейної династії;
- інші мотиви – зручний графік роботи, тривала відпустка в літній період, робота в державній установі, сприятливе інтелектуальне та культурне середовище тощо [13].

Для того, щоб педагогічні працівники були вмотивовані до реалізації безпечного психологічного середовища, потрібно щоб завдання, що ставляться перед ними у ході професійної діяльності, були не тільки зрозумілі, але і внутрішньо прийняті працівником, тобто щоб вони були значимі для нього. Навчальна праця цікава тільки тоді, коли

вона різноманітна. Будь-яка людина виконує роботу із задоволенням тільки тоді, коли вона розуміє, для чого це потрібно.

По відношенню до особистості здобувача освіти слід виділити такі цілі: - розкриття індивідуальних задатків особистості;

- залучення здобувача освіти до світової та національної культури через освоєння систематизованих основ наук і мистецтв;

- ціннісне виховання і розвиток світогляду здобувача освіти як системи ціннісної орієнтації та місця людини у світі;

- фізичне і валеологічне виховання;

- загальна і професійна підготовка до трудової діяльності;

- виведення особистості на рівень самовиховання і саморозвитку, сприйняття навчальної та професійної діяльності як творчості та основи моральної свободи.

У структурі мотивації особистості виділяють зовнішню та внутрішню мотивацію. При внутрішній мотивації педагогічні працівники спрямовані на професійне зростання та є більш «зануреними», зацікавленими в процесі професійної діяльності. Вони залучаються до навчального процесу не тому, що потребують заохочень чи похвали, а їм дійсно важливо реалізуватися у професійному плані. Такі фахівці цілеспрямовані, працьовиті, свідомі в плануванні навчальної діяльності, приділяють багато часу самовдосконаленню, самореалізації. Зовнішня мотивація базується на заохоченнях, покараннях, та інших стимулах, які координують поведінку в певному руслі.

Складовими процесу мотивації вважаємо систему цінностей та потреб особистості.

Загальноприйнятно важжати, що вивчення складних теоретичних і прикладних проблем мотивації персоналу починається з розгляду категорії «потреби». Потреба — відчуття нестачі чогось, необхідність у чомусь, що є бажаним для підтримання життєдіяльності людини, розвитку організму, особистості, соціальної групи. Потреби є джерелом трудової активності людини, що спрямована на їх задоволення. Незадоволені потреби спричиняють фізіологічний, психологічний або соціальний дискомфорт [10].

Є значна кількість потреб, що покладені в основу трудової мотивації та впливають на організаційну поведінку і діяльність людини. Однак ми розглянемо лише ті з них, які слід урахувати при розробці заходів впливу на трудову мотивацію працівників.

- Фізіологічні потреби – потреби, задоволення яких необхідне для забезпечення існування людини як біологічного організму.

- Потреба в безпеці – потреба в захисті від фізичної або психологічної

небезпеки; наявність надійного місця роботи, гарантованої зайнятості, впевненості в завтрашньому дні тощо.

- Потреба в приналежності до соціальної групи відіграє неабияку роль у житті людини. Соціальні контакти, які працівники налагоджують із колегами по роботі, є важливим фактором позитивного впливу на трудову мотивацію.

- Потреба у справедливій оцінці та повазі. Людина прагне зайняти гідне місце в суспільстві або закладі, підкресливши це своїм статусом (окремий кабінет, машина, манера одягатися тощо). Оскільки вона зазвичай ототожнює себе із закладом, в якому працює, для неї важливо, щоб в очах інших людей її заклад вважався не лише привабливим, а й гідним місцем роботи. При цьому важливими є потреби в самоповазі та схваленні, визнанні з боку керівництва та колег, наявності престижної роботи.

- Потреба в самоактуалізації – бажання максимально реалізувати власний професійний та особистісний потенціал. Люди з високою потребою в самоактуалізації прагнуть працювати на межі можливостей, що робить їх найціннішим резервом закладу.

- Влада і вплив – цей мотив може проявлятися не лише у прагненні людини впливати на інших людей, а й у бажанні контролювати певну робочу ситуацію, бути більш самостійним.

- Потреба в досягненні результату (успіху), у професійному зростанні, бажання досягти успіху мають неабияке значення у трудовій поведінці людини. Особистості з високою потребою в досягненні успіху воліють брати на себе відповідальність за вирішення проблем, прагнуть досягти «недосяжних» цілей. Працівники з низькою потребою здатні до виконання стабільних, передбачуваних ситуацій [16].

Потреби залежать від віку працівника. На початку трудової кар'єри, особливо в амбітних працівників, домінують потреби в конкуренції та досягненні. Представники старшого покоління віддають перевагу стабільності, сприятливому соціально-психологічному клімату та корпоративній культурі. Більшість потреб має циклічний характер: вони періодично виникають після їх задоволення. При цьому може змінюватись як форма їх вияву, так і значущість для працівника. Кожен працівник може по-різному реагувати на потреби: намагатися будь-яким способом їх задовольнити, ігнорувати їх, компенсувати повнішим задоволенням інших потреб.

На думку багатьох дослідників, в основу мотивації праці покладено процес задоволення потреб. Зважаючи на це, потреби можна розглядати як причини поведінки, які не лише спонукають до дії, а й

впливають на систему цінностей, переконань, світогляд особистості. Потреби формуються під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. До перших відносять стимули, наприклад, обіцянки, дії інших людей, все те, що людина може отримати як компенсацію за її зусилля, те, що б вона бажала отримати у результаті певних дій. До внутрішніх факторів відносять систему цінностей, зокрема мрії, нахили, ідеали, тобто те, що характеризує внутрішній світ людини. У процесі життя цінності стають стійкими і впливають на вибір людини у складних життєвих або професійних ситуаціях.

В основу мотивації покладена система цінностей особистості. Життєві цінності та навички є необхідним елементом високоякісної освіти. Вони підвищують конкурентоспроможність фахівців. Й це не дивно, адже сьогодні кандидату на пристойну посаду не достатньо досконалого володіння професією. Йому необхідно набути психосоціальних умінь: критично і творчо мислити, адекватно сприймати себе й оточення, приймати виважені рішення, будувати конструктивні міжособистісні стосунки, працювати в команді, демонструвати здатність бути лідером, зацікавлювати і створювати мотивації для інших, розв'язувати проблеми та керувати стрессами [2]. Освіта на засадах розвитку життєвих цінностей та навичок - це синтез найуспішнішого педагогічного досвіду і досягнень психологічної науки, передусім гуманістичної психології та теорії соціального впливу.

Соціально-психологічний клімат будь-якої установи породжується міжособистісною взаємодією, яка опосередковує не тільки міжособистісні впливи, а й вплив навколишнього фізичного середовища: речей, предметів, явищ природи тощо. Настрій однієї людини впливає на настрій іншої, позначається на різноманітних актах поведінки, діяльності, життя людини. Міжособистісні взаємини - це той психологічний феномен, який неминуче виникає в процесі спілкування і стосується всіх сфер людського суспільства: політики, економіки, культури, побуту і т. ін. Зв'язок між міжособистісними взаєминами і життєдіяльністю носить каузальний, тобто взаємообумовлений характер. Формування й удосконалення безпечного психологічного освітнього середовища вимагає не тільки теоретичних знань із педагогіки й психології, але також окремих практичних досліджень, розуміння емоційного стану учнів та колег, їхнього настрою, щиросердечних переживань, хвилювань, відносин один з одним.

Мотивацію можна розглядати) і як сферу фахової, практичної діяльності, що передбачає вироблення методів, засобів впливу на поведінку людини в організації задля досягнення особистих її цілей та цілей організації. Посилення мотивації, трудової активності, формування позитивного ставлення до праці є одним з головних завдань керівників і фахівців з управління персоналом. Комплексний зовнішній вплив на

працівників з метою формування в них стійкої мотивації до праці можна визначити як процес мотивування.

Мотивація та стимулювання як методи управління працею взаємодіють один з одним у наступних сферах: перший спрямований на зміну попереднього стану, другий – на його закріплення, проте вони доповнюють один одного. У комплексному підході можна відзначити два ключові напрямки: управлінський і просвітницький [7]. Управлінський підхід організовує та реалізує керівник/керівниця закладу освіти. Він включає в себе:

- здійснення аналізу ситуації у закладі освіти (фізичного та емоційнопсихологічного середовища), зокрема шляхом опитування учнів/учениць та працівників/працівниць щодо відчуття себе в безпеці під час роботи та навчання;

- вироблення офіційної позиції закладу освіти щодо булінгу (цькування) та інформування про неї всіх учасників освітнього процесу;

- розроблення правил поведінки для всіх – учнів, батьків, вчителів та інформування про них;

- визначення обов'язків та відповідальності учасників освітнього процесу щодо створення та дотримання безпечної поведінки в закладі освіти;

- проведення інструктажів працівників/працівниць, учнів/учениць та батьків.

Просвітницький підхід – це інформування, пояснення, формування навичок толерантної та ненасильницької поведінки, спілкування та взаємодії всіх учасників/учасниць освітнього процесу. Принципи дотримання прав людини, толерантної поведінки, недискримінації, співробітництва та взаємоповаги рекомендовано зробити наскрізними темами для уроків, тематичних заходів, зустрічей, бесід, консультацій. Шляхом залучення до просвітницької діяльності громадських організацій, працівників органів ювенальної превенції, шкільних офіцерів поліції таку роботу можна зробити більш різноманітною і цікавою для дітей. В результаті просвітницької роботи всі учасники/учасниці освітнього процесу мають знати про свої права, обов'язки, відповідальність за булінг (цькування), а також про те, як реагувати на випадки булінгу (цькування). Також потрібно здійснювати постійний моніторинг результативності програм та заходів в закладі освіти, щоб перевірити їх дієвість і, за потреби, вчасно вносити корективи. Доцільно нагадувати учасникам освітнього процесу про встановлені правила і процедури у випадках булінгу (цькування) в рамках настановних та надихаючих зустрічей на початку кожного навчального року.

В науковій літературі вчені виділяють багато різноманітних форм і методів мотивації персоналу. Проте на практиці не можна обмежуватись лише одним із них. Система мотивації буде ефективною лише у тому

випадку, якщо вона буде охоплювати декілька різних форм і методів мотивації із врахуванням особливостей діяльності підприємства, організації виробництва і праці, умов праці, структури та особливостей трудового колективу, потреб працівників, корпоративної культури, ситуації на ринку праці та економічної ситуації в країні.

Стимулювання праці формує умови, за яких активна праця забезпечує певні, раніше зафіксовані результати. Мета стимулів – зацікавлювати їх працювати краще, продуктивніше, ніж рятувати це за допомогою трудових відносин. Актуальними в цьому контексті для нашого дослідження є погляди В. Герчикова, який довів, що мотививація працівників впливає на трудову поведінку. Дослідник виділяв два основних типи мотивації: досягнення – бажання отримати блага і винагороду за працю; уникнення невдач – прагнення уникнути санкцій

В основі концепції розробленої В.І. Герчикова знаходяться два базових поняття: мотивація і трудова поведінка. Перший тип передбачає роботу за винагороду, певні матеріальні блага. Другий тип націлений уникати негативних наслідків за погану роботу і відсутність результатів. Аналогічним чином можна виділити два типи трудової поведінки: активний і пасивний.

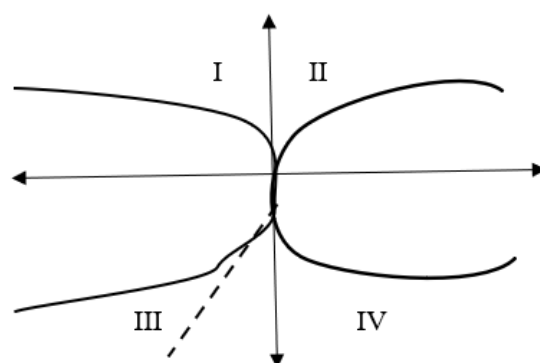

Рис. 1. Модель мотивації трудової поведінки за В. Герчиковим

В.Герчиков всі свої висновки представляє у вигляді графіків. Базову модель трудової мотивації він представляє у вигляді двох пересічних прямих: лінія мотивації по горизонталі і лінія трудової поведінки по вертикалі. В результаті перетину ліній виходять 4 квадранта, які відповідають наступним сполученням:

1. Активна трудова поведінка + мотивація досягнення.
2. Активна трудова поведінка + мотивація уникнення.
3. Пасивна трудова поведінка + мотивація уникнення.
4. Пасивна трудова поведінка + мотивація досягнення.

Лінії всередині квадрантів схематично відповідають лінії поведінки і трудовій стратегії людям різних типів на роботі. Для людей,

недосвідчених в соціології, лінії і поєднання не зовсім, на перший погляд, зрозумілі й очевидні. Тому розглянемо докладніше, що це означає.

I квадрат = Активна трудова поведінка + мотивація досягнення – зростання ефективності діяльності співробітника пропорцій ступеню задоволення його очікувань.

II квадрат = Активна трудова поведінка + мотивація уникнення – зростання ефективності праці людини з достатньою мотивацією обмежений завданням, можливістю менеджера довести вину працівника у разі невиконання завдання.

III квадрат = Пасивна трудова поведінка + мотивація уникнення – рівень деструктивних реакцій підлеглого обмежений. Зазвичай він зводиться до пасивної трудової поведінки, до «роботи за правилами». Якщо в групі з'являється лідер-агресор, який набирає конфлікт з керівництвом, він тягне за собою людей з достатнім типом мотивації, то він робить все, щоб уникнути деструктивної поведінки з їхнього боку.

IV квадрат = Пасивна трудова поведінка + мотивація досягнення, якщо умови роботи, система стимулювання йдуть врозріз з очікуваннями працівника, є ймовірність, що форма його поведінки стане різко негативною. Саме так вважав В. Герчиков. Мотивувати такого працівника складно, адже при зміні умов стає не ясно, чого чекати від людини.

Представлена базова модель дозволяє виділити основні типи трудової мотивації, виявивши які, керівник сформує взаємодію з колективом і окремими співробітниками.

В. Герчикову належить ідея про те, що всі люди активні по-різному, а пасивні однаково. На його думку, мотивація існує чотирьох типів. У деяких людей проявляється п'ятий вид – мотивація уникнення. Виявити ціннісної людини можна в процесі спостереження за його роботою.

Люмпенізований тип – все одно, яку роботу виконувати, немає переваг; працівник погоджується на низьку оплату за умови, щоб інші не отримували більше; низька кваліфікація; не прагне підвищити кваліфікацію, протидіє цьому; низька активність, виступає проти активності інших; прагне перекласти відповідальність на інших; прагне до мінімізації зусиль.

Інструментальний тип – цікавить ціна праці, а не її зміст (праця для нього – інструмент для задоволення інших потреб, звідси і назва цього типу мотивації); важлива обґрунтованість ціни; важлива здатність забезпечити своє життя самостійно.

Професійний тип – цікавить зміст роботи; не згоден на нецікаву для нього роботу, скільки б за неї не платили; цікавлять важкі завдання - можливість самовираження; вважає важливою свободу в оперативних діях; важливо професійне визнання як кращого в професії.

Патріотичний тип – необхідна ідея, яка буде їм рухати; важливо суспільне визнання участі в успіху; головна нагорода - загальне визнання незамінності в фірмі.

Хазяйський тип – добровільно приймає на себе відповідальність; характеризується загостреним вимогою свободи дій; не терпить контролю.

Коротко всі п'ять типів мотивації і їх мотиви можна зобразити у вигляді таблиці 2, що представлена далі.

Таблиця 2

Типи мотивації за В. Герчиковим

Тип мотивації	Основний мотив
Люмпенізований тип	рвична робота, стабільність
Інструментальний тип	«можу заробляти гроші»
Професійний тип	«можу використовувати свої знання та досвід»
Патріотичний тип	«відчуваю себе потрібним колективу»
Хазяйський тип	«можу самостійно вирішувати, коли мені потрібно»

Кожен з п'яти типів мотивації - чотири активних і один пасивний – має свій набір найефективніших стимулів. Аналогічно для кожного типу буде і власний набір неефективних стимулів.

Аналогічний підхід повинен бути і до системи покарань. Так, ефективним буде лише покарання у грошовій формі (штраф, позбавлення премії або матеріальної компенсації). Якщо керівництво вирішить вплинути на такого працівника, просто оголосивши йому догану, це не допоможе.

Базовим інструментом стимулювання для професійного типу є кар'єрний розвиток (горизонтальне або вертикальне), можливість професійного та особистісного зростання, отримання унікального і потрібного професійного досвіду. В даному випадку матеріальні та грошові стимули також дієві. До таких працівників категорично не рекомендується застосовувати покарання. Це може зменшити їхню мотивацію, навіть якщо вони не збиралися нічого порушувати і не потрапляють в зону ризику як потенційні порушники трудового розпорядку.

Інструментом стимулювання для патріотичного типу є моральний вплив, робота повинна піднімати людину в його власних очах і давати йому відчуття причетності до спільної справи. Таким працівникам можна платити мінімальну зарплату, якщо створити їм психологічний комфорт,

підтримувати їх переконаність у власній потребності. Їм можна доручати найскладнішу і малооплачувану роботу.

Матеріальні стимули теж працюють, премія може бути мінімальна, але вона надасть ентузіазм працівникам, якщо буде вручена публічно і з урочистою промовою керівника про значущість внеску співробітника в загальну справу.

Базовим інструментом стимулювання для хазяйського типу є надання самостійності прийнятті рішень в роботі. Отже, слід впроваджувати такі методи стимулювання як, сприяння в кар'єрному рості, працівники такого типу зазвичай і так цілком компетентні і не люблять витратити свій робочий час даремно.

Якщо ж в їх розумінні курси підвищення кваліфікації дозволять їм підняти свій професіоналізм, такий стимул буде сприйнятий позитивно. Не можна карати таких працівників, тому що вони і так цілком свідомо і відповідально ставляться до своїх обов'язків і в разі негараздів готові докласти всіх зусиль, щоб максимально швидко ліквідувати наслідки.

Далі розглянемо докладніше систему нематеріальної мотивації, яка формується на основі:

1. Кар'єрний ріст – немає нічого кращого, ніж розуміння, що праця цінується і нові навички призводять до іншої, більш статусної посади, яка підвищує соціальну значимість в суспільстві.

2. Свобода дій – надайте більше свободи дій і права на власні проекти. У приклад можна взяти редактора в тій чи іншій компанії. Як правило, він отримує певне завдання і чітку дату, коли повинен принести результат. Весь час фахівець діє самостійно, відповідальність у такого співробітника виростає в кілька разів, звісно, він може приходити за порадами і додатковими питаннями, але не зобов'язаний.

3. Наставництво – необхідно допомагати колегам з завданнями, давати зворотний зв'язок і підтримувати, особливо в перший час, коли вони тільки освоюються. Якщо все відбувається віддалено, то дуже важливими є дзвінки кілька разів на тиждень, де співробітник буде розповідати про те, що і навіщо він робить. У такий момент важливо давати якісний зворотний зв'язок і помічати будь-які емоції. Важливо розібратися в проблемі, а не ігнорувати або критикувати її.

4. Визнання правоти – якщо хтось пропонує цікаву ідею або має думку, що об'єктивно краще і принесе користь освітньому процесу, необхідно обговорити це. Визнання чужої думки – прямий доказ того, що слухач розумний і розважливий. Налагоджена взаємодія команди – коли працівники товаришують – клімат в колективі буде ефективнішим. Тут потрібно створити можливість для соціальної взаємодії команди, щоб заохочувати професійні, але в той же час веселі моменти.

5. Увага і інтерес до проблем – виділення часу, щоб вислухати проблеми або ідеї працівників, важливо зробити дві речі: підвищити

повагу і відданість персоналу і сформувати уявлення про заклад освіти їх очима.

6. Довіра – давати складні і цікаві завдання тим, хто цього хоче. Даний ефективний спосіб підвищує самостійність і відповідальність людини, а керівнику допомагає виявити працівників, які зможуть забрати у керуючого завдання і спростити життя.

7. Індивідуальний підхід – важливо розуміти, що далеко не кожного надихають одні і ті ж речі. Можливо, доведеться формувати кожену ідею по-різному і радитися з кожним з керівників напрямків. Слухати і чути працівників дуже важливо. Навіть якщо в колективі вибудована система заохочень, важливо не ігнорувати сигнали, які надходять від персоналу.

Сформовані в колективі відносини, виступаючи як об'єктивні умови трудової взаємодії і спілкування, вимагають від людини не будь-якого, а цілком визначеного стилю поведінки. Емоції одного члена групи певним чином мотивують поведінку інших членів, направляючи їх не тільки на здійснення цілей діяльності, але і на усунення фруструючих впливів.

А. Бакурадзе виділяє п'ять груп педагогів із різними співвідношеннями мотиваційних домінант, які залежать від стажу їх роботи [2, с. 12-13]:

I група – педагоги із домінуванням внутрішньої мотивації, для яких Для приміток тренера характерним є прагнення до особистого зростання, активність в інноваційній діяльності, бажання мати цікаву та творчу роботу. Найчастіше педагоги з такою мотивацією мають стаж роботи від 2 до 10 років, а також після 15 років.

II група – педагоги з домінуванням внутрішньої та зовнішньої позитивної мотивації, для яких характерним є прагнення досягнення визнання та успіху в різноманітній професійній діяльності, орієнтація на саморозвиток. Ця група педагогів є найчисельнішою, а її представники у відсотковому співвідношенні рівномірно розташовані серед груп із різним стажем роботи.

III група – педагоги з домінуванням зовнішньої позитивної мотивації, що орієнтуються на зовнішні оцінки своєї діяльності, «чуттєві» до матеріальних стимулів. Найбільша кількість педагогів із цієї групи – педагоги зі стажем роботи менше 5 років, а також від 10 до 20 років.

IV група – педагоги, в яких домінують зовнішні позитивні та негативні мотиви. Так само, як і педагоги попередньої групи, вони орієнтуються на зовнішні оцінки своєї діяльності, але при цьому для них важливими гарантії безпеки з боку керівництва, оскільки для вчителів цієї категорії наявне прагнення уникнути дисциплінарних покарань та критики. Найчастіше такі педагоги мають стаж роботи більше 20 років.

V група – педагоги, в яких домінують зовнішні негативні мотиви. Вони негативно ставляться до різноманітних організаційних змін і новацій у педагогічній діяльності, а обираючи місце роботи, особливу увагу зосереджують на умовах праці та психологічному кліматі в колективі. У процесі роботи такі педагоги прагнуть задоволення своїх фізіологічних потреб, захисту від різноманітних покарань, санкцій [11].

Практика закладів освіти показує, що педагоги зі значною потребою в самовираженні, досягнувши певних успіхів, прагнуть до подальшого вдосконалення освітнього процесу, своїх професійних якостей, не зменшуючи при цьому мотивуючу дію цієї потреби на поведінку вчителя. Аналогічний висновок можна зробити і для задоволення потреби у визнанні.

Для побудови ефективної системи управління мотивацією працівників можна виділити такі етапи керування.

1. Перший етап знаходження та аналізування питань мотивації.

Спочатку проаналізувати систему мотивації. Це допоможе визначити які системи необхідно удосконалити, або існує потреба повністю змінювати підхід. З цією метою використовуються анкети та опитування. В опитуванні згадуються всі можливі аспекти працевлаштування: психологічний; соціальний; моральний.

За висновками опитувань можна побачити які дії будуть умисними, покажуть ступінь задоволеності працівників організацією та умовами праці, а також системами матеріальних та нематеріальних стимулів та взаємовідносинами між керівництвом та робітниками.

2. Другий етап. Керування за цілями.

Надавати вказівки щодо взаємодії з підлеглими та уточнювати цілі й спільно працювати над розробкою відповідних завдань. В даному випадку потрібно розуміти та встановлювати цілі; загальні причини та наслідки; розуміти вірогідні результати; характеризувати проблеми, що заважають досягнути цілі; своєчасно виправляти доручення та методи відповідно до динаміки розуму; налагодити зв'язок з працюючим персоналом, врахувати бажання та оферти від співробітників, врахувати критику та побажання. Управління цілями є необхідним елементом, тому що присутність зворотного зв'язку від співробітників удосконалює і адекватно збільшує ступінь духовної мотивації.

3. Третій етап. Зміна очікувань працівників.

У разі небажаної поведінки працівників ігнорування керівництвом – пригнітить ситуацію. Тому необхідно, по–перше, усунути фактори, які призводять до небажаного поведіння робітників, по–друге, побічно вплинуть на перемену цієї поведінки.

В даній ситуації актуальними в нагоді будуть такі навички:

1) моніторинг поведіння працівників та об'єктивний погляд на працевлаштування;

- 2) об'єктивна критика;
- 3) своєчасна та належна винагорода за здобутки;
- 4) приклад на власному зразку очікуваної поведінки;
- 5) вчення персоналу довгоочікуваної поведінки;
- 6) закріплення на практиці навичок.

4. Четвертий етап. Розробка значення роботи.

Застосовуються різні підходи мотивації, адже головним є зацікавити працівників до продуктивного та якісного виконання роботи, а не зосереджуватися лише на результаті.

За такого підходу менеджери можуть:

- 1) проаналізувати роботу та на основі аналізу встановити вимоги до компетентності працівників;
- 2) затверджувати прагнення персоналу для здобутку певних наслідків;
- 3) зосередити працівників на впровадженні інновацій.

Для підвищення мотивації, по-різному змінювати характер функціонування (змінити об'єм, переводити робітників з одного виду роботи на інший, змінити методи виконання точних завдань тощо).

5. П'ятий етап. Оплата праці.

Останнім етапом у розробці ефективної мотиваційної програми є розробка системи заохочення та визнання. Він створюється на базі всіх відомих та проаналізованих даних. Необхідно розподілити матеріальні та нематеріальні системи мотивації залежно від видів працівників, характеру роботи та інших факторів.

Звичайно, що методи в науці відомо безліч інших методів мотивації до створення безпечного освітнього середовища. Але запропонований нами спосіб доводить, що кожен учасник освітнього процесу повинен мати уявлення не тільки про те, що вважають насильством, але як мінімізувати ризики та небезпеки і створити умови для внутрішньої безпеки та безпеки референтного доквілля. Для цього варто мати чітке уявлення про диференціацію психологічно безпечного та психологічно небезпечного освітнього середовища (Табл. 3).

Результативність успішної мотивації до безпечного освітнього середовища як управлінської функції можна визначити за критеріями психологічно безпечного освітнього середовища. Аналіз психолого-педагогічної літератури [5], [6], [11] дозволив визначити такі критерії психологічно безпечного освітнього середовища.

Критерій 1 – якість міжособистісних взаємин. За цим критерієм відслідковується наявність позитивних чинників (довіра, толерантність, схвалення, доброзичливість) та факт прояву негативних чинників (ворожість, агресивність, конфліктність, маніпулятивність).

Таблиця 3.

Диференціація психологічно безпечного та психологічно небезпечного освітнього середовища

<i>Показники психологічно безпечного освітнього середовища</i>	<i>Показники психологічно небезпечного освітнього середовища</i>
переважання творчого, професійного настрою протягом робочого дня	відчуття пригніченості, апатії
почуття групової згуртованості та товарищескості	ігнорування колективу, самоізоляція
своєчасність та об'єктивність вирішення конфліктних ситуацій	часті конфлікти й відсторонення колективу від їх спільного вирішення
використання можливостей неформального лідерства для розв'язання навчальних та виховних задач	негативна конкуренція
критика й самокритика; колективне обговорення варіантів важливих рішень, що приймаються	вирішення важливих завдань самостійно
цілковита згода надати допомогу товаришам	самоізоляція та ігнорування проблем інших

Критерій 2 – захищеність в освітньому середовищі. Цей критерій дає можливість оцінити наявність насильства у всіх його видах і формах для всіх учасників освітнього процесу.

Критерій 3 – захищеність в освітньому середовищі. Цей критерій встановлює оцінку емоцій, почуттів та переживань, що домінують у процесі взаємодії дорослих і дітей в освітньому середовищі закладу.

Критерій 4 – комфортність в освітньому середовищі. Цей критерій визначає рівень комфортності усіх учасників освітнього процесу при особистісній взаємодії.

Критерій 5 – задоволеність освітнім процесом. Цей критерій дає можливість оцінити наявність підтримки різних потреб, в тому числі і базових, серед яких допомога та підтримка, підвищення самооцінки, можливості для розвитку професіоналізму тощо.

Використання цих критеріїв в комплексі з іншими діагностичними методиками дає можливість сформулювати якісні характеристики результативності мотивації педагогічних працівників до створення безпечного освітнього середовища.

Отже, управління мотивацією полягає в створенні сприятливих умов, які викликають у співробітників прагнення до активної діяльності. Управління мотивацією передбачає: знання суттєвих потреб працівників, врахування їхніх індивідуальних особливостей, розуміння цілей, бажань і прагнень, реалізацію індивідуального підходу, врахування міжособистісних стосунків в організації, вміння заохочувати, знання про ставлення працівників до роботи, доброзичливість у спілкуванні зі співробітниками, толерантність і етичність, повагу до співробітників, знання себе та особливостей своєї поведінки. Для успішного управління мотивацією необхідно:

- чітко усвідомлювати модель основного процесу мотивації: потреба – мета – дія – досвід – очікування;
- знати чинники, які впливають на цей процес;
- визначити набір потреб, що ініціюють рух до здійснення мети, та умов за яких ці потреби можуть бути задоволені;
- усвідомити, що мотивація не самоціль, а спосіб задоволення, зависокий його рівень може призвести до самозадоволення та інерції.

Управління мотивацією педагогічних працівників є однією з умов, необхідних для перспективного розвитку навчального закладу, а отже і забезпечення його успіху. Ситуація успіху – це така ситуація, у результаті якої дії, здійснювані людиною, призводять до почуття задоволення за свої досягнення, гордості за свою правду, самоповаги. Успіх – громадське визнання, схвалення чого-небудь, чийхось досягнень. Ми вкладаємо в це поняття: високу результативність та якість освітнього процесу, визнання досягнень закладу освіти громадськістю (батьками, місцевою громадою, громадськими організаціями тощо); позитивний імідж школи, низький рівень плинності кадрів тощо.

Робота над створенням освітнього середовища не припиняється з досягненням певного результату. Насамперед, це безперервний процес реагування на нові виклики життя, пошук нових можливостей, ресурсів, генерування нових ідей і правил. Водночас необхідно, щоб всі учасники цього процесу усвідомлювали спільну відповідальність, мали вміння, бажання та добру волю для такої співпраці. Тому перспективами подальших досліджень вбачаємо моделювання процесу мотивації працівників до створення безпечного освітнього процесу.

Список використаних джерел

1. Ахновська І. Теоретичні засади формування освітнього середовища в контексті економіки знань. Економіка і організація управління. 2018. № 3. С.26–34.
2. Биков В.Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: Монографія. К.: Атіка, 2008.– 684 с.
3. Бондарчук О. І. Психологічна безпека освітнього середовища закладів загальної середньої освіти та її вплив на мотивацію інноваційної діяльності вчителів. К. : АТОПОЛ ГРУП, 2017. Вип. 4/5(33/34). 132 с.

4. Братко М.В. Освітнє середовище вищого навчального закладу: пошук стратегій управління. Педагогічна освіта: теорія і практика : зб. наук. пр./ Київ. університет ім. Бориса Грінченка, 2014. №22: Психологія. Педагогіка
5. Гриньова М. В., Малаканова Л. В., Сорокіна Г. Ю. Менеджмент загальноосвітнього навчального закладу: Навчально-методичний посібник. Полтавський нац. пед. ун-т. імені В. Г. Короленка. Полтава: ПП «Астрая», 2012. 311с.
6. Дмитренко Г.А. Людиноцентризм освіти в контексті підвищення якості трудового потенціалу: монографія.К: Дорадо-друк, 2012. 249 с.
7. Дуда С. Т. Мотивація та результативність праці персоналу підприємства : їх сутність та взаємозв'язок. Науковий вісник НЛТУ України: Збірник науково-технічних праць. 2010. Вип. 14 С. 188-193.
8. ЗУ «Про освіту» - [Електронний ресурс] – Режим доступу: [yhttps://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text)
9. Ковальчук В. І. Теоретичні аспекти розвитку мотивації педагогічних працівників ПТНЗ. Молодий вчений. 2017. №5 (45). С. 382–387
10. Колот А. М. Мотиваційний менеджмент : підручник. Київ : КНЕУ, 2014. 479 с.
11. Кравчинська Т. С. Управління мотивацією професійної діяльності педагогічних працівників: основні теоретичні підходи. Вісник післядипломної педагогічної освіти : зб. наук. пр. Вип. 10 (23). К. : АТОПОЛ, 2014. С. 77–87.
12. Лукіяничук А.М. Мотивація професійної діяльності педагогічних працівників : методичні рекомендації : Біла Церква : БІНПО ДЗВО УМО, 2020. 46 с
13. Матросов О. Д. Моральне та матеріальне стимулювання праці. Вісник НТУ «ХП». Серія: Технічний прогрес і ефективність виробництва. 2013. № 22 (995). – С. 110-113.
14. Психологічні аспекти створення безпечного освітнього середовища : матеріали семінару практичних психологів ЗНЗ / упоряд. : Л. В. Зюман. Кременчук, 2012. 64 с.
15. Редько С.І., Панченко А. Г. Дослідження мотиваційних джерел педагогічних працівників як чинника успіху загальноосвітнього навчального закладу [Електронний ресурс] / Педагогічний процес: теорія та практика (3-4), 2015. – С. 29-34. – Режим доступу: <http://pntp.kubg.edu.ua/images/2015/2/8.pdf>
16. Степанченко Н. І. Специфіка дослідницького інструментарію оцінки професійно-педагогічної мотивації в педагогічній діагностиці. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2012. № 9. С. 88–91
17. Шелевер О., Фізер В. Психологічна безпека освітнього середовища: психолого-педагогічний аспект. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2019 р., № 67, т. 1.

*Едуард БОРОДАЙ
Наталія КОНОНЕЦ
Костянтин ГУЗ
Олександр КОСТЕВСЬКИЙ*

ДИДАКТИЧНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ПРЕДМЕТА «ЗАХИСТ УКРАЇНИ» У ВОЄННИЙ ЧАС

Виклики сучасності, пов'язані насамперед з уведенням воєнного стану в Україні у зв'язку з військовою агресією росії проти нашої держави, а також і з трансформацією освітнього простору та реформаційними процесами у системі післядипломної педагогічної освіти в Україні, спрямовують пошуки освітянської спільноти на розвиток особистості вчителя предмета «Захист України», вчителя-лідера, лідера-патріота, котрий є прикладом захисника своєї держави для своїх учнів, авторитет якого забезпечується не лише його професійно-педагогічними знаннями, але й особистісними якостями, лідерською поведінкою, компетентністю, здатністю до інноваційної діяльності, патріотизмом, педагогічною майстерністю, військово-прикладною підготовкою, культурою комунікації та ін. Відтак, сучасні заклади післядипломної освіти, неперервної освіти вчителів мають стати і провайдерами інноваційних змін в організації освітнього процесу, і платформами професійного розвитку педагогічних кадрів, самоосвіти й самовдосконалення, і, безперечно, середовищем для розвитку лідерської компетентності кожного вчителя захисту України, який позиціонує себе ефективним та успішним у своїй діяльності.

Реалії сьогодення переконують, що ефективний вчитель предмета «Захист України», вчитель-лідер, лідер-патріот повинен мати схильність до служіння, насамперед, своїй державі, своїм учням, колективу школи, педагогіці. Він має допомагати учням у досягненні ними найкращих особистих і навчально-виховних результатів (набуття військово-прикладних умінь і навичок, стійка громадянська позиція, мотивація до захисту України від окупантів тощо). При цьому вчитель-лідер має залишатися об'єктивним, не боятися давати правдиві оцінки. Головне – робити це із щирою зацікавленістю в успіхові свого учня. Для успішного служіння учням він має забезпечити виконання таких умов: упевненість у тому, що в нього спільне з ними бачення ситуації; донесення до кожного учня ключових цілей, стратегічних рішень та очікувань, які стосуються обов'язків й особистої ролі кожного в досягненні визначених цілей під час вивчення предмета «Захист України» та набуття визначених програмою компетентностей (компетентнісний підхід); надання ресурсів, необхідних для забезпечення успіху учня у навчанні під час опанування

змістом предмета «Захист України» (ресурсно-орієнтований підхід); створення дружнього та комфортного робочого середовища, яке б сприяло формуванню сильного почуття особистої причетності до спільної справи й новаторського підходу до неї, а також бездоганному виконанню поставлених завдань і командній роботі під час формування в учнів військово-прикладних умінь і навичок (середовищний підхід). З огляду на це, освітянською спільнотою актуалізуються пошуки шляхів розвитку лідерської компетентності вчителів предмета «Захист України» у системі неперервної педагогічної освіти. Відтак, ми ставили за мету розробити дидактичну модель розвитку лідерської компетентності вчителів предмета «Захист України» у воєнний час.

Різні аспекти проблематики розвитку лідерства та формування лідера висвітлювали у своїх працях Є. Барань (2012), Л. Бізо (2012), І. Ібрагімова (2012), В. Карманенко (2019), О. Кікоть (2012), О. Нестуля (2019), С. Нестуля (2019), О. Романовський (2017), Р. Сопівник (2008), Т. Федорів (2012) та ін. Сучасні аспекти розвитку лідерської компетентності вчителя у вітчизняній педагогіці розглядали А. Єрмоленко (2021), А. Коломієць (2019), Л. Коломієць (2019), Г. Куценко (2012), Н. Мараховська (2010), В. Міляєва (2021), Е. Помиткін (2000), О. Пономаренко (2013), І. Савицька (2016) та інші науковці, які переконливо доводять, що підвищенню професіоналізму педагога у системі післядипломної освіти сприяють саме різні форми інноваційної роботи, під час якої стимулюються бажання активної самоосвіти, самовдосконалення, самореалізації та розвитку лідерських якостей, розкриття, актуалізація й реалізація лідерського потенціалу вчителя.

Разом із тим, потребують подальшого вивчення проблеми відбору дидактичного інструментарію ефективного розвитку лідерської компетентності учителів предмета «Захист України» у системі неперервної педагогічної освіти в умовах воєнного часу.

Зважаючи на те, що освітній процес, який забезпечує сучасний учитель предмета «Захист України» в школі, має свою специфіку (поліфункціональність професійно-педагогічної діяльності вчителя (військово-патріотична, військово-прикладна, фізкультурно-оздоровча, безпека життєдіяльності, допризовна підготовка тощо); актуалізація формування у старшокласників військово-прикладних умінь і навичок; орієнтація топ-менеджменту школи на забезпечення навчально-матеріальної бази для уроків захисту України; інноваційність освітньої, військово-прикладної та практичної діяльності; взаємодія із відповідними закладами й організаціями з питань допризовної підготовки, цивільного захисту; лідерство у питаннях захисту України тощо), то і професійно-педагогічна діяльність вчителя цього предмета має свої особливості:

1) здатність до лідерства під час виконання ним навчальної, виховної, методичної, організаційної роботи та іншої педагогічної діяльності;

2) здатність навчати лідерству своїх учнів, бути лідером-патріотом і прикладом захисника України.

Ми переконані, щоб відповідати сучасним вимогам, вчитель предмета «Захист України», вчитель-лідер, лідер-патріот має постійно не лише удосконалювати свій фаховий рівень, але й розвивати *лідерську компетентність* – здатність реалізовувати дидактичні цілі, завдання, функції та технології лідерського управління в освітньому процесі, здатність розширювати межі професійно-педагогічного досвіду та досвіду лідерства (Kononets, Nestulya, 2020).

Послугуючись науковими положеннями вітчизняних учених-дидактів (В. Бондар (2005), В. Бойченко (2013), О. Жданова-Неділько (2016), Н. Кононец (2016), В. Максименко (2013), І. Малафіїк (2015), О. Малихін (2013), В. Чайка (2011) та ін.), *дидактичну модель розвитку лідерської компетентності вчителів предмета «Захист України» у воєнний час* розглядаємо як форму концентрації знань, які слугуватимуть орієнтиром щодо організації та здійснення цілеспрямованих дидактичних впливів, котрі забезпечують ефективність функціонування системи неперервної педагогічної освіти вчителів й уможливають досягнення результату як вияву належного рівня розвитку лідерської компетентності на ґрунті реалізації розробленого комплексу дидактичних умов.

Вочевидь, у своєму дослідженні будемо розглядати дидактичну модель як проміжну ланку між теоретичною та практичною реалізацією освітнього процесу у закладі неперервної педагогічної освіти у контексті актуальності розвитку у вчителів предмета «Захист України» лідерської компетентності, а процес дидактичного моделювання як виявлення зв'язків між складовими освітнього процесу у цьому закладі та процесу розвитку усіх компонентів досліджуваного феномена.

Проектована дидактична модель розвитку лідерської компетентності вчителів предмета «Захист України» у воєнний час задана за схемою як динамічний процес в логіці руху «від мети до результату» шляхом обґрунтування мети, методологічних підходів, дидактичних і специфічних принципів, проектування змісту, методів, форм і засобів навчання, діагностики розвитку компонентів лідерської компетентності.

Авторська дидактична модель розвитку лідерської компетентності вчителів предмета «Захист України» у воєнний час поєднує такі блоки: *концептуально-цільовий, змістово-функціональний та діагностико-результативний*.

Концептуально-цільовий блок включає мету навчального предмета «Захист України» та мету, яка була покладена при розробці дидактичної моделі – розвиток лідерської компетентності вчителів предмета «Захист

України» у воєнний час, і відображає *концепції* (розвитку неперервної педагогічної освіти України; неперервної освіти; ресурсно-орієнтованого навчання; проєкт Концепції цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року), *методологічні підходи* (системний, діяльнісний, компетентнісний, кроскультурний, інформаційний, акмеологічний, практико-орієнтований, етнопедагогічний, аксіологічний, середовищний), *дидактичні* (науковості; систематичності та послідовності; доступності; свідомості й активності навчання; наочності; міцності знань; зв'язку теорії та практики; зв'язку навчання й виховання; контролю і корекції знань; оптимізації навчання; індивідуалізації навчання) та *специфічні* (дисемінаційний, ресурсно-орієнтованого навчання (універсальності, самостійності та керованості, саморегуляційності, свободи вибору, раціоналізації); генерації інновацій; інтеграції навчання; мобільності) принципи, які сприяють досягненню мети.

Змістово-функціональний блок відбиває зміст навчального предмета «Захист України» та передбачає вибір оптимальних форм, методів, засобів навчання вчителів цього предмета у системі неперервної педагогічної освіти, спеціально створених дидактичних умов, які сприятимуть розвитку лідерської компетентності учителів предмета «Захист України» у воєнний час.

Аналітичне осмислення наукового доробку вчених (В. Балюк (2020), Г. Волохова (2015), О. Кащенко (2015), В. Кирпенко (2015), Н. Кононець (2020), О. Нестуля (2018), С. Нестуля, (2018), В. Романчук (2015), С. Романчук (2015), С. Федак (2015) та ін.) дає нам можливість визначити низку дидактичних умов, упровадження яких у систему неперервної педагогічної освіти сприятиме підвищенню рівня розвитку лідерської компетентності учителів предмета «Захист України». До таких умов, на нашу думку, належать:

- 1) посилення мотивації учителів предмета «Захист України» до вивчення основ лідерства;
- 2) проведення для учителів предмета «Захист України» тренінгу «Ефективне лідерство у професійній діяльності вчителя захисту України»;
- 3) забезпечення й координація індивідуальної траєкторії розвитку лідерської компетентності учителів предмета «Захист України».

Досліджуючи проблему розвитку лідерської компетентності учителів предмета «Захист України» у контексті парадигми ресурсно-орієнтованого навчання (resource-based learning) (Kononets, Grynova, Zhamardi, Mamon, Liulka, 2020) як комплексу форм, методів та засобів навчання, націлених, насамперед, на цілісний підхід до організації освітнього процесу в системі неперервної педагогічної освіти, який зорієнтований на тренінг здібностей самостійного й активного перетворення інформаційного середовища шляхом пошуку і практичного

застосування інформаційних ресурсів з метою отримання знань про класичні і сучасні концепції лідерства та застосування ефективних методик відповідно різних стилів лідерства, формування лідерських умінь та навичок, які забезпечують здатність учителів бути лідером-професіоналом під час професійної діяльності, ми визначили реалізаційні механізми методики розвитку лідерської компетентності учителів предмета «Захист України», складниками якої є низка таких методів навчання: метод рольової гри, метод порівняння, метод інформування, метод дискусії, метод системного аналізу, SWOT-аналізу, мозкового штурму, мікрофон, Jigsaw, «Коло ідей», «діамант 9», метод кейсів, воркшопів, метод рефреймінгу, метод освітніх, військово-прикладних та фізкультурно-оздоровчих проєктів, сфокусованої бесіди, пошуку консенсусу, метод модерації, метод інтерв'язії, індивідуальний та колективний майндмеппінг, метод кайдзен тощо (Балюк, 2020, Гуз, Кононець, 2021, Кононець, 2012, Нестуля, Нестуля, Кононець, 2018).

Відтак, процес викладання низки семінарів кафедри методики змісту освіти Полтавської академії неперервної освіти імені М.В.Остроградського, які опосередковано торкаються проблеми розвитку лідерської компетентності учителів («Зміст освіти та освітні практики Нової української школи», «Системне забезпечення якості освіти в закладах загальної середньої освіти», «Психолого-педагогічні аспекти організації навчальної взаємодії в освітньому процесі», «Формування адаптаційних механізмів в учасників освітнього процесу як один із аспектів створення безпечного середовища» тощо), а також тренінгу «Ефективне лідерство у професійній діяльності вчителя захисту України», зміст якого безпосередньо спрямований на розвиток лідерської компетентності, базувався на використанні вище зазначених методів.

Схарактеризуємо детальніше деякі з методів, які були реалізовані у межах запропонованої моделі.

Метод проєктів. Під час тренінгу «Ефективне лідерство у професійній діяльності вчителя захисту України», педагогам пропонувалися до виконання різні проєкти, які класифіковано за: домінуючою у проєкті діяльністю (дослідницька, пошукова, творча, рольова, інформаційно-прикладна); предметно-змістовою складовою (монопроєкти, тобто проєкти у межах однієї дисципліни або міжпредметні проєкти); характером координації проєкту (з відкритою координацією або з прихованою координацією); кількістю учасників проєкту (індивідуальний, груповий, масовий); терміном виконання проєкту – короткотривалий (заняття), середньо тривалий (від тижня до місяця), довготривалий (декілька місяців). Так, було визначено орієнтовну тематику проєктів: «Лідерство у роботі вчителя захисту України», «Лідерство вчителя захисту України у соціальних мережах», «Стилі лідерства у професійній діяльності в галузі військово-

патріотичного виховання учнівської молоді», «Лідерство в організації військово-прикладної роботи», «Розвиток лідерських якостей під час військових ігор», «Лідерська управлінська парадигма у військово-патріотичному вихованні школярів», «Організація і методика військово-прикладної підготовки старшокласників: формування лідерського світогляду педагогів» та ін. Ключовою умовою реалізації таких проєктів була орієнтація на:

- 1) використання групових (або масових) проєктів з домінуючою рольовою діяльністю учителів захисту України;
- 2) розроблення та виконання лише одного проєкту упродовж проходження тренінгового курсу (довготривалий проєкт терміном в 2 місяці);
- 3) результат – інформаційний продукт, який має отримати група слухачів: івент (спеціальний медійний захід військово-патріотичної тематики), що уможливує відслідкувати поведінку кожного з членів групи у ході певної діяльності.

Таким чином, під час роботи над проєктами учителі захисту України опановували різні методики, які сприяли формуванню їх лідерської компетентності, як-от рольові ігри, дискусії, воркшопи, SWOT-аналіз, мозкового штурму, мікрофон, Jigsaw, «Коло ідей» тощо.

Варто відмітити, що під час реалізації цих проєктів від учителів захисту України вимагалось: активно долучатися до участі у проєктній діяльності; працювати консультантами, організаторами, тренерами, едвайзерами під час проведення різноманітних заходів у межах проєктів з учнями шкіл міста Полтави; пропагувати ідеї лідерства серед учнівської молоді у ході набуття військово-прикладних умінь і навичок (участь в обговореннях, конференціях, створення постів в соціальних мережах тощо); планувати, розробляти та реалізовувати власні проєкти, спрямовані на запровадження нових військово-патріотичних ініціатив; брати участь у розробці методичних матеріалів з проблем лідерства, брати участь у різноманітних заходах, присвячених лідерству у педагогічній діяльності вчителя захисту України.

Метод воркшопів. Це метод динамічного навчання учителів захисту України, яке відбувається завдяки їх власній активній роботі під керівництвом викладачів-тренерів (Нестуля, Нестуля, Кононець, 2018). Акцент при його реалізації здійснюється на отримання учителями динамічного знання – живе знання, яке вони отримують у процесі творчості, експериментування, високого ступеня самостійності. При цьому учителі захисту України самостійно визначають цілі навчання, розділяють з викладачем-тренером відповідальність за свій освітній процес, самоосвіту і розвиток лідерської компетентності. Слід зазначити, що методика проведення воркшопів як певного міксу теоретичних презентацій, практичних дій та дискусій із запропонованої тематики та

відібраних питань стосовно контексту «учитель захисту України як лідер», дозволяла вирішували справді унікальні завдання, до яких відносимо:

- генерацію та втілення нових ідей (воркшоп є майданчиком для реалізації нових ідей у проєктах військово-прикладної та фізкультурно-оздоровчої тематики);

- активізацію командної роботи в групах (зміцнення «командного духу» на довірі, особистісних взаєминах, симпатіях, де багато нововведень, творчості, вражень, задоволення від виконаної роботи – розробити та реалізувати різні форми та види військово-прикладної, фізкультурно-оздоровчої роботи, підготувати та провести сучасний урок захисту України тощо);

- забезпечення інтерактиву у межах роботи над проєктом та під час івенту (наприклад, формується графік івенту на сайт, блог, або сторінку у соціальних мережах, для цього випускається новина з інтерактивним написом «пред'явник пароля має право участі на воркшопі»);

- посилення інтересу до лідерства (воркшоп, безумовно, здатний підвищити інтерес до тренінгу «Ефективне лідерство у професійній діяльності вчителя захисту України» та до лідерства загалом);

- підвищення мотивації до формування лідерської компетентності як організаторів, так і учасників, якими є вчителі захисту України (одна група слухачів може виступати як організатори, інша – як учасники);

- оперативність зворотного зв'язку, завдяки чому учасники діалогу під час воркшопів краще пізнають один одного;

- забезпечення індивідуальної траєкторії розвитку лідерської компетентності учителів захисту України (воркшоп під час тренінгу «Ефективне лідерство у професійній діяльності вчителя захисту України» здатний регулювати специфічні запити й очікування окремих слухачів або їх груп);

- застосування нових методик (воркшоп – це інструмент впровадження нових методик, який дає хороший імпульс в роботі);

- реалізацію методу кайдзен (всі разом до постійного покращення та вдосконалення, розвиток різних умінь, навичок, лідерської компетентності);

- реалізацію методичного міксу під час проведення воркшопу (метод порівняння, метод інформування, метод дискусії, метод системного аналізу, SWOT-аналізу, мозкового штурму, мікрофон, Jigsaw, «Коло ідей», «діамант 9», метод кейсів, сфокусованої бесіди, пошуку

консенсусу, метод модерації, індивідуальний та колективний майндмеппінг);

– динаміку розвитку (постійний розвиток лідерської компетентності).

Загалом, використовуючи у процесі формування лідерської компетентності учителів захисту України методику воркшопів, ми зорієнтовували слухачів на колективні творчі справи, бо це, насамперед, вияв життєво-практичної позиції вчителя-лідера, покращення процесу навчання, сприятливе середовище для набуття навичок лідерської поведінки, можливостей демонстрації умінь та лідерських якостей, це сукупність певних дій на загальну користь, радість і успіх.

Метод інтерв'язії, детально схарактеризований у працях Т. Даниленко, О. Зайченко, Н. Софій та Т. Шоутена, теж заслуговує на особливу увагу у контексті підвищення ефективності процесу формування лідерської компетентності учителів захисту України (Шоутен, Даниленко, Зайченко, Софій, 2009). У контексті реалізації нашої методики метод інтерв'язії (презентація особистого досвіду з точки зору лідерства) було використано у такому форматі. Спочатку були організовані зустрічі слухачів з лідерами Полтавського обласного територіального центру комплектування та соціальної підтримки, місцевого самоврядування міста Полтава, вчителями захисту України, котрі позиціонують себе лідерами у військово-прикладній та військово-патріотичній роботі з школярами міста, яким пропонувалося поділитися власним досвідом «Чи вважаю я себе лідером і чому?», обговорити проблемні питання, наприклад, мотиви, стимули, комунікації, створення команди, участь у громадському житті школи, міста, як впливає статус лідера на особисте та професійне життя, які виникають проблеми у спілкуванні з послідовниками тощо. Досить цікавим способом мотивації слухачів була демонстрація професійних портфоліо запрошених гостей у вигляді презентацій, відеороликів чи сайтів, які висвітлювали низку досягнень під керівництвом лідера, власних здобутків, його ділової активності у професійній діяльності та інших сферах. Після цього слухачам пропонувалося провести інтерв'язію самостійно, обравши для цього тему «Чи хочу я бути лідером і чому» та провівши обговорення, використовуючи наступні кроки: сформулювати запитання для уточнення ситуації «Я хочу бути лідером»; намагатися висловити думки, отримати ідеї щодо факторів, які вплинули на створення цієї ситуації; впевнитися, що це не випадковість; лише після такого ґрунтовного аналізу перейти до формулювання альтернативних рішень; підсумувати результат обговорення і коротко сформулювати набутий досвід.

Наприкінці було проведено обговорення інтерв'язії зі всією групою. Під час обговорення акцентовано увагу на такі моменти: Чи було обговорення спрямоване на лідерську діяльність у рамках професії

вчителя захисту України? Чи ефективним був зворотній зв'язок? Чи відбувся пошук нових альтернативних рішень? Чи хочете ви бути лідером і що вас до цього може спонукати? У якості обов'язкового звіту з інтерв'ю слухачам було запропоновано оформити його у вигляді короткого резюме: чи отримали ви відповіді на свої запитання, що корисного ви взяли для себе, мотивація та демотивація лідерства, з ким би ви хотіли обговорити питання лідерства у професійній діяльності вчителя захисту України, плюси та мінуси інтерв'ю.

У результаті спостереження за перебігом інтерв'ю було зафіксовано, що організовані зустрічі з лідерами Полтавського обласного територіального центру комплектування та соціальної підтримки, місцевого самоврядування міста Полтава, вчителями захисту України та власне сама інтерв'ю зі слухачами спричинили усвідомлення значимості лідерської поведінки в їх життєдіяльності та професії вчителя.

Метод рольової гри. Так, під час проведення рольової гри «Геній військово-прикладної роботи», метою якої було потренуватися в методах переконання, лідерських навичках, розвинути творче мислення, вміння бачити різноманітні підходи до вирішення проблем, а також розібратися в собі, зрозуміти природу своїх лідерських якостей, потренуватися в процесі вести лідерське спілкування, тренер курсу мав застосувати не лише вміння організувати проведення гри, але й вміння модерувати її хід, використати різноманітні способи комунікації, створити ситуацію успіху. Суть гри: тренер курсу готує до гри непрозорий мішок, в який будуть покладені конверти; кожен учасник дістає із мішка один конверт, у якому вказано один із видів військово-прикладної роботи. Завдання – презентувати групі цей вид, запропонувавши не менше п'яти його реальних переваг найбільш ефективним способом. Наприкінці гри важливим дидактичним етапом є обговорення: Чому навчила гра? Чий досвід виявився найбільш вдалим? Кому із колег ви би запропонували змінити стратегію маркетингу і чому? Чиї ідеї вам найбільш запам'ятались і чому?

Варто зазначити, що проведення такої гри може бути здійснено як в аудиторії, так і при проведенні дистанційного заняття, а також і в реальних умовах (в школі разом з учнями, на вулиці тощо).

Ми переконані, що задля реалізації запропонованої дидактичної моделі у закладах неперервної педагогічної освіти мають бути організовані такі форми і методи роботи з педагогічними кадрами, котрі дозволять розширити й збагатити поняття професіоналізму вчителя-лідера новими складниками прояву його лідерської компетентності. Вибір конкретних форм і методів залежить від педагогічної майстерності науково-педагогічних кадрів закладів неперервної педагогічної освіти, котрі розробляють програми підвищення кваліфікації та стажування і безпосередньо працюють з учителями захисту України, морально-

психологічного клімату в колективі, матеріально-технічних ресурсів цих закладів, інноваційної відкритості та активності науково-педагогічних кадрів і топ-менеджменту. Відтак, заклад неперервної педагогічної освіти, аби бути успішним, корисним й ефективним у воєнний час, має створювати умови для розвитку лідерської компетентності педагогів у контексті принципу генерації інновацій, котрий передбачає створення інноваційно-організаційного формату розвитку цього феномена (Кононець, 2012). Разом із тим, у контексті цього принципу сучасні вчителі предмета «Захист України» мають усвідомлювати сутність лідерства через знання: мотивації особистості, делегування повноважень, комунікації як способу впливу на оточуючих, відмінностей діалогу та дискусії; командування та максимального розкриття особистісного потенціалу тощо (Єрмоленко, 2021).

У нашому дослідженні інноваційно-організаційний формат розвитку лідерської компетентності вчителів предмета «Захист України» у воєнний час визначаємо як цілеспрямовану систематичну колективну та групову діяльність педагогічних кадрів, спрямовану на підвищення їх науково-теоретичного, загальнокультурного рівня, психолого-педагогічної й військово-прикладної підготовки, професійної майстерності та здатності проявити свій лідерський потенціал в освітньому середовищі школи та при підвищенні мотивації учнів до захисту територіальної цілісності й незалежності України.

Основна діяльність вчителів захисту України, що складає інноваційно-організаційний формат розвитку їх лідерської компетентності у воєнний час, має здійснюватися в колективних та групових формах, які дозволяють проявити свій лідерський потенціал. Тож цілком виправданою в цьому контексті є увага до інноваційних групових форм розвитку лідерської компетентності вчителів захисту України, як-от (рис. 1): тренінги (зокрема, онлайн) з лідерства, лідерські фокус-групи (реальний та віртуальний формат), авторські педагогічні майстерні вчителів предмета «Захист України» (на базі шкіл, закладу неперервної педагогічної освіти), онлайн-фестивалі лідерства, вебкоучинг з розвитку лідерської компетентності, клуби з лідерства у структурі закладу неперервної педагогічної освіти, клуби з лідерства на базі територіального центру комплектування та соціальної підтримки (колишні військові комісаріати).

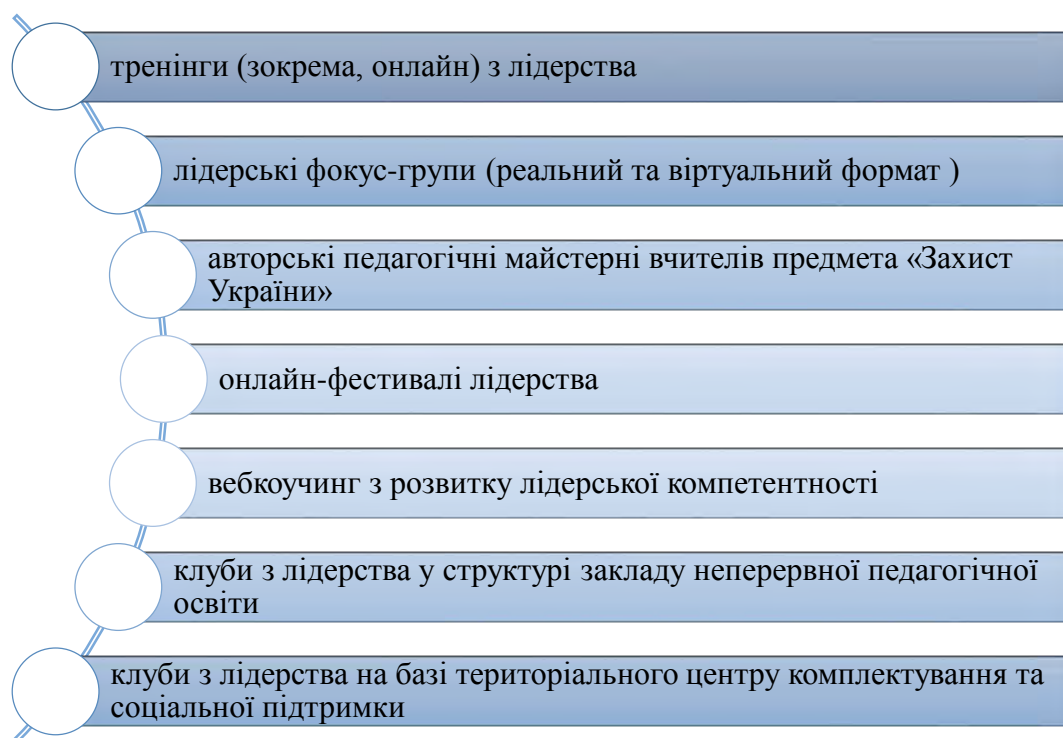

Рис.1. Інноваційно-організаційний формат розвитку лідерської компетентності вчителів захисту України

Наведені вище форми роботи й комунікації з вчителями захисту України у контексті розвитку їх лідерської компетентності складають структурні компоненти інноваційно-організаційного формату розвитку досліджуваного феномена у воєнний час.

Тренінги (зокрема, онлайн) з лідерства для вчителів захисту України доцільно проводити науково-педагогічними кадрами закладу неперервної педагогічної освіти з метою удосконалення навичок лідерської поведінки учасників тренінгу – моделювання певних управлінських, професійно-педагогічних, психологічних, нестандартних рішень у тій чи іншій педагогічній ситуації, їх аналізу, пошуку й вироблення оптимальних рішень. Такі тренінги сприятимуть не лише позитивним зрушенням у рівні розвитку лідерської компетентності вчителя захисту України, але й виробленню рішень щодо формування цієї компетентності в учнів, суттєвому впливу на загальний розвиток та успіхи у військово-прикладній справі. Безперечно, перевагами проведення тренінгів з лідерства є конкретна мета заходу, зона комфорту, цікаві інноваційні вправи та інтерактивні завдання, які тренер може обрати на власний розсуд, або відпрацювати ті, які пропонують учасники (Нестуля, Нестуля, Кононець, 2021).

Лідерські фокус-групи (реальний та віртуальний формат) також можна використовувати у закладах неперервної педагогічної освіти та територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки як один

із дієвих форматів взаємодії з учителями предмета «Захист України», які прагнуть розвивати свою лідерську компетентність. Діяльність цих груп, котра визначається чотирма векторами (організаційний, інформаційний, креативний, діагностичний), зорієнтована на реалізацію конкретної, чітко окресленої проблеми, яка передбачає застосування лідерських здібностей вчителя. Кількість членів такої групи та термін її роботи визначається індивідуально залежно від означеної проблеми та мети дослідження (група може працювати 25-45 хвилин чи навіть більше). Основні переваги такого формату роботи над розвитком лідерської компетентності вчителів предмета «Захист України» – розуміння ними важливості лідерства у навчально-виховній, методичній, організаційній, військово-прикладній діяльності, необхідності її удосконалення; творче й ефективно вирішення нагальних проблем з використанням лідерської поведінки та знань сучасних концепцій лідерства за короткий проміжок часу; обмін інформацією та ефективний інтерактив; мотивація педагогів до саморозвитку, самореалізації, лідерства в інноваційній професійно-педагогічній діяльності (Освітнє лідерство..., 2021, Помиткін, 2000).

Авторські педагогічні майстерні вчителів предмета «Захист України» (на базі шкіл, закладу неперервної педагогічної освіти) як інноваційно-організаційний формат розвитку лідерської компетентності педагогів передбачає створення спільноти освітян, які разом працюють над науково-педагогічною проблемою для набуття кожним вчителем захисту України нового знання і нового досвіду лідерства за допомогою творчості. Імплементация нових наукових ідей, підходів, моделей і методичних розробок авторів, які працюють у майстерні, дає підстави до визнання освітянською спільнотою результатів, а публікації у наукових виданнях, участь у конференціях – до визнання їх лідерами за обраним напрямом досліджень. Такі майстерні тримають лідерську позицію у роботі над науково-педагогічною проблемою, яка цікавить усіх учасників майстерні. Як правило, майстернею керує один із педагогічних (вчитель предмета «Захист України») чи науково-педагогічних працівників закладу неперервної педагогічної освіти, а до роботи в ній залучаються не лише колеги-освітяни, але й працівники територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, ветерани, учасники бойових дій із досвідом АТО/ООС, що дає змогу усім проявити свій лідерський потенціал.

Онлайн-фестивалі лідерства позиціонуються нами як своєрідний віртуальний майданчик для обговорення найважливіших педагогічних здобутків і аналізу практичних рішень у сфері викладання в школі предмета «Захист України», які потребують від вчителів лідерської поведінки та компетентності. Організація серед освітянської спільноти таких фестивалів, як показала практика дистанційного освітнього процесу, дає можливість учителям захисту України відкрити для себе нові

ідеї, зарядитися натхненням від модераторів та колег, перейняти кращі розробки і поділитися своїми власними інноваціями та відкриттями за допомогою сучасних цифрових технологій. Автори ідей і знахідок завдяки сервісам для онлайн-комунікації надають бажаним консультації, реалізується формат «питання-відповіді» як у спеціалізованих чатах, так і на платформах для відеозв'язку. Заявки на івенти, методичні ідеї, інноваційні педагогічні знахідки, які висвітлюють лідерську позицію авторів у педагогічній діяльності, учасники онлайн-фестивалю подають завчасно (реєстраційна форма, заявка через месенджер, електронна пошта тощо), лише після цього складається програма фестивалю й визначається формат віртуальної комунікації (Нестуля, Нестуля, Кононець, 2021).

Вебкоучинг з розвитку лідерської компетентності реалізує цілі й завдання індивідуального та колективного наставництва тренера з лідерства з учителем предмета «Захист України» за допомогою цифрових технологій. Основне призначення такого формату полягає в допомозі на добровільних засадах та за індивідуальним графіком онлайн-спілкування. Цінність такої форми роботи полягає у двосторонній ефективності (Witmore, 2009). З одного боку, тренер з лідерства, консультуючи учителів предмета «Захист України» щодо планування, методики й технології організації освітнього процесу, обговорюючи педагогічні проблеми, котрі вимагають лідерської компетентності педагогів, розвиває й власну педагогічну майстерність та лідерську компетентність, переконується в правильності лідерсько-педагогічних позицій. А з іншого боку, учителі предмета «Захист України» мають змогу безпосередньо вивчати лідерський стиль тренера з лідерства на відстані.

Клуби з лідерства у структурі закладу неперервної педагогічної освіти забезпечують наукове та практичне підґрунтя для розвитку лідерської компетентності усіх учасників освітнього процесу у середовищі такого закладу. За сприяння науково-педагогічних працівників закладу неперервної педагогічної освіти мають унікальну можливість застосувати на високому професійному рівні усі вище згадані формати роботи з учителями. Безперечно, за своєю суттю вони забезпечують координаційну функцію у системі розвитку лідерської компетентності учителів предмета «Захист України» (розробка програм підвищення кваліфікації з освітнього лідерства, тренінгів з лідерства, допомога у створенні й функціонуванні авторських педагогічних майстерень вчителів предмета «Захист України», онлайн-фестивалів педагогічних ідей, проведення конференцій, семінарів, різноманітні координаційні заходи тощо).

Варто відмітити, що такі клуби набувають інноваційності тоді, коли у межах ініційованих івентів розглядається інноваційний лідерсько-

педагогічний досвід, зокрема, учителів захисту України. Інноваційний лідерсько-педагогічний досвід учителів предмета «Захист України» розуміємо як педагогічні знахідки та винаходи вчителів-лідерів, які працюють і формують лідерський потенціал своїх учнів у військово-прикладній справі, знахідки топ-менеджменту шкіл у процесі розвитку лідерської компетентності вчителів та учнів, досвід утілення в життя оригінальних ідей, методів навчання, військово-патріотичного виховання, реалізації лідерської управлінської парадигми у військовій справі тощо. Підкреслимо, що досвід вчителів предмета «Захист України», вчителів-лідерів вимагає від топ-менеджменту школи ретельної уваги, ґрунтовного вивчення й обґрунтування, бо цей досвід має, насамперед, прогностичні функції, оскільки випереджає практику.

Клуби з лідерства на базі територіального центру комплектування та соціальної підтримки займають у контексті досліджуваної нами проблеми особливу позицію, адже основним напрямом своєї діяльності визначають розвиток лідерської компетентності як учителів предмета «Захист України», так і старшокласників у контексті військової справи, набуття ними військово-прикладних умінь і навичок. До лідерства у військовій справі, розвитку лідерської поведінки педагогів залучаються працівники центру, ветерани, учасники бойових дій із досвідом АТО/ООС, громадські організації «Вороскоп» та «Ветеранського братерство», які ведуть свою діяльність у військово-патріотичному контексті.

Діагностико-результативний блок представлений компонентами лідерської компетентності учителя предмета «Захист України» (особистісно-мотиваційний, діяльнісно-поведінковий, інформаційно-комунікативний та результативно-цільовий), їх показниками й рівнями (високий, середній, низький) та діагностичним інструментарієм для оцінювання ступеня їх розвитку (тестування, анкетування, бесіди у фокус-групах, педагогічне спостереження, індивідуальні завдання), а також відображає очікуваний результат від реалізації дидактичної моделі – позитивну динаміку в рівнях розвитку досліджуваної компетентності.

Особистісно-мотиваційний компонент характеризується базовими лідерськими якостями особистості (відкритість, неупередженість, ініціативність, упевненість, відповідальність, ентузіазм тощо), його системою мотивів, цінностей, умінь свідомо контролювати результати своєї лідерської діяльності;

діяльнісно-поведінковий компонент відбиває систему знань про лідерство та навички лідерської поведінки вчителя предмета «Захист України», отримані в ході навчання (стилі лідерства, груповий підхід до реалізації завдань, котрі постають перед учителем захисту України, незалежність і самостійність у прийнятті рішень, прояв лідерської позиції

під час організації фізкультурно-оздоровчої та військово-прикладної роботи зі школярами тощо);

інформаційно-комунікативний компонент віддзеркалює здатність вчителя предмета «Захист України» до лідерського спілкування з учнями під час мотивації до захисту України від окупантів, до проведення інформаційно-просвітницьких івентів у цьому контексті;

результативно-цільовий компонент визначається сукупністю якостей вчителя предмета «Захист України», що дозволяють йому досягати поставлених цілей (цілеспрямованість, орієнтація на результат фізкультурно-оздоровчої та військово-прикладної діяльності, управління учнівським колективом, інформацією й розвитком здатності в учнів обороняти рідну Україну тощо).

Таким чином, дидактичну модель розглядаємо як ідеальну конструкцію, що є графічним і словесно-логічним відображенням цілеспрямованої педагогічної взаємодії суб'єктів освітнього процесу у середовищі закладу неперервної педагогічної освіти, що дозволяє більш детально дослідити процес формування лідерської компетентності учителя предмета «Захист України», а також керувати його функціонуванням і розвитком у воєнний час (рис. 2).

Варто особливо наголосити, що наскрізною функціонально-дидактичною лінією у дидактичній моделі розвитку лідерської компетентності вчителів предмета «Захист України» у воєнний час є три дидактичні умови, котрі є ключовим складником експериментальної частини дослідження.

Для нашого дослідження мають значення результати опитування серед учителів предмета «Захист України» (школи та коледжі Полтавської області). Так, під час проведення опитування (128 учителів) респондентам пропонувалося оцінити ефективність кожної із форм роботи у контексті розвитку їх лідерської компетентності (рис. 3).

Як свідчить рисунок 3, найефективнішим форматом розвитку лідерської компетентності вчителів предмета «Захист України» у воєнний час педагоги вважають клуби з лідерства на базі територіального центру комплектування та соціальної підтримки (80% опитаних). Не менш важливою формою комунікації для опанування основними знаннями з лідерства вчителі вважають вебкоучинг з розвитку лідерської компетентності (77% опитаних). Ефективність тренінгів (зокрема, онлайн) з лідерства у воєнний час підтверджують 54% вчителів. Серед інших форматів, які обиралися вчителями предмета «Захист України», відсотки розподілилися наступним чином: онлайн-фестивалі лідерства відзначили 42% респондентів; лідерські фокус-групи (реальний та віртуальний формат) – 32%; клуби з лідерства у структурі закладу неперервної педагогічної освіти – 27%; авторські педагогічні майстерні вчителів предмета «Захист України» – 19%.

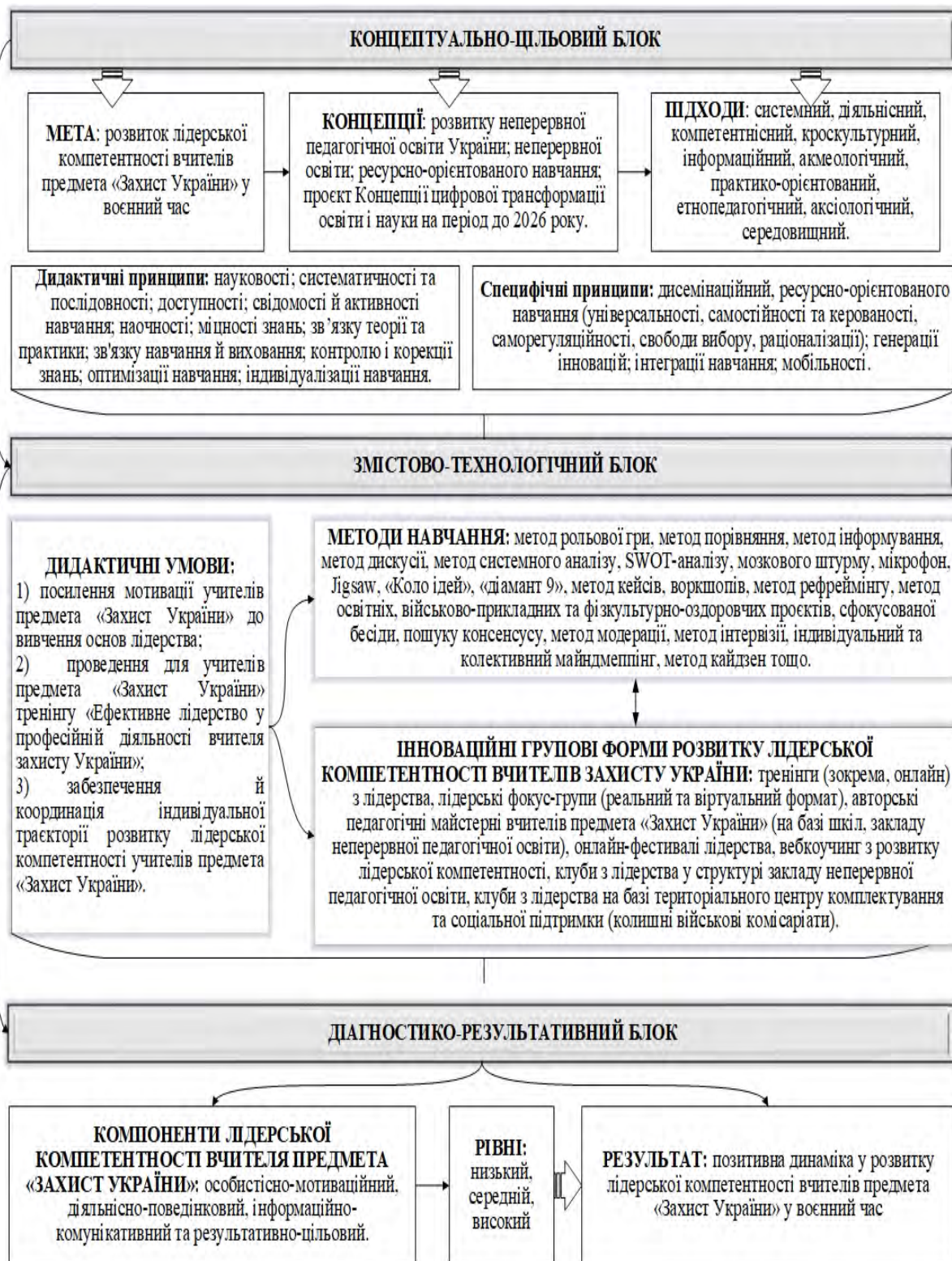

Рис. 2. Дидактична модель розвитку лідерської компетентності вчителів предмета «Захист України» у воєнний час

Рис. 3. Опитування щодо ефективності форм розвитку лідерської компетентності вчителів захисту України

Отже, проблема розвитку лідерської компетентності вчителів предмета «Захист України» у воєнний час у системі роботи вітчизняних закладів неперервної педагогічної освіти, територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки є актуальною. Ми переконані, що розвиток лідерської компетентності цих педагогів завдяки поєднанню усіх вище схарактеризованих форматів забезпечить подальший успішний процес підвищення кваліфікації у контексті реалізації ресурсно-орієнтованої парадигми, бо допомагає усвідомити власні цілі, ресурси, сильні та слабкі сторони особистості задля подальшого професійного та особистісного зростання.

Зазначимо, що запропонований інноваційно-організаційний формат є орієнтовним, він є динамічним і може бути доповнений будь-якими формами та методиками роботи з вчителями предмета «Захист України», які сприятимуть розвитку їх лідерської компетентності. Нині він виступає підґрунтям передового лідерсько-педагогічного досвіду закладів неперервної педагогічної освіти, територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки й окреслює індикатори якості новизни у процесі розвитку лідерської компетентності вчителів предмета «Захист України»: комплексне застосування форм та методик навчання лідерству у воєнний час; творча реалізація в досвіді вище згаданих інституцій нових концепцій лідерства, ідей щодо розвитку лідерської компетентності вчителів предмета «Захист України»; використання дидактико-методичного інструментарію, розробленого вченими, методистами,

кращими тренерами з лідерства, викладачами-лідерами, військовими лідерами; можливість творчого наслідування лідерсько-педагогічного досвіду кожним вчителем предмета «Захист України», який прагне бути лідером у своїй роботі.

Експериментальна перевірка дидактичної моделі розвитку лідерської компетентності вчителів предмета «Захист України» у воєнний час здійснена за допомогою локального педагогічного експерименту упродовж березня 2022 року. Для участі в експерименті обрано 55 учителів предмета «Захист України» шкіл Полтави та Полтавської області, які дали згоду на участь в апробації дидактичної моделі на базі Полтавської академії неперервної освіти імені М. В. Остроградського та Полтавського обласного територіального центру комплектування та соціальної підтримки.

На кожному етапі було вирішено поставлені нами наукові завдання, ґрунтуючись на відповідних методах наукових досліджень. Етапи організації й проведення локального педагогічного експерименту схематично представлено на рисунку 4.

Рис. 4. Етапи локального педагогічного експерименту щодо реалізації дидактичної моделі

Досягненню мети сприяв використаний комплекс методів дослідження: теоретичних – аналіз науково-методичної літератури з питань розвитку лідерської компетентності учителів предмета «Захист України», для визначення ступеня розробленості, порівняння і зіставлення різних поглядів на досліджувану проблему, розгляду

теоретичних питань із метою визначення поняття «лідерська компетентність учителя предмета «Захист України»» та його компонентно-структурного аналізу; систематизація й узагальнення наукових положень для обґрунтування дидактичних умов розвитку лідерської компетентності учителів предмета «Захист України», дидактичне моделювання – для розробки дидактичної моделі розвитку лідерської компетентності вчителів предмета «Захист України» у воєнний час; емпіричних – спостереження, бесіда, анкетування; дослідно-експериментальна робота для перевірки ефективності розробленої дидактичної моделі.

Експериментальна перевірка розробленої методики засвідчила, що у цілому рівень розвитку лідерської компетентності учителів предмета «Захист України» зріс після упровадження запропонованих дидактичних умов (таблиця 1).

Таблиця 1

**Динаміка змін у рівнях розвитку лідерської компетентності
учителів предмета «Захист України»**

<i>Компонент (зміни у %)/ Рівні</i>	<i>особистісно- мотиваційний компонент</i>	<i>діяльнісно- поведінковий компонент</i>	<i>інформаційно- комунікативний компонент</i>	<i>результативно- цільовий компонент</i>
Низький	-30,91	-40,00	-38,18	-36,36
Середній	23,64	30,91	18,18	20,00
Високий	7,27	9,09	20,00	16,36

Висновки. Таким чином, аналіз табличних даних слугує підставою до висновку, що відмічається позитивна динаміка – зниження кількості вчителів предмета «Захист України», які продемонстрували низький рівень розвитку лідерської компетентності за усіма компонентами, позитивне підвищення середнього та високого рівнів (рис. 5).

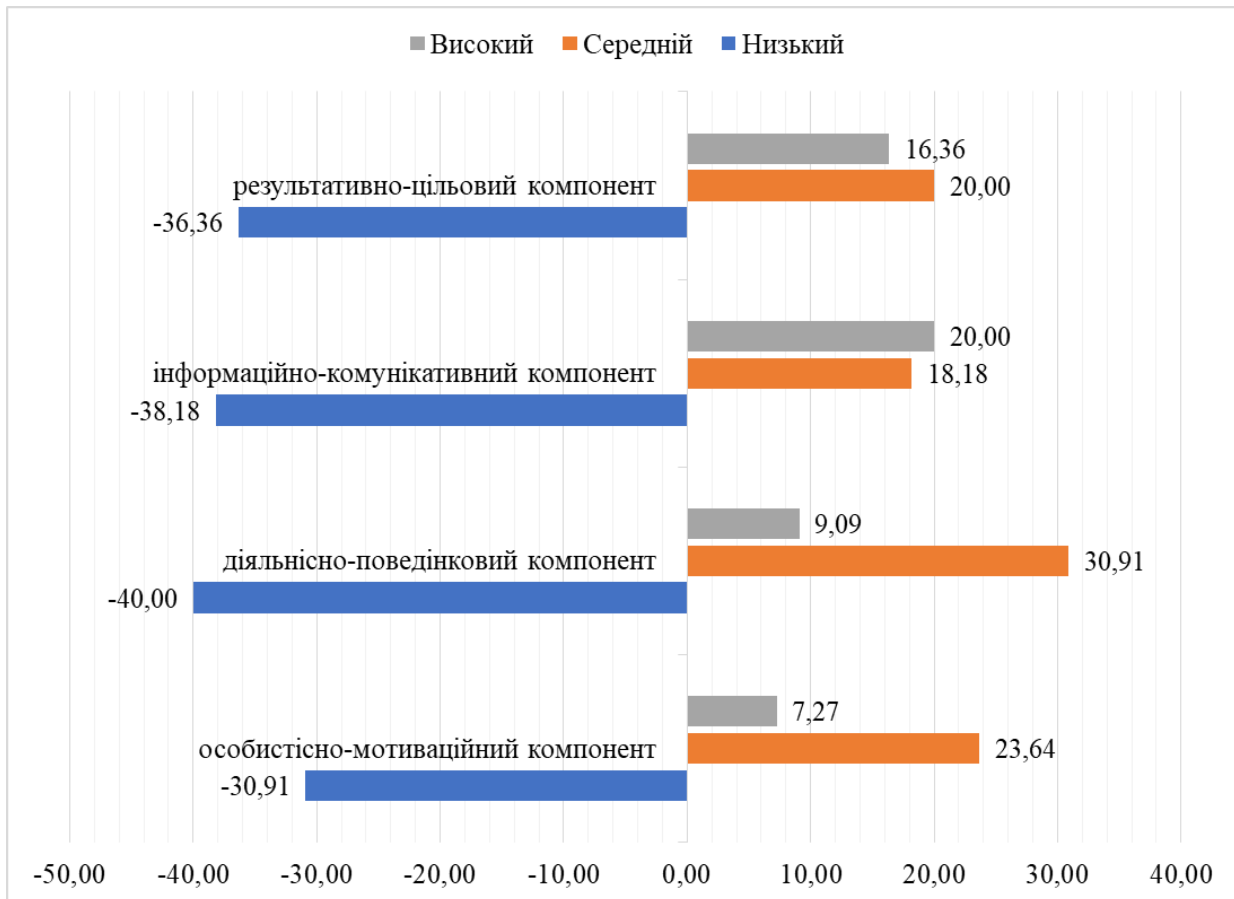

Рис. 5. Візуалізація динаміки змін у рівнях розвитку лідерської компетентності учителів предмета «Захист України» у воєнний час

Так, за *особистісно-мотиваційним компонентом* кількість учителів предмета «Захист України», які мають високий рівень, зросла на 7,27%, зросла на 23,64% кількість учителів, які мають середній рівень, і водночас кількість учителів, які мають низький рівень, знизилася на 30,91%; за *діяльнісно-поведінковим компонентом* кількість учителів предмета «Захист України», які мають високий рівень, зросла на 9,09%, кількість учителів, які мають середній рівень, зросла на 30,91%, кількість учителів, які мають низький рівень, знизилася на 40%; за *інформаційно-комунікативним компонентом* кількість учителів, які мають високий рівень, зросла на 20%, кількість учителів, які мають середній рівень, зросла на 18,18%, кількість учителів, які мають низький рівень, знизилася на 38,18%; за *результативно-цільовим компонентом* кількість учителів, які мають високий рівень, зросла на 16,36%, кількість учителів, які мають середній рівень, зросла на 20%, кількість учителів, які мають низький рівень лідерської компетентності, знизилася на 36,36%.

Резюмуючи, зазначимо, що у результаті реалізації дидактичної моделі розвитку лідерської компетентності вчителів предмета «Захист України» у воєнний час, яка базувалася на упровадженні дидактичних умов (посилення мотивації учителів предмета «Захист України» до

вивчення основ лідерства; проведення для учителів предмета «Захист України» тренінгу «Ефективне лідерство у професійній діяльності вчителя захисту України»; забезпечення й координація індивідуальної траєкторії розвитку лідерської компетентності учителів предмета «Захист України»), у шкільних педагогів спостерігались такі зміни: наявність активної потреби пізнання феномену лідерства, себе у якості лідера, сенсу лідерської компетентності та її реалізації в навчальній, військово-патріотичній та військово-прикладній діяльності, потреби до вироблення власного лідерського стилю, мотивація до лідерства, мотивація до успіху й наполегливість у досягненні мети – успішності військово-прикладної, фізкультурно-оздоровчої роботи зі школярами. Таким чином, було сформульовано висновок, що цілеспрямоване впровадження дидактичної моделі розвитку лідерської компетентності вчителів предмета «Захист України» у воєнний час сприяє розкриттю лідерського потенціалу учителів захисту України, а також формуванню їх лідерської компетентності в системі неперервної педагогічної освіти.

Список використаних джерел

1. Балюк В. О. Технологія ресурсно-орієнтованого навчання у процесі формування цифрової компетентності студентів економічних спеціальностей. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. праць*. Запоріжжя : КПУ, 2020. Вип. 69. Т. 2. С. 19–23.
2. Бородай Е. М. Класифікація методів військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі допризовної підготовки. *Витоки педагогічної майстерності: зб. наук. праць*. Вип. 26. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка. 2020. С. 25–28.
3. Бородай Е. М., Кононець Н. В. Класифікація дидактичних військово-професійних ігор для формування військово-прикладних умінь і навичок учнів старшої школи. *Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка* : матеріали III Всеукр.наук.-практ. інтернет-конф., Полтава, 18-22 лютого 2019 р. Полтава : КУЕП ПДАА, 2019. С. 448–449.
4. Волохова Г. О., Кашенко О. А. Психологічна підготовка курсантів як необхідний процес в умовах сучасної війни. *Концептуальні напрями розвитку системи фізичної підготовки в Збройних Силах України в сучасних умовах та нормативноправові акти, що забезпечують її функціонування*. К. : НУОУ, 2015. С. 120–123.
5. Гриньова М.В., Кононець Н.В., Дяченко-Богун М.М., Рибалко Л.М. Ресурсно-орієнтоване навчання студентів в умовах здоров'язбережувального освітнього середовища. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. Том 72, №4. С.182–193.
6. Гуз К. Ж., Кононець Н. В. Військово-патріотична підготовка старшокласників у сучасному освітньому просторі. *Імідж сучасного педагога : електрон. наук. фах. журн.* 2021. №1 (196). С. 77–81.
7. Єрмоленко А.Б. Сучасна модель розвитку лідерської компетентності педагогічних працівників професійної освіти в системі підвищення кваліфікації. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки*. 2021. Вип. 1 (45). С. 205-213.

8. Карманенко В. В. Особиста й професійна ефективність. Тренінги з розвитку лідерських якостей у студентів економічних університетів. Полтава: РВВ ПУЕТ, 2018. 73 с.
9. Кирпенко В. М., Романчук В. М., Романчук С. В., Федак С. С. Спеціальна фізична підготовка як засіб підвищення ефективності професійної діяльності військовослужбовців Сухопутних військ. *Фізична активність, здоров'я і спорт*. 2015. № 4(22). С. 12–18.
10. Коломієць А., Коломієць Л. Психолого-педагогічні засади розвитку лідерських якостей учителів в освітньому середовищі початкової школи. *Leader. Elite. Society*. 2019. № 1. С. 91–106.
11. Кононець Н. В. (2021). Детермінанти особистості харизматичного викладача-лідера у вищій школі. *Лідери XXI століття. Формування особистості харизматичного лідера на основі гуманітарних технологій для управління соціальними системами: матер. V Міжнар. наук.-практ. конф.* (28-29 жовтня 2021 року, м. Харків) / за заг.ред. Романовського О.Г. Харків : ФОП Бровін О.В. С. 72-74.
12. Кононець Н.В. (2021). Модель змішаного навчання (Flex Model Blended Learning) у підготовці магістрантів освітньої програми «Педагогіка вищої школи». *Світові виклики сучасній освіті: матеріали Першої Міжнар. наук.-практ. конф.* (20–22 жовтня 2021 року). / гол. ред.: Осадченко І. І. Вип. 1 (Ч. 1). Умань: Громадська організація «Міжнародна асоціація сучасної освіти, науки та культури», 2021. С. 18–22.
13. Кононець Н.В. (2021). Специфіка проведення онлайн-ових бінарних занять в умовах цифровізованого освітнього процесу при підготовці фахівців-економістів. *Витоки педагогічної майстерності: журнал* / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2021. Вип. 28. С. 92-97.
14. Кононець Н. В. (2012). Педагогічні інновації вищої школи: ресурсно-орієнтоване навчання. *Педагогічні науки : зб. наук. праць*. Полтава. Вип. 54. С. 76–80.
15. Кононець Н. В. Дидактичні основи ресурсно-орієнтованого навчання дисциплін комп'ютерного циклу студентів аграрних коледжів. (Дис. доктора пед. наук). Полтава, 2016. 473 с.
16. Кононець Н. В., Нестуля С. І. (2021). Інноваційні форми семінарських занять у процесі професійного зростання магістрантів освітньої програми «Педагогіка вищої школи». *Витоки педагогічної майстерності: зб. наук. праць*. Вип. 27. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка. С. 135–139.
17. Куценко Г.Г. Компетентності сучасного вчителя-лідера. *Культура і компетентність сучасного вчителя-лідера : матеріали обласного науковопрактичного семінару, присвяченого 290-річчю з дня народження Г.С. Сковороди* / укладачі : Л.В. Литвинюк, Т.О. Бондар. Полтава : ПОППО, 2012. С. 45–47.
18. Мараховська Н.В. Проблема формування лідерської компетентності майбутніх учителів іноземної мови. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки)*. №2. Бердянськ : БДПУ, 2010. С. 255–259.
19. Нестуля О. О., Нестуля С. І., Кононець Н.В. Основи лідерства: електронний посібник для самостійної роботи студентів. Полтава : ПУЕТ, 2018. 241 с.
20. Нестуля О.О., Нестуля С.І., Кононець Н.В. Дидактика лідерства: сучасні погляди на формування лідерської компетентності здобувачів вищої освіти: монографія. Полтава: ПУЕТ, 2021. 591 с.

21. Нестуля О. О., Нестуля С. І., Кононець Н. В. (2021). Варіативні моделі змішаного навчання (blended learning) у вищій школі: досвід ПУЕТ. *Вища школа : науково-практичне видання*. № 11. С. 7–20.
22. Освітнє лідерство: від теорії до практики : монографія / авт. кол. ; за наук. ред. В. Р. Міляєвої ; Київський університет імені Бориса Грінченка [Електронне видання]. Київ ; Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2021. 296 с
23. Помиткін Е. С. Психологічні аспекти проблеми виявлення та розвитку лідерських якостей особистості майбутнього професіонала. *Творча особистість у системі неперервної професійної освіти: матеріали міжнар. наук. конфер.* 16–17 травня 2000 р. С. 290–293.
24. Пономаренко О. В. (2013). Проблема лідерських якостей вчителя в дослідженнях вітчизняних учених. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. Вип. 15. К.: С. 263 – 268.
25. Савицька І. М. (2016). До питання формування лідерських якостей майбутніх вчителів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. Чернігів. Вип. 140. С. 180 – 183.
26. Шоутен Т., Даниленко Л. І., Зайченко О. І., Софій Н. З. Менеджмент керівників закладів дошкільної і початкової освіти. К. : СПД ФО Парашин К.С., 2009. 112 с.
27. Kononets N. (2021). Resource-based learning in higher school within the continuous education. *Scientific Collection «InterConf», (91): with the Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference «Recent Scientific Investigation»* (December 11-12, 2021). Oslo, Norway: Dagens næringsliv forlag, 2021. P. 110–113.
28. Kononets N., Grynova M., Zhamardiy V., Mamon O., Liulka H. Problems of Implementation of The System of Resource-Based Learning of Future Teachers of Physical Culture. *International Journal of Applied Exercise Physiology (IJAEP)*. 2020. Vol. 9 (12). Pp.50–60.
29. Kononets N., Ilchenko O., Mokliak V. Future teachers resource-based learning system: experience of higher education institutions in Poltava city, Ukraine. *Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE*. July 2020. ISSN 1302-6488 Volume: 21 Number: 3 Article 14. P. 199–220.
30. Kononets N., Nestulya S., Soloshych I., Zhamardiy V., Odokienko V. Investigating the Didactic System of Research Competence Formation for Prospective PE Instructors. *Journal of Research in Medical and Dental Science*, 2021, Volume 9, Issue 7, Page No: 414-418. <https://www.jrmds.in/articles/investigating-the-didactic-system-of-research-competence-formation-for-prospective-pe-instructors.pdf>
31. Kononets N., Zhamardiy V., Nestulya O., Nestulya S., Tsina V., Petrenko L., Nikolashyna T., Ilchenko O., Polyakova-Lahoda M., Borodai E. Examining the Fundamental Elements of Physical and Health-Enhancing Educational Activity of Student in Distance Learning. *Journal of Research in Medical and Dental Science*, 2021, Volume 9, Issue 7, Page No: 419-424. <https://www.jrmds.in/articles/examining-the-fundamental-elements-of-physical-and-healthenhancing-educational-activity-of-student-in-distance-learning.pdf>
32. Kononets N., Nestulya S. (2020). The implementation experience of students mobile training in the fundamentals of leadership as a resource-oriented form. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2020, Том 78, №4. С. 116-131.
33. Nataliia Kononets, Iryna Denysovets, Liudmyla Derevianko, Tetiana Blahova, Oleksandr Zhyrov, Olena Shkola, Valeriy Zhamardiy. (2022). Resource-Based

Learning Of Students In The System Of Cross-Cultural Training Of Future Specialists In Fitness And Recreation. *Journal for Educators, Teachers and Trainers*, Vol. 13(1). 41–50.

34. Topuzov, O. M., Grynova, M. V., Barbinova, A. V., Kharchenko, O. V., & Kononets, N. V. (2021). The model of professional development of natural science teachers of rural schools in the conditions of distance educational process. *Information Technologies and Learning Tools*, 85(5), 344–359. <https://doi.org/10.33407/itlt.v85i5.4601>

35. Witmore J. *Coaching for Performance: The Principles and Practice of Coaching and Leadership*: 4 th ed. – London: Nickolas Brealey Publishing, 2009. – 235 p.

*Марина ГРИНЬОВА
Марина ДЯЧЕНКО-БОГУН
Сергій НОВОПИСЬМЕННИЙ*

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Розвиток освіти на сучасному етапі ставить вимоги переорієнтації на формування тих компетенцій, які забезпечують здатність молоді людини вільно спілкуватися й ефективно діяти в умовах надзвичайно динамічних змін. Це потребує створення спеціальних дидактичних і психологічних умов, у яких майбутній учитель біології зможе проявити себе не тільки як інтелектуал, здатний на пізнавальну активність, але як і соціальна особистість, яка має свою позицію, відстоює свою індивідуальність, виражає себе як суб'єкт навчання.

Позитивна результативність процесу формування готовності майбутніх учителів біології до реалізації здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності досягається за рахунок педагогічної взаємодії. Це явище розуміємо як процес формування суб'єктивного та когнітивного досвіду суб'єктами навчально-виховного процесу у вищому педагогічному навчальному закладі й спільної практичної діяльності, спрямованої на формування культури здоров'я студентів. Суб'єктами взаємодії є викладачі, студенти, батьки, керівництво вищого навчального закладу.

Здоров'язбережувальна спрямованість навчально-пізнавальної та практичної діяльності студентів на початковому етапі формування готовності майбутніх учителів біології до реалізації здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності мала на меті досягнення таких завдань: формування свідомого ставлення до збереження здоров'я засобами здоров'язбережувальних технологій; засвоєння майбутніми учителями біології знань про здоров'язбережувальні технології як важливу й невід'ємну складову частину збереження та зміцнення здоров'я; зацікавлення студентів до регулярного формування здорового способу життя; створення умов здоров'язбережувального середовища у вищому навчальному закладі.

Провідними методами навчання на початковому етапі є пояснювально-ілюстративний, репродуктивний та метод проблемного викладу. Поєднання цих методів забезпечує підвищення позитивної мотивації студентів, гарантує їх активне включення в пошукову здоров'язбережувальну навчально-пізнавальну діяльність, організовує спільну діяльність і формування партнерських відносин викладачів та студентів.

Ефективність реалізації завдань початкового етапу забезпечення здоров'язбережувальної спрямованості навчально-пізнавальної діяльності студентів залежить безпосередньо від педагогічної взаємодії викладача і майбутніх учителів біології, що створює ситуацію взаємодовіри, високу емоційну активність студентів у процесі формування готовності до реалізації здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності (рис. 1).

Рис. 1. Педагогічна взаємодія викладачів і майбутніх учителів біології на початковому етапі формування готовності до реалізації здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності

Формування чіткої позитивної настанови на реалізацію здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності дає змогу перейти до виконання таких завдань із забезпечення здоров'язбережувальної спрямованості навчально-пізнавальної діяльності студентів:

- 1) формування у майбутніх учителів біології системи здоров'язбережувальних знань (енциклопедичних та методичних);
- 2) формування здоров'язбережувальних умінь (конструктивних, організаторських, комунікативних, гностичних, діагностичних);
- 3) засвоєння різноманітних здоров'язбережувальних технологій, методик та систем, що полягає в умінні застосовувати на практиці;
- 4) формування у майбутніх учителів біології оцінки власної

теоретичної підготовки, практичної й науково-пошукової здоров'язбережувальної діяльності;

5) педагогічна підтримка самостійного оволодіння інформацією в питаннях збереження здоров'я.

Основними методами навчання на цьому етапі є репродуктивний, проблемний та евристичний.

Реалізація поставлених завдань здійснюється на лекціях, практичних, самостійних та індивідуальних заняттях, у рамках викладання дисциплін за вибором студентів навчально-методичного комплексу «Здоров'язбережувальні технології у професійній діяльності майбутніх учителів біології», спрямованих на обговорення й відпрацювання форм і методів формування готовності студентів до практичного використання технологій збереження здоров'я у закладах освіти.

Ефективними формами організації навчання на цьому етапі є проведення днів здоров'я з активною участю в організації самих студентів, практичні завдання на використання здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності, співпраця з медичними й реабілітаційними закладами (робота у фондах та архівах, відвідування лекцій, екскурсії у фізкультурно-оздоровчі центри міста), збір інформаційного й методичного матеріалів із сучасних здоров'язбережувальних технологій, участь у підготовці та проведенні спортивних свят з оздоровчою спрямованістю, самостійна робота студентів, яка полягала у плануванні й розробці особистих оздоровчих методик, розробці та реалізації занять і виховних заходів на здоров'язбережувальну тематику, підготовці доповідей до міні-конференцій, здійсненні науково-пошукової роботи; створення проблемного наукового гуртка, метою діяльності якого є систематизація матеріалу, обговорення методичних питань, розробка методичних рекомендацій для студентів.

Вказані форми організації навчально-виховного процесу створюють умови для оволодіння студентами репродуктивними, продуктивними і творчими аспектами здоров'язбережувальної діяльності, становлення їх фахівцями, готовими до реалізації здоров'язбережувальних технологій. Важливу роль у цьому відіграють усі суб'єкти педагогічного процесу. Заохочення здоров'язбережувальної спрямованості навчально-пізнавальної та практичної діяльності студентів проявляється у сприянні викладачами і керівництвом вищого навчального закладу майбутнім учителям біології з активною життєвою позицією та відповідальним ставленням до власного здоров'я (рис. 2).

Мета узагальнювального етапу забезпечення здоров'язбережувальної спрямованості навчально-пізнавальної діяльності студентів полягає у розширенні використання сформованих

здоров'язбережувальних знань, умінь і навичок у майбутніх учителів біології під час самостійної реалізації здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності. Це результативний етап, який полягає у оцінці та переоцінці поглядів майбутніх учителів біології до реалізації здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності.

Рис. 2. Педагогічна взаємодія викладачів і майбутніх учителів біології на основному етапі формування готовності до реалізації здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності

Конкретизація мети відбувалася через виконання здоров'язбережувальних завдань, які реалізовувалися на цьому етапі:

- 1) перетворення здоров'язбереження на найважливішу життєву ціннісну установку майбутніх учителів біології;
- 2) систематизація здоров'язбережувальних знань, навичок та вмінь та формування досвіду практичної реалізації здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності;
- 3) удосконалення творчих здібностей студентів у здоров'язбережувальній роботі;
- 4) формування об'єктивної оцінки та самооцінки здоров'язбережувальної діяльності майбутніх учителів біології;
- 5) створення умов для самовдосконалення у здоров'язбережувальному середовищі.

Серед методів навчання, які застосовуються на цьому етапі, провідними були евристичний та дослідницький.

Основні форми організації навчання на цьому етапі – написання й захист рефератів, курсових і дипломних проектів на здоров'язбережувальну тематику, практична реалізація здоров'язбережувальних технологій у загальноосвітніх навчальних закладах під час проходження педагогічних практик. Забезпечення здоров'язбережувальної спрямованості навчально-пізнавальної діяльності студентів на цьому етапі відбувалося шляхом організації таких видів взаємодії викладачів та студентів (рис. 3).

Рис. 3. Педагогічна взаємодія викладачів і майбутніх учителів біології на фінальному етапі формування готовності до реалізації здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності

Забезпечення здоров'язбережувальної спрямованості навчально-пізнавальної діяльності студентів – це важлива умова ефективності цілеспрямованого і структурованого процесу, який охоплює формування у майбутніх учителів біології мотивації до реалізації здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності, організацію власної здоров'язбережувальної діяльності за рахунок регулярної рухової активності, засвоєння теоретичних знань і практичних умінь, підвищення фізичної, психологічної, соціальної готовності до

майбутньої професійної діяльності.

Кожен з етапів забезпечення здоров'язбережувальної спрямованості навчально-пізнавальної діяльності студентів передбачає свої чіткі послідовні завдання, форми, методи й засоби. Лише тісна співпраця педагога та студента може дати максимальний позитивний здоров'язбережувальний результат.

Основними формами організації навчально-виховного процесу природничих факультетів вищих навчальних закладів є аудиторні та позааудиторні заняття.

Найбільш поширеними видами аудиторних занять у процесі формування готовності майбутніх учителів біології до реалізації здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності є лекційні, практичні та лабораторні заняття, позааудиторні – індивідуальна та самостійна робота, екскурсії, консультації, виробнича та волонтерська практики, дистанційні форми.

Основою всебічного розвитку особистості є практична діяльність людини в умовах тісної взаємодії з іншими людьми. Тому досягнення високих результатів у процесі навчання буде максимально ефективним, якщо студенти будуть ментально і психологічно відкриті до навчання; активно включаються у співпрацю з іншими учасниками освітнього процесу; матимуть можливість проводити аналіз динаміки своєї діяльності і реалізації власного потенціалу; матимуть змогу практично відпрацювати ті здоров'язбережувальні технології, які будуть використовувати у подальшій професійній діяльності; будуть мотивовані проявляти власну індивідуальність, не боятимуться виражати себе, отримувати негативну оцінку.

Технології використання активних та інтерактивних форм і методів у формуванні здоров'язбережувальних знань

Здоров'язбережувальний контекст навчально-виховного процесу можна реалізовувати за умови використання активних та інтерактивних форм і методів навчання, які базуються на практичній діяльності та ефективній комунікації між суб'єктами цього процесу. Практична реалізація інтерактивного режиму навчання будується на відкритому діалозі і кооперації викладачів та студентів. Саме це актуалізує широке використання інтерактивних форм і методів навчання серед усього різноманіття підходів до активізації навчального процесу.

Аудиторні заняття у процесі формування готовності майбутніх учителів біології до реалізації здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності повинні бути спрямовані на використання інтерактивних технологій, в позааудиторних заняттях важливим елементом стає самостійна навчальна діяльність із використанням сучасних комп'ютерних технологій.

Інтерактивний освітній процес характеризується такими ознаками:

- міжособистісна взаємодія в системах «викладач – студент» і «студент – студент»;
- робота в малих групах на основі кооперації та співпраці;
- активно-рольова (ігрова) та тренінгова організація навчання.

Найважливішими умовами ефективної організації занять на засадах використання інтерактивних форм навчання є:

- формування сприятливого для навчання емоційного середовища;
- керівництво діалоговою взаємодією всіх учасників освітнього процесу;
- організація ефективної внутрішньогрупової та міжгрупової навчальної діяльності;
- встановлення зворотного зв'язку між суб'єктами навчального процесу, аналіз причин успіхів і невдач у спільній навчальній діяльності.

Під час проведення занять із навчальних дисциплін, спрямованих на формування готовності майбутніх учителів біології до реалізації здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності, були використані сучасні педагогічні підходи, які забезпечують ефективність навчального процесу у вищому навчальному закладі (проблемно-діяльнісне навчання, контекстне навчання, ігрове навчання, модульне навчання).

Принципи проблемно-діяльнісного навчання при викладанні дисциплін, спрямованих на формування готовності майбутніх учителів біології до реалізації здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності, були реалізовані через використання різноманітних форм навчання (проблемні лекції, лекції-дискусії, лекції-конференції, бінарні лекції, лекції з використанням комп'ютерної техніки та мультимедійних засобів, заняття за моделлю «круглого столу»).

Порядок організації навчання передбачає послідовність певних дій, спрямованих на постановку проблемного питання перед студентами і наступне його розв'язання. Такий підхід дозволяє не тільки формувати когнітивно-інформаційний критерій готовності до реалізації здоров'язбережувальних технологій, але і процесуально-діяльнісний, тобто формувати у студентів уміння та навички її здійснення.

У роботі зі студентами старших курсів найбільш поширеними формами навчання є *лекції-дискусії*, на яких студенти отримують проблемні матеріали, опрацьовують їх, висловлюють своє ставлення, формують власну позицію, яку потім відстоюють у дискусії. Лекція-дискусія забезпечує глибоке засвоєння теми, розвиває навички мовних комунікацій, уміння працювати у команді, творчо взаємодіяти з іншими людьми. Наприклад, у курсі «Технологія формування культури здоров'я» в темі «Культура здоров'я в історичному аспекті» доцільним є

проведення групової дискусії на тему «Роль ЗМІ та Інтернету у пропаганді культури здоров'я».

Проведення дискусії можливе у форматі передачі «Культурна революція» на телеканалі «Культура». У групі студентів виділяється умовно два табори, що дотримуються полярних точок зору. Виділяється ведучий, який може займати свою самостійну позицію. Учасникам дається 15 хвилин для підготовки до гри-дискусії. За час підготовки, використовуючи «мозковий штурм», підбирають аргументи і приклади до них, що захищають певну точку зору. Викладач за цей час повинен підготувати ведучого дискусії. Ведучий повинен почергово, суворо стежачи за регламентом, надавати слово кожній позиції. Наприкінці дискусії він повинен вибрати, до якої сторони він приєднується і чому.

Лекції-конференції проводяться відповідно до заздалегідь розроблених і доведених до відома студентів проблемних питань, за якими вони готують свої доповіді тривалістю 5–10 хвилин. Формується програма конференції, у якій кожний виступ студента – логічно обґрунтований завершений текст. Сукупність виступів дозволяє повністю розкрити всі аспекти досліджуваного питання. Лекція-конференція закінчується узагальнювальним виступом викладача, який підводить підсумки самостійної роботи та доповідей студентів, доповнює їх, уточнює інформацію, формулює основні висновки. Наприклад, лекція-конференція «Напрямки формування сучасного здоров'язбережувального середовища навчального закладу» на III курсі, яка проводиться після педагогічної практики, забезпечує аналіз набутого у школі досвіду.

Сучасним напрямком збагачення методичного забезпечення навчального процесу у вищому навчальному закладі є проведення *бінарної лекції, тобто лекції, яку проводять два викладачі* (представники двох наукових шкіл, ученого-теоретика і практика, досвідченого професора і молодого аспіранта). Наприклад, проведення лекцій із теми «Вікові особливості дітей та підлітків» (II курс) доцільно проводити за участю фахівців із вікової фізіології та психології. Паралельний розгляд лекційних питань дозволяє сформувати цілісну картину досліджуваного феномену у сприйнятті студентів. Для проведення бінарних лекцій із теми здоров'язбереження доцільно залучати фахівців із соціальної психології, лікарів, учителів загальноосвітніх навчальних закладів. Проведення подібних лекцій дозволяє поєднати зовнішні прояви досліджуваної проблеми із внутрішніми причинами, які їх породжують.

Головне значення *лекцій із використанням комп'ютерної техніки* (медіа-продуктів) полягає у тому, що вони дозволяють в умовах дефіциту лекційного часу значно збільшити обсяг розглянуто навчального матеріалу, концентрувати його, підвищити наочність викладання, проявити міжпредметні зв'язки. Велика кількість медіа-продуктів дозволяє майбутнім учителям біології полегшити сприйняття важких і об'ємних

тем, наприклад, із вікової фізіології, продемонструвати онтогенез дитини з моменту вагітності матері до юнацького віку. Зокрема, у курсі «Технології збереження здоров'я підлітків та молоді в закладах освіти» в темі «Здоров'язбережувальні технології. Основні поняття та концепції» передбачена підготовка і презентація електронних презентацій для теми з питань «Фактори, що впливають на здоров'я», «Критерії здоров'я населення та індивідуума», «Методи оцінки стану здоров'я підлітків та молоді» та ін. Підготовчий етап здійснюється позааудиторно, а демонстрації та обговорення презентацій проводяться на практичному занятті.

Реалізація технології *проблемно-діяльнісного навчання* дозволяє логічно організувати сприйняття майбутніми вчителями біології вивченого матеріалу:

- на першому етапі студенти сприймають і осмислюють запропоновану викладачем проблемну ситуацію;
- на другому етапі – створюють обґрунтовану модель власних можливих дій щодо розв'язання проблемної ситуації;
- на третьому етапі – здійснюють індивідуальні дії відповідно до сторони моделі;
- на четвертому етапі – аналізують результат цієї дії, перевіряють правильність розв'язання проблеми;
- на п'ятому етапі – аналізуючи весь процес розв'язання проблеми, розвивають власні індивідуальні здібності, руйнують шаблонні стереотипи розумової діяльності.

Таким чином, проблемно-діяльнісний підхід не тільки формує знання, навички та уміння у студентів, але і здатність до творчого розв'язання різноманітних професійних завдань. Важливого значення набуває виділення педагогічної проблеми, поява якої зумовлена наявністю суперечності, дефіцитом педагогічної компетентності, наявністю двох або більше альтернативних виборів, а також багатьох критеріїв і різних поглядів на прийняття рішення. Принципи проблемно-діяльнісного навчання ефективно використовуються на різних етапах формування готовності майбутніх учителів біології до реалізації здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності, але найбільш доцільними ці технології були у навчанні студентів молодших курсів.

Технології організації оздоровчо-контекстного навчання

Навчання студентів III–IV курсів природничих факультетів вищих педагогічних закладів базується на використанні теоретичних та практичних засад оздоровчо-контекстного навчання, оскільки під час реалізації здоров'язбережувальних технологій у край важливо забезпечити процесуально-діяльнісний критерій готовності майбутніх учителів біології до реалізації здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності. Основу контекстного навчання становить моделювання

майбутньої професійної діяльності, використання активних методів навчально-виховного процесу.

Теорія та практика оздоровчо-контекстного навчання з огляду на реалізацію здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності майбутніх учителів біології враховує базові закономірності діяльнісного підходу і теорію проблемного навчання. Вказаний підхід ґрунтується на визначенні поняття «контекст», під яким розуміють таке логічне утворення, що володіє смисловою завершеністю і дозволяє з'ясувати сутність і значення окремих його складових, смисл окремих слів, висновків або уривків тексту.

У контекстній технології навчання основний акцент робиться на розвитку професійної мотивації до педагогічної діяльності. Виходячи з цього, зміст навчальної діяльності майбутніх учителів біології формувався на базі здоров'язбережувальної діяльності. Це дозволило забезпечити цілісність, системність, особистісне спрямування навчально-виховного процесу. Оскільки контекстне навчання за своєю природою є проблемним, тому основною одиницею змісту професійної діяльності є проблемна ситуація, яка розвиває творче мислення студента.

Важливою умовою контекстного навчання є відповідність форм навчальної діяльності студентів формам майбутньої професійної діяльності. З огляду на це, доцільним є виділення трьох базових форм діяльності, серед яких:

- *навчальна* (лекція, семінар, тобто діяльність, яка забезпечує передачу й засвоєння інформації);
- *квазіпрофесійна* (ділова гра та інші ігрові форми, які моделюють цілісні фрагменти професійної діяльності);
- *навчально-професійна* (науково-дослідна робота студентів, виробнича практика, розробка індивідуального проекту).

Як проміжні використовували форми соціальної діяльності, зокрема, волонтерство, екскурсії, інші види здоров'язбережувальної діяльності на кожному з етапів навчання.

Використання методів *дискусії* дозволяє студентам висловити своє ставлення до проблемного питання. Це дозволило формувати ціннісне ставлення до здоров'язбережувальної діяльності, навички вербального та невербального спілкування, толерантне ставлення до співбесідника.

Дискусії були дієвим навчальним методом проведення семінарів навчально-методичного курсу «Здоров'язбережувальні технології на основі використання фізичних вправ» при вивченні теми «Фізична працездатність». Дискусія проводилася під час ділової гри «Застосування здоров'язбережувальних технологій із використанням фізичних вправ для поліпшення функціонального стану організму залежно від статі, віку, соціальної сфери».

Для проведення дискусії виділяється студент на роль «директора» й кілька студентів, що грають ролі членів ради (медик, психолог, начальник відділу персоналу, керівник фізичного виховання). Решта беруть участь у ролі «працівників».

Викладачеві, за підсумками роботи, слід звернути увагу майбутніх учителів біології на основні типи прийняття групових рішень.

Непомітне рішення. Чітка позиція в дискусії не висловлена, рішення виникає ніби саме по собі, без його повного усвідомлення учасниками дискусії.

Авторитетне рішення. Чітка позиція авторитетного учасника наради виявилася безперечною. Рішенням учасників наради ця позиція прийнята як правильна, хоча в попередні кроки дискусії було висловлено чимало інших думок. У такій ситуації керівники та фахівці, що беруть участь у нараді, не сприймають рішення як власне.

Рішення меншини. Активна меншість, надаючи підтримку один одному, проводить своє вирішення проблеми. Всі інші учасники наради мали власні уявлення про вирішення проблеми, проте єдиної точки зору виробити не вдалося.

Компромісне рішення. Якщо в ході дискусії не вдається знайти рішення, потрібні взаємні поступки. Тоді можлива ситуація, при якій буде прийнято те рішення, якого ніхто ніколи не пропонував, або коли учасники наради прийняли єдине рішення, але при цьому багато хто залишився при своїй думці.

Рішення більшості. Таке рішення вважається демократичним і тому правильним, хоча насправді це не завжди так. Крім того, у меншини виникає почуття, що вона не зуміла досить чітко висловити свою позицію, а практичне втілення рішення покаже його неспроможність.

Рішення взаєморозуміння. Таке рішення виникає в дискусії, яка продовжується до тих пір, поки кожен з учасників наради не зможе хоча б частково погодитися з висунутою пропозицією. При цьому всі відчують, що вони мали можливість вплинути на рішення, і кожен знає, чому прийшли саме до такого рішення.

Цікавим методом контекстного навчання є *метод проблемних семінарів*, які передбачають активну діяльність студентів щодо пошуку та аналізу здоров'збережувальних знань. На відміну від традиційного семінару, тут студенти не ретранслюють набуті раніше знання, а активно спрямовують їх на вирішення проблемних питань.

Доцільним є поєднання проведення проблемних семінарів з використанням комп'ютерних технологій, які забезпечують вихід у мережу Інтернет. Це дозволяє оперативно залучати до роботи останню інформацію з офіційних сайтів Міністерства охорони здоров'я України, ВООЗ, ЮНІСЕФ тощо. Якісне засвоєння знань досягається за рахунок

залучення студентів до самостійного пошуку інформації, її аналізу та подальшої презентації.

Прикладом проблемних семінарів є тема «Методика реалізації здоров'язбережувальних технологій у закладах освіти» (III курс), на якій формуються методичні основи формування у школярів здорового способу життя, дбайливого ставлення до власного здоров'я і здоров'я тих хто оточує.

Тренінг як форма навчання, забезпечує формування у майбутніх учителів біології конкретних технологічних умінь щодо реалізації здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності. Формування готовності майбутніх учителів біології до реалізації здоров'язбережувальних технологій створює широкі можливості для впровадження різноманітних тренінгів. Основні завдання тренінгу полягали в організації самостійної роботи, у процесі якої студенти засвоїли певні навички та вміння щодо реалізації здоров'язбережувальних технологій.

Головною умовою ефективності проведення тренінгу є чітке уявлення якісних характеристик навичок і вмінь, які передбачається сформувані у результаті його проведення. Студентам було запропоновано уявити, що тренінг відбувається у шкільному класі, і поставити себе або на місце вчителя, або на місце учнів. Це дозволило нівелювати межі між тренінгом та ігровим навчанням, змодельювати майбутню педагогічну діяльність.

Метою *ігрового навчання* є розвиток самостійної пізнавальної діяльності, яка спрямована на пошук, обробку, засвоєння навчальної інформації та містить елемент умовності.

У реалізації здоров'язбережувальних технологій ігри відіграють важливе значення. Ігрове навчання є окремим різновидом активних методів навчання. Через свою високу ефективність гра як форма навчання становить один з основних елементів підготовки, підвищення кваліфікації й атестації керівних, інженерно-технічних та економічних кадрів у США, Англії, Франції, ФРН та інших країнах.

Основними ознаками ділових ігор, які реалізуються у навчально-виховному процесі, є: модель об'єкта, наявність ролей, відмінність рольових цілей у процесі прийняття рішень, взаємодія учасників, які виконують різні ролі; наявність загальної мети гри у всіх учасників, колективне вироблення рішень учасниками гри; фіксація всіх етапів гри на фліп-чарті; реалізація «ланцюжка рішень» у процесі гри; багатоваріантність рішень; управління емоційною напругою; розгалужена система індивідуальних або групових оцінок діяльності учасників гри.

Педагогічні цілі гри поділяються на:

- освітні (формування професійних умінь фахівця);

– виховні (формування системи ставлень до справи, суспільства й до самого себе).

Предмет гри враховує зміст підготовки фахівця, кваліфікаційні характеристики, перелік процесів або явищ, які знаходять своє відображення у грі і вимагають професійної компетентності від учасників. Після гри викладач аналізує її перебіг на завершальній дискусії, що є обов'язковою частиною сценарію гри, на якому відбуваються навчальні і виховні підсумки.

Наприклад, у курсі «Технології збереження здоров'я підлітків та молоді в закладах освіти» в темі «Основні напрямки здоров'язбереження студентів» доцільним є проведення рольової гри на тему: «Круглий стіл: здоров'язбереження студентської молоді в сучасному суспільстві». Основне завдання – підвищення компетентності щодо різних підходів до проблеми збереження здоров'я молоді в соціумі. Призначається одна особа на роль «ведучого» (можлива допомога викладача) і кілька майбутніх учителів біології, що грають роль членів ради (бажано різних спеціальностей: медик, педагог, психолог, соціальний працівник, член студради). Решта студентів бере участь у ролі експертів.

Технології організації здоров'язбережувальних проектів

Активізація пізнавальної діяльності майбутніх учителів біології завжди була актуальною у теорії та практиці навчання. Розв'язання цієї проблеми передбачало пошук дослідницьких методів і нестандартних форм проведення занять. Однією з найбільш ефективних форм готовності майбутніх учителів біології до реалізації здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності є проектна діяльність.

Стратегія випереджувальної підготовки майбутніх учителів, яка відповідає запитам сучасного суспільства, орієнтується на реалізацію здоров'язбережувальних технологій, які враховували б специфіку економічного та соціального розвитку того чи іншого регіону. У цьому контексті сучасний навчально-виховний заклад вимагає від майбутнього вчителя біології:

- здатності аналізувати ситуацію;
- адаптувати наявні профілактичні програми до реальних життєвих обставин;
- самостійно розробляти відповідний навчально-методичний супровід здоров'язбережувальних технологій;
- урахувати у професійній діяльності вікові, гендерні, соціальні особливості цільової групи та доказово оцінювати ефективність психолого-педагогічного впливу;
- використовувати сучасні технології навчання.

Важливим елементом професійної підготовки майбутніх учителів біології до реалізації здоров'язбережувальних технологій є *проектна діяльність*, яка покликана:

- опанувати потрібний обсяг теоретичних знань і практичних навичок щодо здоров'язбережувальної діяльності у швидкозмінних умовах;
- озброїти майбутніх учителів тим інструментарієм освітнього процесу, який забезпечить ефективність і результативність навчання разом зі збереженням здоров'я учнів;
- сформуванати у майбутніх фахівців уміння вирішувати проблеми, що виникають у реальних життєвих ситуаціях і можуть виникнути в майбутньому можливо завдяки розробці проектів як ефективній формі квазіпрофесійної діяльності.

Д. Іванов визначає поняття «проект» як сукупність певних дій, документів, замисел для створення реального об'єкта, теоретичного продукту; Н. Матяш – як прототип, ідеальний образ уявного чи можливого об'єкта, стану; І. Підласий – як сукупність концептуальної та формальної моделей, пакет документів, який подає опис на предметній мові того, що і як повинно бути зроблено; І. Дишлева – як спеціально організований учителем та самостійно виконаний учнями комплекс дій, результат праці, створення творчого продукту; С. Ізбаш – як теоретичну працю, у якій відображені ідеї, плани, мрії.

Оскільки одним із напрямів здоров'язбереження в загальноосвітньому навчальному закладі є педагогічний супровід первинної профілактики порушень здоров'я, проектну діяльність студентів спрямували на розробку проектів щодо профілактики ВІЛ/СНІД, інфекцій, що передаються статевим шляхом, різних видів адиктивної поведінки, підліткової вагітності та ін. Це питання повинно розглядатися не лише в рамках викладання окремих тем у курсах біології та основ здоров'я, а значно ширше. У сучасних умовах майбутній учитель біології повинен досконало володіти навичками організації здоров'язбережувальної діяльності, розробки змісту та відбору найбільш ефективних форм та методів формування здорового способу життя з урахуванням цільової групи, до якої можуть входити не тільки учні, але і їхні батьки, вчителі, представники громади тощо.

У рамках навчально-методичного комплексу дисциплін за вибором студентів «Здоров'язбережувальні технології у професійній діяльності майбутніх учителів біології» студентам надавалася можливість самостійно обирати проблему дослідження, вирішення якої пов'язане з окремими питаннями збереження здоров'я (профілактики ВІЛ/СНІД, наркоманії, підліткової вагітності, йододефіциту, туберкульозу, захворювань, які передаються статевим шляхом, окремими проявами адиктивної поведінки).

Проектна діяльність студентів здійснювалася у малих групах, до одного проекту залучалися 3–4 студенти. Досвід використання проектних методів засвідчує його високу ефективність щодо підвищення рівня

професійної соціалізації майбутніх учителів. Спільна колективна праця над науковим проектом дозволяє сформувати у студентів такі навички та вміння: співпрацювати, нести відповідальність; входити до групи або колективу і робити свій внесок; доводити солідарність; уміти організувати свою роботу у взаємодії з іншими людьми; вміти співпрацювати і працювати в групі; ухвалювати рішення – залагоджувати розбіжності й конфлікти; вміти домовлятися; вміти розробляти й виконувати контракти.

Після виокремлення педагогічної проблеми, розв'язання якої передбачено науковим проектом, студенти обов'язково розробляли план, у якому вказували етапи проектної діяльності, терміни виконання основних завдань, передбачених планом. У відповідності до логіки навчання нами були визначені підготовчий, мотивуючий, аналітичний, творчий і презентаційний етапи розробки проектів. Виділення етапів відбувалося з врахуванням характеру і рівня підтримки викладача.

На *підготовчому і мотивуючому етапі* викладач виступає активним учасником проектної діяльності, на останніх етапах ролі змінюються, викладач консультує, обговорює складні питання, але тільки студенти вирішують головні питання щодо проекту.

Організація проектної діяльності на прикладі теми «Сучасні проблеми профілактики адиктивної поведінки» на III курсі передбачає виконання певних педагогічних дій. На підготовчому етапі на лекції викладач ознайомлює студентів із теоретичним матеріалом з теми. До початку лекції проводиться тестування, мета якого полягає в актуалізації раніше набутих знань із фізіології, психології, біохімії. Студенти, які спеціалізуються на кафедрах біохімії та фізіології, готують доповіді з тематики досліджуваної проблеми. Особливий акцент роблять на психологічних та соціальних причинах виникнення адиктивної поведінки. У результаті підготовчого етапу відбувається засвоєння та самостійна систематизація всієї сукупності знань, які необхідні для розробки проектного дослідження.

Мотивуючий етап проекту характеризується обговоренням основних аспектів проблеми і вибором напряму її розв'язання. Результати цього етапу ґрунтуються на статистичних даних Міністерства охорони здоров'я, інформаційних матеріалах із ЗМІ та мережі Інтернет. Результати мотивуючого етапу передбачають визначення цільової групи, на яку буде спрямоване проектне дослідження, специфіки змісту і форм організації проекту.

Аналітичний етап характеризується тим, що, у відповідності з результатом мотивуючого етапу, студенти спрямовують свою активність на пошук інформації, для чого використовують ресурси Інтернету та бібліотечних фондів. Відповідно до моделі проекту майбутні вчителі біології формують матеріал, аналізуючи його придатність до розв'язання

завдань проекту, визначають форму, у якій буде презентовано роботу. Результатом аналітичного етапу є сукупність інформаційних та ілюстративних матеріалів, які розкривають суть проблеми дослідження та основні напрямки її розв'язання.

Творчий етап проектної діяльності передбачає розробку дизайну та змістового наповнення проекту. У рамках цього етапу викладач консультує студентів у режимі відеоконференцій, відповідає на запитання, які відправлені електронною поштою. Важливою характеристикою цього етапу є активне використання дистанційних форм і засобів консультацій, які прискорюють пошук студентами самостійних відповідей, передбачених планом проекту. Результатом творчої етапу є розроблений проект.

Презентаційний (заключний) етап передбачає презентацію студентами результатів розробки проекту, демонстрацію проектного продукту (презентація, буклет, брошура, відеокліп). Важливим є етап *захисту проекту*, у процесі якого обговорюються зміст проекту, методи, які використовувались у роботі, відповідність результатів проекту запитам цільової групи, рівень розв'язання завдань, поставлених у проекті. Окремим блоком обговорюються питання стосовно того, що сприяло в роботі над проектом, які почуття охоплювали учасників проекту, як набутий у процесі проектного дослідження досвід може бути використаний у професійній діяльності майбутніх учителів біології. Результат презентаційного етапу – успішний захист проекту.

Кожен етап проектної діяльності забезпечує формування своєї частки педагогічної компетентності, яка необхідна для професійної діяльності майбутнього вчителя біології щодо реалізації здоров'язбережувальних технологій:

- на аналітичному етапі студенти отримують досвід, який дозволяє:
 - організовувати взаємозв'язок своїх знань і впорядковувати їх;
 - напрацьовувати власні прийоми вивчення;
 - самостійно займатися навчанням;
 - отримувати інформацію;
 - уміти використовувати новітні інформаційні технології та комунікації;
 - вміти працювати з документами та класифікувати їх;
- на творчому етапі студенти використовують навички, які дозволяють:
 - опрацьовувати різні бази даних; опитувати оточення;
 - консультуватися з експертами;
 - вміти отримувати користь із досвіду;
 - вміти розв'язувати проблеми;

- організовувати взаємозв'язок минулих і сучасних подій;
- критично ставитися до того або іншого аспекту розвитку суспільства;
- на презентаційному етапі формуються такі якості:
 - вміти протистояти невпевненості та складності;
 - займати позицію в дискусіях і відстоювати свою думку;
 - адаптуватися;
 - бачити важливість політичного й економічного оточення, у якому проходить навчання і робота;
 - оцінювати соціальні звички, пов'язані зі здоров'ям, споживанням, а також із довкіллям;
 - бути гнучкими в умовах швидких змін; показувати стійкість перед труднощами;
 - вміти знаходити нові рішення.

Досвід практичної реалізації здоров'язбережувальних проектів засвідчує:

- формування позитивної мотивації у майбутніх учителів біології щодо активізації навчальної діяльності самоосвіти;
- створює почуття задоволення від професійного успіху та професійної спроможності;
- усвідомлення перспектив особистісного росту;
- розвиває засади формування професійного самовизначення та прискореної професійної соціалізації.

З іншого боку, робота над проектом і процедура захисту дозволяють інтегрально оцінити широту професійного світогляду майбутнього учителя. Моніторинг усіх процесуальних і змістових елементів проектної діяльності формує цілісну діагностичну картину рівня підготовленості студента до професійної діяльності.

У рамках проектного дослідження набуває значення вирішення питань ціннісного виховання. Це питання є надзвичайно актуальним у контексті євроінтеграційних рухів української освіти, оскільки формування ціннісних принципів у європейських педагогічних системах є однією з основ реалізації принципів здоров'язбережувальної педагогіки. Основна мета ціннісного виховання полягає не в прямій передачі загальнолюдського ціннісного досвіду, а у формуванні здібності до свідомого вибору моральних цінностей, створення критеріїв відбору моральних цінностей на основі гуманістичних принципів та ідеалів. У цьому контексті найбільш складною для захисту проектів здоров'язбереження є тематика профілактики наркоманії, алкоголізму та тютюнопаління. Інформаційний простір щодо цього питання наповнений різноманітними матеріалами, тому саме від моральних оцінок студента залежить оцінка подій, учинків, прогноз розвитку ситуації тощо. Цей

аспект проектної діяльності забезпечує формування у студентів навичок критичного мислення, морально-ціннісні орієнтири стають актуальними професійно-значущими якостями майбутнього учителя біології.

Особливого значення набувають організаційно педагогічні умови, які забезпечують ефективність проектної діяльності студентів:

- самостійний вибір цільової групи, для якої розробляється проект;
- доказова аргументація того, що зміст і форма проекту в повному обсязі відповідають вимогам цільової аудиторії;
- відбір джерел, який відповідає потребам та особливостям сприйняття цільової групи.

Оцінка проекту враховує відповідність отриманих результатів потребами цільової групи. Всі результати проектів проходять публічну апробацію, що є важливою частиною майбутнього професійного зростання фахівця та виховання справжнього громадянина.

Запропоновані підходи до формування готовності майбутніх учителів біології до реалізації здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності із використанням проектної діяльності засновані на принципах теорії контекстного навчання, компетентнісному підході й особистісно зорієнтованому навчанні.

Проектна діяльність забезпечує свідому спрямованість студентів на кінцевий результат. Індивідуальна робота над проектом забезпечує творчість через свободу вибору тем та ідей проектів; дозволяє освоїти технології особистого планування подальшої освіти та самоосвіти, зробити перші кроки до майбутньої професійної діяльності.

Мотиваційно-когнітивний критерій процесу реалізації здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності майбутніх учителів біології є надзвичайно важливим, тому аналіз його формування під час проектної діяльності став важливим елементом цього процесу. Основні мотиви студентів – як об'єктивні, так і суб'єктивні. Об'єктивно-організаційні мотиви проектної діяльності майбутніх учителів біології складають:

- введення проекту як обов'язкової частини навчальної діяльності;
- кількість балів, які можливо отримати за проект (за умов його успішної розробки та захисту).

Залежно від напряму підготовки і специфіки майбутньої професійної діяльності максимальна кількість балів за виконання проекту може складати до 20–25 % від загальної кількості рейтингових балів. Теоретично можна припустити, що студент, який відвідував усі лекції, активно працював на семінарських заняттях та відвідував усі тренінги, виконав перелік завдань для самостійного опрацювання, отримав позитивні оцінки за тестовими завданнями, може набрати достатню

кількість балів для отримання заліку без участі у проектному дослідженні. Але практика викладацької діяльності вказує на те, майбутні учителі біології досить рідко відмовляються від цієї форми навчального процесу, оскільки участь у проекті і його подальший захист вважається престижним і привабливим видом діяльності.

Сукупність суб'єктивних мотивів студентів, за їх висловленнями, становлять:

- задоволення від професійного успіху;
- бажання поділитися результатами проекту з оточенням;
- втрата страху перед публічними виступами;
- усвідомлення особистісного та професійного зростання;
- поява комунікаційних навичок;
- формування активної життєвої позиції;
- формування бажання допомагати іншим;
- бажання професійно розвиватися, можливо у науковому

напрямку.

Проведені дослідження підтверджують, що проектна діяльність має важливе значення для формування професіоналізму майбутніх учителів біології.

Результат оцінювання проектної діяльності проводиться через порівняння отриманих результатів із фактичним виконанням завдань, передбачених планом проекту і навчальною програмою. Це дає змогу оцінити діяльність студентів через призму їхньої професійної соціалізації і самовизначення як майбутнього учителя, що сприяє розвитку його самоповаги і самореалізації. Тому важливим є висновок про те, що педагогічні результати проекту є набагато ширшими, ніж поставлені в ньому завдання, а саме:

- у студентів формується позитивна мотивація до активізації навчальної та здоров'язбережувальної діяльності, подальшої самоосвіти;
- створюється почуття задоволення від професійного успіху та професійної спроможності;
- усвідомлюються перспективи особистісного зростання;
- розвивається основа для формування професійного самовизначення та прискореної професійної соціалізації;
- формується інтегральний світогляд майбутнього учителя.

Якісний моніторинг усіх змістових та процесуальних елементів проектної діяльності дозволяє викладачеві сформувати цілісну діагностичну картину готовності майбутніх учителів біології до реалізації здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності.

Таким чином, проектна діяльність у процесі реалізації здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності дозволила поглибити особистісну складову професійного зростання студентів,

забезпечити розвиток позитивної мотивації, самоповаги, навичок самоаналізу, рефлексії. Основним інструментом ефективної реалізації завдань, передбачених планом проведення проектного дослідження, були інформаційні технології.

Використання інформаційно-оздоровчих технологій

Використання інформаційно-оздоровчих технологій навчання у процесі формування готовності майбутніх учителів біології до реалізації здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності має певні особливості. ХХІ століття характеризується інформаційною революцією, яка торкнулася всіх сторін суспільного життя в цілому, і освітньої галузі зокрема. Поняття «інформатизація суспільства» тлумачиться як «...глобальний соціальний процес, особливість якого полягає в тому, що домінуючим видом діяльності у сфері суспільного виробництва є збір, накопичення, продукування, обробка, зберігання, передача і використання інформації, здійснювані на основі сучасних засобів мікропроцесорної та обчислювальної техніки, а також різноманітних засобів інформаційного обміну».

Знання, інформація, здатність людини інтелектуально опрацьовувати великі масиви інформації набувають головного значення для розвитку усіх суспільних сфер. Саме ці підходи становлять сутність концепції «інформаційного суспільства». Глобальна інформатизація та комп'ютеризація суспільного життя у національному, міжнародному і наднаціональному плані базується на науково-технічному перевороті у продуктивних силах і матеріальних основах життя людини. Динамічний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій є одним із найголовніших чинників суспільного прогресу, який визначає напрями розвитку людства у ХХІ столітті.

У контексті нашого дослідження інформаційні комп'ютерні технології доцільно розглядати як різновид педагогічних технологій. Як переконує нас Т. Коваль, поняття «інформаційні технології» передбачає всі чинні види технологій, які обробляють інформацію – комп'ютерні, мережні, телекомунікаційні, комунікаційні, мультимедійні; поняття «інформаційно-комп'ютерне забезпечення» вміщує програмно-апаратні засоби та пристрої, що функціонують на базі мікропроцесорної техніки; засоби та системи телекомунікацій інформаційного обміну, аудіо-, відеотехніки, які забезпечують збирання, продукування, накопичення, зберігання, обробку, передачу інформації; поняття «інформаційний ресурс» тлумачать як сукупність документів в інформаційних системах (бібліотеках, архівах, банках даних тощо). Тлумачення вказаних понять характеризуються двома підходами до розуміння: з одного боку, інформаційні комп'ютерні технології розглядаються як дидактичний процес, організований із використанням сукупності сучасних засобів обробки даних, а з іншого – йдеться про створення певного технічного

середовища навчання, що базується на інформаційних технологіях.

У процесі реалізації здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності майбутніх учителів біології використовувалися такі інформаційні технології навчання:

- пошук і впровадження в навчально-виховний процес електронних словників, посібників, комп'ютерних ігор;
- використання в ході занять здоров'язбережувальних презентацій, лекцій, проектів, наочних матеріалів;
- пошук інформації з мережі Інтернет;
- використання елементів дистанційного навчання, коли викладач і студент розділені часом або простором, тобто знаходяться на певній дистанції один від одного.

Важливим елементом розвитку навичок критичного мислення у майбутніх учителів біології стала діяльність відносно пошуку та аналізу інформації у мережі Інтернет. Під час підготовки здоров'язбережувальних проектів студенти використовували різноманітну інформацію, отриману з міжнародних здоров'язбережувальних сайтів, бібліотек України, сайтів, присвячених питанням здоров'я та реалізації здоров'язбережувальних технологій.

Наприклад, вивчення курсу «Основи психології здоров'я» починається з опанування теми «Основні уявлення про здоров'я особистості (4 год.), у якій перше завдання – це пошук в Інтернеті та літературних джерелах висловів і приказок, які стосуються теми «Здоров'я», «Здоровий спосіб життя». Наступний етап полягає у складанні списку інтернет-джерел, що містять притчі, казки, прислів'я на тему здоров'я, здорової поведінки, життєвого шляху. Третій етап – це створення із знайдених матеріалів мотивуючих текстів для головної сторінки сайту «Психологія здоров'я», що спонукає читачів сайту до турботи про своє здоров'я. Студентам ставилося завдання скласти для сайту невеличкі есе, що коментують висловлювання «Здоров'я – не все, але все без здоров'я – ніщо» (Сократ), «Здоров'я – не особиста мета, а борг перед оточенням» (Староіндійські тексти).

Важливого значення у процесі реалізації здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності майбутніх учителів біології набула діяльність у режимі *дистанційної освіти*. На всіх етапах професійної підготовки проводилося дистанційне консультування студентів викладачами університету. Широкого поширення набули можливості електронної пошти, відеоконференцій, соціальних мереж, що зробило освітній процес гнучким і динамічним. У науково-педагогічній літературі з'явилися дослідження, які абсолютизують дистанційне навчання, убачають у ньому повну заміну традиційних форм освіти, оскільки надає дійсно унікальні можливості для організації взаємодії студентів і викладачів. Інші дослідники у дистанційному навчанні вбачають простий

процес передачі інформації. Досвід практичної реалізації здоров'язбережувальних технологій дозволяє зробити висновок, що професійне становлення майбутніх учителів біології можливе лише за умови оптимального поєднання як дистанційних, так і очних форм і методів викладання. Це дає змогу розширити дидактичний арсенал, ураховувати особистісні якості студентів, формувати у них навички самостійної діяльності.

Таким чином, широке застосування комп'ютерної техніки та програмного забезпечення дозволяє зробити висновок про розвиток навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі на базі сучасних інформаційних технологій. Це створило умови для швидкої адаптації структурних елементів педагогічної системи до запитів сучасного українського суспільства, щоб ефективно впровадити в освітні процеси заходи, спрямовані на підвищення кваліфікації вчителів щодо реалізації здоров'язбережувальних технологій. Використання мережевих інформаційних технологій дозволяє організувати широкий доступ до інформаційних баз даних навчально-методичної проблематики, забезпечити обмін інформацією, організацію колективної дослідницької роботи. Найбільш ефективним використання інформаційних технологій виявилось під час самостійної роботи майбутніх учителів біології.

Технології організації самостійної здоров'язбережувальної роботи студентів

Особливе місце у процесі реалізації здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності майбутніх учителів біології займає така важлива форма педагогічної діяльності, як самостійна робота студентів. У світі, де все швидко змінюється, головною умовою професійного успіху стають уміння майбутнього учителя швидко і якісно самостійно оволодіти новими знаннями галузі здоров'язбереження. Цей процес ускладнюється постійним зростанням потоку інформації у геометричній прогресії. Теорія дидактики визначає самостійну роботу як специфічну форму навчальної діяльності, що виконується як на аудиторних, так і позааудиторних заняттях під безпосереднім або опосередкованим керівництвом викладача. Самостійна робота вимагає формулювання конкретної мети, завдань, способів і методів їх реалізації.

Базовим поняттям для організації самостійної роботи студентів природничих факультетів є модульне навчання, тобто така організація навчально-виховного процесу, під час якого студент природничого факультету орієнтується на самостійну роботу, що проводиться за індивідуальним навчальним графіком, передбаченим навчальною програмою змістового модулю.

Модульна технологія навчання має певні характеристики:

- діагностична постановка цілей, яких повинен досягти студент при вивченні кожного навчального модулю (хоча це невід'ємна вимога будь-якої освітньої технології);
- гнучкість (мобільність), що відображає варіативність змісту навчального комплексу, складеного з різних навчальних модулів, варіативність методів навчання, системи контролю й оцінки;
- усвідомлення цілей вивчення зазначеного модулю викладачем і студентом, що є одним із важливих чинників мотивації пізнавальної діяльності;
- переважання самостійної роботи студента серед інших видів діяльності, що виникає завдяки системі чітко продуманих завдань і забезпеченню самоконтролю знань;
- перевага консультативної діяльності викладача, що виступає в ролі колеги (принцип фундаментальності університетської освіти неможливо реалізувати без спільної пізнавальної діяльності викладача та студента);
- рефлексія пізнавальної діяльності студентів.

Психологічний фундамент технології модульного навчання становить «система повного засвоєння знань», яка ґрунтується на положенні, що для оволодіння одним і тим же навчальним матеріалом різними студентами, залежно від інтелектуальних здібностей, потрібний різний час, проте традиційна аудиторно-лекційна система ігнорує індивідуальні відмінності студентів і вимагає засвоєння однієї й тієї ж порції матеріалу за один і той же термін. Оптимальною буде така організація навчального процесу, коли кожний студент отримує індивідуальний час, який саме йому достатній для вивчення необхідного матеріалу. З огляду на це, навчальний модуль – це одиниця навчального процесу, яка характеризується змістовною цілісністю, має відповідні цілі, технологічне забезпечення і складається з організаційних форм навчання.

При вивченні теми «Сучасні технології в охороні особистого здоров'я» головним завданням, що інтегрує технології проектного і самостійного навчання, є підготовка «Особистого портфоліо власного здоров'я» кожним студентом, що вивчав навчальну дисципліну «Основи психології здоров'я».

Значна увага у процесі реалізації здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності майбутніх учителів біології приділялась організації самостійної роботи з елементами дистанційної форми навчання. Це дозволило надати студентам можливість підготуватися до самостійного використання здоров'язбережувальних технологій через розвиток самоосвіти, яка передбачала використання електронних підручників, ресурсів електронної бібліотеки, здоров'язбережувальної інформації з Інтернету. Важливе значення для самоосвіти студентів мала організація системи консультування, яку

здійснювали викладачі природничого факультету: згідно із затвердженим графіком у зазначені години на кафедрі, так і дистанційно – за допомогою електронної пошти, програм-комунікаторів, у режимі відеоконференцій. Постійний зворотний зв'язок став ефективним елементом педагогічного супроводу професійної соціалізації майбутніх учителів біології, що забезпечує якісний контроль їхньої самостійної роботи.

Технології формування навичок критичного здоров'язбережувального мислення

Упровадження здоров'язбережувальних технологій у професійну діяльність висуває до майбутніх учителів біології вимоги до формування навичок критичного мислення та відповідального ставлення до отриманої з різних джерел здоров'язбережувальної інформації.

Виходячи з цього, технології формування критичного мислення набувають важливого значення у процесі реалізації здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності майбутніх учителів біології.

Фаховий аналіз матеріалів щодо формування здорового способу життя та організації здоров'язбережувальної діяльності, які розміщуються у засобах масової інформації та в Інтернеті, дозволив зробити висновок, що близько 80 % «наукових порад для здоров'я» носять псевдонауковий характер, по суті є прихованими рекламними оголошеннями і комерційними пропозиціями, 50 % матеріалів містять очевидні наукові помилки, що свідчить про незнання авторами основ фізіології, медицини, хімії.

Насиченість інформаційного простору забезпечує поширення т.з. «міфів», пов'язаних зі здоров'ям та його збереженням. Людині досить важко зробити вибір, який базується на науковій інформації щодо якості життя та здоров'я. Формування у майбутніх учителів біології навичок критичного мислення дозволить студентам сформувати у своїх учнів уміння робити усвідомлений вибір, перш за все, у галузі здоров'язбереження.

Розвиток всесвітньої мережі Інтернет, дозволяє майбутнім учителям біології використовувати широкі інформаційні інтерактивні можливості для методичного забезпечення питань реалізації здоров'язбережувальних технологій. Однак основною проблемою роботи з Інтернетом є висока вірогідність отримання неякісної, недостовірної інформації, особливо в галузі здоров'язбереження. Водночас сучасні інформаційні технології надають величезну перевагу перед іншими навчальними ресурсами, завдяки наочності, доступності, оперативності, інтерактивності.

Виходячи з цього, однією з основних умов ефективної реалізації здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності майбутніх учителів біології стає сформованість навичок критичного мислення, що

передбачає розвиток умінь аналізувати здоров'язбережувальну інформацію, її відбирати та транслювати у відповідні цільові групи.

І. Богданова розглядає термін «критичне мислення» як послідовність розумових дій, спрямованих на перевірку висловів або систем висловів із метою з'ясування їх невідповідності фактам, що приймаються, нормам або цінностям. Але з огляду на тему нашої дисертації критичне мислення, у першу чергу, базується на знанні природничо-наукових законів, науковому уявленні про будову і функції організму, закони генетики.

Робота з інформацією щодо питань збереження здоров'я передбачає:

- критичний аналіз інформації з різних джерел: друкованих, звукових, електронних, включаючи мультимедійні;
- аналіз текстів різних жанрів (наукових, публіцистичних, нормативних документів, довідкових матеріалів на різних носіях, науково-популярних видань ЗМІ);
- завдання із систематизації та узагальнення отриманих матеріалів відповідно до поставленого навчального або виховного завдання;
- аргументацію висновків, що ґрунтуються на послідовній системі доказів;
- пошук і зіставлення інформації з різних джерел;
- оцінку інформації з погляду її достовірності, достатності для розв'язання проблеми (завдання);
- оцінку можливості використання проаналізованої інформації у професійній діяльності щодо використання здоров'язбережувальних технологій.

Вивчення теми «Культура здоров'я як складова частина загальної культури» (2 год.) (навчальна дисципліна «Технології формування культури здоров'я») супроводжується складанням списку сайтів із проблем культури здоров'я з короткою анотацією і визначенням основних проблем, які розглядаються на цих сайтах. Висновки про характер здоров'язбережувальної інформації в освітній сфері, представленої в Інтернеті, оформляються у вигляді таблиці і презентуються на занятті із критичним аналізом достовірності отриманої інформації.

Навички критичного мислення дозволяють майбутньому вчителю біології не тільки критично осмислювати текст, оцінювати його науковість і достовірність, але, з іншого боку, вони також формують уміння аргументовано донести свою точку зору до цільової групи (учнів, їхніх батьків, інших педагогів).

Освітня технологія розвитку критичного мислення базується на використанні прийомів і стратегій, що забезпечують розвиток рефлексії та активного слухання, розвиток зв'язного мовлення, формування навичок створення і читання здоров'язбережувальних текстів. Застосовуючи технології розвитку критичного мислення, викладач формує у майбутніх учителів біології уміння розв'язувати проблему здоров'язбереження, ставити точні запитання, вести проектно-дослідницьку діяльність, аргументовано відстоювати власну думку у дискусіях.

Формування навичок критичного мислення дозволить, з одного боку, запобігти спробам маніпулювання, а з іншого, перевірити достовірність думок, висловлених різними особами. Тобто йдеться про озброєння майбутнього вчителя біології тим інструментом, який не дозволить йому бути введеним в оману, усвідомлено або не усвідомлено.

Проведення круглого столу з використанням технік критичного мислення на тему: «Проблема збереження здоров'я учителя в сучасному суспільстві засобами фізичної культури» передбачалося від час вивчення теми «Основи розробки та впровадження здоров'язбережувальних технологій із використанням фізичних вправ» (4 год) (навчальна дисципліна «Здоров'язбережувальні технології на основі використання фізичних вправ »).

На підготовчому етапі студенти під керівництвом викладача повинні визначити та проаналізувати проблему, проговорити критерії рішення (наприклад: рішення повинно охоплювати певний період життя педагога).

У ході обговорення доцільно орієнтуватися на формулювання критичних відповідей на такі питання:

- Чи всі учасники обговорення згодні з характером проблеми?
- Яким буде ідеальне рішення проблеми з точки зору всіх учасників?
- Яке з досяжних рішень найбільш відповідає ідеальному рішенню?
- Як упровадити програму здоров'язбереження у навчальному закладі?
- Що зміниться у навчальному закладі при впровадженні нової ідеї?
- Яку користь від упровадження програми здоров'язбереження отримає кожен педагог, загальноосвітній навчальний заклад?
- Що в реальному житті може перешкоджати впровадженню представленої ідеї?

Важливого значення під час вивчення теми «Здоров'язбережувальні технології у фізичній культурі» (4 год) приділялося комплексному

критичному аналізу питання «Державна політика щодо розвитку фізичної культури і спорту». Майбутнім учителям біології ставилося завдання підготувати огляд Інтернет-джерел із проблем фізичної культури населення з метою отримання відповідей на питання:

– Які технології заощадження фізичного здоров'я представлені в публікаціях найбільш широко?

– У чому має полягати комплексна стратегія зміцнення здоров'я нації в умовах глобалізації, зміцнення стабільності соціокультурної бази життєдіяльності українського населення?

Особлива увага приділялася аналізу змісту публікацій у засобах масової інформації. Переглянувши різні публікації в газетах, журналах і сайтах, студенти повинні були оцінити глибину питань із проблем заощадження і зміцнення фізичного здоров'я населення, що піднімаються в різних засобах масової інформації.

Критичність поглядів формувалася під час проведення бесіди з представниками засобів масової інформації. Майбутніх учителів біології просили довести, що в ЗМІ недостатньо глибоко обговорюються найважливіші питання заощадження і зміцнення фізичного здоров'я. Одне із завдань полягало у необхідності ознайомитися зі змістом телевізійних програм, присвячених питанням зміцнення фізичного здоров'я населення і складанню критичних анонсів.

Реалізація здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності майбутніх учителів біології змінює функції вчителя: його завдання полягає не у підсумовуванні знань, а в озброєнні учня інструментами, які можна використовувати для самостійного отримання цих знань. Формування у школярів загальноосвітніх навчальних закладів здорового способу життя перебуває у площині природничих наук, тому розвиток критичного мислення у сфері здоров'язбереження потребує глибоких знань із фізіології, анатомії, біохімії, біофізики. Формування навичок критичного мислення вимагає від викладачів природничих наук розвитку здібностей до самоаналізу, самовиховання та рефлексії.

Зусилля педагогів, які спрямовуються на первинну профілактику соціально небезпечних захворювань, підготовку дітей і підлітків до захисту від впливу тоталітарних сект, агресивного маркетингу, негативного соціального впливу, значною мірою опираються на сформовані навички критичного мислення, у тому числі у галузі здоров'язбереження.

Важливе значення у формуванні навичок критичного мислення набуває діяльність щодо спільного обговорення проблемних питань.

Під час вивчення теми «Здоров'язбережувальні технології. Основні поняття та концепції» (4 год) (навчальна дисципліна «Технології збереження здоров'я підлітків та молоді в закладах освіти») студентам пропонується на вибір перелік проблемних здоров'язбережувальних

питань та певні джерела інформації, після опрацювання яких майбутні учителі біології аналізували цілі, які переслідували автори текстів; причини, чому ця інформація з'явилася у пресі або Інтернеті; вказували цільову групу (вік, соціальний статус, рівень освіти тощо), на яку спрямована інформація; оцінювати достовірність та корисність запропонованих текстів.

Одним із завдань для студентів було розробити рекомендації для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів щодо порядку обробки наукової інформації в галузі здоров'язбереження.

Професійні навички майбутніх учителів біології передбачають уміння проаналізувати, у якій здоров'язбережувальній інформації відчують потребу школярі, їхні батьки, члени педагогічних колективів; які напрями поліпшення процесу викладання біології та хімії потрібно реалізувати заклади освіти, для того щоб випускники краще орієнтувалися у проблемах збереження здоров'я. Майбутні вчителі біології повинні володіти навичками, які дозволять їм виділити сумнівні джерела інформації, обговорювати питання здоров'язбереження з батьками, лікарями, психологами.

Результатом формування навичок критичного мислення у майбутніх учителів біології є підготовка і захист звіту студента з питань: «Фактори, що впливають на здоров'я», «Критерії здоров'я населення та індивідуума», «Методи оцінки стану здоров'я підлітків та молоді» та ін.

Оскільки для публічного виступу відводиться не більше трьох хвилин, аргументи майбутнього вчителя мають бути чіткими і доказовими. Джерела, які використовуються у звіті, повинні бути відомі однокурсникам та викладачам. Звіт може супроводжуватися комп'ютерними презентаціями, даними соціологічних опитувань, рекомендаціями для інших студентів.

Таким чином, досвід практичної викладацької діяльності дозволяє зробити висновок про ефективність використання технологій формування критичного мислення та їх вплив на формування особистісно-сугестивного критерію готовності майбутніх учителів біології до реалізації здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності. Це дозволило у межах самостійної роботи сформувати важливі особистісні якості у студентів природничих факультетів, які дозволять їм ефективно організувати здоров'язбережувальну діяльність у майбутній професійній діяльності.

Соціальні технології здоров'язбереження

Ефективним засобом формування готовності майбутніх учителів біології до реалізації здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності та її оцінки були соціальні технології здоров'язбереження.

Педагогічний супровід первинної профілактики соціально небезпечних захворювань, адиктивної поведінки є керованим соціальним

процесом. Концептуальною основою використання соціальних технологій є науковий підхід до соціальних процесів як до процесів, які можна розділити на складові елементи, виміряти і описати їх. Соціальні технології – це такі способи розв’язання соціальних проблем, які базуються на принципах гуманізму, духовності, діалогу, співтворчості, свободи вибору, відповідальності, незалежного пошуку істини, першості морального і духовного начал, єдності почуття і розуму, внутрішнього і зовнішнього, гармонії особистого і суспільного. Соціальна технологія – це система інноваційних засобів оптимізації соціального управління.

Під час вивчення теми «Технології заощадження соціального здоров’я дітей» (4 год) (навчальна дисципліна «Технології здоров’язбереження дітей у закладах освіти») студенти розглядали такі питання для обговорення:

- Що розуміється під поняттям «соціальне здоров’я особистості дитини»?
- Чим обумовлюються порушення соціального здоров’я?
- Яке значення етнокультурного фактора у підтримці соціального здоров’я?
- Яке значення визнання гуманістичних цінностей у світовому співтоваристві для збереження соціального здоров’я дітей?
- Які технології підтримки педагогічно недбалих дітей на різних вікових етапах?

Головним завданням для майбутніх учителів біології було складання карти проблемного поля розвитку конкретної дитини з адиктивною поведінкою, яка аналізувалася під час проведення педагогічної практики. Результати оформлялися у вигляді таблиці, потім відбувався захист проекту і пошук шляхів вирішення проблем соціалізації конкретної дитини.

Основне навантаження у соціальній технології робиться на формуванні мотиваційно-ціннісного критерію розвитку особистості майбутнього вчителя біології. Студентам пропонували вийти за межі аудиторних занять, брати активну участь у волонтерській діяльності. Проведення благодійних акцій, профілактична робота зі студентами, школярами, вчителями, залучення до профілактичних тренінгів, акцій, благодійних дій у Міжнародний день профілактики СНІД, у Міжнародний день пам’яті померлих від СНІД забезпечує процесу навчання цілісність, формує особистісний смисл отриманих знань, мотивує подальшу здоров’язбережувальну діяльність. Одним із результатів волонтерської діяльності є формування суспільних зв’язків майбутнього вчителя біології, що підвищує його соціалізацію.

Таким чином, у структурі запропонованого змісту формування готовності майбутніх учителів біології до реалізації здоров’язбережувальних технологій у професійній діяльності

відображено систему знань, умінь і навичок, що дозволяють вирішити завдання пізнавальної і практичної підготовки студентів природничих факультетів. Організаційно-методичне забезпечення формування готовності майбутніх учителів біології до реалізації здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності визначає специфіку їхнього професійного розвитку, оскільки розвиває професійне мислення, пам'ять, формує цілий ряд етичних, комунікативних, естетичних, фізичних якостей особистості майбутнього фахівця. Визначено форми (лекції, зокрема, проблемні лекції, лекції-дискусії, лекції-конференції, лекції з використанням комп'ютерної техніки та мультимедійних засобів, практичні та лабораторні заняття, індивідуальна та самостійна робота, консультації, екскурсії, виробнича та волонтерська практики, дистанційні форми) та методи (квазіпрофесійні рольові ігри, дискусії, тренінги, розробка проектів із здоров'язбережувальною спрямованістю, підготовка аналітичних матеріалів, презентацій, відеороликів щодо основних аспектів здоров'язбереження, створення і використання медіа-продуктів, он-лайн консультування) формування готовності майбутніх учителів біології до реалізації здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко Т. Є. Вивчення структури здоров'язберігаючої компетентності майбутніх вчителів біології / Т. Є. Бондаренко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2012. – № 1(19). – С. 214–223.
2. Булич Е. Г. Валеологія. Теоретичні основи валеології : [навч. посібник] / Е. Г. Булич, І. В. Муравов. – К. : ІЗМН, 1997. – 224 с.
3. Вакуленко О. В. Здоровий спосіб життя як соціально-педагогічна умова становлення особистості у підлітковому віці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Вакуленко Олена Василівна. – К., 2001. – 18 с.
4. Василяшко І. Здоров'я – це фізичне, духовне і соціальне благополуччя. А не лише відсутність хвороб або фізичних вад / І. Василяшко // Управління освітою. – 2006. – № 6. – С. 7–10.
5. Василькова О. Досвід формування в учнів навичок здорового способу життя засобами фізичного виховання / О. Василькова // Фізичне виховання в школі. – 2007. – № 5/6. – С. 30–34.
6. Васьков Ю. Концепція розвитку фізичного виховання в загальноосвітніх школах / Ю. Васьков // Здоров'я та фізична культура (Шкільний світ). – 2005. – № 6. – С. 1–5.
7. Ващенко О. Готовність вчителя до використання здоров'язбережувальних технологій у навчально-виховному процесі / О. Ващенко, С. Свириденко // Здоров'я та фізична культура. – 2006. – № 8. – С. 1–6.
8. Ващенко О. Здоров'язберегаючі технології в загальноосвітніх навчальних закладах / О. Ващенко, О. Свириденко // Директор школи (Шкільний світ). – 2006. – № 20. – С. 12–15.
9. Внукова І. П. Інтелектуальний розвиток особистості школяра – через формування духовного фізичного та психічного здоров'я за умов безперервної валеологічної освіти / І. П. Внукова // Біологія. – 2006. – № 25. – С. 6–7.

10. Годун Н. Впровадження здоров'язбережувальних технологій в умовах ВНЗ: сучасний стан та перспективи / Н. Годун // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – 2012. – № 27. – С. 55 – 59.
11. Гонтаровська Н. Діяльність навчального закладу в контексті школи сприяння здоров'ю / Н. Гонтаровська // Директор школи (Шкільний світ). – 2007. – № 39. – С. 29–31.
12. Гончаренко М. С. Екологічна валеологія: словник–довідник / М. С. Гончаренко, Ю. Д. Бойчук. – Х. : Харківський НУ імені В. Н. Каразіна, 2007. – 224 с.
13. Гончаренко М. С. Екологія людини : [навчальний посібник] / М. С. Гончаренко, Ю. Д. Бойчук; за ред. Н. В. Кочубей. – Суми : ВТД «Університетська книга». – К. : Видавничий дім «Княгиня Ольга», 2005. – 394 с.
14. Горащук В. П. Організація навчально–виховного процесу з валеології в загальноосвітній середній школі : навч. посіб. [для студ. вищ. пед. навч. закл.] / В. П. Горащук. – Луганськ : «Альма–матер», 2005. – 112 с.
15. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. для студ. ВНЗ / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
16. Дишлева І. М. Організація навчальної діяльності учнів основної школи із використанням проектних технологій у процесі навчання природничих предметів як умова здоров'язбережувальних технологій / І. М. Дишлева // Педагогіка вищої та середньої школи : [зб. наук. праць]; за ред. З. Бакум. – Вип. 38. – Кривий Ріг, 2013. – С. 126–129.
17. Драгунов Г. Зміцнення й охорона здоров'я молодого покоління – пріоритетний напрям реалізації державної політики / Г. Драгунов // Світ виховання. – 2006. – № 5. – С. 12 – 16.
18. Дубровкіна О. Б. Потреба у здоровому способі життя як ознака компетентної особистості: педрада / О. Б. Дубровкіна, В. В. Рунас // Виховна робота в школі. – 2007. – № 12. – С. 2–6.
19. Завгородня О. В. Питання збереження психологічного здоров'я: визначення, критерії, умови збереження / О. В. Завгородня // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 3. – С. 87–94.
20. Завидівська Н. Сучасні напрями формування навичок здорового способу життя у студентів вищих навчальних закладів / Н. Завидівська // Рідна школа. – 2005. – № 1(900). – С. 19–20.
21. Зданюк В. В. Збереження та зміцнення здоров'я молодого покоління українців як комплексна проблема / В. В. Зданюк // Методологія сучасних наукових досліджень : [зб. матер.]. – Харків : ХНПУ 2010. – С. 27–28.
22. Зубалій М. Структурні компоненти здорового способу життя старшокласників / М. Зубалій, С. Закопайло // Освіта і управління. – 2005. – Т. 8. – № 2. – С. 153–155.
23. Іванців О. Я. Підготовка студентів біологічних факультетів до педагогічної діяльності в процесі вивчення фахових дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Іванців Оксана Ярославівна. – Луцьк, 2000. – 181 с.
24. Інноваційні педагогічні технології: теорія та практика використання у вищій школі : [монографія] / Доброскок І. І., Коцур В. П., Нікітчина С. О. та ін. /наук. ред.. В. П. Коцур; укладач О. І. Шапран. – Переяслав–Хмельницький, Видавництво С. В. Карпук, 2008. – 285 с.
25. Іонова О. М. Здоров'язбереження особистості як психолого–педагогічна проблема / О. М. Іонова, Ю. С. Лук'янова // Педагогіка, психологія та медико–

біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2009. – № 1. – С. 69 – 72.

26. Калошин В. Ф. Психічне здоров'я школярів: проблема та її вирішення / В. Ф. Калошин // Управління школою. – 2008. – № 4. – С. 22–31.

27. Лук'янова Л. Б. Теорія і практика екологічної освіти у професійно-технічних навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л. Б. Лук'янова. – К., 2006. – 42 с.

Олена ЖДАНОВА-НЕДІЛЬКО

Інна ВАЖЕНІНА

Дмитро БІЛАЙ

Вікторія АЛЬБЕРТ

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО СОЦІАЛЬНОГО МИСЛЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ШЛЯХ ДО ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПРОТИДІЇ ДЕСТРУКТИВНИМ КОНФЛІКТАМ

Стосунки людини з соціальним середовищем, зі світом у цілому – це проблема, яка виходить далеко за межі її особистих пошуків і рішень, торкається всього контексту її життєдіяльності і має стати одним із об'єктів уваги освітнього менеджменту на всіх рівнях його здійснення. Особливо це стосується періодів, коли сама дійсність, здавалося б, спонукає дорослих і дітей замикатися на власних проблемах і сумнівах, із дня в день переживати недовіру до світу, тривогу за своє сьогодні і завтра, відчуття потенційної небезпеки як психологічного, так і фізичного характеру.

З початком війни песимізму точка зору школярів щодо свого майбутнього загалом і перспектив проживання у рідній країні помітно зрушилася в бік песимізму і безнадії. За даними міграційної служби, в 2022 році з України виїхало понад 6 млн осіб, близько 90% яких – це жінки та діти (за різними даними, останні становлять від 30% до 50% цієї кількості), і прогнози щодо їхнього повернення є досить невтішними. При цьому дослідники стверджують, що така ймовірність (дуже невіграшна для повоєнного відновлення та подальшого розвитку нашої країни) пов'язана не тільки і не стільки з реальною неможливістю успішно вибудувати власну долю на батьківщині, скільки з поширеними в нашому суспільстві стереотипами щодо «поганої» України та «хорошого» зарубіжжя.

Визнаючи, що наша країна має подолати на своєму цивілізаційному шляху ще чимало перешкод, констатуючи чисельні негаразди життя наших співгромадян навіть ще у довоєнний час та розуміючи невідворотність його погіршення в умовах повоєнної відбудови, ми, однак, не можемо оминати очевидний факт: чимало наших співвітчизників обирає для себе саме це життя. І ні майновий, ні освітньо-професійний, ні соціальний статус не грають тут вирішальної ролі, як і не варто говорити про нерішучість чи інертність. Просто люди вірять, що на рідній землі вони почуватимуться достатньо добре, навіть якщо їхній рівень життя буде невисокий і доведеться обмежувати себе в деяких благах. Визнаючи найдієвіші чинники такого вибору, ми вкотре торкаємося явища, яке носить назву «позитивне мислення», або ж, у

більш широкому суспільному контексті, «позитивне соціальне мислення».

Поняття позитивного мислення розглядали у своїх працях В. Калошин, Дж. Капрара, Л. Киричук, Л. Колмогорова, Л. Мацко, В. Михайличенко, К. Петерсон, Н. Піл, А. Погрібна, О. Романовський, Л. Селігман, Ж. Сидоренко та ін. Учені наголошують на важливості розуміння цього явища не як відмови від усвідомлення чогось небажаного, неприємного, що, в дійсності, все одно присутнє в житті. Насправді позитивне мислення постає інструментом подолання цього небажаного, усунення психологічних бар'єрів, які стоять на заваді боротьби з ним чи переосмислення його ролі у своїй долі, зменшення енергетичних та інших затрат на переживання несуттєвих у дійсності проблем та негараздів.

Позитивне соціальне мислення ми розглядаємо як засіб конструктивної адаптації людини до соціального середовища, в якому вона опинилася. Таке мислення визначає здатність оперативно виокремлювати позитивні риси оточуючих, успішно комунікувати, налагоджувати взаємодію з ними на гуманістичних засадах. Воно базується на впевненості в безумовному існуванні конструктивної моделі взаємин і в своїй здатності таку модель вибудувати. У більш широкому розумінні позитивне соціальне мислення постає засобом конструктивного освоєння соціального простору свого міста, області, країни, сприяє виявам людиною своєї активності як члена суспільства, впевненого в здатності останнього змінювати на краще своє життя і в своїй власній зобов'язаності брати в цьому участь.

Для формування позитивного соціального мислення кожна людина з дитинства повинна отримувати відповідний досвід, джерелом якого може і повинне бути, зокрема, середовище загальноосвітнього закладу. А отже, освітній менеджмент ЗЗСО має вирішувати, поміж іншими завданнями, і завдання гуманізації свого середовища, надання йому рис, необхідних для успішної життєорганізації учнів як явища піклування про них і водночас як виховного засобу, що сприяє, в тому числі, й їхньому позитивному соціальному мисленню.

Розглядаючи Україну як соціальну державу, де, згідно з Конституцією, «кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості» [11], ми неминуче постаємо перед проблемою виховання молодого покоління таким, що спроможне в своїй більшості орієнтуватися на дотримання не лише власних, а й чужих свобод, сприяти ідеї вільного і всебічного розвитку особистості того, хто поруч, а також виступати носієм упевненості в здатності України та

українців досягти тих вершин гуманізму і людиноцентризму, які задекларовані Основним Законом нашої держави.

З педагогічної точки зору ми бачимо однією з важливих передумов зазначених змін у суспільній свідомості формування позитивного соціального мислення кожної людини починаючи з дитячих років, здійснюючи належний педагогічний супровід її взаємодії з оточенням.

Поняття «позитивне мислення» не належить поки що до загальноновизнаних у теорії та практиці педагогіки. Воно досі більшою мірою стосується прикладних аспектів корекційної роботи з дитиною чи дорослою людиною, проте на сьогодні ми бачимо саме у здатності особистості до позитивного мислення значний ресурс її інтелектуального та емоційного розвитку, життєздатності, стійкості в несприятливих умовах, тобто важіль, завдяки якому деструктивні впливи середовища втрачають по відношенню до конкретної людини свій руйнівний потенціал, а домінуючими в світосприйнятті стають підходи, що налаштовують на подолання складнощів, на впевнений поступ до мети, задля чого суб'єкт вдається до необхідного самовдосконалення чи зважається на важливі життєві зміни.

У змісті проблеми, обраної до вивчення, відсутня також і чітка термінологічна визначеність. У різних дослідженнях використовуються такі близькі за змістом терміни: саногенне, позитивне, правильне, раціональне, конструктивне, оптимістичне, гармонійне, творче, реабілітаційне мислення [3, с. 68].

Кожне з цих понять може наділятися дещо відмінними від інших рисами, але загалом вони окреслюють саме те явище, яке ми називаємо позитивним мисленням. Воно привертає нашу увагу як один із внутрішньо регульованих способів адаптації людини до життєвого середовища, що, з одного боку, сприяє зниженню психоемоційної напруженості при виявленні надмірної для конкретного індивіда кількості несприятливих рис цього середовища (або саме такої їхньої оцінки), а з іншого – виступає одним із стимулів докладання власної активності, аби кількість цих рис (чи, принаймні, їхня негативна потужність) була зменшена. Працюючи в освітньому закладі, ми не можемо обминути такий особистісний ресурс своєю професійною увагою: завдяки його наявності педагог спроможний надати учням мотивуючу відповідь на низку питань, що в ході активного формування життєвої позиції (зокрема, в підлітковому віці) неминуче постають перед хлопцями та дівчатами і у випадку деструктивного вирішення здатні призвести до ранньої зневіри у своїх можливостях.

Із психологічної точки зору, позитивне мислення являє собою «особливий тип мислення, який характеризується життєрадісним світовідчуттям, здатністю сприймати, акумулювати і поширювати тільки позитивні думки і емоції» [17, с. 92]. У педагогічному аспекті це явище

детально не вивчалоя, хоча сучасні тенденції в українській освіті до такого вивчення спонукають дедалі більше. Варто також відзначити, що, поза сучасною термінологією, у відповідному часовому та суспільно-політичному контексті про формування позитивного мислення у педагогів та вихованців чимало говорив, зокрема, Антон Макаренко, інші відомі педагоги, які обстоювали ідею щодо оптимістичної гіпотези в підході до дитини.

Учені, що займалися проблемами позитивного мислення, вважають, що воно сприяє виробленню навичок ставлення до дійсності зі знаком «плюс», які не слід плутати з безпідставним оптимізмом – нерозумінням дійсної складності і важливості проблеми тоді, коли ці риси дійсно мають місце.

Специфіка позитивного мислення така, що воно повинне базуватися не на дитячій безтурботності, нерозумінні, як диференціювати різні за емоційним наповненням події життя, і наповненні їх сенсом, який приємніше і комфортніше внутрішньо прийняти (саме цим, а не свідомим цинізмом, ми пояснюємо, наприклад, популярність у молодших школярів так званого «чорного гумору»). Позитивне мислення має формуватися як відгук на усвідомлення об'єктивних закономірностей нашого існування, який не може бути завжди однаковим. Із цього приводу Н. Шаманова, зокрема, наголошує, наскільки «важливо пояснити дитині, що бути на позитиві – не означає не дозволяти собі інших емоцій. Оптимістам іноді також буває сумно. І в таких випадках не слід ховатися за маскою веселощів, щоб не стати заручником цього образу», застерігаючи, що «у позитивному мисленні, як і в усьому, потрібен баланс» [27].

Позитивне мислення є особливо цінним у складні моменти, оскільки не тільки дає змогу не втратити надію на можливість добрих змін, а й передбачає стимулювання особистості до активних дій задля цих змін.

Основними ознаками позитивного мислення, яким володіє людина, на думку Л. Колмогорової [17, с. 92], слід розглядати позитивні установки в аналізі ситуації, у плануванні майбутніх дій, у поглядах на власне життя загалом і на його окремі моменти (рис. 1).

Рис. 1. Ознаки позитивного мислення (за Л. Колмогоровою)

Як видно з рис. 1, позитивне мислення дозволяє розглядати все, що відбувається, з акцентуванням позитивного потенціалу більшості подій (наскільки це взагалі можливо). Воно зумовлює здатність, яку в повсякденному спілкуванні часто називають «філософським ставленням» до тих чи інших обставин життя і завдяки якій людина вчиться зменшувати дестабілізуючий вплив на свою психоемоційну сферу дійсно серйозних неприємностей, а до дошкульних дрібниць ставитися більш нейтрально або й із гумором, знаходячи в них навіть потенціал життєрадісності, але водночас і роблячи необхідні висновки.

Людина з позитивним мисленням визнає варіативність власних рішень як допустимий спосіб вирішення життєвих проблем, є не просто більш креативною, а спроможна психологічно «відпускати» власні невдачі, розглядаючи їх як складники досвіду, що сприяє кращому розумінню життя, його загальних закономірностей і можливостей, яке воно відкриває в тих чи інших обставинах. Відзначаємо й протилежне: усвідомлена неможливість досягнення тієї чи іншої мети не переростає у хворобливу сконцентрованість на цій обставині як на трагедії, що остаточно руйнує життя і перекреслює можливість у подальшому почувати себе щасливим.

Саме сьогодні в Україні з особливою гостротою постає питання, чи може школа реально налаштовувати учнів на позитив, якщо йдеться, зокрема, про тих із них, які зазнали не лише психологічних травм, а й непоправних втрат. Психологи наголошують, що наші учні сьогодні – це діти, які на окупованих територіях, що стали свідками жахливих подій; ті, що не відчувають вдома у безпеці; ті, що не мають змоги зараз

спілкуватися з усіма членами родини; що втратили когось з родини чи друзів; ті, що покинули свій дім; ті, що перебувають у чужій країні тощо. Звісно, неможливо ігнорувати трагізм і потенційну небезпечність ситуації, у якій опинився кожен із нас – не лише дітей, а й дорослих. Але так само не можна «підгодовувати» депресивні стани, апатію, зневіру в можливості змін на краще, оскільки все це є чинниками не тільки морального, а й фізичного ослаблення людини, що вганяють її до хибного кола, змушують усе сильніше переживати свою безпорадність (часто розглядаючи її як приреченість), а відтак – ослаблюють дедалі дужче.

Звісно, об'єктивність складних умов життя сучасного українця – насамперед, у воєнний час – неможливо заперечувати. Існують об'єктивні закономірності функціонування людської психіки, з якими вона не може або не вміє боротися, чи навіть достовірно ідентифікувати. Так, наприклад, науковці вже досить давно встановили, що «коли людина помиляється у своїх очікуваннях або через перешкоди, які заважають їй просуватися до бажаної цілі, або через відсутність останньої, наступає фрустрація. Людині особливо важко справитися з фрустрацією, оскільки вона часто веде до самозневаги, примушуючи її відчутти себе невдахою або некомпетентною особистістю. До фрустрації може привести широке коло перешкод – як зовнішніх, так і внутрішніх» [4, с. 32]. Досить важко долати стресові стани, особливо якщо їхня причина залишається не усунутою. Виокремлюються різні типи поведінки в оперативному подоланні стресу, що дозволяють його перемогти: «контроль за стресорам и й ознакам и стресу; оцінка ситуації й вибір адекватної індивідуальної стратегії поведінки; визначення можливості прямого усунення стресорів; організація ресурсів, мобілізація ефективних зусиль для подолання стресу; когнітивна переоцінка значимості стійкості стресорів; зменшення психічної напруги застосування методів корекції стану» [14, с. 23]. Проте їхнє ефективне застосування не кожному під силу.

Але аналіз способів коригування свого способу життя у важких і неконтрольованих обставинах, нюансів поведінки різних людей у однотипних ситуаціях дають підстави стверджувати, що джерела позитивного мислення лежать насамперед у свідомості самої людини і певним чином пов'язані з її особистісними якостями.

Звісно, ця думка не є абсолютно інноваційною, хоча й виходить за межі усталених поглядів значної частини суспільства. Так, М. Селігман [20], чії праці, що завоювали популярність у всьому світі ще в середині минулого століття і на думку якого часто посилаються при розгляді феномену позитивного мислення, доводив, що сприйняття життєвих подій з оптимістичних позицій сприяє успіху в навчанні, професійній діяльності та спорті, тобто, скрізь, де необхідні активність та наполегливість індивіда у роботі над собою. Він виокремив два

протилежних за сутністю атрибутивних стилі – оптимістичний і песимістичний (табл.1).

Безумовно, пояснювати якість і тривалість життя лише способом мислення було б неправильним, але позитивне мислення – це зниження ризиків стресу та депресій, наявність поруч приємних людей, які не викликають роздратування й інших негативних емоцій, і друзів, що прийдуть на допомогу, тощо. Загалом, ідеться про психологічно більш комфортне існування, яке потенційно сприятливіше для життєздатності організму, для його опору об’єктивно загрозливим чинникам.

Таблиця 1

**Порівняльна характеристика оптимістичного та
песимістичного атрибутивних стилів**
(за М. Селігманом)

Узагальнена ситуація	Характерна реакція	
	Оптимістичний атрибутивний стиль	Песимістичний атрибутивний стиль
Успіх	Сприймається як закономірний наслідок зусиль; так, як має бути	Сприймається як тимчасовий, випадковий; викликаний зовнішніми причинами; відноситься лише до чогось конкретного
Невдача	Розглядається як незначна частина життя, що незабаром зміниться на краще	Розглядається як закономірна; викликана особистими причинами; суголосна загальним закономірностям життя
Необхідність докладання зусиль	Сприймається як цікава перспектива, проба сил, шлях до перемоги	Сприймається як чергова неприємність, з яких складається життя і до яких ніколи не вдається добре підготуватися
	Типові наслідки	
Соціальна сфера	Широкі контакти, бажане товариство	Самотність, негативна адаптивність
Здоров’я	Хороша фізична форма, тривалість життя досить значна	Депресія, низька якість і скорочення тривалості життя

Так само вважаємо неправильним прив’язувати схильність людини до позитивного чи негативного мислення безпосередньо до притаманного їй типу вищої нервової діяльності, зараховуючи екстравертів – холериків

та сангвініків – виключно до оптимістів, а інтровертів – флегматиків та меланхоліків – до песимістів.

Вірогіднішим у цьому плані видається перше міркування, оскільки комунікабельні й підприємливі екстраверти спроможні швидше знайти вихід із скрутного становища, заручитися сторонньою підтримкою та симпатією тощо, врешті, часто підбадьорюють себе й оточуючих (рідних, друзів, співробітників тощо) завдяки добре розвиненому почуттю гумору, а отже, мають більш широкий позитивний досвід. Проте холерикам, до прикладу, часто властива надмірна агресивність, нестриманість і некоректність у поводженні з іншими, егоїстичність і жорсткість щодо тих, хто поруч, у боротьбі за намічені для себе цілі та інші якості, що провокують у оточення ворожість щодо суб'єкта і спричиняють у нього відповідні настрої та ставлення. Вони, як і всі, не застраховані від поразок, особливо зважаючи на притаманний багатьом з них авантюризм, і це часом спричиняє в холерика депресивні стани та озлоблення.

Сангвініки також можуть зазнавати невдач і отримувати на свою адресу критику через деяку легковажність і безвідповідальність, авантюризм, захоплення одними справами на шкоду іншим, швидко зміну інтересів не лише щодо певної діяльності, а й щодо стосунків з людьми. Їхні уявлення про життя, зазвичай, досить оптимістичні, і водночас не завжди достатньо об'єктивні й глибокі, аби розпізнати маніпулювання і підступність. Все це може призводити екстравертів до досить глибоких криз як у особистому, так і у професійному житті, до агресії, спрямованої як назовні, так і всередину, до конфліктів із законом та ін.

Песимізм інтровертів також має різні форми і неоднакову глибину. Так, сумирний і витривалий флегматик, що живе за принципом «Терпіння і труд усе перетруть», може виявитися не тільки особистістю з розвиненим позитивним мисленням, але й справжньою опорою, вдумливим порадиником для слабших і знервованих життєвими негараздами близьких. Для нього прийнятна і зрозуміла легендарна філософія царя Соломона: «І це промине». В результаті інтроверт, якщо він не має рис мізантропії і соціопатії, може бути більш оптимістично і гуманно налаштованим, ніж вихований у зlobі й неповазі щодо інших людей екстраверт.

Суперечливою в обговорюваному аспекті особистістю є меланхолік, наділений слабким типом вищої нервової діяльності. На перший погляд, як про це часто пишуть, він наділений схильністю до песимістичного, негативного світосприйняття. Але ми схильні вважати (і це в контексті нашого дослідження є важливим), що саме на його світобаченні й поведінці найбільшою мірою відображаються характеристики середовища, у якому він ріс, виховувався чи перебуває досить тривалий час. До прикладу, типове для меланхоліків побоювання опинитися в скрутному становищі може перекриватися у них досвідом

того, як члени їхньої великої родини неодноразово приходили на допомогу одне одному, спільно долаючи проблему, а перенесена важка хвороба і подальше одужання сприймається як свідчення того, що вищі сили нас не полишають у важкий час, і т.ін.

Сьогодні, коли на теренах України тривають воєнні дії, особливо важливо вміти насичувати своє повсякдення позитивними враженнями, що створюють противагу дійсно трагічним обставинам життя цілого народу. Цих обставин не можна ігнорувати, вони становлять небезпеку для кожного з нас і вже призвели до тяжких втрат. Проте дуже важливо на тлі всього, що відбувається в нашій країні, бачити все, що викликає гордість за неї і віру в перемогу: патріотизм і єднання народу, мужність наших захисників, самовідданість волонтерів, які їм допомагають, душевну щедрість населення менш постраждалих територій, які прийняли у себе тисячі вимушених переселенців тощо. Навіть у найтяжчих умовах позитивне мислення не дозволить піддатися відчаю, а значить, допоможе знайти своє місце серед тих, хто знаходить у собі сили наближати перемогу всіма доступними способами.

Про позитивне мислення частіше говорять у особистісному контексті, тобто тоді, коли йдеться про самооцінку людини, її самовизначення в колі сьогоденішніх і майбутніх життєвих цілей і перспектив тощо. Проте не можна обминути увагою той факт, що жоден індивід не може вибудувати свою життєву траєкторію поза соціумом, не враховуючи його специфіки і не відчуваючи на собі впливу інших людей.

Свого часу один із основоположників гуманістичного напрямку в науці А. Маслоу, вибудовуючи ієрархію людських потреб, умістив на третю і четверту її сходинки такі потреби, що не можуть бути вдоволені поза соціумом, тією чи іншою мірою зорієнтовані на прийняті в ньому системи взаємин і ставлень. Попри те, що кожна сходинка в цій ієрархії має індивідуально детерміновані способи задоволення, відображаючи нахили та можливості людини, абсолютно ізольованою від суспільства, прийнятих у ньому культурних приписів людина бути не може.

Вище ми говорили про те, що біопсихічні властивості людини накладають відбиток на її ставлення до соціального оточення, зумовлюючи більшу чи меншу потребу в контактах з іншими. Проте більшість із нас усвідомлюють його незмінну значущість у своєму житті, і це усвідомлення сприяє тому, що наші життєві плани зазвичай ураховують не лише власні наміри й індивідуальні можливості, а й сприятливі чи гальмівні чинники соціального середовища.

В узагальненому сенсі ці чинники можна розглядати в контексті культури того суспільства, в якому людина живе і формується як особистість. Культура завжди накладала значний відбиток на педагогічний процес, освітні орієнтири: «Провідні гуманітарні категорії «культура», «освіта», «виховання» перебувають у постійному

взаємозв'язку впродовж розвитку людської цивілізації. Зокрема, сутність виховання полягає в тому, щоб поступово навчати молодь дотримуватись принципів, законів і правил суспільного духовного розвитку, тобто формувати всебічно й гармонійно розвинену особистість» [9, с. 310].

Проте, як зазначає П. Кендзьор, «на сучасному етапі активізується педагогічний пошук щодо проблеми взаємодії культури й виховання» [9, с. 309]. Почасти це пов'язано з тим, що з раннього дитинства сучасній людині відкриті чимало джерел практично неконтрольованої інформації. Вона спроможна спотворити уявлення дитини про нормальні стосунки, сформувати в неї бачення самої себе як потенційного агресора (в акцентованій контонації сміливця, сильної особистості, лідера і т. ін.) чи жертви (яка, відзначаючись часто «класичними» позитивними якостями – дружелюбністю, відкритістю, довірою і прагненням прийти на допомогу тощо – при цьому опиняється в програвшій, позиціонується як слабкодухий невдаха, простак і нікчема). Формується чорно-біла картина суспільних стосунків, у якій загальнолюдські уявлення про добро і зло значно викривлені і, до того ж, унаслідок сучасних технічних можливостей та слабкої контрольованості, часто постають у такому яскравому й переконливому представленні, що дитина мимоволі починає їм довіряти, внутрішньо коригуючи ту картину світу, яку намагаються сформувати в неї вихователі-педагоги та родина.

Учений також відзначає, як негативне явище, зворотну сторону інформаційних процесів, на яких сьогодні засноване суспільне життя, те, що «значний вплив на молоду аудиторію здійснює також фактор так званої «масової» чи «бульварної» культури, яка активно поширюється в сучасному інформаційному просторі та ламає встановлені століттями моральні й естетичні канони суспільства. Як результат такого впливу, – молодь досить часто сприймає культурну спадщину минулих поколінь у спрощеній та вульгаризованій формі, без глибокого осмислення усієї багатогранності цього феномену. Поза увагою залишаються важливі пласти культури, без розуміння яких є неможливим як процес глибокого пізнання культури, так і ефективна міжкультурна взаємодія» [9, с. 310]. Молоді часто видається, що попередні покоління (незалежно від того, це ті, хто живе нині, чи більш далекі в часі предки) є відсталими порівняно з нею, їхній досвід мало вартує і не заслуговує на те, аби до нього серйозно ставитися, вивчали, враховували.

Варто згадати й про низку поширених у суспільстві установок та стереотипів, які, доносячись до нас іще в дитинстві достатньо авторитетними джерелами, спричиняють упереджену думку стосовно окремих людей і спільнот, налаштовують на їхнє негативне сприйняття. Як приклад, можна навести, зокрема, міркування про те, що будь-яка керівна верхівка неминуче є корумпованою і глухою до запитів народу; що діти забезпечених батьків найчастіше виростають зніженими

ледарями, у яких з дитинства немає ніяких серйозних проблем і яким не треба докладати особливих зусиль у навчанні і праці, бо всі необхідні дипломи і соціальні сходинки для них уже «куплені», і т. ін.

Маємо, зокрема, спостереження щодо поведінки окремих коментаторів у соціальних мережах (зокрема, «Facebook»), хто виявляє особливу активність при обговоренні тем щодо корупції в різних сферах суспільного життя, обурюючись як її обсягами, так і діями окремих осіб. Впадає в око, насамперед, те, що ці люди, зазвичай, викладають мінімальну інформацію про себе самих, а їхні коментарі, в більшості випадків, будуються за схемою «як погано все це, а було б добре інше, та ж ніколи так не буде». При цьому конкретних ситуацій та імен, дієвих пропозицій тощо вони майже не вказують, але постійно живлять колективну думку про потенційну невинуватість суспільних вад, що, без сумніву, існують. Проте така «боротьба» з ними лише погіршує ситуацію, формуючи все більшу групу соціальних песимістів.

Ще більш небезпечними видаються нам негативні соціальні стереотипи, пов'язані з рисами, об'єктивно притаманними різним групам (статеві, віковій, національній). Т. Гришина досліджувала це явище стосовно сприйняття молоддю людей похилого віку і відзначила, що сьогодні, на жаль, старість для багатьох асоціюється не стільки із фізичною неміццю, скільки з соціальною непотрібністю. «Таким чином, – робить невтішний висновок вчена, – постає проблема негативних стереотипів щодо людей старшого віку, що стримує їх соціальну активність, посилює вікові нерівності та провокує соціальне виключення цієї вікової групи» [5, с. 162].

Негативним суспільним явищем, що впродовж тисячоліть ускладнює життя людей, є етнічні стереотипи. З цього приводу, зокрема, Л. Ларченко пише: «Конфлікти у сфері міжетнічних взаємин не в останню чергу пов'язані з проблемою адекватного сприйняття етноісторичних спільнот одна одною. Виступаючи частиною групи, взаємодіючи зі «своїми», індивід може нейтрально, підозріло або навіть вороже ставитись до «чужих», тобто представників інших етнічних груп, які є носіями відмінних культурних та поведінкових рис. Етностереотипи визначають характер міжетнічної взаємодії, готовність індивіда до зближення або відторгнення осіб іншої національності. Формування та масове розповсюдження негативних психологічних установок, стереотипів та настроїв значно ускладнює комунікацію, сприяючи поширенню ксенофобії та етнічної упередженості, провокуючи (або загострюючи вже існуючі) конфлікти на міжнаціональному ґрунті. Отже, дослідження особливостей формування та наслідків впливу етнічних стереотипів, динаміки рівня національної толерантності, є одним з ключових наукових завдань, особливо в умовах багатоетнічного соціуму» [12].

Неоднозначним залишається ставлення до гендерних стереотипів. «Люди, – пишуть К. Борщ і М. Ляшко, – часто кажуть: «У чоловіків і жінок різні ролі, але вони рівноцінні, так навіщо ж їх міняти?». Вони вважають традиційні чоловічі і жіночі ролі взаємодоповнюючими і заснованими на біологічних відмінностях між статями. Але, в свою чергу, більшість соціальних науковців припускають, що традиційні гендерні ролі обмежують розвиток особистості і ведуть до соціальної нерівності, вони обмежують потенційні можливості кожного індивідуума не залежно від статі і цілісності». Наслідки цього далеко не безневинні: «Жінка не може в повній мірі реалізувати себе ні в професійній діяльності, ні в ролі дружини та матері. Також применшення ролі жінки в суспільстві, неухвалене ставлення до її професійної та сімейної ролей на сучасному етапі розвитку українського суспільства значно поглибили старі «жіночі» проблеми», вважають дослідники [5, с. 31].

Отже, стереотип як стійке психічне утворення у свідомості людини складається, як стверджує К. Мирвода, із: 1) спрощеного, узагальненого образу певних об'єктів, явищ, процесів; 2) оцінки цих об'єктів, явищ чи процесів; 3) установки щодо певного виду реагування на ці об'єкти, явища, процеси, яка ґрунтується на попередньому досвіді взаємодії з ними. При цьому «часто стереотипи не є об'єктивним узагальненням, бо або надто спрощені або перебільшені. Часто вони відображають не власну позицію індивіда, а групове переконання. Також часто дискусійним є доречність даних різновидів оцінки і установки у стереотипові» [16].

Існує й протилежний феномен: абсолютна некритичність щодо потенційно небезпечних людей і ситуацій, у яких, усупереч логіці, відшукується позитивне зерно.

Іноді це проявляється відносно нешкідливо, коли йдеться про відсторонені (романтизовані) обговорення переваг певних соціальних устроїв далекого минулого чи політичних діячів, чий час проминув та чия діяльність не має відношення до нашої країни (звісно, якщо не торкатися сучасних аналогій або принципових світоглядних позицій, а також якщо не відбувається формування особистісного ідеалу на основі одіозних постатей історії).

Гірше, коли людина перебуває в полоні оман, які підштовхують її до вибору, шкідливого для неї самої чи оточення. Таке мислення, строго кажучи, назвати позитивним не можна, це «позитив навиворіт», коли замість наполегливого пошуку чи створення (збереження), наперекір обставинам, привабливих явищ у навколишньому середовищі людина омріює якісь ідеальні місця і все інше вважає не вартим уваги, або ж, що ще гірше, невинно поганим і непридатним для нормального життя.

Директорка Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України Елла Лібанова наводить дані, згідно з якими,

«за даними опитування, яке провів Київський міжнародний інститут соціології, через війну більш як половина українців хоче, щоб їхні діти й онуки виїхали з країни». Водночас, стверджує вона, «є дві групи тих, хто виїздить. Перша – це ті, що реально втікають від війни, захищаючи своє життя та життя своїх дітей, і такі люди більш налаштовані на повернення. Таких 85-90%. 10-15% намагаються скористатися ліберальними умовами перебування українців у цих країнах, отримати легальний статус там, знайти роботу і далі вже діяти за стандартною процедурою. Зрозуміло, що ці люди не повернуться. Ми маємо боротися за повернення тієї основної групи» [25].

Безперечно, і сама дослідниця, і кожен із нас, освітян, не може точно передбачити, як довго триватиме війна і скільки ще наших вихованців та їхніх родин шукатимуть за кордоном дуже важливої умови безпечного життя та безперешкодного розвитку – миру. Ніхто не вправі заборонити матері вивезти своїх дітей туди, де вони не потерпатимуть від війни. Тож наш внесок до згаданої Е. Лібановою боротьби має полягати не в засудженні тих, хто виїхав чи збирається це зробити, а в тому, щоб якомога більше молоді, яка виїздить, сприймала еміграцію виключно як вимушений крок і не поспішала заздалегідь відмовлятися від перспектив повернення до рідної країни.

Якщо ж проаналізувати чинники виїзду за кордон у мирний час (а вони частково зберігають впливовість і нині, а також неминуче актуалізуються після закінчення війни), то економічні причини зміни країни проживання найчастіше є найсильнішим мотивом. У цьому є певний сенс, оскільки і в довоєнній Україні рівень життя був не досить високим, а в подальшому труднощі наявних втрат та необхідної відбудови обов'язково відіб'ються на нашому повсякденні. Проте часто справа полягає у тому, що людина не може знайти себе в соціумі, визначитися з суспільною роллю, яка дозволила б їй почуватися достатньо комфортно, звинувачуючи у такій невизначеності й невлаштованості суспільство, яке обирає «не тих» лідерів, лояльне щодо прийняття «не тих» законів; де користуються популярністю «не ті» постаті і схвалюються «не ті» цінності і тому подібне. Така людина не усвідомлює, що однією з іманентних ознак демократичного суспільства якраз і є толерантність щодо різноманіття думок і вподобань, можливість мати політичні погляди за своїм розсудом. Якщо ж інакшість дратує, то, скоріше за все, сама вона не налаштована на сприйняття світу в позитиві, або ж, ширше, не може прийняти його таким, що існує не виключно задля неї та її інтересів. Отже, дійсність вимагає адаптації як у поведінці, так і у ставленні до життя, діяльності, оточення, до себе самого як суспільної одиниці.

Вище ми говорили про позитивне мислення як таке, що сприяє прийняттю життєвих подій із достатньою мірою оптимізму і стійкості,

тобто, має відношення насамперед до життєвого шляху особи і оцінки нею всього, що безпосередньо визначає її долю, життєвий шлях. Чинники життєтворення кожного з нас умовно можна розділити на дві групи: ті, що носять особистий характер, зумовлюються нашою біологічною природою і психологічною специфікою, і ті, що відносяться до зовнішнього світу, а точніше, суспільства як носія певних життєвих правил, настроїв, джерела політичних подій і таке інше. В цьому контексті доречно говорити про можливість позитивного мислення, спрямованого на феномени соціального буття, поза яким існування людини неможливе.

У спеціальній літературі мислення, яке має своїм об'єктом соціальну дійсність, спрямоване на пізнання соціальних процесів, у яких реалізуються суспільні відносини, особливостей соціальних груп і ситуацій, що виникають у їхніх стосунках, міжлюдських взаємин та закономірностей, що для них характерні, отримало назву соціального мислення.

Предметом соціального мислення є люди – у розумінні слова вузькому (конкретні постаті) та широкому (суспільство, його особливості, закони та закономірності його функціонування та розвитку тощо). Цей предмет розгортається перед нами як у синхронному плані (те, що відбувається зараз, становить контекст нашого сьогодення і визначає планування майбутнього) так і в діахронному, що так чи інакше відображає причинно-наслідкові зв'язки об'єктивного та суб'єктивного буття, реалізацію суспільних відносин у певних соціальних процесах і має кілька ракурсів: власна доля; доля інших людей, відома з досвіду, переказів, наукових джерел чи художніх творів (де життя персонажів також підпорядковується об'єктивним закономірностям); доля людських спільнот, цілих народів, країн тощо.

Важливість позитивного соціального мислення слід розглядати також у контексті тих політичних реформ, які сьогодні є важливими для нашого суспільства, і насамперед, його демократизації – процесу, що, як стверджує О. Лозовицький [13, с. 33], сьогодні торкається понад половини територій і населення Землі і становить одну із важливих складових стратегічної основи цивілізаційного самовизначення сучасних держав.

Цей процес має чималу кількість маркерів, які, в свою чергу, забезпечуються на рівні взаємодії. Як зазначає І. Застава, «демократизація охоплює різні сфери суспільного і державного життя, пов'язана з перетворенням суспільства як в цілому, так і його окремих складових». Першим з напрямків демократизації суспільства дослідниця називає дедалі ширшу участь громадян в управлінні справами суспільства і держави шляхом створення умов для «прояву ініціативи окремих осіб, представницьких органів влади, громадських організацій, трудових

колективів, розвитку самоврядування суспільства» [8, с. 133]. Очевидно, що однією з головних умов цього процесу є наявність у суспільстві достатньої кількості активних особистостей, спроможних узяти на себе виконання перелічених справ.

Тут слід згадати також, що політична активність людини в сучасному світі тісно пов'язана з явищем самоактуалізації. Як пише О. Мельник, «структура самоактуалізації особистості включає ряд ознак: соціальний статус, успішність, самоприйняття, психологічні якості. До сфер самоактуалізації особистості входять психологічні якості (демократичний характер, незалежність від оточення), соціальні характеристики (зв'язки з соціумом), лідерські схильності (прагнення до влади), бажання творчості (наявність креативних ідей) та самосприйняття» [15, с. 136].

Неважко помітити, що більшість складників у структурі самоактуалізації є такими, що можуть проявлятися тільки в соціальному контексті й ним визначаються та коригуються. Вочевидь, слід говорити про взаємодію людини і феноменів суспільного життя, які, хоч і є зовнішніми по відношенню до особистості, але деякі з них вона спроможна, хоча б частково, змінювати, щодо інших можлива вибірковість – дистанціювання чи, навпаки, тісніше прилучення, якщо вони видаються достатньо відповідними щодо системи особистісних цінностей, намічених життєвих стратегій тощо.

У ході аналізу літератури нашу увагу привернула також думка, що політична, громадська, загалом суспільна активність, спрямована на підтримку прогресивних тенденцій, не є однозначно пов'язаною з позитивним мисленням людини. Цікаві погляди висловлює, зокрема, О. Дем'янчук [6], наводячи промовисті факти з недавньої історії України та близьких до неї за устроєм країн постсоціалістичного простору в ході обґрунтування припущення, що основні мотиви участі й голосування громадян за ту чи ту політичну силу можна пояснити, розглянувши умови задоволення їхніх базових інтересів і потреб.

Польський соціолог Пьотр Штомпка у 1992 р. і грузинський дослідник Гія Нодія у 2002 р. (саме на їхні думки спирається О. Дем'янчук) зазначали, що посткомуністичні трансформації розпочалися не стільки «задля встановлення демократії», скільки як «втеча від минулої тоталітарної системи»: «Уявлення про майбутній стан суспільно-політичної системи були вельми примарними. І в Україні, і в багатьох інших пострадянських республіках побудова державності домінувала над формуванням демократичних засад суспільного життя. Дуже високий відсоток громадян, які обрали шлях незалежності на референдумі 1991 р. (близько 91 % від усіх, хто взяв участь, і понад 76 % від усього дорослого населення України) засвідчив зростання політичної активності. Проте неможливо однозначно сказати, чи це зростання супроводжувалося

поширенням учасницької політичної культури радше через «руйнівний», протестний характер такої активності, чи завдяки прагненню побудувати нове, маловідоме для абсолютної більшості людей суспільство свободи і демократії» [6, с. 13-14]. Така «зворотна» мотивація несе в собі елементи деструкції і може базуватися на думці не про позитивні зміни, а швидше про їхню неможливість за будь-якого керівництва чи політичного курсу.

Дещо в іншому масштабі можемо спостерігати громадську активність людей різного віку. Саме завдяки їй вирішується чимало проблем у житті місцевих громад, що поліпшує комфортність їхнього життєвого середовища. Розглядаючи громадську активність як «якість особистості, яка виявляється у її здатності впливати на суспільне життя; задовольняти власні потреби та інтереси, реалізовувати інтереси та цілі певної спільноти, вирішувати соціально значущі завдання, ініціювати зміни у процесі відносин з навколишнім світом; прагненні діяти на користь суспільства; поважати та прийняти права і обов'язки членів суспільства» [1].

Водночас, О. Мельник підкреслює, що «потреба людини в самоактуалізації набуває найбільшого значення в період ранньої дорослості. На даному етапі людина втілює особистісний потенціал у різних сферах життєдіяльності, зокрема усвідомлюється ставлення до політичної системи та набувають своєї активності політичні орієнтації» [15, с. 136].

Узагальнюючи все сказане, ми чітко окреслюємо позицію щодо того, які умови необхідні для формування в молоді позитивного соціального мислення як перешкоди для їхньої громадянської інертності, пасивності, соціального песимізму, егоцентризму, і водночас, як одного з наслідків усього переліченого, розвитку внутрішніх і зовнішніх конфліктів за деструктивним зразком, що врешті призводять до погіршення не тільки морального і психічного, а й фізичного здоров'я. В Україні, де вся без винятку молодь отримує загальну середню освіту, означені завдання можуть вирішуватися в контексті безпечного освітнього середовища, яке має бути належним чином організоване і зорієнтоване на гуманістичні цінності.

Слідом за В. та С. Колебошиними і Б. Кремінським, під освітнім середовищем в цілому ми маємо на увазі «сукупність об'єктивних зовнішніх умов, факторів, соціальних об'єктів, необхідних для успішної реалізації освітнього процесу, які утворюються системою впливів і умов формування особистості, можливостей її розвитку і самореалізації, які містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні» [10, с. 135].

Сучасне освітнє середовище можна розглядати з кількох важливих для розуміння його специфіки позицій. Вище ми торкалися проблеми кризових умов його функціонування, що були започатковані пандемією COVID – 19 і посилювалися в період збройної агресії РФ. Але, водночас,

воно отримало імпульс до розвитку низки інноваційних характеристик, які, на якийсь час порушивши зону психоемоційного комфорту суб'єктів освітнього процесу, в подальшому дозволять успішно справлятися з багатьма дестабілізуючими чинниками, якщо такі виникатимуть.

Аналізуючи перші підсумки функціонування закладів освіти в умовах карантину та воєнного стану, дослідники наголошують, насамперед, на розширенні технологічного ресурсу, який став доступним практично кожному педагогові та учневі. Як пише В. Сіпий, нині «тенденцією розвитку освітнього середовища закладів загальної середньої освіти є його діджиталізація, включення в освітнє середовище особистих смартфонів вчителів та учнів, використання можливостей дистанційних сервісів для онлайн навчання. В цілому заклади загальної середньої освіти зуміли організувати навчання за дистанційною формою, але потребує удосконалення методика проведення навчальних занять, встановлення найбільш оптимальних комбінацій синхронного та асинхронного навчання» [22].

Усе більше вчених – як, наприклад, А. Яновський – розглядають сучасне освітнє середовище як інформаційно-освітнє, що являє собою «поєднання новітніх інформаційних технологій та сучасних педагогічних здобутків, що повинно призвести до максимального ефекту відносно навчального процесу» [29]. І такий підхід у сучасних умовах інтенсивного науково-технічного розвитку є правомірним, бо у динамічному світі шкільне середовище (одне з найбільш потенційно відкритих) не може бути консервативно-статичним.

Дослідники освітнього процесу нині висловлюють слушну думку: будь-які зміни в способах його провадження торкаються всіх складників освітнього середовища, потребують унесення до нього змін на всіх рівнях із урахуванням прийнятності форм і темпів їхнього впровадження.

Прикладом таких змін у недавньому минулому бачимо уведення в ЗЗСО України інклюзивного навчання, що на перших порах викликало чимало сумнівів і суперечок і в педагогічних колективах, і серед батьківської громадськості. Воно виступало альтернативою інтернатній системі та навчанню дітей з особливими потребами в домашній обстановці.

Як зазначено в Законі України «Про освіту», до осіб з особливими потребами належать ті, хто «потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту». Тож, слушно стверджує І. Чубаха, «до категорії таких осіб можуть підпадати не тільки учні з інвалідністю, а й внутрішньо переміщені особи, діти-біженці та діти, які потребують додаткового та тимчасового захисту, особи, які здобувають спеціалізовану освіту та/або можуть прискорено опанувати зміст навчальних предметів, учні з особливими мовними освітніми потребами тощо» [26, с. 103].

Ідея інклюзивного навчання в перші моменти викликала побоювання не лише технологічного (інші методики, підходи тощо), а й психологічного характеру. Адже вчитель повинен взаємодіяти з класом так, ніби ніяких істотних відмінностей між учнями немає. Згодом ці проблеми почали поступово нівелюватися, про незвичність ситуації вже не йдеться, а взаємодія вчителя з учнями та (що теж передбачалося проблемним) між самими учнями – як фізично здоровими, так і тими, хто має особливі потреби – набули звичного, не унікального характеру. Але така взаємодія вже набула інших рис, стала, з одного боку, більш людяною і милосердною в своїй основі, а з іншого – дозволила більшості учнів побачити зблизька трагедію хвороби своїх ровесників, але, водночас, переконатися в можливостях людини адаптуватися до умов життя, навіть несправедливо важких.

Фактично, у спілкуванні фізично здорових дітей з дітьми зі спеціальними потребами відбувається процес більш інтенсивного усвідомлення своєї спільності з людством як сукупністю індивідів, що можуть бути носіями найрізноманітніших рис. Це дає як тим, так і іншим змогу виробити основи психологічно здорової ідентичності, що її Т. Яновська визначає як «центральний конструкт самосвідомості, що детермінує особливості самосприйняття та самоконтролю, ставлення до інших людей та поведінку особистості. Механізмом формування ідентичності в онтогенезі є ідентифікація як процес самоототожнення з іншою людиною, групою та цінностями, що існують у суспільстві» [28, с. 155].

Отже, зазначає І. Чубаха, «створення освітнього середовища здатне забезпечити формування основ нового культурно-освітнього та соціально-педагогічного мислення. Такий підхід дає підстави розглядати поняття освітнього середовища як відображення єдності соціокультурного і духовного життя суспільства та безперервної системи освіти» [26, с. 103].

У цьому середовищі, зокрема, ми бачимо засіб до зняття деструктивної конфліктності між учителями і учнями, а також в самому учнівському середовищі, оскільки наявні розбіжності й суперечності не загострюються до критичної точки, не збурюють агресії та надмірних емоційних вибухів, а сприймаються як основа для завдання, яке людська спільнота повинна успішно вирішити. Такий стан справ не є на сьогодні повсюдним, проте він має розглядатися як одна з цілей, що здатна реалізуватися завдяки позитивному соціальному мисленню суб'єктів взаємодії.

Як зазначають учені, «в основі освітнього середовища, створеного навчальним закладом, завжди має знаходитись відповідна педагогічна система. Саме вона визначає глобальну мету, сутність і спрямованість освітньої діяльності відповідного навчального закладу і

саме у ній знаходять своє втілення причинно-наслідкові зв'язки, що визначають напрям розвитку і забезпечують відносну стійкість (збалансованість) елементів і структури педагогічної системи» [10, с. 135]. Інтегруючою постаттю такої системи був і залишається менеджер закладу освіти, керівник, педагог, що формує стратегію закладу в цілому і визначає його педагогічне обличчя.

Особистість освітнього менеджера, його переконання і управлінські наміри, а також навички публічної поведінки відіграють істотну роль у створенні освітнього середовища, сприятливого щодо формування позитивного соціального мислення школярів.

Наукові підходи до менеджменту окреслюють, як визначальні, ті його аспекти, що пов'язані із необхідністю налагоджувати і вдосконалювати взаємодію між суб'єктами діяльності. Це стосується не лише процесу функціонування організацій і підприємств, де здатність до співпраці має розглядатися як важлива умова ефективного виробництва. Ще більшою мірою вона потрібна в закладі освіти, де, по-перше, менеджер має справу з педагогічним колективом, який теоретично повинен бути одностайним у концептуальному баченні освітнього процесу, але на практиці

Його зміст увібрав у себе такі поняття, як уміння та навички організації діяльності інших людей і здатність результативно спілкуватися з ними у цьому процесі; спроможність об'єктивно та оперативно формувати й приймати раціональні управлінські рішення; самоменеджмент як система вмінь і навичок самоуправління – насамперед, у професійному контексті тощо. Відповідно, і вимоги до менеджера є досить багатогранними. Як зазначає Н. Димченко, «для успішного виконання менеджерських функцій кожен менеджер має володіти певним багажем знань та навиків. В найбільш узагальненому вигляді можна сформулювати наступні кваліфікаційні вимоги до менеджерів: концептуальна кваліфікація; кваліфіковані людські стосунки; ділова (адміністративна) кваліфікація; фахова кваліфікація» [7, с. 10]. Учена деталізує зміст кожної групи вимог, наголошуючи водночас, що кожна з них так чи інакше торкається комунікативних здібностей менеджера, його спроможності встановлювати стосунки, сприятливі для досягнення оптимального результату сумісної діяльності.

Дійсно, у якому б ракурсі ми не розглядали явище менеджменту, обов'язково торкнемося понять ефективності та результативності як таких, що мають для нього критеріальний характер. На перший погляд, вони мають повністю однозначний вияв і визначаються цілями діяльності організації чи підприємства. Проте сьогодні, коли ринок праці в Україні переживає не найкращі часи, доводиться говорити про управлінські рішення в кадровій сфері з позицій не лише виключно адміністративних, а й враховуючи їхній педагогічний, а відтак – і гуманістичний аспект.

Йдеться, насамперед, про те, що менеджер має однією із своїх функцій формування колективу і забезпечення його працездатності. Саме колектив, у більшості випадків, є тим середовищем, у якому розкривається і реалізується потенціал кожної людини і яке має бути максимально сприятливим для того, аби дійсно перспективний працівник не був втрачений для організації. Таке середовище має істотний вплив не лише на його поведінку в тій чи іншій ситуації професійної діяльності, але й на формування особистісно-професійних навичок, що зумовлюють у більш широкому контексті його професійну долю, а в контексті організації – якнайдоцільніше використання його можливостей, нахилів і здібностей.

Для вчителя однією з базових здібностей є оптимістичне прогнозування – здатність у кожній, навіть найскладнішій ситуації бачити зародок позитивного результату. Не аналізуючи її детально, зауважимо, що одним із важливих завдань керівництва є підтримка у педагогів цієї здатності, пам'ятаючи, що вона є не лише необхідною для їхньої особистості як чинник розвитку і бар'єр для психоемоційного вигорання, а й засобом формування цієї якості у учнів.

Сучасна людина, якою є кожен педагог, у більшості випадків усвідомлює, наскільки раціонально середовище, в якому вона працює, здійснює необхідний баланс між використанням (потреба організації в людині) та сприянням (потреба людини в організації). І якщо менеджер розглядає перший чинник як абсолютний, бачить свою основну місію саме в його реалізації, практично ігноруючи сприяння, то індивідуальна вмотивованість працівника неминуче буде знижуватися навіть за його високого професійного потенціалу, а разом з тим – падатиме й продуктивність усього колективу. І йдеться не тільки про матеріальну винагороду. Адже, як зазначають дослідники [19], «ефективність роботи працівників організації визначається не стільки підвищенням їх заробітної плати, скільки налагодженням відносин між працівниками і менеджерами, підвищенням задоволеності персоналу власною працею, зайнятістю в конкретному підприємстві та стосунками в робочій групі».

Таким чином, можемо вважати, що обов'язковим для освітніх програм підготовки сучасного менеджера є гуманітарний складник як універсальний для галузі знань «Управління та адміністрування». У свою чергу, він повинен мати змістове наповнення, пов'язане з людинознавчою, комунікативною та, зокрема, конфліктологічною компетентністю, містити елементи педагогічної підготовки як необхідної для вирішення завдань аксіологічного та акмеологічного характеру.

Загалом же при підготовці сучасного менеджера варто пам'ятати, що стати повноцінною соціальною державою, як це зазначено в Конституції, Україна зможе лише тоді, коли інтереси практично кожного підприємства та їхнє відображення в менеджменті матимуть чіткі

гуманістичні орієнтири, тобто не будуть суперечити ідеї цінності окремо взятої людини, її самоактуалізації, особистісного розвитку в сприятливому для цього середовищі. Особливо актуальним це твердження є щодо менеджера освітнього закладу, який і сам є, зазвичай, педагогом, що безпосередньо контактує зі школярами.

Хочемо повернутися до висловленої вище думки, що формування позитивного мислення у школярів повинне починатися з позитивного мислення педагогів. Адже, як зазначає А. Погрібна, «позитивне сприйняття інформації, мислення в позитивному ключі разом із позитивним ставленням не тільки сприяє позитивній професіоналізації та забезпечує психологічне здоров'я і якість життя педагогів» [19, с. 92], а й впливає на учнів, їхнє виховання, повсякденний психоемоційний стан.

З огляду на це, моделюючи способи вирішення окреслених вище завдань, ми обґрунтували систему організаційно-управлінських умов формування позитивного соціального мислення школярів у освітньому середовищі ЗЗСО, яка включає компоненти:

- управлінсько-концептуальний (орієнтація керівництва освітнім закладом та педагогів на формування позитивного соціального мислення у школярів як одне з принципово важливих завдань виховної роботи);

- діяльнісно-змістовий (конкретизація змісту, шляхів і методів формування позитивного соціального мислення у школярів різного віку, планування відповідної роботи та підвищення майстерності педагогів у її здійсненні);

- комунікативний (удосконалення психоемоційного фону взаємодії суб'єктів освітнього середовища на основі принципів позитивного соціального мислення);

- педагогічно-регулятивний (моніторинг та регуляція ставлення школярів до життя, довколишнього середовища, проектування майбутнього свого та своєї країни, допомога в складних ситуаціях особистісного самовизначення тощо).

Деталізація кожного з цих компонентів та обґрунтування його функцій у контексті становлення освітнього середовища, сприятливого щодо формування в учнів позитивного соціального мислення, розглядаємо як актуальний напрям подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Активна громадська позиція та ініціативність: методичні рекомендації [Ел. ресурс]. Режим доступу до дж.: <http://surl.li/frire>
2. Альберт В., Жданова-Неділько О. Гуманістичний зміст діяльності сучасного менеджера. *Управлінський дискурс макаренківської педагогіки: матеріали XXI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 10-11 березня 2022 р.). «Управлінська майстерність керівника навчального закладу», «Управління проектами у сфері науки, освіти, інновацій та інформатизації», «Управління інноваційною діяльністю в освіті*

та у виробництві» : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінарів (м. Полтава, 10-11 березня 2022 р.) / за заг. ред. М. В. Гриньової. Полтава, 2022 – С. 62-63.

3. Альберт В. Формування позитивного мислення особистості як чинник її гармонійного розвитку. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XIII: Утилітарна цінність наукових досліджень* / [Ред.: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін – Ужгород –Перемишль – Херсон: Посвіт, 2022.– С. 67-69.

4. Борщ К., Ляшко М. Гендерні стереотипи як соціальна проблема сучасних жінок. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2017. Випуск 1 (40). С. 31-33.

5. Гришина Т. Соціальні стереотипи стосовно людей старшого віку: досвід застосування методології European Social Survey в Україні. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*, 2019. (999). С. 161-164.

6. Дем'янчук О.П. Піраміда Маслоу як методологія пояснення політичної участі / О.П. Дем'янчук // Наукові записки НаУКМА. Політичні науки. – 2012. – Том 134. – С. 12-16.

7. Димченко Н.С. Модель сучасного менеджера-професіонала [Ел. ресурс]. Режим доступу до дж.: http://visnyk.snau.edu.ua/sample/files/snau_2013_12_58_ekonom/JRN/3.pdf

8. Застава І. Демократизація суспільства: сутність та особливості реалізації в умовах глобалізаційних процесів / І. Застава // *European political and law Discouerse*. – №4, 2018. – С. 131-138.

9. Кендзьор П.І. Переосмислення сутності поняття «культура» у системі полікультурного виховання особистості [Ел. ресурс]. – Режим доступу до дж. <https://lib.iitta.gov.ua/6661/1/%D0%BA%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B7%D1%8C%D0%BE%D1%80.pdf>

10. Колебошин, В., Колебошин, С., Кременський, Б. Засади формування освітнього середовища для здійснення дистанційного навчання (на базі педагогічної системи Рішельєвського наукового ліцею). *Нові технології навчання*. № 95. URL: <http://journal.org.ua/index.php/ntn/article/view/213>

11. Конституція України [Електронний ресурс]. Режим доступу до дж. <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>

12. Ларченко Л. Етнічні стереотипи та їх вплив на рівень національної толерантності. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до дж.: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/4156/1/8%20%D0%9B%D0%B0%D1%80%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>

13. Лозовицький О. Глобальні демократичні процеси як основа цивілізаційного самовизначення сучасних держав. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2018. Вип. 2 (94). С. 300-311.

14. Макаренко О., Голубєва М. Психологічні аспекти подолання стресу. *Соціальна психологія*. 2010. №2. С. 18-28.

15. Мельник О. Особливості самоактуалізації особистості як фактор формування політичних орієнтацій в період ранньої дорослості / О. Мельник // Психологічні дослідження: наукові праці викладачів та студентів соціально-психологічного факультету. Випуск 9. – Житомир, Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2017. – С. 67-69.

16. Мирвода К.Г. Стереотипи у роботі соціальних служб [Електронний ресурс]. Режим доступу до дж. <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/6211/1/09-4-19.pdf>

17. Погрібна А.О. Позитивне мислення як копінг-ресурс вчителів шкіл-інтернатів для дітей з вадами інтелекту / А.О. Погрібна // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки. – Випуск 3. Том 2, 2018. – С. 91-96.
18. Про роль вчителя-психолога у процесі навчання під час війни. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до дж.: <https://undip.org.ua/news/pro-rol-vchytelia-psykholoha-u-protsesi-navchannia-pid-chas-viiny/>
19. Сазонова Т.О. Організація праці менеджера в контексті управління поведінкою персоналу підприємства / Т.О. Сазонова, Ж.В. Нагорна, Д.І. В'юницький. [Ел. ресурс]. Режим доступу до дж.: <http://surl.li/dvart>
20. Селигман М. Э. П. Новая позитивная психология: Научный взгляд на счастье и смысл жизни/ Перев. с англ. Мартин Э. П. Селигман – М.: Издательство «София», 2006. –368 с.
21. Сердюк Н.І. Критерії позитивного мислення в юнацькому віці. Навчання, виховання та розвиток у контексті життєвих перспектив особистості: зб. матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції (Бердянськ, 25 квітня 2019 року) / [за заг. ред. О.В. Горецької]. Бердянськ: БДПУ, 2019. – С. 344–347.
22. Сіпий В. Освітнє середовище закладів освіти в умовах дистанційного навчання (з досвіду впровадження) [Ел. ресурс]. Режим доступу до дж.: https://lib.iitta.gov.ua/728694/1/SIPII_digital_2021.pdf
23. Уліцька Г.С. Особливості розвитку позитивного мислення старшокласників: автореф. дис. ... канд. псих. наук: 19.00.07. Київ, 2011. – 22 с.
24. Формування позитивного мислення в дітей [Електронний ресурс]. Режим доступу до дж.: <https://childdevelop.com.ua/articles/psychology/722/>
25. Через війну з України назавжди може емігрувати до 5 мільйонів людей, – Елла Лібанова. [Електронний ресурс]. Режим доступу до дж. <https://espresso.tv/cherez-viynu-z-ukraini-nazavzhdi-mozhe-emigruvati-do-5-milyoniv-lyudey-ella-libanova>
26. Чубаха І.В. (2019). Основні компоненти сучасного освітнього середовища школи. [Електронний ресурс]. Режим доступу <https://jpv.s.donnu.edu.ua/article/view/7239/7267>
27. Шаманова Н. Позитивне мислення: вчимо дітей помічати хороше [Електронний ресурс]. Режим доступу до дж. <https://4mama.ua/kids/raising/12252-rozitivne-mislennya-vchimo-ditey-pomichati-horoshe>
28. Яновська Т.А. Психологічні особливості становлення ідентичності у дітей підліткового віку. *Психологія і особистість*. 2015. № 2 (8) Ч. 1. С. 155-167.
29. Яновський А. Інформаційно-освітнє середовище в умовах дистанційного навчання. Науковий збірник «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка». 2019. Том 4, No 30. С. 310-315.

*Наталія КАРДАШ
Ніна ПИВОВАР*

**АКЦЕНТ НА ЛЮДИНО-ЦЕНТРИСТСЬКІЙ ПАРАДИГМІ
ПРИ ПРИЙНЯТТІ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ В УМОВАХ
ЖОРСТКОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ (ПАНДЕМІЯ COVID-19
ТА ПОВНОМАСШТАБНА ВІЙНА З РОСІЄЮ)**

Бути менеджером в умовах війни – особливе – багатократне – навантаження на людську психіку, а коли врахувати, що в освітніх посібниках із сучасного менеджменту немає такого розділу, як „Управління освітніми закладами в умовах війни”, то практичний досвід кожного освітнього менеджера в Україні й вироблена чи вдосконалена особисто ним методика діяльності саме у таких умовах з точки зору наукового менеджменту – архіневизначеності [2, с. 129] – просто безцінна.

Нам також у процесі своєї практичної діяльності як освітнього закладу на чолі з менеджером (директором) в умовах пандемії та повномасштабної війни довелося не тільки скористатися науковими методиками діяльності в умовах невизначеності [2, с. 129], але й виробити та скористатися власними на основі власного ж досвіду. При цьому ми засновували таку свою роботу на юридичних засадах: документах, прийнятих Верховною Радою України, чинному законодавстві, наказах вищих управлінських закладів, проєктних законотворчих документах тощо.

Так, 25 січня 2022 р., буквально напередодні широкомасштабного агресивного вторгнення РФ в Україну, Верховна Рада у першому читанні ухвалила „Законопроект щодо удосконалення функціонування системи позашкільної освіти, підвищення її якості, а також розширення доступу до неї” [1]. „У сучасних умовах на позашкільну освіту покладаються нові функції – формування лідера, успішної, конкурентоспроможної особистості. На сьогодні функціонує більше 1350 закладів позашкільної освіти, у яких навчаються понад 1 мільйон 200 дітей. Саме тому розроблено проєкт закону, яким передбачено урегулювати важливі питання, зокрема, розвитку системи закладів позашкільної освіти”, – зазначала тоді заступник Міністра освіти і науки В. Рогова. Ухвалення Закону мало забезпечити: реалізацію, охорону та захист конституційного права дитини на здобуття позашкільної освіти відповідно до потреб особистості; законодавче підґрунтя для розвитку системи позашкільної освіти; підвищення якості освіти, що сприятиме зростанню інтелектуального, патріотичного, духовно-морального потенціалу суспільства та особистості. Проєкт спрямовано також на розвиток

закладів позашкільної освіти усіх форм власності, інших суб'єктів освітньої діяльності в системі позашкільної освіти.

Війна, звичайно, загальмувала втілення проєкту в життя українського дошкілля, як і багато інших планів українців. Але, згідно із усім вище сказаним, менеджер Комунального закладу позашкільної освіти „Будинок юнацької та дитячої творчості Опішнянської селищної ради Полтавської області продовжувала здійснювати керівництво всією його діяльністю, нести персональну відповідальність перед державою за організацію та якість роботи з дітьми та юнацтвом, керувати роботою своїх заступників, помічника з адміністративно-господарчої роботи, узгоджувати спільну діяльність адміністрації закладу з батьками; забезпечувати ретельний добір та розстановку кадрів; здійснювати розподіл фондів закладу, керувати фінансовою діяльністю; організовувати роботу педагогічної ради, батьківського осередку, здійснювати безпосереднє керівництво громадянським вихованням школярів, відповідати за вдосконалення освітньо-виховного процесу; здійснювати загальне керівництво методичною роботою, створювати у колективі здоровий морально-психологічний клімат, атмосферу креативності, колегіальності й відповідальності; відповідати за дотримання навчальної і трудової дисципліни, підвищення громадської активності на основі розвитку самоуправління, а також ділових і творчих контактів та спільної діяльності педагогічного, дитячого, юнацького колективів.

Директору закладу (менеджеру) в умовах невизначеності [2, с. 129] довелося й доводиться досі скеровувати усю роботу закладу, особисто відповідати за охорону праці й техніку безпеки, дизайнерське оформлення закладу й психологічний мікроклімат у ньому; здійснювати моральне й матеріальне стимулювання праці педагогів, інших співробітників школи, дітей; відповідати за діяльність закладу перед місцевими органами самоуправління, відповідним відділом освіти.

Оскільки нині (а це вже майже три останніх роки) закладу доводиться працювати в умовах пандемії Covid-19 і (вже рік) – в умовах жорстокої агресії з боку РФ: україно-російської війни, це накладає відповідний психологічний, моральний відбиток на всю діяльність педагогів та дітей, робить їхні умови діяльності умовами жорсткої невизначеності. Основними причинами умов невизначеності теоретики педагогічного менеджменту називають: нестачу інформації або, у протилежному випадку, – її надлишок, коли людині у менеджменті досить важко орієнтуватися щодо її істинності [2, с. 129]. Саме такими передумовами й створена нинішня ситуація діяльності „Комунального закладу позашкільної освіти „Будинок юнацької та дитячої творчості Опішнянської селищної ради Полтавської області”, у якій ми повинні діяти виважено й у відповідності з постійними класичними умовами невизначеності (як із нестачею інформації, так і з її надлишком). На це

нас практично націлює і „Лист МОН від 18.03.2022 № 1/3544-22 за підписом заступниці міністра МОН В. Рогової „Про забезпечення освітнього процесу в закладах позашкільної освіти під час дії воєнного стану” [4’], який адресований керівникам департаментів (управлінь) освіти й науки обласних, Київської міської державних (військово-цивільних) адміністрацій і в якому повідомляється, що з 14 березня 2022 р. на території України поновлено освітній процес у закладах освіти, зокрема, й у закладах позашкілля. Залежно від безпекової ситуації у конкретному регіоні навчання може відбуватися у дистанційній, а чи змішаній формі. Зокрема. Сказано таке: „...державні центри позашкільної освіти у співпраці з обласними, міськими, районними закладами позашкільної освіти організовують дистанційно заняття для різних категорій учнівської молоді. Долучитися до занять може будь-яка дитина, незалежно від того, чи займається вона в закладі позашкільної освіти. Всі заняття знаходяться у вільному доступі. Зкладами позашкільної освіти розроблено сучасні цікаві заняття, відеоблоги, майстер-класи, лекторії, відеоматеріали, презентації тощо” [там же]. Згідно з цим діяли та діємо й ми, маючи на озброєнні поряд зі стаціонарним варіантом занять і дистанційні.

Оскільки сьогодні усі подібні заклади позашкільної освіти відіграють важливу роль не тільки у питаннях патріотичного виховання дітей та підлітків, але й забезпечують їхню психологічну підтримку у цей нелегкий для України час та організовують змістовне дозвілля (як безпосередньо у закладі, так і – опосередковано – вдома), тож МОН і просило нас забезпечити освітній процес у закладах позашкільної освіти та проведення організаційно-масових заходів відповідно до Плану всеукраїнських та міжнародних організаційно-масових заходів з дітьми та учнівською молоддю на 2022-й р. за основними напрямками позашкільної освіти, затвердженого наказом МОН від 15.12.2021 № 1379 у дистанційній чи змішаній формі.

Водночас у листі повідомлялося про необхідність залучення до позашкільної освіти дітей, котрі евакуйовані з районів проведення бойових дій.

Щотижнево на сайті МОН та на сайтах державних центрів висвітлювався й висвітлюється розклад дистанційних занять та навчальні матеріали, котрі використовували і ми:

- Національний центр „Мала академія наук України” URL: <http://man.gov.ua/ua> ;
- Національний еколого-натуралістичний центр <https://nenc.gov.ua/> ;
- Український державний центр національно-патріотичного виховання, краєзнавства та туризму учнівської молоді <https://patriotua.org/> ;

– Український державний центр позашкільної освіти
<https://udcpo.com.ua/>.

Окрім того, працівники закладів позашкільної освіти активно мали й мають займатися волонтерською діяльністю або – за можливості – сприяти тому. Так діє і наш заклад.

Принагідно МОН просило дотримуватися норм трудового законодавства для працівників закладів позашкільної освіти. Роз'яснення про практику застосування трудового законодавства у галузі освіти й науки під час дії правового режиму воєнного стану Міністерство освіти і науки надавало у листах від 28.02.2022 No1/3292-22 та від 07.03.2022 No 1/3378-22.

Згідно з цим наш Комунальний заклад і працює у цей нелегкий час, звертаючи пильну увагу на реалізацію „Концепції національно-патріотичного виховання у системі освіти” [3], планування роботи на наступний рік, на оновлення програмно-методичного забезпечення роботи гуртків, особливості використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі, використовуючи діяльність музеїв закладів освіти системи МОН України, дбаючи при тому про безпеку під час проведення очних масових заходів, використання належно обладнаних бомбосховищ під час повітряної тривоги тощо, про створення груп для спілкування дітей у месенджерах та на онлайн-платформах, про співпрацю з Федерацією спортивного туризму України.

У центрі уваги нашого колективу – обговорення питання модернізації змісту освітянських послуг закладу відповідно до викликів сьогодення, підвищення якості та доступності позашкільної освіти, збереження кадрового потенціалу закладу тощо.

Ось такі на сьогодні основні умови щодо підготовки та прийняття рішень менеджером нашого закладу в умовах невизначеності під час пандемії та війни, умови, в яких керівником (директором) розробляються та приймаються відповідні управлінські рішення.

Як знаємо з теорії менеджменту, однією з моделюючих умов прийняття організаційних рішень щодо вибору стратегій взаємодії в умовах невизначеності є ситуації розв'язання дилем [2, с. 129]. Сама собою дилема передбачає обрання лише однієї альтернативи із запропонованих за умов їхньої якісної рівноваги. З цього ми й виходили при обранні методик розробки та прийняття своїх управлінських рішень. Хоча незапрограмовані рішення приймаються саме у ситуаціях, коли у наявності – високий рівень невизначеності [2, с. 129], бо немає: процедури, сталої структури, досвіду застосування або ж цей досвід не дає стовідсоткових достовірних результатів. Такі рішення називають креативними.

Неодноразово перед нами поставала, приміром, така дилема: діяти стереотипно, розробляти та приймати стандартні рішення, а чи займатися,

за суттю, ламкою стереотипів, „виходити за рамки” „розумного”, розробляючи та приймаючи нетрадиційне, здавалося б, „неадекватне” у стосунку до умов пандемії та війни, рішення? Використовуючи методику кейсів (МКС: метод конкретних ситуацій), обирали й обираємо метод врахування конкретних ситуацій, а отже – і психологічної підтримки, настійлива необхідність котрої природно виникає з конкретних ситуацій в умовах війни та пандемії. Перш за все, саме таку психологічну підтримку вбачаємо у відволікання уваги, активізації творчих зусиль як учнів, так і членів педагогічного колективу, працюючи над цілком мирними проектами, націленими і на психологічну розрядку сьогодні як дітей, так і співробітників, на психологічний комфорт у закладі в щасливому мирному майбутньому

Так, за міні-проектом „Модернізація куточка Природи” у даному закладі позашкілля, ми переслідували й переслідуюмо не тільки такі цілі як створення комфортних умов для утримання декоративних тварин у неволі (сучасне спеціальне обладнання) та розширення їхнього видового складу, поліпшення стану матеріально-технічної бази гурткової роботи закладу (новітнє лабораторне обладнання, відповідні меблі), належних санітарно-гігієнічних умов для учасників освітньо-виховного процесу, але й цілі покращання їхнього психологічного, естетичного комфорту в процесі модернізації куточка та догляду за його мешканцями, що сприятиме відволіканню од психологічно тяжких факторів невизначеності в умовах війни та пандемії covid-19.

Як записано в частині проєкту в графі „Очікувані результати”, із закінченням робіт з втілення проєктних рішень у життя колективу має відбутися „Створення оптимально комфортного та здорового робочого середовища для вихованців закладу завдяки осучасненню екологічного осередку”, а це – допомога не лишень у навчанні. Бо покращання естетичної атмосфери у гуртковій кімнаті безпосередньо працює на зняття емоційної напруги, поліпшення самопочуття, зміцнення імунітету. У процесі роботи над проєктом та його втілення у природу має підвищитися дитяча самооцінка (що дуже важливо, адже загальна кількість вихованців закладу – 437, кількість вихованців гуртка „Любителів живої природи” – 70, тобто 16%). Оздоровленню атмосфери сприятиме і новітнє озеленення з використанням інтродукованих в Україну, а конкретно – до нашої місцевості декоративно-квіткових та декоративно-листяних екзотів для закритих приміщень, зимових садів, у тому числі хвойних: відбудеться оздоровлення складу повітря закладу. Те відіб’ється і на зростанні відвідуваності нашими учнями. Має зрости відвідування оновленого куточка природи й дітьми усієї нашої Опішнянської громади задля ознайомчих, тематичних екскурсій та еко-занять (як мінімум – 100

протягом року), що підвищуватиме рівень екологічної культури населення загалом.

Серед завдань проекту – і модернізація куточка живої природи як засобу підвищення пізнавальної активності дітей, розвиток у вихованців закладу практичних умінь та навичок спостереження, догляду за життям тварин і рослин. Методи, передбачені проектом: пошукова робота, спостереження, співпраця із вихованцями та їхніми батьками, різноманітні практичні роботи.

Так само з метою оптимізації психологічного стану учнів, педколективу в даному закладі в умовах жорсткої невизначеності після обговорення у колективі педагогів та з вихованцями, їхніми батьками проблеми забрудненості повітряного басейну Опішні, була поставлена ціль: моніторинг якості повітря населеного пункту за допомогою створення спеціальної „Станції моніторингу якості повітря “Зелене серце Опішні”. У „Короткому описі проекту” наступне завдання: „Встановлення станцій моніторингу повітря, отримання оперативних даних щодо індексу якості повітря та реалізація права громадян на одержання екологічної інформації”.

Означення проблеми (передумови, обґрунтування необхідності реалізації проекту) (тобто розробка рішення) такі: „Підписання щодо моніторингу за станом повітря спеціальної угоди між Україною та ЄС відкрило нові можливості щодо впровадження стандартів у сфері охорони довкілля. Моніторинг за якістю атмосферного повітря регламентується шістьма директивами. Остання Директива 2008/50/ЄС визначає рамкові вимоги щодо контролю та оцінки якості атмосферного повітря, згідно з якою Україна зобов'язана встановити по всій своїй території зони та агломерації за ступенем забруднення атмосферного повітря, а також порядок їх перегляду. У випадках, коли рівні вмісту забруднювачів перевищують будь-яку з нормативних граничних величин або існує ризик такого перевищення, є потреба розробити плани дій щодо якості повітря для відповідних територій. Реалізація цього проекту забезпечить конституційне право громадян на отримання інформації щодо якості атмосферного повітря, оскільки забруднення слід розглядати як канцерогенний фактор (Міжнародне агенство з досліджень раку IARC). Ці пристрої дозволять здійснювати контроль та реєстрацію стану повітря, а саме показники температури, вологості, концентрації пилу PM2.5 і PM10, CO (чадний газ), NO2 (оксид азоту), NH3 (аміак), а також формальдегіду в режимі реального часу”.

Мета проекту: регулярна перевірка якості повітря – один із найефективніших способів захисту довкілля та здоров'я людини. Станція моніторингу повітря допоможе стежити за концентрацією забруднюючих речовин і токсичних газів, а також оперативно вживати необхідних

заходів для поліпшення ситуації. Такий моніторинг дозволить отримувати об'єктивну, актуальну та динамічну картину якості атмосферного повітря.

Пропоноване рішення розв'язання проблеми і його обґрунтування наступні.

Моніторинг повітря – щонайперший інструмент, який дасть змогу оцінити вплив на здоров'я. Чим більше забруднене повітря, тим більше це шкодить здоров'ю, бо тим складніше дихати, особливо тим, хто має захворювання гемодинамічної системи, а діти – найбільш вразливі до забруднювачів повітря, що можуть спричиняти хронічні бронхіти, ларингіти, пневмонії тощо.

Приєднатися до Всеукраїнської мережі вимірювання забруднення повітря, встановивши станції моніторингу повітря в Опішнянській ОТГ, збір інформації з яких транслюватиметься онлайн на мапу GOOGL.

Для кого цей проєкт – цільова аудиторія проєкту: жителі Опішнянської ОТГ та відвідувачі онлайн-ресурсів, що відображають індекс якості повітря з усього світу.

План заходів з реалізації проєкту (роботи, послуги). За можливістю – кроки (заходи), які будуть поступово просуватися у рамках наступної реалізації проєкту.

1. Придбання станції моніторингу якості повітря.
2. Встановлення обладнання.
3. Активація та налаштування обладнання.

Таким чином, жителі Опішнянської ОТГ матимуть змогу реалізувати право на одержання екологічної інформації про стан повітря у населеному пункті та загрозу здоров'ю від перебування на відкритому повітрі для вразливих груп населення. У день, коли фіксується підвищення індексу якості повітря через забруднення твердими частинками, є можливість: попередити вразливі групи, щоб уникнути зайвих навантажень; „наочно” донести про небезпеку та шкоду від спалювання листя і трави; рекомендувати використання масок, щоб уникнути проникнення дрібних частинок до легень.

Підкреслимо: немислимо недооцінити невизначеність ситуацій прийняття управлінських рішень менеджера даного закладу на тлі ходу пандемії Covid-19 та російсько-української війни, умов періодичних ракетних обстрілів Полтавської області та пов'язаних із цим перманентних чи віяльних відключень електроенергії, вимушених переховувань дітей, педагогів у бомбосховищах тощо.

Багато вже написано науковцями про управління кризами (crisis management), і нині вони пишуть про це статті й підручники. Але криза – не війна. Кожна людина проживає цей період по-своєму: хто відправляється на фронт, хто – у волонтери, когось паралізує страх і депресія, а хтось приймає рішення стати менеджером. Тільки це далеко не той менеджмент, що у мирний час. Як здійснювати управління в умовах

не лише класично-наукової невизначеності, але й конкретної щомиттєвої загрози життю?

Для менеджера ситуація надзвичайно ускладнюється і тим, що йому потрібно не тільки „впоратися із самим собою” – його команда дивиться на нього й очікує на співчуття, підтримку, розуміння, на чіткі й цілком прозорі комунікації та особистий приклад: мужні вчинки. Далеко не всі менеджери можуть дати те, чого від них очікують підлеглі. Але з іншого боку: те, що менеджеріві потрібно підтримувати й організовувати команду, стимулює і його самого до цілком певних комунікацій та взаємодій: він змушений першим аналізувати інформацію, прогнозувати розвиток подій, розробляти й приймати рішення, здійснювати особистий контроль за втіленням його у життя в умовах жорсткої невизначеності.

Практично розробляючи свою методику діяльності в умовах подвійного жорсткого навантаження, колектив закладу, спершу (можна тепер вже з упевненістю сказати) нерідко діяв інтуїтивним методом розробки та прийняття рішень [5]. Зовнішнє середовище розглядається як набір реально існуючих явищ і процесів (надалі – елементів), які прямо чи опосередковано впливають на діяльність установи, на рівень невизначеностей та ризиків при розробці та реалізації управлінських рішень. Зовнішнє середовище для організацій з точки зору класичного менеджменту складається з двох кілець оточення: ближнього та далекого. До ближнього відносяться ті елементи, стосунки з якими регламентуються двосторонніми угодами. До далекого ж оточення відносяться елементи, які знаходяться поза її сферою, її безпосереднього впливу: система цінностей та їхні пріоритети у суспільстві; звичаї місцевого та міжнародного ділового обороту; політична обстановка у країні та світі; економічна обстановка у галузі, країні та світі; соціальна та екологічна відповідальність; податкова система; інституційна структура; природні катаклізми; народні хвилювання; криміналізація зовнішніх зв'язків, пандемії, війни.

Для сучасної теорії розробки та прийняття рішень визначено систему теоретичних й методологічних передумов, на яких базується наука, та які втілюються на практиці. Для позначення тієї сукупності передумов, що витікають із системи принципів, а також постановок завдань та основних методів їх вирішення, науковцям запропонували термін „парадигма”. Її визначають, по-перше, як сувору наукову теорію, утілену в системі понять, котрі виражають суттєві риси дійсності, і, по-друге, котрі визнані усіма науковими досягненнями, що дають науковому співтовариству модель постановки проблем та її вирішення протягом певного історичного періоду.

Історично першою слід вважати парадигму „емоційних рішень”. Її основою були виключно інтуїція [5] та досвід. Оскільки основні завдання стосувалися низькопродуктивної господарської діяльності та не

відрізнялися масштабністю, ця парадигма цілком задовольняла. Але це призводило до того, що помилки навіть у 20 – 25% від найкращого результату у виборі способу вирішення задачі, не призводили до серйозних втрат. Принципи, закладені у парадигму емоційних рішень, вимагали суворого дотримання традицій, що встановилися канонами й етичними нормами. Міркувати, зазвичай, було ніколи, а тому й не допускалися ініціатива, творчі коливання з боку персоналу. Використовувалися: здоровий глузд та якісні міркування для незначної модифікації існуючих на даний момент засобів, способів досягнення цілей. Тут не використовувалися кількісні методи, виключалася оцінка тривалої перспективи в економічних операціях.

Зростання масштабів та складності завдань управління, повсюдне запровадження принципів поділу праці та делегування частини повноважень, що впливає з першого, ускладнили задачі менеджменту, і з часом суспільство зажадало рішучого зниження помилок у виборі найкращого рішення, що й привело до необхідності узагальнювати досвід, знання, перетворювати їх на струнку систему наукових поглядів на управління загалом та розробку, прийняття управлінських рішень, зокрема. Так і зародилася парадигма „раціональних рішень”, у якій домінує принцип моделювання реальної ситуації, тобто подання її у спрощеному для вивчення вигляді зі збереженням усіх значних показників та зв’язків.

Після моделювання ситуації, зазвичай, моделюють мету, формуючи та вимірюючи необхідні результати. При цьому з’явилися такі класичні постановки завдань та методи дослідження операцій, як „транспортне завдання”, „завдання масового обслуговування”, „завдання мережного планування” тощо. Важливими їхніми перевагами є акцент на ясність та логічну узгодженість. Проте ці завдання не завжди виявлялися добре пристосованими до практичних справ, оскільки обмежувався перелік альтернатив спробами укладання їх у жорсткі рамки кількісних вимірів.

Ми побачили, вивчаючи першоджерела, що обидві парадигми діалектично пов’язані одна з одною, інколи тісно переплітаючись у свідомості менеджерів. Серед аргументів за прийняття рішень найчастіше виділяється оперативність, повнота, достовірність, точність. Більше того, психологічною теорією рішень встановлено важливий феномен: той факт, що менеджер знає, як йому раціонально вчинити, сам собою ще не означає, що він саме так і вчинить... Це зумовлено, перш за все тим, що ступінь емоційної привабливості варіантів рішення різна.

Сьогодні для нас основний критерій для формування управлінських рішень – наявність неприпустимої проблеми (війна, пандемія) у сферах стратегічного планування, управління персоналом, обслуговуючої діяльності, зовнішніх комунікацій.

Ми пам'ятаємо про те, що управлінські рішення можна формувати на трьох стадіях розвитку проблеми:

– а) на початку розвитку, коли величина проблеми ще не вселяє побоювань, і таке рішення діятиме за попередженням;

– б) у період сталого небезпечного розвитку, коли величина проблеми надає суттєвий негативний вплив на управлінську діяльність, і таке рішення буде діяти з деяким запізненням;

– в) у період стабілізації, коли всім стануть очевидні її розміри та небезпечна дія, і тут рішення діятиме у режимі реального часу.

І тут ми можемо зробити такий попередній висновок: в умовах пандемії та воєнного стану, тобто в умовах постійної невизначеності ми спершу у плані розробки та прийняття своїх управлінських рішень діяли за варіантом а), потім – б), а з моменту, коли, дійсно, всім вже стали очевидні розміри проблем та їхня небезпечна дія, – у варіанті в), тобто доводиться формувати підготовку управлінських рішень та їхнє прийняття „...у період сталого небезпечного розвитку проблеми, коли величина проблеми надає суттєвий негативний вплив на управлінську діяльність, і таке рішення буде діяти з деяким запізненням” [2, 129].

Отож, при аналізі підготовки та прийняття управлінських рішень, вироблення проектних рішень у нашому комунальному закладі позашкільля під час воєнного стану в Україні будемо виходити з цього становища.

Стосовно стану справ з формами управлінських рішень у 2020 – 2021 рр. бачимо наступне (Табл. 1).

Таблиця 1

Прийняття управлінських рішень менеджером Комунального закладу позашкільної освіти „Будинок юнацької та дитячої творчості Опішнянської селищної ради Полтавської області” (за 2020 – 2022 рр.)

№	Форми управлінських рішень	Навчальні роки			
		2019 – 2020		2020 – 2021	
		К-ть	%	К-ть	%
1.	Накази:	28	100	24	100
	організуючі	7	14,5	11	26,8
	Узагальнюючі	2	4,2	2	4,9
	Наказуючі	17	35,4	10	24,4
	Стимулюючі	2	4,2	1	2,4
2.	Розпорядження:	14	100	12	100
	організуючі	12	25	10	24,4
	Узагальнюючі	2	4,2	2	4,9

Як бачимо з Таблиці 2.1 у 2019 – 2020 навчальному році у закладі загальна кількість наказів та розпоряджень склала 28 та 12 відповідно. Серед наказів превалювали наказуючі (35,4 %), що говорить

про авторитарний стиль керівництва менеджера, а стимулюючих, котрі, згідно з теорією менеджменту вказують на позитивну роботу з підлеглими, усього 2 (тобто 4,2%).

Наступного навчального року, хоча кількість наказуючого характеру наказів значно зменшилася (до 24,4%), але й питома вага стимулюючих також впала практично наполовину: з 2-х до 1-го, що конкретно вказує на продовження дії авторитарного стилю управлінця та на явно недостатню його увагу до інтересів колективу своїх підлеглих, стимулювання їхньої мотивації, кар'єрного зростання, зацікавленості у кращому виконанні своїх обов'язків тощо. Це тим більш недопустимо в умовах пандемії та воєнного стану в країні, коли люди потребують все більшої психологічної, моральної підтримки, стимулювання праці.

Якість функціонування освітніх закладів, головним чином, залежить від професійної компетентності, особистих гуманістичних якостей, ерудиції, духовної культури й творчого ставлення до своєї праці педагогічних кадрів. Тому їхній добір, раціональна розстановка та використання, створення умов для праці й відпочинку, стимулювання давно вже стали невід'ємними складовими ефективного менеджменту. Стимулювання діяльності працівників передбачає створення морально-психологічного бажання стверджувати й авторитет навчального закладу, надихати педагогічний колектив на творчу працю.

Увага до кадрів потребує в управлінні постійної орієнтації на інновації в освіті, засвоєння і відтворення кращого педагогічного досвіду, підвищення наукового і методичного рівня викладання та виховання. Одним з факторів уваги до кадрів, активізації їхньої діяльності є організація науково-дослідної роботи в школі, залучення вчителів до експериментальної діяльності, що впливає з професійних запитів і потреб педагогічних працівників, сприяє результативності роботи.

Все це також має віддзеркалюватися у розробці та прийнятті менеджерських рішень.

Обираючи системний підхід до покращання результатів щодо підготовки та прийняття управлінських рішень, як оптимальний у нашому випадку, було створено „Проект оптимізації розробки та прийняття управлінських рішень у період невизначеності в Комунальному закладі позашкільної освіти „Будинок юнацької та дитячої творчості Опішнянської селищної ради Полтавської області”.

Важливою умовою оптимізації праці менеджерів закладів освіти є правильний, доцільний розподіл обов'язків між директором та його заступниками, встановлення узгодженості діяльності окремих членів колективу задля розробки та прийняття „правильних” або „розумних” [6] – як їх називає багато і сучасних науковців – управлінських рішень. Ще В. О. Сухомлинський називав керівника школи диригентом „...того незвичайного оркестру, який грає на найтонших інструментах – людських душах” [7, 8] і,

тому зобов'язаний „...уміти слухати й чути кожного керівника-вчителя, вихователя, класного керівника” [там же]). Розподіл же обов'язків, як встановлено українським законодавством, між управлінцями освітніх закладів повинен здійснюватися з урахуванням основних положень Закону України „Про загальну середню освіту” та конкретних умов і можливостей кожного з керівників для розробки та прийняття вже й ними тих самих „правильних”, „розумних” рішень. Сутність такого розподілу полягає у тому, аби кожен з керівників, маючи необхідні права, несучи в їхніх межах всю повноту відповідальності, займався своєю справою. Це особливо важливо в тяжких нинішніх умовах: пандемії covid-19 та повномасштабної війни, розв'язаної РФ проти України. Так стараються діяти і у нашому закладі позашкільля. Але в умовах війни та пандемії, як в умовах невизначеності та далеко неповної програмованості, надзвичайно доцільною постає вимога часу: в розробці та прийнятті управлінських наказів зробити у цьому аспекті акцент на людино-центристську парадигму, уникаючи у стилі роботи менеджера авторитаризму, значно більше уваги приділяючи потребам людей, їхньому психологічному стану тощо. А відтак, необхідно звернути увагу керівника на способи підвищення якості управлінських рішень у педагогічному менеджменті, їхньої розробки та прийняття.

Дбаючи за поліпшення справ у розробці та прийнятті управлінських рішень, створюючи з цього приводу наш власний авторський проєкт, враховуємо існуючу на даний час релевантну інформацію (а саме: ту, яка адекватна змісту сьогоднішніх надзвичайно важких проблемних ситуацій в умовах невизначеності [2, 129]: в умовах пандемії та воєнного стану в країні (що необхідно обов'язково враховувати при розробці та прийнятті адекватного й усебічно обґрунтованого менеджерського рішення). Готовність менеджера при цьому працювати у складі команди (підпорядкованого йому колективу) базується на аналізі рівня розвитку когнітивного, мотиваційного, операційного та особистісного компонентів та віддзеркалюється у його стилі (манері) керувати: навіть стилістиці наказів та розпоряджень, їхньому домінуючому характерові. Адже існує не лише теоретичний, але й міцно підкріплений практикою педагогічного менеджменту тісний взаємозв'язок між орієнтацією на стиль діяльності „команда”, головні функціонально-рольові позиції в команді та психологічними характеристиками конкурентоздатності персоналу освітніх організацій, у тому рахунку й їхніх менеджерів. Важливість досягнення балансу орієнтації на виконання завдань і на персонал при здійсненні управління сучасними установами (організаціями) доводиться у роботах фахівців у галузі психології менеджменту, які стосуються діяльності сучасного менеджера, а мистецтво його полягає у постановці таких завдань, щоб їхнє виконання викликало у працівника задоволення працею, а також у формуванні такої атмосфери (соціально-психологічний

клімат, якість трудового життя), якби ефективна праця заохочувалася, а прагнення трудитися із повною віддачею не згасало.

Тож, переслідуючи ціль поліпшення менеджменту освітніх закладів методами підготовки й перепідготовки управлінського корпусу, його резерву, ми пропонуємо як основний спосіб підвищення якості управлінських рішень у педагогічному менеджменті власний авторський проект семінару та методичні рекомендації за темою: **„Фактори ефективності розробки й прийняття управлінських рішень в умовах невизначеності (пандемія, воєнний стан) й маломожливого програмування”**, котрий, за першою чергою, рекомендуємо задля застосування у Комунальному закладі позашкільної освіти „Будинок юнацької та дитячої творчості Опішнянської селищної ради Полтавської області.

Пропонується винести для науково-теоретичного осмислення під час вказаного тематичного семінару орієнтовно наступні питання.

1. Класичні процеси розробки та прийняття управлінських рішень.
2. Війна і пандемія в українському соціумі як перший в історії людства крайній сумарний випадок невизначеності та малої програмованості. Уведення до менеджменту поняття „жорсткої невизначеності”.
3. Умови та фактори впливу на процеси підготовки, прийняття управлінських рішень в умовах пандемії та воєнного стану.
4. Зміст, типи управлінських рішень у сучасних умовах України: пандемії та війни, тобто в умовах жорсткої невизначеності.
5. Новітні методи й моделі підготовки, розробки та прийняття управлінських рішень.
6. Креативність менеджера при прийнятті управлінських рішень як вимушено незапрограмованих в умовах жорсткої невизначеності.

Задля підготовки до публічного обговорення проблеми пропонуємо використати такі наші тези.

– Під управлінським рішенням розуміють: обрання альтернативи, – акт, спрямований на вирішення проблеми; в широкому розумінні управлінське рішення розглядається як основний вид менеджерської праці або сукупність взаємозв’язаних, цілеспрямованих, логічно послідовних дій, котрі забезпечили би реалізацію управлінських завдань;

– Зміст управлінських рішень: одним з показників діяльності менеджера є його властивість приймати вірні рішення, а їх вироблення, прийняття – процес своєрідної творчості у діяльності управлінця, що має ряд стадій:

- а) вироблення, постановка цілі,
- б) вивчення проблеми; обрання й обґрунтування критеріїв ефективності, можливих наслідків,
- в) розгляд варіантів,

г) обрання й кінцеве формулювання рішення,
 д) прийняття рішення,
 е) доведення до виконавців,
 є) контроль за виконанням,
 ж) реалізація рішення – втілення у життя освітнього закладу;
 з) роль людського фактору при підготовці та реалізації менеджерських рішень;

– типи рішень класифікують за умовами, у яких вони приймаються, а саме: визначеності й ризику: тобто невизначеності того чи іншого ступеню;

– в умовах визначеності менеджер порівняно впевнений у результатах кожної альтернативи, в обставинах же ризику – невизначеності – максимум з того, що насправді може зробити менеджер, – це визначити вірогідність успіху для кожної з обраних альтернатив, пошук єдиної оптимальної або ж кількох оптимальних;

– існують також інші критерії класифікації управлінських рішень: за терміном дії наслідків рішення: довго-, середньо-, короткострокові; за частотою прийняття: одноразові, випадкові й ті, що повторюються; за широтою охоплення: загальні – стосуються усіх співробітників та вузьких спеціалістів; за формою підготовки: одноосібні, групові, колективні; за складністю: прості, складні; за жорсткістю регламентації: контурні – підлеглим дано приблизну схему дій; структуровані – жорсткий регламент у всьому; алгоритмічні – надзвичайно жорсткі регламенти;

– підходи до прийняття управлінських рішень: передбачають два основних підходи: індивідуальний і груповий. Індивідуальний забезпечується централізацією прийняття рішень у вищих ланках управління; груповий – залучення до прийняття рішень і підлеглих, а це сприяє зростанню ефективності прийнятого рішення за рахунок передачі на нижчий рівень й влади, й відповідальності;

– процес підготовки і прийняття рішень є складним, багатостороннім і включає цілий ряд стадій, операцій;

– умови війни, пандемії як умови невизначеності,

– поняття жорсткої невизначеності в сучасних умовах в Україні;

– посилення у цей період у позашкільній роботі психологічно

відволікаючих моментів, особливо для дітей, що прибувають із зон бойових дій, а також посилення патріотичного освітнього напрямку (окрім звичайної гурткової роботи проводяться різноманітні патріотичні та соціально значущі заходи (концерти в госпіталях для поранених, виготовлення та відправка подарунків фронтовикам, необхідні трудові

акції), розвиваються такі форми роботи, як агітбригади, політінформації, зустрічі з фронтовиками, пошив рукавиць тощо;

– поява у цей період неочікувано-нових, креативних форм роботи у позашкільлі, творче лідерство менеджера закладу.

Розглядаючи фактори, котрі впливають на роботу менеджера стосовно розробки та прийняття рішень стосовно своєї команди (колективу), спершу опишемо вплив цих факторів на ефективність команди під час пандемії та війни і створити деякі наступні практичні рекомендації для менеджерів.

Як відомо, на роботу команди впливає зовнішнє середовище (вільний ринок, організація, ресурси, умови визначеності а чи невизначеності тощо), кількість і якість працівників (їхні компетенції, мотивація), ролі у команді (чітко визначено хто і за що відповідає), процеси (комунікація, співпраця, конфлікти, психологічна атмосфера у колективі), а також цілі (чи досягає команда очікуваних результатів).

На семінарі для управлінців у сфері педагогіки, де розглядатимуться теми, присвячені розробці та прийняттю управлінських рішень в умовах війни, тобто в умовах крайньої невизначеності, пропонуємо розглянути кілька наступних тем, пильно вивчаючи та обговорюючи кожний фактор, котрий має вплив на розробку та прийняття таких рішень, визначаючись із можливими кроками менеджера у плані оптимізації процесу.

1) Тема: зовнішнє середовище

Під час війни зовнішнє середовище стає джерелом небезпеки для команди як у фізичному так і в інформаційному плані. Ми не можемо ізолюватися від середовища і повністю ігнорувати його, але, як правило, в силі вчасно вивести себе із зони небезпеки й лишатися пильними, аби вчасно виявити небезпеку.

У психічному плані менеджерів потрібно намагатися обмежувати негативний вплив зовнішнього середовища на себе і на працівників. Люди відчувають страх, розгубленість і всю палітру надзвичайно негативних емоцій. А ще вони роздратовані й безпорадні від того, що самі не можуть, не в силах кардинально вплинути на ситуацію.

Що може при цьому зробити менеджер?

– Проговорювати ситуацію словами у нейтральному і конструктивному тоні настільки, наскільки це можливо. Головне: налагодити канал виведення із себе негативних емоцій через слова і дії. Проговорювання – перший етап фіксації подій і осмислення того, що відбувається, плацдарм для майбутнього об'єктивного оцінювання ситуації та можливості планування.

– Зменшити потік негативної інформації на команду. Вести позитивну й конструктивну комунікацію. Наприклад, не пересилати інформацію про наступний обстріл. Цю інформацію члени команди

дізнаються і без вас. Можливо, краще поділитися хорошими новинами, або відправити аналітичний матеріал, який прогнозує розвиток подій. Взагалі з командою варто проговорювати сценарії розвитку подій. Це допомагає повернути відчуття контролю та впевненості.

2) Тема: люди як професіонали

За мирного часу ми сприймаємо людей як професіоналів і джерело компетенцій (навичок, вмінь). Під час війни менеджери мають навчитися у першу чергу звертати увагу на психічний стан людей, бо коли людина у стані апатії або депресії, то все, що стосується робочого контексту, буде здаватися їй позбавленим сенсу.

Що може зробити менеджер?

Пам'ятати про те, що він (вона) також – людина. Продіагностувати себе: у якому емоційному і психічному стані перебуваю? Якщо у незадовільному – треба спершу допомогти самому собі. Можна скористатися методичними матеріалами від психологів.

Далі слід продіагностувати членів команди: у якому емоційному і психічному стані перебувають вони. За потреби допомогти їм перейти до більш конструктивного стану. Ключове слово тут – „допомогти”. Людина має прагнути впоратися із викликами сама, а менеджер – допомагає. Можливі кроки: написати або зв'язатися за допомогою телефону з працівником, запитати: чи він/вона у безпеці, чи потрібна допомога і як менеджер може допомогти.

Для того, аби зрозуміти, у якому психічному та емоційному стані перебуває працівник, також можна скористатися рекомендаціями з доступних першоджерел: літературних, а чи з інету, вивчити, як саме відрізнити ознаки ступору від ознак панічного страху, а панічний страх – від банальної істерики. Наприклад: ви знали, що під час нервового тремтіння не можна обіймати людину і притискати до себе? Не можна говорити їй „візьми себе в руки”?..

Управлінцю слід постійно пам'ятати, що він – не Бог, менеджер може далеко не все, у нього теж, як і в кожній людині, є певні межі компетентностей, можливостей. У деяких випадках варто порадити працівникові звернутися до професійного психолога або допомогти організувати зустріч/телефонну розмову з ним.

3) Тема: структура команди (компетентнісні ролі)

Працівник, який був „сонною мухою” в офісі, може раптом – в умовах невизначеності – війни – продемонструвати дива громадянської зрілості й вершини продуктивності, а вчорашні лідери уповні можуть стати розгубленими й начебто „паралізованими”. Це не рідкість: війна змушує або вчить буквально кожного займати свою власну позицію і самому відповідати на важливі питання щодо нашої істинної ідентичності.

Що може зробити менеджер?

Перш за все пройти процедуру самовизначення самому. Чесно відповісти на питання „Хто я у ситуації війни?” Чому це важливо? Тому що відповідь на це питання дозволяє набувати суб'єктності та організовувати практичну дію. Коли ви знаєте, що ви волонтер, тоді легше визначитися, що саме і як можете зробити. Енергійна діяльність допомагає нам робити внесок у спільну справу, відчувати, що ми потрібні.

Допомогти самовизначитися членам команди. Хтось відчуває потребу допомогти армії, а хтось хоче продовжувати свою роботу. Ви не оцінюєте людей і не засуджуєте їх. А просто намагаєтесь уникати ситуації, коли людина – „ніде”, „зависла” у ступорі й бездіяльності. Так може бути деякий час, але чи зможе така людина бути у вашій команді довго?..

4) Тема: процеси у команді

Виділяють три магістральні процеси у команді:

- комунікація,
- координація для виконання завдань,
- співпраця.

У деяких, окремих менеджерів великі проблеми з комунікаціями і за мирного часу. А під час війни це переростає у катастрофу. Багато менеджерів просто мовчить, інші продовжують вести комунікації так, ніби нічого не сталося. Це дратує багатьох працівників: як можна бути таким неадекватним?!..

Деякі менеджери ведуть комунікації, але забувають, що вони самі перебувають під впливом емоцій, у деструктивному психічному стані. Цей стан може не співпадати із тим, як відчувають себе працівники, а відчувають вони себе, що цілком природно, дуже по-різному: хтось був два дні у дорозі й „відходить” од переїзду, хтось втратив близького родича...

Що робити менеджерів?

Потрібно бути не просто присутнім: вести комунікацію, враховувати й „контекст” поведінки кожного, правильно підбирати теми й канали комунікації, бути обережним, тому що некомпетентною і неадекватною комунікацією можна завдати шкоди команді й людям. Комунікація потрібна для того, аби люди відчували себе „на зв'язку”. В умовах війни команда співробітників для багатьох стає важливою опорою та джерелом хоча би деякої стабільності. Загальне правило таке: повна відсутність комунікації гірша, аніж хоча би погана комунікація. У цього правила є виняток: часом треба знати, коли й помовчати...

5) Тема: цілі

Те, що було важливим і значимим у мирний час, здається безглуздим під час війни. Інколи у людей наступає певна дезорієнтація, спричинена умовами невизначеності, особливо – майбутнього. Деякі

менеджери заспокоюють людей і продовжують робити свою роботу, інші розуміють, що „контекст” кардинально змінився.

Що може зробити менеджер?

Підтвердити працівникам команди: цілі й плани, над якими ви трудилися, продовжують бути дуже важливими й дуже потрібними клієнтам організації, іншим людям.

Можливо, необхідно дещо а чи кардинально змінити цілі й завдання з обов’язковим урахуванням „контексту” й ситуацій, що склалися, складаються. Можна спочатку проговорити це із своїм керівником, можна залучити команду до обговорення.

Чому це важливо? Цілі є джерелом будь-якого сенсу. А сенс виступає ключовим фактором у мотивації та організації колективної діяльності. Для команди важливо знати: те, що вона робить, є потрібним.

б) Тема: підсумки

Отже, ми таким чином спробували подивитися на роботу менеджера через „контекст” війни, і в особливих умовах в сучасній Україні – під час пандемії. Кожна людина проживає цей період по-своєму. Складність для менеджера полягає у тому, що йому потрібно „впоратися не тільки з собою”, а ще й підтримувати й організувати на спільну працю команду. Усі погляди звернені на менеджера! Є цілком певні очікування од людей, що він (вона) проявить своє лідерство уповні.

Через турботу про команду менеджер змушений спілкуватися з людьми. Через процес комунікації з іншими він краще зрозуміє самого себе. Роль менеджера вимагає від нього, як і завжди, аналізувати ситуацію, розробляти і приймати управлінські рішення, займати чітку лідерську позицію, яка дозволяє енергійно діяти, бо вчинки говорять більше, ніж слова, і менеджер стає прикладом для своєї команди.

Працівники можуть працювати тільки тоді, коли перебувають у відповідному емоційному та психічному стані. Завдання менеджера – психологічно діагностувати самого себе й команду, а також робити все можливе, аби забезпечувати стабільне робоче середовище.

Менеджер має також намагатися знижувати негативний вплив зовнішнього середовища, наскільки це можливо. Проговорювати й осмислювати ситуацію, сценарії розвитку подій, вести конструктивні комунікації, ділитися з підлеглими позитивними новинами.

Менеджер повинен давати можливість кожному члену команди визначитися: де – він (вона) може бути найбільш корисними в умовах війни; поставитися із розумінням до кожного й цінувати вибір кожного, донести до людей, що цілі і завдання, над якими вони працюють, продовжують бути важливими і потрібними, сформулювати нові цілі так, щоб вони були адекватними і враховували контекст, намагатиметься зробити так, аби команда стала опорою і джерелом безпеки у складний період, адже саме менеджер є тут постачальником сенсу, а сенс дозволяє

людям організувати спільну дію, досягти результату й пережити важкі часи.

Практично розробляючи свою методику діяльності в умовах подвійного жорстокого навантаження, колектив нашого закладу, спершу (можна тепер вже з упевненістю сказати) нерідко діяв інтуїтивним методом розробки та прийняття рішень [5].

Таким чином, сьогодні для нас основний критерій для формування управлінських рішень – наявність неприпустимої проблеми (війна плюс пандемія) у сферах стратегічного планування, управління персоналом, обслуговуючої діяльності, зовнішніх комунікацій. І тут, як в умовах жорсткої невизначеності та далеко неповної програмованості, надзвичайно доцільною постає вимога часу: в розробці та прийнятті управлінських рішень зробити особливо чіткий акцент на людино-центристську парадигму, уникаючи у стилі роботи менеджера авторитаризму, значно більше уваги приділяючи потребам людей, їхньому психологічному стану тощо. А відтак, вочевидь, керівнику необхідно звернути особливу увагу на способи підвищення якості управлінських рішень у педагогічному менеджменті, їхню розробку та прийняття.

Список використаних джерел:

1. Законопроект щодо удосконалення функціонування системи позашкільної освіти, підвищення її якості, а також розширення доступу до неї. Ухвалений у першому читанні. Верховна Рада України. К. 26 січня 2022 року.
2. Карпов А. В. Психологія менеджменту : Навчальний посібник. К., Просвіта 2010. 581 с.
3. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України та заходи щодо її реалізації, що додаються. Наказ № 527 від 06.06. 2022 МОН України. К. URL: <http://nvk59.sadok.zt.ua/konczepczyia-naczionalno-patriotychnogo-vyhovannya-v-systemi-osvity-ukrayiny/>
4. Рогова В. Лист МОН від 18.03.2022 № 1/3544-22 Про забезпечення освітнього процесу в закладах позашкільної освіти під час дії воєнного стану. URL: <https://imzo.gov.ua/2022/04/27/lyst-mon-vid-18-03-2022-1-3544-22-pro-zabezpechennia-osvitn-oho-protsesu-v-zakladakh-pozashkil-noi-osvity-pid-chas-dii-voiennoho-stanu/>
5. Talcott Parsons: zur Aktualität eines Theorieprogramms : Helmut Staubmann, Harald Wenzel (Hrsg.). Wiesbaden: Westdt. Verl., 2000.
6. Тейлор Ф. У. Принципи наукового менеджменту : Монографія. Нью-Йорк, 1911.
7. Сухомлинський В.О. Директор школи – керівник навчально-виховної роботи. К., Радянська школа. 1953. № 1. С. 38 – 41.
8. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором школи. Вибр. твори в 5 томах. Т.4. К., Радянська школа. 1977. С. 393 – 626.

*Марина ГРИНЬОВА
Наталія КОНОНЕЦ
Людмила ПИЛИПЕНКО
Валентина ВОЙТАННІК*

**РЕСУРСНО-ОРІЄНТОВАНА ЗОНА КОМФОРТУ
ДЛЯ ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДУ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ
ЯК ВАЖЛИВА УМОВА СТВОРЕННЯ
ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА**

Зона комфорту для викладача закладу фахової передвищої освіти (ЗФПО) – це межі життєвого й професійного простору, у яких викладач ЗФПО відчуває відносний психологічний комфорт для здійснення ефективної професійної діяльності; оптимальні умови для виконання викладачем професійних обов'язків.

Ресурсно-орієнтована зона комфорту для викладача ЗФПО – це оптимальні умови для виконання викладачем ЗФПО професійних обов'язків, які передбачають право викладача реалізовувати концепцію ресурсно-орієнтованого навчання (РОН).

Таке право, а також можливість упровадження власних авторських методик, технологій, дидактичних систем і моделей викладачам фахової передвищої школи надається:

1) Законом України «Про вищу освіту» (2014 р.): академічна свобода - самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів; студентоцентроване навчання; право обирати методи та засоби навчання, що забезпечують високу якість навчального процесу тощо.

2) Законом України «Про фахову передвищу освіту» (2019 р.): педагогічні та науково-педагогічні працівники мають право на: академічну свободу, включаючи свободу викладання, свободу від втручання в педагогічну та науково-педагогічну діяльність, вільний вибір форм, методів і засобів навчання, що відповідають освітньо-професійній програмі; педагогічну ініціативу; розроблення та впровадження авторських навчальних програм, проектів, освітніх методик і технологій, методів і засобів, насамперед методик компетентнісного навчання.

Проблема РОН набула нині статусу найважливішого напряму наукових досліджень у контексті неперервної освіти, створення передумов для організації освіти упродовж усього життя (lifelong learning), привернувши увагу педагогів різних країн світу, зокрема: Австралії, Австрії, Великобританії, Ірландії, Канади, Китаю, Німеччини,

Норвегії, Сінгапуру, США, Тайваню, Швеції, Швейцарії, Фінляндії, а також України. Суттєвий інтерес викликають праці зарубіжних учених, присвячені дослідженню модернізації змісту освіти та перспектив розширення освітніх можливостей навчальних закладів за умов повномасштабного переходу до РОН: М. Аньйорен (Mojisola Anjorin), М. Батлер (Margaret Butler), К. Бішоф (Kerstin Bischoff), М. Белл (Maureen Bell), Н. Бесвік (Norman J. Beswick), К. Богнер (Christian Bogner), К. Войчік (Catherine Wojcik), М. Ганафін (Michael J. Hannafin), Д. Гіл (Janette R. Hill), К. Грінхау (Christine Greenhow), Ш. Гріффіт (Shann Griffith), Дж. Девіс (J. Davies), С. Декстер (Sara Dexter), Р. Домінгес Гарсія (Renato Domínguez García), Д. Доміці (Denise P. Domizi), Р. Дойрон (R. Doiron), Л. Кемпбелл (Lisa Campbell), Л. Ліманн (Lasse Lehmann), А. Людемманн (Andy Lüdemann), М. Орей (Michael Orey), А. Палівала (Abdul Paliwala), А. Л. Рега (Anna Lenka Reger), Е. Рідел (Eric Riedel), Ж. Сміт-Отард (Jacqueline Smith-Autard), К. Рензінг (Christoph Rensing), Н. Фальтін (Nils Faltn), П. Фледжуол (Paula Flageolle), С. Хаджерут (Said Hadjerrouit), С. Хейкок (C. A. Haycock), Ш. Н. Чан (Shu-Nu Chang), А. Штайнакер (Achim Steinacker) та інші науковці.

Аналіз наукових праць уможливив виокремити характерні ознаки РОН:

- *векторність* (не лише на засвоєння знань, умінь, навичок, але і на тренінг здібностей активного і самостійного дослідження інформаційного середовища; спрямованість процесу навчання на побудову знань);
- *практичність* (практичне застосування інформаційних ресурсів у навчанні, житті, майбутній професійній діяльності);
- *потенційна нескінченність* (використання для опрацювання необмеженого спектру інформаційних ресурсів при вирішенні певного проблемного завдання);
- *реальність* (студент стає самокерованим у процесі навчання, що відповідає реальному життю та спонукає до постійного відстежування інформації, її адекватної інтерпретації й подальшого використання);
- *фундаментальність* (завдяки досвіду роботи з інформаційними ресурсами можливість сформувати міцний базис знань, умінь та навичок, які можуть бути використані у майбутніх навчальних та професійних ситуаціях);
- *цифровізація* (завдяки досвіду роботи з цифровими інформаційними ресурсами та цифровими технологіями можливість сформувати цифрову компетентність учасників освітнього процесу).

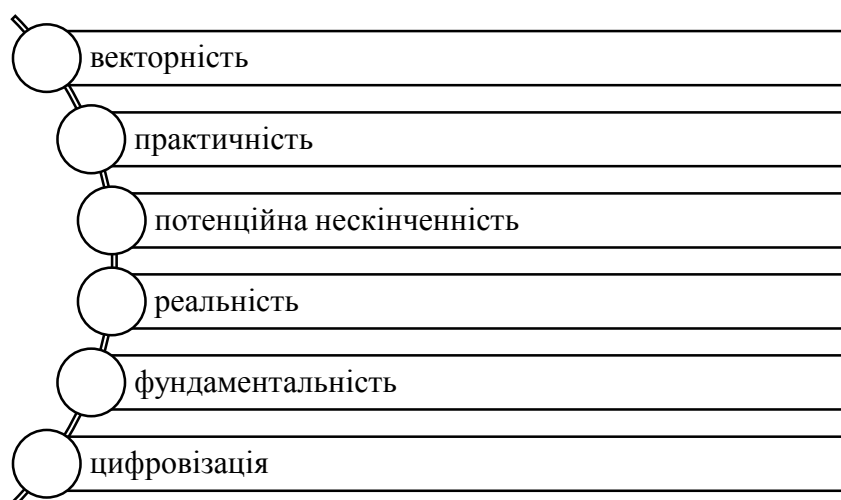

Рис. 1. Характерні ознаки ресурсно-орієнтованого навчання

На підставі аналізу праць науковців ми номінуємо *РОН у фаховій передвищій школі* як цілісний динамічний процес організації і стимулювання самостійної пізнавальної діяльності студентів з оволодіння навичками активного перетворення інформаційного середовища на засадах концепції здоров'язбереження, яка передбачає оптимальне використання тріадою "студент-викладач-бібліотекар" консолідованих кадрових, матеріально-технічних, навчально-методичних, фінансових та інформаційних ресурсів.

Під час дослідження узагальнено праці науковців (О. Бартків, В. Биков, М. Гриньова, С. Нестуля, Н. Сас, С. Сисоева та ін.) щодо проєктного підходу в освітньому процесі. З'ясовано, що *проєктний підхід* зорієнтований на виконання завдань розвитку, перетворення, удосконалення РОН як сучасного освітнього процесу і базується на практико-орієнтованій діяльності, використанні сукупності матеріально-технічних, навчально-методичних, фінансових, інформаційних ресурсів і управлінських рішень щодо їх виконання. РОН передбачає активізацію проєктної роботи студентів.

Проєктна робота реалізує особистісно орієнтований підхід у навчанні, оскільки в ній кожен суб'єкт освітнього процесу реалізує свої знання, вміння, навички як особистість, не втрачає своєї активної діяльності, намагається зайняти в групі позицію, що відповідає його можливостям: компетентностям, тобто здібностям, мисленню тощо. Це позначається на загальному формуванні індивідуального стилю життя. Працюючи над проєктом в умовах РОН, студенти спілкуються, співпрацюють і допомагають один одному, розвиваючи при цьому креативне та логічне мислення, соціальні та розумові навички. Для успішного виконання проєкту велике значення має рівень виявлення особистої відповідальності окремими його учасниками. Практика використання проєктів показує, що чим вищий рівень особистої

відповідальності учасників проектної роботи, тим вища якість кінцевого продукту.

Задля реалізації проектного підходу при РОН розроблено та активно упроваджується на базі ВСП «Фаховий коледж управління, економіки і права Полтавського державного аграрного університету» дослідницький освітній проект «Ресурсно-орієнтоване навчання у фаховій передвищій та вищій школі» (далі – проект), який є прикладом педагогічних інновацій по застосуванню нових цифрових технологій у вітчизняних закладах освіти. Інноваційний освітній проект тлумачиться як унікальна діяльність, регламентована встановленими термінами, спрямована на досягнення заздалегідь передбачуваного результату або створення певного, унікального навчального продукту чи послуги, відповідно наявних ресурсів та вимог до його якості. Проектом передбачено введення ІТ-компоненту при викладанні навчальних дисциплін у ЗФПО задля формування у студентів професійних компетентностей та інформаційної культури. Водночас, проект покликаний забезпечити цілеспрямовану діяльність усіх суб'єктів освітнього процесу в закладі освіти з метою розв'язання завдань здоров'язбереження, а також ефективну організацію здоров'язбережувальної діяльності та формування відповідного здоров'язбережувального середовища ЗФПО шляхом застосування здоров'язбережувальних освітніх технологій (рис. 2).

Рис. 2. Типи здоров'язбережувальних освітніх технологій

Мета проекту – упровадження педагогічних інновацій, сучасних цифрових технологій та світових дидактичних систем для підвищення ефективності освітнього процесу у ЗФПО, самостійної роботи студентів,

орієнтації на освіту упродовж усього життя; введення ІТ-компоненту при викладанні будь-якої дисципліни у ЗФПО; формування цифрової компетентності й інформаційної культури студентів. А також обґрунтувати суть та структуру готовності викладачів до розвитку інформаційно-освітнього середовища фахового коледжу та створення безпечного, здоров'язберезувального середовища.

Завдання проекту: залучення студентів, викладачів та бібліотекарів ЗФПО до РОН; набуття студентською молоддю поглиблених об'єктивних знань з питань ІТ-освіти; виявлення та впровадження нових педагогічних технологій РОН; впровадження форм, методів та засобів РОН; активізація педагогічної діяльності викладачів та бібліотекарів; активізація науково-пошукової та дослідницької діяльності студентів; дисемінація педагогічного досвіду з упровадження РОН у процесі викладання професійно-орієнтованих дисциплін; розвиток інформаційно-освітнього середовища ЗВО; проведення спільних круглих столів, семінарів, конференцій, тренінгів та майстер-класів; співпраця з різними ЗФПО, ЗВО та освітніми установами України.

Умовами впровадження проекту є створення та використання електронних освітніх ресурсів (ЕОР) для проведення дистанційного і змішаного навчання, що в умовах війни є особливо актуальним; проведення відкритих занять, зокрема, бінарних, та із залученням бібліотекарів; майстер-класів для викладачів та бібліотекарів ЗВО; проведення студентських наукових конференцій; участь викладачів у наукових конференціях різних рівнів, публікації у наукових виданнях; обмін досвідом серед освітянської спільноти; співпраця з різними ЗФПО, ЗВО з питань розроблення цифрових, педагогічних та здоров'язберезувальних технологій.

Так, колективом авторів під керівництвом Н. Кононец було створено освітній портал «Ресурсно-орієнтоване навчання» <http://rbl3.webnode.com.ua/> (рис. 3).

Головна сторінка | [мала сайту](#) | [rss](#) | [друкувати](#)

РЕСУРСНО-ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ

Освітній портал

Головна сторінка

- Проект РОН ДКЦ
- Наша команда
- Контакти Кононец Н.В.
- Наукові праці Кононец Н.В.
- Електронні ресурси
- Відеоресурси
- Методична скарбничка
- Майстер-класи
- Лабораторія ЕЗН
- Фотогалерея
- Питання та відповіді
- Календар подій
- Корисні ресурси
- Віртуальна виставка
- Новини
- On-line анкетування

КОНТАКТ

Ресурсно-орієнтоване навчання
natalkapoltava@ukr.net

33 Pageviews
 Feb. 22nd - Mar. 22nd

Ласкаво просимо на наш сайт!
Ми птиці інформаційного простору. Іншого у нас немає.
 Ліна Костенко

Входження України до європейського освітнього простору ставить заклади вищої освіти перед необхідністю реформування системи освіти, її удосконалення та підвищення якості і конкурентоспроможності випускників на європейському ринку праці. На особливу увагу заслуговує проблема модернізації вищої освіти, забезпечення науково обґрунтованих змін у стратегіях і структурі освітньої галузі в цілому, пошук нового змісту, методів, форм навчання і технологій реалізації цих змін при підготовці майбутніх фахівців. Система освіти в контексті інформатизації за останні роки зазнає істотних змін у зв'язку з розвитком і практичним використанням нових інформаційно-комунікаційних технологій; практика електронного навчання (E-learning), ресурсно-орієнтованого навчання (Resource Based Learning) широко використовується в системі освіти у зарубіжних та почасти вітчизняних закладах вищої освіти України. Це спонукало нас до заочаткування (2012 р.) та подальшого впровадження в освітній процес дослідницького освітнього проекту "РЕСУРСНО-ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ ДИСЦИПЛІН КОМП'ЮТЕРНОГО ЦИКЛУ", який нині трансформовано до освітнього проекту

"РЕСУРСНО-ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ У ФАХОВІЙ ПЕРЕДВИЩІЙ ТА ВИЩІЙ ШКОЛІ"

НОВИНИ

III Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка»
 24.12.2022 14:42

1 2 3 4 5 > >>

РОЗСИЛКА ЛИСТІВ

Підпишіться на нашу розсилку:

Електронна адреса *

ВІДПРАВИТИ

ОПИТУВАННЯ

Якими електронними ресурсами Ви користуєтеся для організації освітнього процесу?

РЕСУРСАМИ ІНТЕРНЕТУ (35)

ЕЛЕКТРОННИМИ ПІДРУЧНИКАМИ (27)

ДИСТАНЦІЙНИМИ КУРСАМИ

Рис. 3. Освітній портал «Ресурсно-орієнтоване навчання»

Розроблений освітній портал є візитівкою проекту, на сторінках якого відображається вся інформація про впровадження РОН, заходи реалізації проекту, пропонуються різноманітні наукові та методичні матеріали для бажаючих брати участь у проекті, поділитися власним досвідом педагогічних інновацій, удосконаленням дидактичної системи при вивченні професійно-орієнтованих дисциплін з урахуванням концепції РОН.

Результатом аналізу й узагальнення теоретичного доробку вітчизняних і зарубіжних учених з питань організації РОН та власного багаторічного практичного досвіду стало розроблення моделі РОН

студентів у ЗФПО та ЗВО, яка, динамічно розвиваючись з урахуванням викликів часу, враховувала здоров'язбережувальний аспект професійної підготовки фахівців.

Модель розглядаємо як узагальнену варіант-схему цілісного процесу навчання, що візуалізує логічно послідовну систему взаємопов'язаних складових, які включають мету та зміст навчання, проектування педагогічної технології та технології контролю і корекції його результатів.

Для реалізації розробленої моделі використано *метод моделювання*, який уможливив візуалізувати уявлення про організацію РОН як цілісний процес підготовки фахівців у фаховій передвищій школі та вищій школі, осмислити його мету, завдання, напрями вирішення та передбачити результати.

Модель РОН студентів включає 5 взаємопов'язаних блоків: *цільовий, методологічний, змістовий, реалізаційно-технологічний та діагностико-результативний* (рис. 4).

У *цільовому блоці* було враховано: мету (формування цифрової компетентності та інформаційної культури студентів), завдання (підвищення якості освітнього процесу; забезпечення органічного поєднання цифрових технологій з традиційними та інноваційними педагогічними технологіями; підготовка студентів до роботи в цифровізованому професійному середовищі; орієнтація на освіту упродовж усього життя), які вирішуються при реалізації моделі РОН студентів.

Методологічний блок уміщує методологічні підходи (компетентнісний, студентоцентрований, проблемно-орієнтований, інтегративний, системний, проєктний, ресурсний, акмеологічний підхід (педагогіка успіху)), дидактичні (науковості навчання, зв'язку теорії з практикою, систематичності та послідовності навчання, свідомості й активності навчання, міцності знань, доступності навчання, наочності навчання, контролю і корекції знань, оптимізації навчання) та специфічні (паритетності, індивідуалізації, неперервності, інтенсифікації використання цифрових технологій, інноваційної ролі тандему «викладач-бібліотекар», результативності навчання, інтерактивності, усвідомленої перспективи, генерації інновацій, варіативності, мобільності) принципи.

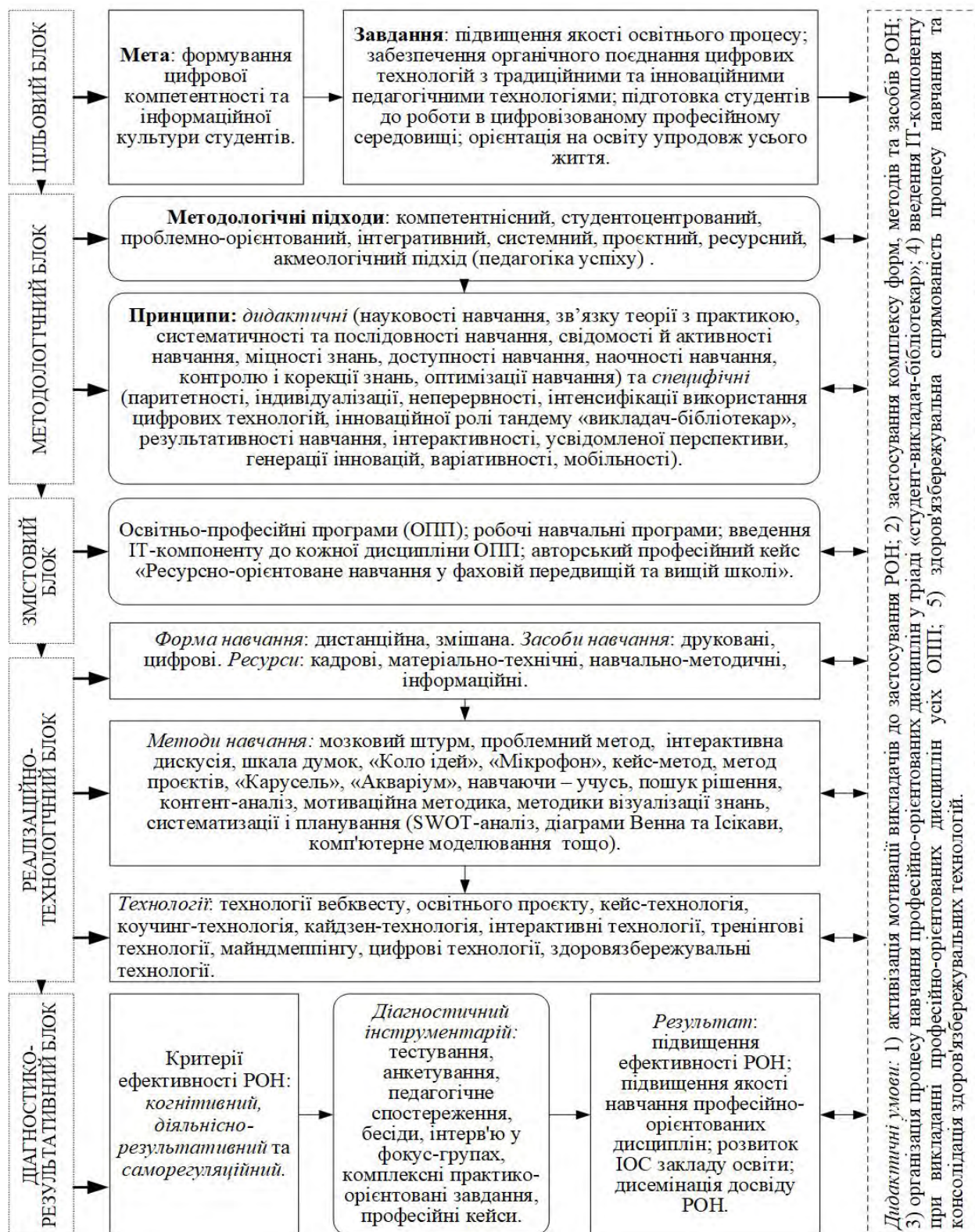

Рис. 4. Модель ресурсно-орієнтованого навчання студентів

Змістовий блок складається зі змісту освітньо-професійних програм (ОПП); робочих навчальних програм усіх освітніх компонентів; введення ІТ-компоненту до кожної дисципліни ОПП; авторського професійного кейсу «Ресурсно-орієнтоване навчання у фаховій передвищій та вищій школі».

У *реалізаційно-технологічному блоці* представлено форми навчання (дистанційна, змішана), засоби навчання (друковані, цифрові), ресурси (кадрові, матеріально-технічні, навчально-методичні, інформаційні). Також віддзеркалено методи навчання: мозковий штурм, проблемний метод, інтерактивна дискусія, шкала думок, «Коло ідей», «Мікрофон», кейс-метод, метод проєктів, «Карусель», «Акваріум», навчаючи – учусь, пошук рішення, контент-аналіз, мотиваційна методика, методики візуалізації знань, систематизації і планування (SWOT-аналіз, діаграми Венна та Ісікави, комп'ютерне моделювання тощо). Також до цього блоку включено технології, які використовуються під час реалізації моделі: технології вебквесту, освітнього проєкту, кейс-технологія, коучинг-технологія, кайдзен-технологія, інтерактивні технології, тренінгові технології, майндмеппінгу, цифрові технології, здоров'язбережувальні технології.

З метою виявлення динаміки рівнів ефективності РОН до моделі включено *діагностико-результативний блок*, який передбачає здійснення педагогічного моніторингу, критеріально-оцінювальний апарат якого становлять такі критерії: *когнітивний, діяльнісно-результативний та саморегуляційний*. За кожним критерієм визначено 3 рівні: високий, середній та низький. Цей блок містить діагностичний інструментарій: тестування, анкетування, педагогічне спостереження, бесіди, інтерв'ю у фокус-групах, комплексні практико-орієнтовані завдання, професійні кейси. Разом із тим, блок відбиває результат: підвищення ефективності РОН; підвищення якості навчання професійно-орієнтованих дисциплін; розвиток ІОС закладу освіти; дисемінація досвіду РОН.

Ефективність РОН потрактуємо як співвідношення *основної мети* РОН (формування комп'ютерної грамотності, цифрової компетентності, інформаційної культури, самостійної пізнавальної діяльності (СПД) студентів, орієнтація студентів на освіту упродовж усього життя) з *кінцевою метою* (підвищення якості навчання: якісного показника та абсолютної успішності) та з *перспективною метою* (підвищення якості й ефективності освітнього процесу у фахових коледжах у цілому, розвиток особистості викладача та студента, їх саморегуляції).

На підставі аналізу педагогічної літератури, практичного досвіду викладацької діяльності визначено *дидактичні умови* реалізації РОН. Під дидактичними умовами реалізації РОН у ЗФПО розглядаємо комплекс вимог до освітнього процесу, виконання яких забезпечує ефективну реалізацію РОН на рівнях навчальної дисципліни, навчального матеріалу, навчальної діяльності та результатів навчання. Ними визначаємо:

- 1) активізація мотивації викладачів до застосування РОН;

- 2) застосування комплексу форм, методів та засобів РОН;
- 3) організація процесу навчання професійно-орієнтованих дисциплін у тріаді «студент-викладач-бібліотекар»;
- 4) введення ІТ-компоненту при викладанні професійно-орієнтованих дисциплін усіх ОПП;
- 5) здоров'язбережувальна спрямованість процесу навчання та консолідація здоров'язбережувальних освітніх технологій.

При впровадженні проекту акцентували увагу на розробці ЕОР – електронних підручників і посібників, дистанційних курсів, персональних сайтів викладачів, засобів комп'ютерного тестування тощо.

Загалом, ресурсно-орієнтована зона комфорту для викладача ЗФПО – це можливість *індивідуальної траєкторії викладання дисциплін*, які передбачені його педагогічним навантаженням. У цьому контексті актуалізується така форма організації навчання студентів, як змішана (традиційне + електронне навчання, інтегрування онлайн-курсів з традиційними аудиторними заняттями).

Для організації дистанційного та змішаного навчання було розроблено *відкрите навчальне середовище (ВНС, open learning environment– OLE)* як штучно сформоване середовище, структура і складові якого сприяють досягненню цілей освітнього процесу. Складовими навчального середовища виступають, в першу чергу, засоби навчання.

ВНС при РОН є потужним інструментарієм для організації дистанційної освіти, що базується на принципі самостійного навчання студента. Зазначимо, що ми розглядаємо дистанційне навчання як форму РОН.

ВНС – це доступна якісна і кількісна множина інформаційних ресурсів, що стають можливими для застосування в освітньому процесі завдяки розподіленим автоматизованим банкам даних і знань, а також обчислювальним ресурсам, що пропонуються і підтримуються в комп'ютерних мережах (корпоративних, континентальних, Інтернет), комунікаційним характеристикам цих мереж.

Сучасне ВНС ЗФПО є потенційно необмеженим щодо обсягів ресурсів, що можуть бути застосовані в освітньому процесі, чисельності користувачів, які можуть використовувати його засоби і технології, а тому і кількості студентів, які можуть бути спільно залучені до розв'язування єдиного дидактичного завдання.

Загалом, сучасне ВНС для реалізації системи РОН у ЗФПО складається із таких компонентів: офіційних сайтів ЗФПО; електронної бібліотеки; електронних освітніх ресурсів (електронні посібники й підручники, дистанційні курси, віртуальні класи); файл-серверів ЗФПО.

На рисунку 5 презентовано відкрите навчальне середовище ВСП «Фаховий коледж управління, економіки і права Полтавського

державного аграрного університету», створене на платформі Google Workspace (пакет спеціалізованого хмарного програмного забезпечення й інструментів для спільної роботи від компанії Google).

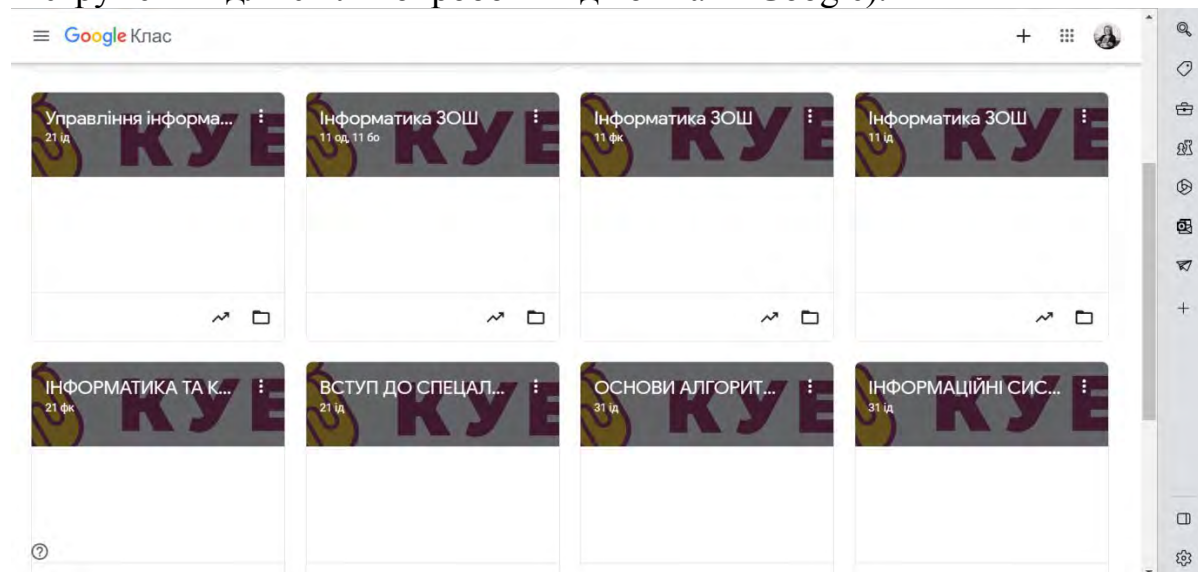

Рис. 5. Відкрите навчальне середовище ВСП «Фаховий коледж управління, економіки і права Полтавського державного аграрного університету»

На рисунку 6 представлено сайт ОПП «Інформаційна діяльність підприємства», зі сторінок якого можна отримати доступ до ВНС коледжу.

Рис. 6. Сайт ОПП «Інформаційна діяльність підприємства»

Загалом, ЕОР, які використовувалися у процесі реалізації системи РОН у ЗФПО, розділено на 2 види: локальний та відкритий.

1 вид: локальний. ЕОР (електронний посібник, підручник, конспект лекцій, практикум) обов'язково являє собою гіпертекстове середовище.

Створений за допомогою будь-якої програми, призначеної для розробки електронних посібників (типу скомпільовані html-файли довідки Windows) або за допомогою веб-редактора (наприклад, програми FrontPage). Локалізується на будь-якому носіїв інформації (диск, флеш-карта, вінчестер комп'ютера), або окремим файлом може бути розміщений на сайті або будь-якому файловому сховищі. За умови розміщення в Інтернеті необхідно здійснити завантаження файлу на комп'ютер. У цілому такі ЕОР потребують викачування, відкриття і установки (залежно від типу даних). Загалом такі електронні освітні ресурси розміщуються на файл-сервері закладу освіти та електронному репозитарії бібліотеки.

2 вид: відкритий. ЕОР розміщений на будь-якому хостингу в Інтернеті, ефективно і повноцінно функціонує в будь-якому сучасному браузері: Internet Explorer, Google Chrome, Opera, MozillaFirefox та ін.

Надається можливість онлайн-роботи без викачки з Інтернет-ресурсу (відкрите гіпертекстове середовище, доступні усі навігаційні карти, всі гіперпосилання робочі, доступний для перегляду весь контент навчального ресурсу, є можливість завантаження окремих файлів). До цього виду ми відносимо дистанційні курси, персональні сайти викладачів, освітні портали, віртуальні класи тощо.

Електронна бібліотека коледжу складається з різного виду колекцій електронних документів обох видів. Вона містить зібрання методичних та навчальних посібників, систематизованих та доступних індивідуально для електронних засобів. Доступ до неї забезпечується за допомогою сучасної пошукової системи, яка дозволяє отримати результати пошуку з веб-інтерфейсу користувача. Тематичний склад ресурсів електронної бібліотеки визначено відповідно до реалізації освітнього процесу.

На рисунку 7 представлено сайт бібліотеки коледжу.

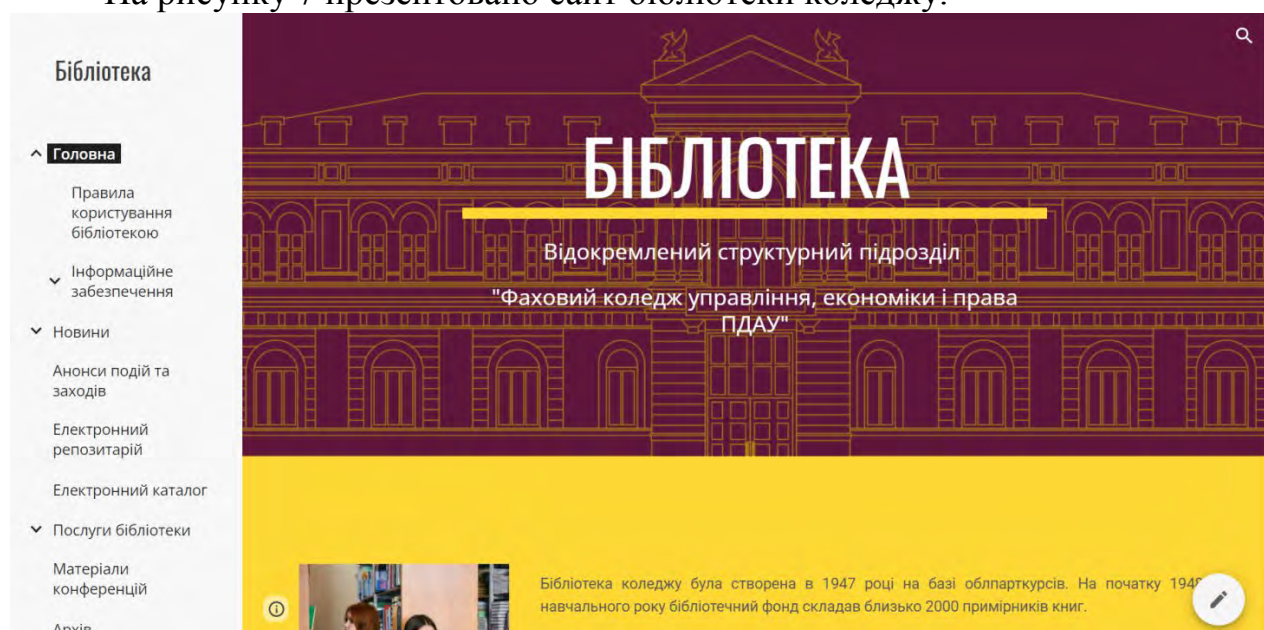

Рис. 7. Сайт бібліотеки коледжу

Проекти створення електронних колекцій навчально-методичних матеріалів для їх включення до електронної бібліотеки подаються цикловими комісіями, окремими викладачами та фахівцями коледжу, педагогічним колективом та працівниками бібліотеки. Також були опрацьовані праці викладачів та науковців коледжу за темами їх наукових робіт і дисциплінами, що викладаються у коледжі за спеціальностями, з метою підвищення рівня книгозабезпечення освітнього процесу і підтримки наукової діяльності педагогів і студентів.

Наголосимо, що електронне навчання студентів у коледжі здійснюється у віртуальних класах сервісу Google Classroom, що уможливило: створити єдиний освітній простір для студентів усіх груп студентів; поєднати традиційне та дистанційне навчання шляхом створення системи гібридної освіти під час вивчення дисципліни; консолідувати різні електронні освітні ресурси на одній платформі; переорієнтувати діяльність викладачів на розробку нових електронних засобів навчання та підвищити їх творчу активність, рівень цифрової та методичної компетентності.

Приклад віртуального класу «Управління інформаційними ресурсами» зображено на рисунку 8.

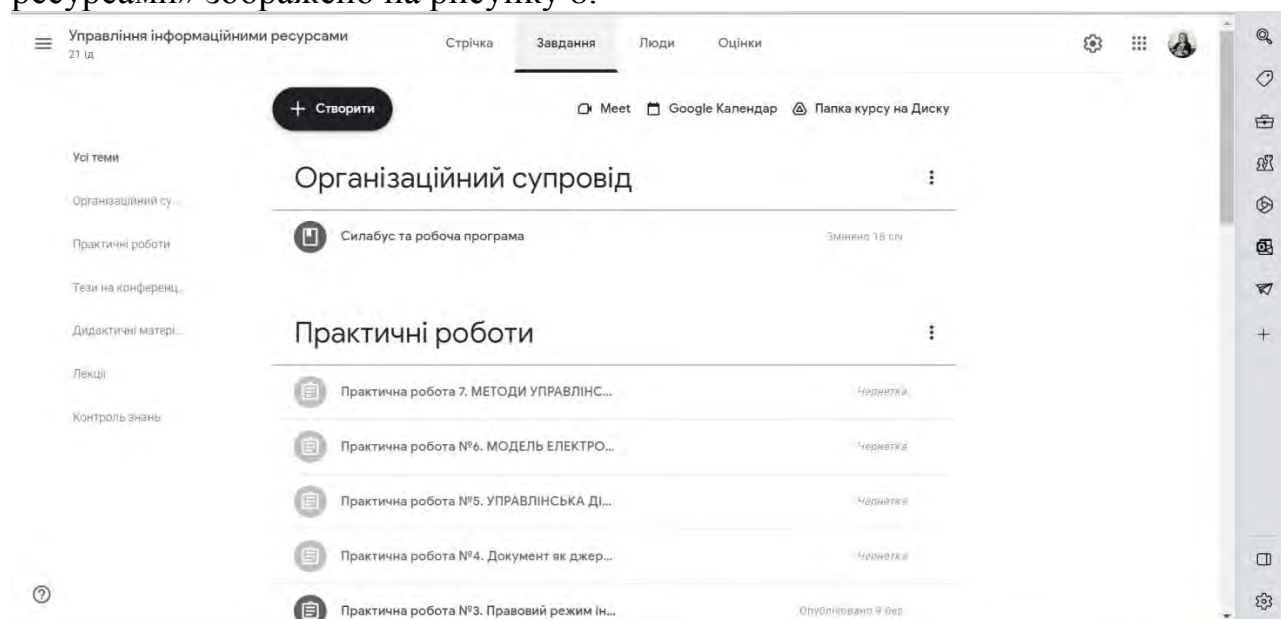

Рис. 8. Віртуальний клас «Управління інформаційними ресурсами» (вкладка «Завдання»)

Акцентуємо на перевагах сервісу Google Classroom під час вивчення дисциплін у системі РОН.

Зручність налаштування. При створенні класу автоматично генерується певний код, який студенти, що мають акаунт Google, використовують для приєднання до класу. Цей процес усуває необхідність

створення попередніх реєстрів. Все, що необхідно викладачеві – повідомити зручним способом цей код студентам або, маючи електронні адреси студентів (gmail.com), підключити їх самостійно (вкладка «Люди»), після чого студенти отримують на електронну адресу лист-запрошення.

Автоматизація. Коли викладач створює клас у середовищі Google Classroom, папка «Classroom» автоматично створюється як на його Google Диску з новими вкладеннями для кожного класу, так і на дискові кожного студента з окремими папками для класів, до яких вони приєднуються. Це дозволяє упорядковувати інформацію (документи, презентації, таблиці тощо) у структурованому вигляді та зберігати її в одному місці, до якого є доступ з будь-якого пристрою.

Простий інтерфейс. Робота в класі полегшується навігаційною системою, зрозумілою для викладача і студентів на інтуїтивному рівні. У горизонтальній навігаційній панелі ресурс містить три вкладки: «Потік», «Завдання», «Люди». В першій відображаються активності курсу, в другій – завдання, які пропонуються до виконання, Google Календар з розкладом занять та папка курсу на Google Диску; у третій містяться список студентів та їх електронні адреси, а також відомості про викладачів. Цю вкладку можна використати для налаштування навчальних планів, додаткових матеріалів тощо.

На вертикальній навігаційній панелі міститься інформація про перелік актуальних завдань, а також структуровані в окремі блоки/теми навчальні матеріали, перехід до яких здійснюється в один клік. І викладач, і студенти можуть бачити всі завдання на головному екрані класу у вкладці «Потік». Це дозволяє контролювати діяльність як у конкретному класі, так і одразу в кількох класах. Так само в один клік викладач може додати навчальні ресурси до класу. Це може бути запитання (відкрите або з варіантами вибору); оголошення; завдання (що містить як один, так і кілька компонентів – документи, презентації, відео, посилання на інтернет-ресурс тощо, а за потреби використати повторно наявний допис.

Інтерактивний контроль передбачає можливість планувати та встановлювати терміни виконання завдань. Будь-який з елементів активностей (завдання, запитання, оголошення) викладач може опублікувати негайно, може зберегти у вигляді чернетки або запланувати для подальшої публікації на конкретний день і час. Таким чином, викладач може заздалегідь спланувати курс, а по мірі його проходження надавати студентам доступ до конкретних матеріалів. Також при створенні кожного завдання викладач може визначити терміни його виконання. Це дозволяє і викладачеві, і студентам контролювати власні активності, визначати темп та планувати час для виконання завдань.

Зворотній зв'язок. Завдяки поєднанню оголошень, створених викладачем у віртуальному класі, та інтегрованим можливостям коментування завдань, у викладача та студента завжди є можливість комунікації (як синхронної, так і асинхронної) і відстеження статусу кожного завдання в реальному часі. Сервіс дозволяє також створювати опитування і тематичні дискусії. Відтак, у студентів є можливість відповідати на поставлені запитання викладача та обмінюватися матеріалами з іншими студентами. При цьому важливо зазначити, що освітня взаємодія може відбуватися між викладачем та окремим студентом, а може мати груповий чи колективний характер (наприклад, перегляд та коментування індивідуального текстового завдання або робота над спільним проектом у Google-презентації тощо).

Персоналізація та індивідуалізація. Усі завдання, роботи та оцінки (виконані чи не виконані, оцінені чи ні), які були призначені у межах класу, відображаються на індивідуальній сторінці студента. Така сторінка генерується та автоматично оновлюється сервісом з метою автоматизації відомостей щодо прогресу у вивченні навчального матеріалу. Незважаючи на те, що в Google Classroom відсутній журнал оцінювання як елемент, викладач має можливість виставити числову оцінку і сформулювати відомості навчальних досягнень. Градуйовані матеріали можна експортувати та завантажити в середовище класу або як Google-Таблицю. Це дозволяє студентам відстежувати свій прогрес з курсу, а також унаочнює теми, що потребують доопрацювання. Значно розширює можливості реалізації індивідуального підходу до кожного студента опція, що дозволяє викладачеві призначати завдання як для всього потоку, так і поширювати індивідуальні копії для кожного або конкретного студента в класі.

Таким чином, сервіс Google Classroom під час вивчення дисципліни дає можливість реалізувати індивідуальний підхід до навчання, здійснювати інтерактивний контроль за виконанням завдань, використовувати індивідуально-групові методи в онлайн-овому середовищі, підвищити мотивацію навчання та слугує засобом реалізації концепції РОН у вищій школі.

Також для реалізації концепції РОН викладачі, керуючись принципом свободи вибору, можуть обрати будь-які засоби навчання, а також розробити власні електронні засоби навчання. Так, можна рекомендувати до використання у процесі розробки ЕОР такі інформаційні системи: Microsoft Word, Microsoft PowerPoint, Microsoft FrontPage, SunRav BookEditor, Dr.Explain, Constructor Electronic books 1.1.3, www.jimdo.com, <http://www.webnode.com.ua/>, <https://sites.google.com>, <https://drive.google.com/>, easyQuizzzy тощо. Із розробленими у межах проекту ЕОР можна ознайомитися на сторінках освітнього порталу «Ресурсно-орієнтоване навчання у фаховій передвищій та вищій школі»

<http://rbl3.webnode.com.ua/> («Віртуальна виставка та «Дидактичні матеріали»).

Для розробки ЕОР для викладачів коледжу проведено серію майстер-класів:

- Інноваційні підходи до організації та методичного забезпечення навчально-пізнавальної діяльності студентів на практичних та лабораторних заняттях (Наталія Кононец).
- Електронний підручник як форма активізації та індивідуалізації навчальної діяльності студентів фахових коледжів (Наталія Кононец).
- Формування креативного педагога як необхідна умова реалізації інновацій та інтенсивних технологій навчання у ЗФПО (Наталія Кононец).
- Електронний підручник: поняття, вимоги до змісту та структури, принципи створювання (Наталія Кононец).
- Тестовий контроль знань (Іван Худолій).
- Практичні підходи до формування НМК з дисципліни (Вікторія Балюк).
- Методи оптимізації навчального процесу під час семінарських та практичних занять: теоретична і практична частина (Наталія Кононец).
- Застосування нових інформаційних технологій (НІТ) у реалізації завдань освітнього процесу (Наталія Кононец).
- Ментальні карти. Технологія майндмепінгу як педагогічна технологія ресурсно-орієнтованого навчання студентів (Наталія Кононец).
- Технологія вебквест як педагогічна технологія ресурсно-орієнтованого навчання студентів (Наталія Кононец).
- Організація інтерактивного навчання засобами sites.google.com (Вікторія Балюк).
- Використання Інтернет-ресурсів в організації дистанційного навчання, самостійної (практичної, позааудиторної, виховної тощо) роботи студентів (Наталія Кононец).
- Застосування соціальних мереж у навчальній діяльності студентів (Вікторія Балюк).

Особливу увагу акцентуємо на *технології коворкінгу* як певного способу переведення простору роботи (діяльності) в простір навчання і освоєння нового способу діяльності. У нашому дослідженні ми трактуємо *технологію коворкінгу* як комплекс взаємопов'язаних процедур та організаційно-педагогічного інструментарію для створення креативного навчально-робочого простору у ВСП «Фаховий коледж управління, економіки і права Полтавського державного аграрного університету», у

якому кожен викладач працюватиме над удосконаленням навчально-методичного забезпечення освітнього процесу шляхом розробки авторських електронних освітніх ресурсів, вчитиметься працювати над цією проблемою самостійно і долучатиметься до робочих груп із розробки нових засобів навчання.

Позиціонуючи коворкінг як платформу для нових ідей у контексті організації процесу розробки авторських електронних освітніх ресурсів, своєрідну зону у межах коледжівського кампусу для навчання і співпраці, обладнану усім необхідним для ефективної роботи і комунікації, виокремимо *компоненти коворкінгу*, які глибше розкриють його суть:

- *просторово-предметний компонент* – приміщення, у якому організовується коворкінг, його обладнання усім необхідним для роботи й відпочинку, дизайн, побутові умови, матеріально-технічні ресурси тощо;

- *суб'єктно-ресурсний компонент* – кадрові ресурси, задіяні до процесу розробки авторських електронних освітніх ресурсів, стосунки й взаємовідносини між ними;

- *інформаційно-освітній компонент* – середовище, котре об'єднує навчально-методичні та будь-які інформаційні ресурси, до яких є відкритий доступ, зокрема, за допомогою цифрових технологій, що сприятимуть викладачам вивчати способи, методики й технології розробки авторських електронних освітніх ресурсів;

- *процесуально-комунікаційний компонент* – форми організації викладачів для розробки авторських електронних освітніх ресурсів.

З метою успішної організації процесу розробки авторських електронних освітніх ресурсів топ-менеджмент коледжу вважав за доцільне створення *коворкінг-зони* на базі приміщення кімнати для викладачів (викладацької) та бібліотеки.

Підтвердженням правильності такого підходу до вирішення проблеми створення освітнього коворкінгу у контексті нашого дослідження знаходимо у відгуках педагогів, які позитивно оцінюють можливість у будь-який час прийти і попрацювати разом із іншими викладачами, скориставшись допомогою колег-викладачів дисциплін комп'ютерного циклу.

На рисунку 9 зображено зону коворкінгу у ВСП «Фаховий коледж управління, економіки і права Полтавського державного аграрного університету» на базі викладацької.

Рис. 9. Зона коворкінгу у ВСП «Фаховий коледж управління, економіки і права Полтавського державного аграрного університету»

Водночас, варто зазначити, що коворкінг на базі бібліотеки слугує не лише викладачам, але й насамперед студентам, які навчаються коледжі.

Послугуючись практичним досвідом, підкреслимо, що просторово-предметний компонент коворкінгу на базі бібліотеки коледжу умовно розділено на 3 зони: *архівну, інтерактивну та зону презентацій*.

Так, *архівна зона* представлена залами бібліотеки і є місцем зберігання навчально-методичної, науково-популярної, довідково-енциклопедичної, художньої літератури, періодичних видань та електронних ресурсів (електронна читальна зала). Вільний доступ до такого роду друкованих та цифрових інформаційних джерел відкриває усім учасникам освітнього процесу простір для комфортного набуття системи знань.

Інтерактивна зона – зона створення сприятливих умов для спілкування і колективної творчості: меблі, дошки, стенди, комп'ютери,

оргтехніка, точки доступу в Інтернет. Слід відзначити, що робочий простір бібліотеки коледжу є повною мірою мобільним:

1) студент в електронній читальній залі може обрати будь-який комп'ютер з доступом до Інтернету для самостійної роботи;

2) студент або викладач, прийшовши з власним гаджетом, може зайняти будь-яке вільне місце у приміщенні бібліотеки (за столом, на дивані). У цій зоні можна виконувати проекти, готувати доповіді та повідомлення, виконувати будь-які завдання, проводити культурно-освітні івенти тощо. Ми переконані, що тим студентам, у кого є труднощі із дисципліною, самоорганізацією і самомотивацією, робота в коворкінг-зоні буде не просто корисною, але й набагато результативнішою.

Презентаційна зона обладнана проектором для публічних виступів, на яких учасники освітнього процесу можуть презентувати результати своєї роботи над своїми проектами, завданнями та демонструвати ті навички й уміння, яких вони набули. Викладачі та бібліотекарі також можуть використовувати проектор при проведенні майстер-класів, консультацій, при наданні студентам допомоги у вирішенні завдань тощо.

Підкреслимо, що для здобувачів освіти змішане навчання у коворкінг-зоні, а також навчання в аудиторіях використовують для надання студенту комплексного досвіду навчання та формування умінь ефективно організовувати свою самостійну роботу.

Результати впровадження дослідницького освітнього проекту «Ресурсно-орієнтоване навчання у фаховій передвищій та вищій школі» засвідчили широкі можливості використання сучасних цифрових технологій та педагогічних інновацій, креативне поєднання різноманітних форм, методів та засобів навчання професійно-орієнтованих дисциплін. Виявлено, що РОН професійно-орієнтованих дисциплін у ЗФПО є цілеспрямованим систематичним та послідовним впровадженням в освітню практику прийомів, способів, педагогічних дій та цифрових технологій, що охоплюють цілісний освітній процес від визначення його мети до одержання очікуваних результатів. Разом із тим, під час впровадження РОН важливим є акцент на здоров'язбереженні усіх учасників освітнього процесу, особливо це актуально під час пандемії та воєнного стану. Відтак, у коледжі нині пріоритетним напрямом педагогічної діяльності є збереження, зміцнення та формування здоров'я студентів, майбутніх фахівців різних галузей, через реалізацію здоров'язбережувальних технологій, які розглядаються як педагогічні технології, що забезпечують цілеспрямовану діяльність усіх суб'єктів освітнього процесу з метою розв'язання завдань здоров'язбереження та безпеки життя усіх учасників освітнього процесу. Фактично, це результат творчого пошуку оригінальних, нестандартних рішень педагогічних кадрів, їх професіоналізму та педагогічної майстерності у плані методики навчання професійно-орієнтованих дисциплін із введенням ІТ-

компоненту (побудова процесу навчання з використанням комп'ютерної техніки та сучасних ІКТ), а також розробки сучасних дидактичних засобів, форм організації самостійної роботи студентів, якості індивідуалізації навчання та використання сучасних ІКТ на основі впровадження лінії здоров'язбереження, через реалізацію здоров'язбережувальних технологій в освітньому процесі ЗВО. РОН як сучасна модель організації навчального процесу, вирішує проблему підвищення якості підготовки студентів, оптимізації, інтенсифікації процесу навчання та індивідуалізації навчання студентів різних спеціальностей у ЗФПО, а значить, впровадження РОН у вітчизняних ЗФПО є необхідною умовою для досягнення сучасного рівня якості освіти.

Отже, *ресурсно-орієнтована зона комфорту для викладача ЗФПО* – це оптимальні умови для виконання ним професійних обов'язків, які передбачають право викладача реалізовувати у своїй роботі концепцію РОН:

- 1) реалізація індивідуальної траєкторії викладання дисциплін, які передбачені його педагогічним навантаженням;
- 2) розробка власних електронних освітніх ресурсів для викладання дисциплін;
- 3) ініціювання та упровадження в освітній процес авторських освітніх проєктів та навчальних студій у контексті РОН під час підготовки фахівців різних освітньо-професійних програм;
- 4) розробка та імплементація власних дидактичних умов реалізації РОН у ЗФПО з урахуванням специфіки дисциплін, які викладає викладач.

Список використаних джерел:

1. Бородай Е., Кононец Н., Гуз К., Костевський О. Ресурсно-орієнтоване навчання вчителів предмета «Захист України» у системі неперервної педагогічної освіти. *Витоки педагогічної майстерності: журнал* / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2022. Вип. 30. С. 58-67.
2. Гафіяк А. М., Кононец Н. В. (2020). CRM-системи як засіб оцінювання рівня підготовки фахівців з інформаційно-комунікаційних технологій. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. № 1(157). С. 10–18.
3. Гафіяк А. М., Кононец Н. В. (2019). Авторський сайт викладача як основа системи формування компетентності фахівців з інформаційно-комунікаційних технологій. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. № 3(155). С. 3–8.
4. Гриньова М.В., Кононец Н.В. (2018). Саморегуляція як основа ресурсно-орієнтованого навчання студентів у вищій школі. *Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка : матеріали II Всеукр.наук.-практ. Інтернет-конференції*, укл. Н. В. Кононец, В. О. Балюк. Полтава : КУЕП ПДАА. URL: <https://rbl3d.forumotion.me/t194-topic>
5. Гриньова М.В., Кононец Н.В. Компетентнісний підхід у професійній підготовці: електронний посібник для самостійної роботи здобувачів наукового ступеня «доктор філософії» спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки. Полтава, 2019. 25 с.

6. Гриньова М.В., Кононець Н.В., Дяченко-Богун М.М., Рибалко Л.М. (2019). Ресурсно-орієнтоване навчання студентів в умовах здоров'язбережувального освітнього середовища. *Інформаційні технології і засоби навчання*, Том 72, №4. С.182–193.
7. Канівець О. В., Канівець І. М., Кононець Н. В., Горда Т. М. (2020). Розроблення мобільних додатків доповненої реальності для вивчення тривимірних моделей із інженерної графіки. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2020, Том 79, №5. С. 213-228. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v79i5.3217>
8. Кононець Н. (2019). Реалізація концепції ресурсно-орієнтованого навчання у вищій школі: створення та використання електронних ресурсів. *Дидактика : часопис : матеріали Міжнародної науково – практичної конференції «Забезпечення якості вищої освіти в Україні: сучасний стан і перспективи», 12-13 листопада 2019 р.* / Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В.Г. Короленка. Полтава, 2020. № 20. С. 22–24.
9. Кононець Н. В. (2018). Роль інформаційно-освітнього середовища закладу вищої освіти при ресурсно-орієнтованому навчанні студентів у вищій школі. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. праць / ред. кол.: акад. І. Ф. Прокопенко (голов. ред.) та інші; Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди.* Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Вип. 51. С. 31-45.
10. Кононець Н. В. (2019). Дидактична значущість ресурсно-орієнтованого навчання у вищій школі. *Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка : матеріали III Всеукр.наук.-практ. Інтернет-конференції*; укл. Н. В. Кононець, В. О. Балюк. (м. Полтава, 18-22 лютого 2019 року). Полтава : КУЕП ПДАА. С. 25–30.
11. Кононець Н. В. (2020). Вебтехнології при ресурсно-орієнтованому навчанні дисципліни «Управління навчально-виховним процесом». *Вища школа: науково-практичне видання.* №2(187). С.15–26.
12. Кононець Н. В. (2020). Віртуальна дошка Padlet як елемент та засіб розвитку віртуального навчального середовища. *Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конференції* (17-21 лютого 2020 р.). Полтава. С. 44–50.
13. Кононець Н. В. (2020). Організаційні форми навчання в умовах дистанційного освітнього процесу. *Шляхи розвитку науки в сучасних кризових умовах: тези доп. I міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* (м. Дніпро, 28-29 травня 2020 р.). Дніпро, 2020. Т.1.С. 490–492.
14. Кононець Н. В. (2020). Організація тестового контролю знань у середовищі дистанційних курсів на платформі Moodle. *Сучасний вимір психології та педагогіки : збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції* (м. Львів, 22–23 травня 2020 року). Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота». С. 144–147.
15. Кононець Н. В., Балюк В.О. (2020). Інформаційні системи створення електронних освітніх ресурсів для реалізації ресурсно-зорієнтованого навчання студентів економічних спеціальностей. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.* Вип. 2 (131). Одеса. С. 52–59.
16. Кононець Н. В., Литвинова О.В., Марюхніч Т.В. (2019). Реалізація ресурсно-орієнтованого навчання при вивченні української мови та літератури. *Витоки педагогічної майстерності: зб. наук. праць.* Вип. 24. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка. С. 109–113.

17. Кононец Н.В. (2017). Вебінар як форма ресурсно-орієнтованого навчання інформатики у вищій школі. *Імідж сучасного педагога*. № 6 (175), 10-13.
18. Кононец Н.В. (2018). Функціональна дидактична модель ресурсно-орієнтованого навчання дисциплін комп'ютерного циклу у вищій школі. *Social and Economic Aspects of Education in Modern Society*. Vol.2. Warsaw, Poland. С. 38–41.
19. Кононец Н.В. (2019). Ресурсно-орієнтоване навчання студентів у вищій школі як дієвий механізм неперервної освіти. *Якість вищої освіти: компетентнісний підхід у підготовці сучасного фахівця : матеріали XLIII Міжнародної науково-методичної конференції* (м. Полтава, 14–15 листопада 2018 року). Полтава : ПУЕТ. С.114-116.
20. Кононец Н.В. (2020). Сценарії мультимедійної взаємодії при розробці сучасного дидактичного забезпечення дистанційного освітнього процесу. *Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи: Матеріали Шостої Міжнар. наук.-практ. конф.* (08-09 жовтня 2020 р., м. Умань). Вісник Польсько-української науково-дослідницької лабораторії дидактики імені Я. А. Коменського / гол. ред. Осадченко І. І. Умань : ВПЦ «Візаві». С. 74–78.
21. Кононец Н.В., Гриньова М.В. (2018). Засоби створення електронного посібника для ресурсно-орієнтованого навчання. *Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць.* / ред. кол.; голов. ред. О.М. Топузов. К.: Педагогічна думка. Вип. 20. С. 166-179.
22. Кононец Н.В., Пилипенко Л.О., Вовчик О.В. Принципи ресурсно-орієнтованого навчання майбутніх фахівців з інформаційної діяльності підприємства. *Proceedings of the 6th International scientific and practical conference "Science and technology: problems, prospects and innovations" (March 16-18, 2023)*. CPN Publishing Group. Osaka, Japan. 2023. С. 254-260.
23. Кононец Н. В. (2018). Комп'ютерне моделювання у педагогічному експерименті: моделі ВРWIN. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. № 4(148). С. 3–12.
24. Кононец Н. В. (2018). Метод сінквейну при ресурсно-орієнтованому навчанні інформатики: робота з підручником. *Інновації в освіті: здобутки та перспективи: матеріали Всеукр.наук.-практ. інтернет-конф.* Умань: ВПЦ "Візаві". С.46-48.
25. Кононец Н. В. (2019). Система науково-методичного забезпечення ресурсно-орієнтованого навчання дисциплін комп'ютерного циклу. *Сучасний рух науки: тези доп. VII міжнародної науково-практичної інтернет-конф.* (6-7 червня 2019 р.). Дніпро. С. 818–823.
26. Кононец Н. В. (2019). Система управління навчанням Google Classroom у професійній підготовці фахівців. *Методика викладання природничих дисциплін у середній та вищій школі (XXVI Каришинські читання): матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (Полтава, 30–31 травня 2019 р.). Полтава : ТОВ «Сімон». С. 171–173.
27. Кононец Н. В. (2020). Активізація самостійної пізнавальної діяльності студентів у контексті ресурсно-орієнтованого навчання. *Технології професійної підготовки майбутнього вчителя: сучасні моделі і компетентнісний дискурс педагогіки А. С. Макаренка: матеріали XIX Міжнар.наук.-практ. конф.* (12-13 березня 2020 р.), *Управлінська майстерність керівника навчального закладу*, *“Управління проектами у сфері науки освіти, інновацій та інформатизації”*, *“Управління інноваційною діяльністю в освіті та у виробництві”*: матеріали Всеукр. наук.-практ. семінарів (12–13 березня 2020 р.) / за ред. М. В. Гриньової. Полтава: ФОП Гаража М.Ф. С. 20–22.
28. Кононец Н. В. (2020). Принципи ресурсно-орієнтованого навчання студентів у сучасних закладах вищої освіти. *Методика навчання природничих*

дисциплін у середній та вищій школі (XXVII Каришинські читання): матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 28-29 травня 2020 р.) / за заг. ред. проф. М.В. Гриньової. Полтава: Астроя. С.60–62.

29. Кононець Н. В. (2020). Управління навчально-виховним процесом в умовах дистанційного навчання: Zoom Cloud Meetings. *Управління навчально-виховним процесом нової української школи в контексті реформи впровадження інклюзивної освіти в Україні : матер. Всеукр. форуму молодих науковців (учнів, студентів, магістрантів, аспірантів)* (м. Полтава, 16-17 квітня 2020 р.) / за ред. М. В. Гриньової. Полтава : Астроя, 2020. С. 20–23.

30. Кононець Н. В. Основи ресурсно-орієнтованого навчання дисциплін комп'ютерного циклу (з досвіду аграрних коледжів) : монографія / Н. В. Кононець. – Полтава : ПУЕТ, 2016. – 506 с.

31. Кононець Н. В. (2020). Дидактичний потенціал хмарної платформи Zoom Cloud Meetings для проведення вебінарів та відеолекцій. *Вісник Польсько-української науково-дослідної лабораторії дидактики імені Я. А. Коменського. Вип. 2(21): Актуальні проблеми сучасної психодидактики: філософські, психологічні та педагогічні аспекти: матеріали 4 Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Умань, 21–22 трав. 2020 р.) / МОН України, НАПН України, Ін-т педагогіки [та ін.]; [редкол.: Осадченко І. (голов. ред. та відп. за вип.), Васьківська Г., Велскоп В. [та ін.]. Умань : Візаві. С. 60–63.

32. Кононець Н. В. (2021). Ресурсно-орієнтована зона комфорту для викладача закладу вищої освіти. *Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка : збірник тез доповідей I Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (22-23 лютого 2021 року, м. Полтава).* Полтава : ПУЕТ. С. 13-17.

33. Кононець Н. В., Балюк В.О. (2019). Сучасні підходи до розроблення електронних освітніх ресурсів для формування цифрової компетентності майбутніх економістів. *Комп'ютер у школі та сім'ї.* № 4(156). С. 15–21.

34. Кононець Н.В. (2018). Концепція ресурсно-орієнтованого навчання у вищій школі. *Витоки педагогічної майстерності: зб. наук. праць.* Вип. 22. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка. С. 103-107.

35. Кононець Н.В. (2022). Технологія коворкінгу під час організації освітнього процесу в умовах пандемії. *Світові виклики сучасній освіті: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф.* / гол. ред.: Осадченко І. І. Умань: Громадська організація «Міжнародна асоціація сучасної освіти, науки та культури», 2022. С. 47-51.

36. Нестуля С.І., Кононець Н.В. Дидактичні особливості створення дистанційних курсів для ефективного змішаного навчання. *Modern science: innovations and prospects. Proceedings of the 15th International scientific and practical conference.* (November 13-15, 2022). SSPG Publish. Stockholm, Sweden. 2022. С. 286-290.

37. Сокіл А., Нестуля О., Нестуля С., Кононець Н. Модель формування готовності майбутніх юристів до професійної діяльності під час змішаного навчання у фахових коледжах. *Вища школа : науково-практичне видання.* 2022. № 3-4. С. 106–118. <https://surl.li/elctr>

38. Kanivets O.V., Kanivets I.M, Kononets N.V., Gorda T. M. & Shmeltser E. O. (2019). Development of mobile applications of augmented reality for projects with projection drawings. *Proceedings of the 2nd International Workshop on Augmented Reality in Education (AREdu 2019)*, Kryvyi Rih, Ukraine, March 22, 2019, CEUR-WS.org, online. P.262–273. URL: <https://ceur-ws.org/Vol-2547/>

39. Kononets N., Ilchenko O., Mokliak V. (2020). Future teachers resource-based learning system: experience of higher education institutions in Poltava city, Ukraine. *Turkish*

Online Journal of Distance Education-TOJDE. July 2020. ISSN 1302-6488 Volume: 21 Number: 3 Article 14. P. 199–220.

40. Kononets N., Nestulya S. Structural and content model for electronic study guide on information systems and technologies at the enterprise. *Science and innovation of modern world. Proceedings of the 4th International scientific and practical conference*. (December 21-23, 2022). Cognum Publishing House. London, United Kingdom. 2022. P. 287-292.

41. Kononets N.V., Baliuk V.O., Khudolii I.I. Creating a virtual learning environment for the formation of digital competence of future professionals in the information activities of the enterprise. *Scientific Collection «InterConf», (135): with the Proceedings of the 13st International Scientific and Practical Conference «Scientific Research in XXI Century»* (December 6-8, 2022; Ottawa, Canada) by the SPC «InterConf». Methuen Publishing House, 2022. P. 98-105.

42. Kononets N., Baliuk V., Novopysmennyi S. (2020). Computer modeling in the evaluation of the efficiency of the functional didactic model of formation of digital competence of students. *Proceedings of the 2nd International Scientific Conference Eastern European Conference of Management and Economics* (May 29, 2020) / [organizer] Ljubljana School of Business, coorganizers of the Conference Odesa Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics (Odesa, Ukraine) and College of Computer Science and Business Communications EMPIRICA (Bosnia and Herzegovina); editors Lidija Weis, Viktor Koval, Katarina Aškerc. Ljubljana: Ljubljana School of Business. P. 345–354.

43. Kononets N., Nestulya S. (2020). The implementation experience of students mobile training in the fundamentals of leadership as a resource-oriented form. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2020, Том 78, №4. С. 116-131.

44. Kononets, N. (2023). The concept of hypermedia as a priority concept for the creation of a distance course «Management of information resources» for future specialists in the information activities of the enterprise. *Scientific Collection «InterConf», (141)*, 59–64.

45. Shvedchykova I., Soloshych I., Kononets N., Grynova M. (2020). Creation of Electronic Educational Resources for Resource-Oriented Training of Electrical Engineering Students. *IEEE Problems of Automated Electrodrive. Theory and Practice (PAEP)*. (21-25 Sept. 2020, Kremenchuk, Ukraine). DOI: 10.1109/PAEP49887.2020.9240892

*Марина ГРИНЬОВА
Василь ШПИЛЬОВИЙ*

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЄКТУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ПІДГОТОВКИ ПРОФЕСІОНАЛЬНИХ ФАХІВЦІВ З УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМИ СИСТЕМАМИ

Соціально-економічні зміни в суспільстві, зміцнення державності України, входження її в цивілізоване світове співтовариство неможливі без структурної реформи національної освіти, спрямованої на забезпечення мобільності, працевлаштування та конкурентоспроможності українських фахівців з вищою освітою. Україна чітко визначила свої орієнтири на входження в освітній і науковий простір Європи, здійснює модернізацію освітньої діяльності в контексті європейських вимог і стандартів.

Сучасний рівень розвитку суспільства ставить високі вимоги до керівника сучасної освітньої установи, типу управління колективом, до особистісних рис освітянського лідера. Час вимагає впровадження нової етики управління – партнерсько-рівноправного стилю взаємин, відмови від декларативного спілкування та дріб'язкової опіки. Управління освітою має орієнтуватись на особистісність. Особистісно орієнтоване управління ставить у центр діяльності особистість, систему соціально значущих людських рис, творчий потенціал, персоналізацію професійних знань.

Сучасний керівник, котрий хоче досягти успіху в роботі колективу, в першу чергу повинен зосередитись не на процесі, а на стосунках – ставленні людей до праці, ставленні один до одного, отриманні відчуття задоволення від власного внеску в загальний процес та кінцевий результат. Нинішньому суспільству потрібні керівники, які самі вміють пропонувати ідеї, володіють філігранною технікою управління, викликають у підлеглих ентузіазм і енергію, не виступають в ролі стресогенного чинника для них, а сприяють формуванню психологічної грамотності педагогів, вміють володіти технологією профілактики і подолання професійного стресу та синдрому «професійного вигорання».

Переосмислення теорії управління школою, поява нових управлінських функцій та функціональних обов'язків зумовлює нові вимоги до підготовки керівних кадрів. За таких умов відбувається поступовий перехід від спрощеного розуміння діяльності керівника як суб'єкта управління до усвідомлення її як суто управлінської діяльності, яка є багатофункціональною і послідовною.

Сучасний керівник повинен мати ґрунтовку підготовку з теорії управління соціально-педагогічними системами, педагогіки, економіки,

філософії освіти та інших наук, сумісних із педагогікою, розглядати об'єкт управління – загальноосвітній навчальний заклад як відкриту, соціально-педагогічну систему, яка взаємодіє із соціумом; задовольняти освітні запити різних верств населення, забезпечувати розвиток закладу в конкурентному середовищі.

Для підготовки нової генерації управлінців-менеджерів, здатних виконати складні завдання розвитку соціально-економічної трансформації українського суспільства та побудови в Україні демократичної, соціальної, правової держави, особливої актуальності набуває проблема єдності професіоналізму і гуманізації підготовки фахівця. Підготовка менеджерів до управлінської діяльності зумовлює низку актуальних педагогічних завдань, які потребують наукового обґрунтування. Істотно змінюються функції керівників виробництва і установ невиробничої сфери. Сьогодні важливим є не тільки впровадження новітніх технологій, а й наявність творчого вміння розв'язувати проблеми управління персоналом, керування інноваційними проектами досягнення розуміння з працівниками, забезпечення високої ефективності організації праці.

Сучасний керівник, котрий хоче досягти успіху в роботі колективу, в першу чергу повинен зосередитися не на процесі, а на стосунках – ставленні людей до праці, ставленні один до одного, отриманні відчуття задоволення від власного внеску в загальний процес та кінцевий результат. Нинішньому суспільству потрібні керівники, які самі вміють пропонувати ідеї, володіють філігранною технікою управління, викликають у підлеглих ентузіазм і енергію, не виступають в ролі стресогенного чинника для них, а сприяють формуванню психологічної грамотності учасників колективу, вміють володіти технологією профілактики і подолання професійного стресу та синдрому «професійного вигоряння».

Управлінець – посада, професія, покликання, результати праці яких не піддаються прямому вимірюванню визначенням обсягів виробленої продукції у вартісних чи натуральних показниках. Для оцінки управлінської праці неможливо використовувати показники кількості чи вартості продукції, виробленої за одиницю часу. Праця організатора, менеджера має елементи творчості, неповторності і не може оцінюватися з погляду продуктивності. Щодо неї можна застосовувати показники ефективності, результативності, які виражають в загальних показниках керованого або обслуговуваного підрозділу, тобто побічно – у праці інших людей.

Провідним фактором, що визначає ефективність праці в управлінні, є освіта. Високий рівень освіти управлінських працівників позитивно відбивається на їх участі у винахідництві і раціоналізації – працівник із більш високим рівнем освіти вносить у поліпшення ефективності

діяльності свого підприємства більший внесок, прискорює науково-технічний прогрес і широко використовує його результати у виробництві.

Визначальними тенденціями розвитку світової освітньої системи є поглиблення її фундаменталізації, посилення гуманістичної спрямованості, духовної та загальнокультурної складової освіти, формування у студентів системного підходу до аналізу складних технічних і соціальних ситуацій, стратегічного мислення, виховання соціальної та професійної мобільності. Необхідність підтримання високої конкурентоспроможності на динамічному ринку праці вимагає також прищеплення прагнення і навичок до самонавчання, самовиховання і самовдосконалення протягом усього активного трудового життя.

Одним із найважливіших стратегічних завдань на сьогоднішньому етапі модернізації системи вищої освіти України є забезпечення якості підготовки фахівців на рівні міжнародних вимог.

Управління освітньою установою — це особлива діяльність, у якій акцент все частіше переноситься на взаємини між людьми і трактується як взаємодія керівника і підлеглих на основі «суб'єкт-суб'єктних» відносин. Це діяльність, у якій її суб'єкти за допомогою планування, організації, управління, керівництва і контролю забезпечують організованість спільної діяльності учнів, вчителів, батьків, обслуговуючого персоналу та її спрямованість на кінцевий результат.

Спеціальна підготовка керівного складу освітньої галузі сьогодні є проблемою важливою й актуальною. На жаль, керівники навчальних закладів, працівники районних, міських, обласних управлінь освіти здебільшого не мають відповідної професійної підготовки до управління. Тому витoki проблеми невідповідності реального рівня функціональної компетентності керівників навчальних закладів рівневі, необхідному для ефективного управління, криються саме у відсутності професійної управлінської освіти.

Сьогодні незаперечним є твердження, що управлінець нової генерації має суттєво відрізнитися від традиційного керівника. Це зумовлено новими концептуальними та технологічними підходами до діяльності, а саме: гуманізацією та демократизацією, людиноцентристським поглядом, управлінням за результатами, програмно-цільовим і особистісно орієнтованим підходами до управління та іншими інноваціями в менеджменті.

Численні дослідження свідчать про те, що від змісту підготовки менеджерів у вищій школі залежать можливості розвитку цієї сфери діяльності та людства в цілому. Створення ж необхідних умов для формування сучасних фахівців неможливе без зміни характеру та технологій навчання.

Професійна компетентність керівника навчального закладу

визначається сукупністю таких компонентів, як знання, необхідні для даної посади, вміння і навички, необхідні для успішного виконання функціонально-посадових обов'язків, загальна культура, необхідна для формування гуманістичного світогляду, визначення духовно-ціннісних орієнтирів, моральних і етичних принципів особистості, мотивація професійної діяльності.

Важливим сьогодні стало створення системи професійної підготовки керівників навчальних закладів. Структурні елементи цієї системи в загальному вигляді повинні відповідати основним етапам професійного становлення особистості:

- допрофесійна підготовка;
- професійна освіта;
- професійна діяльність;
- післядипломна освіта.

Існуюча система науково-методичної підготовки не формує у студентів системного бачення власної педагогічної діяльності. В результаті чого, педагогічна діяльність, до якої вони готувалися під час навчання у вищому педагогічному навчальному закладі, на практиці не забезпечує всебічного інтелектуального, соціального, морального, фізичного розвитку і саморозвитку учнів, тобто не відповідає сучасним вимогам суспільства. За багато років існування вищих педагогічних закладів утвердився поелементний підхід до підготовки вчителя, коли кожен викладач засобами власного предмета формує окремі знання, вміння і навички, не враховуючи сучасні тенденції розвитку та реформування всієї освітньої галузі, новітні підходи до змісту та характеру діяльності вчителя майбутнього, його ролі в суспільстві. Окремі викладачі вищих педагогічних навчальних закладів вважають, що лише засвоєння знань з предмета окремої галузі науки виводить на високий щабель професійну підготовку майбутнього вчителя.

Науково-дослідницька робота майбутніх учителів під час навчання у вищому педагогічному навчальному закладі має за мету: формування наукового світогляду; розвиток індивідуальних здібностей кожного студента до дослідницької діяльності та нахилу до творчого пошуку, дослідження, яке з часом перетвориться на сенс життя педагога, стане початком серйозних наукових досліджень і приведе до створення власної авторської методичної системи; розширення творчого світогляду та наукової ерудиції; оволодіння методами наукового пізнання та навичками роботи у шкільних колективах; формування у студентів навчально-дослідницьких навичок і вмінь із фахових та психолого-педагогічних дисциплін, навичок аналізу наукової і методичної літератури, а також самостійного вирішення задач, які виникають у процесі навчання, а згодом і у процесі професійної діяльності. Елементи наукових досліджень мають місце в усіх формах навчального процесу: в лекційних курсах, на

семінарських і лабораторних заняттях, при написанні та оформленні рефератів, курсових і дипломних робіт.

Фундаментальним в системі підготовки керівника до управління сучасним навчальним закладом ми вважаємо спеціальну кваліфікаційну освіту зі спеціальностей «Управління навчальним закладом» або «Менеджмент організацій (освіти)».

Розвиток управлінського потенціалу майбутнього керівника навчального закладу – слухача магістратури за спеціальністю «Управління навчальним закладом» – відбувається в ході виконання навчального плану підготовки магістрів даної спеціальності.

Діяльність керівника-магістра у відповідності до Національної доктрини розвитку освіти в Україні включає навчальну, виховну (в тому числі громадсько-педагогічну), організаційну та самоосвітню роботу. Цілісне формування особистості магістра потребує інтеграції названих блоків дисциплін, що покладено в основу кваліфікаційної характеристики магістра-випускника Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка. Логіка професійної діяльності магістра визначає послідовність побудови кваліфікаційної характеристики, реалізація якої має забезпечувати готовність магістра до управління навчально-виховним процесом у навчальному закладі, управління системами забезпечення життєдіяльності навчального закладу, особистісного та професійного самовдосконалення.

Як свідчить наукова практика, в сучасних умовах, не дивлячись на широкий доступ наукової інформації й значні можливості набуття освіти, становлення відомого вченого рідко відбувається поза межами наукової школи. Фактичний потік інформації настільки великий, що одній людині не під силу опанувати нею. Це завдання виконує наукова школа - неформальна творча співдружність у межах будь-якого наукового напрямку висококваліфікованих дослідників-одномумців, об'єднаних спільністю підходів до розв'язання проблеми, стилю роботи, ідей і методів їх реалізації.

Магістратура за спеціальністю "Управління навчальним закладом" створює базу для розвитку нового напрямку - педагогічного менеджменту і забезпечує спрямування діяльності педагогічного керівництва освітніми закладами на науковій основі.

Динаміку формування професіоналізму майбутнього керівника освітніх закладів можна представити трьома рівнями, які перебувають у взаємозв'язку і взаємодії: грамотності, ремесла, майстерності.

Рівень грамотності вимагає:

- досконале знання фундаментальних дисциплін;
- знання всіх компонентів процесу освіти; цілей, засобів, методів;
- знання про себе як про фахівця-професіоналу

З цією метою активно:

- напрацьовується солідна наукова, методична, кадрова база вирішення проблеми переходу до профільності старшої школи;
- здійснюється функціональний підхід при підготовці майбутнього вчителя згідно з новими Державними освітніми стандартами, які передбачають зміни у змісті, структурі і методиці організації навчання студентської молоді;
- розробляються і видаються нові навчальні програми і навчально-методичні посібники, викладаються елективні курси, спецкурси, спецсемінари, спецпрактикуми;
- впроваджена особистісно орієнтована технологія підготовки студентів, здійснюється диференційоване навчання на різних рівнях складності, застосовуються багатоваріантні технології продуктивного навчання.

Рівень ремесла вимагає оволодіння уміннями і навичками професійної діяльності, а саме:

- засвоєння прийомів професійної діяльності; система умінь і навичок виконання професійних функцій;
- формування професійних умінь і мотивів професійних досягнень в цілісному навчально-виховному процесі (цілі, зміст, методи, засоби, організаційні форми);
- визначення перспектив розвитку особистості магістранта
- відпрацювання глибини і міцності знань у магістрантів, політичної і громадської культури, закріплення професійних умінь і навичок навчальної діяльності.

Здійснюється:

- відпрацювання механізмів цілісного системного характеру предметів управлінського спрямування, які викладаються в магістратурі, узгодження їх з розробкою нового змісту шкільної освіти;
- опрацювання технологій модернізації предметів психолого-педагогічного циклу.

Рівень майстерності включає продукцію педагогічних інноваційних технологій.

З цією метою здійснюється:

- методологічна розробка і модернізація теоретичних курсів дисциплін підготовки, які створюють міцну базу для професійної підготовки управлінської грамотності;
- виконання професійної діяльності викладач-магістрант
- на творчому рівні;
- науковий аналіз і оновлення теоретичних основ, змісту і методологи проведення педагогічних і польових практик в світлі нових вимог і підходів;
- залучення студентів до наукової роботи кафедр.

Провідним фактором, що визначає ефективність праці в управлінні, є освіта. Високий рівень освіти управлінських працівників позитивно відбивається на їх участі у винахідництві і раціоналізації – працівник із більш високим рівнем освіти вносить у поліпшення економіки свого підприємства більший внесок, прискорює науково-технічний прогрес і широко використовує його результати у виробництві.

Варто враховувати деякі обставини у розвитку творчої активності:

- 1) новаторство припускає певний ступінь ризику і пов'язані з ним витрати;
- 2) новаторство повинне морально і матеріально заохочуватись;
- 3) надмірна опіка впливає на ініціативу менеджера, особливо коли вказівки і розпорядження викладені в письмовій формі.

Керівникам необхідний і достатній практичний досвід. Дотримання цієї умови, як і попередньої, досягається діяльністю служб із підбору персоналу і слугує вихідним пунктом у підвищенні ефективності управлінської праці.

Щоб підтримувати освіту і досвід на прийнятному рівні та перетворити в постійно діючий фактор підвищення ефективності праці, необхідно їх систематично удосконалювати. Мова йде про систему підвищення кваліфікації працівників. Підвищення кваліфікації спрямоване на удосконалювання і поглиблення знань, умінь і навичок працівника в конкретному виді діяльності.

Стимулюючу роль у підвищенні ефективності праці менеджерів виконує їх періодична атестація. Основна мета атестації – виявити здібності того чи іншого працівника, визначити міру його винагороди. При цьому активізується почуття відповідальності і спонукає його до більш повного використання своїх здібностей і досягнення кращих результатів у праці.

Зупинимось на першому і провідному чиннику формування компетентного та ефективного менеджера. Спеціальна професійна підготовка майбутніх менеджерів забезпечує розвиток професійно та особистісно важливих якостей. Формування кадрового корпусу управлінців нового покоління із складу високоосвічених і висококваліфікованих спеціально підготовлених (на основі сучасних і перспективних напрямків теорії і практики навчання і виховання, що базуються на прогресивних навчальних і управлінських технологіях, на сучасних методах організації праці) фахівців є фундаментальною передумовою позитивної реалізації завдань, які необхідно розв'язати сьогодні в Україні.

Тому актуальності набуває кваліфікована підготовка магістрів проектної діяльності, яка не лише стала визначальною стильовою рисою сучасного мислення, однією з ознак професійної культури, але й може реалізовуватися в будь-якій професійній діяльності та життєдіяльності,

що вимагає попереднього створення проекту, який регламентує спрямованість на досягнення конкретної мети, базування на координованому виконанні пов'язаних між собою дій, обмеженість у часі виконання, визначеність дати початку і закінчення, наявність бюджету, неповторність, унікальність.

Для залучення найбільш обдарованих і талановитих випускників регіональних вищих навчальних закладів, психологічно готових до керівної і інноваційної діяльності у національній системі освіти, кафедрою педагогічної майстерності і менеджменту була розроблена і успішно реалізована система профорієнтаційної роботи, що є складовою відповідного напрямку діяльності Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. При плануванні і організації цієї роботи враховувалися кадрові потреби регіону, прагнення багатьох керівників підвищити власну професійну майстерність, особисті інтереси студентів. Завдання цієї роботи полягає у виявленні осіб з яскраво вираженими лідерськими якостями, які вирізняються активною професійною позицією і прагнуть до підвищення власного фахового рівня.

Результатом праці менеджерів навчально-пізнавального та навчально-виховного процесу є ступінь навченості, вихованості та розвитку учнів, студентів. Практика, яка щоденно демонструє ступінь освіченості певної частини населення, свідчить про необхідність підвищення ефективності управління освітнім процесом у навчальних закладах.

Така підготовка керівника освітнього закладу нового покоління сприяє формуванню його саморегуляції і створенню освітнього середовища, що поліпшує якість освіти в навчальних закладах.

Саме інформаційна революція, яка прискорює свої темпи, в наш час призводить до появи суспільства, побудованого на знаннях, і диктує нові вимоги до методологічної світоглядної системної підготовки сучасних фахівців. Високоосвічена людина стає головним інтелектуальним потенціалом країни. Висококваліфікований менеджер – це найкращий засіб генерування й передачі знань – джерела життя людства. Світове співтовариство визнає, що головними чинниками якості життя людини є освіта, добробут та її здоров'я. У високотехнологічному інформаційному суспільстві якість освіти забезпечує реалізацію людського потенціалу і є основою забезпечення якості життя. За державним стандартом України ДСТУ 3230-95 якість – це сукупність характеристик об'єкта (процесу, продукції, організації, системи або будь-якої комбінації з них), які визначають його здатність задовольняти визначеним і передбачуваним потребам. Якість підготовки спеціалістів є результативність діяльності ВНЗ, що вимірюється рівнем затребуваності випускників, соціальними партнерами.

Якісний рівень освіти визначається за допомогою механізмів

моніторингу, який являє собою систему збору, обробки й розповсюдження інформації про діяльність освітньої системи, яка забезпечує безперервне відстеження її стану та прогноз розвитку. Складовими моніторингу якості освіти є: ресурси, що вкладаються в освіту; освітній процес; результати, що їх продукує освітня система. У світі запроваджено кілька моніторингових програм, за допомогою яких можна оцінювати й порівнювати системи освіти. Найбільш поширеними є освітні індикатори ЮНЕСКО та індикатори ОЕСР, а також TIMSS – міжнародного дослідження з оцінювання якості математичної та природничої освіти, спрямованого на визначення рівня природничо-математичної підготовки на різних рівнях школи.

Апробація і впровадження практичних здобутків майбутніх менеджерів здійснюється за участі магістрантів у науково-практичних конференціях та семінарах регіонального, всеукраїнського та міжнародного рівнів, що проходять в Полтавському національному педагогічному університеті імені В.Г.Короленка та за його межами, у семінарах на підприємствах та в органах місцевого самоврядування.

Створення збалансованого стійкого розвитку педагогічного напрямку досліджень і розробок, що забезпечують затребуваність знань випускників, конкурентоспроможних на всеукраїнському і світовому ринку.

Результати підготовки магістрів-управлінців у Полтавському НПУ імені В.Г.Короленка показали високий рівень знань, умінь та навичок вирішення провідних управлінських задач. Як свідчить аналіз звітів магістрантів про проходження науково-педагогічного стажування на посадах помічників директора та заступника директора, у районних та міських відділах освіти і науки, позашкільних закладах (Школі мистецтв „Мала академія мистецтв” і Обласному еколого-натуралістичному центрі учнівської молоді), реалізація програми стажування забезпечує практичне втілення набутих у процесі навчання знань, їх конкретизацію в контексті діяльності за фахом, формування професійних умінь і навичок прийняття самостійних рішень, систематизації та актуалізації отриманих знань. Про готовність магістрантів до управлінської діяльності можна судити з якості оцінок за стажування (середній бал 4,7).

Слухачами магістратури виконуються магістерські роботи, що охоплюють широке коло досліджуваних питань та аспектів розгляду актуальних управлінських проблем, мають теоретичну, методичну та практичну спрямованість і можуть бути використані в подальшій професійній діяльності магістрів-управлінців. Перевірка висунутих гіпотез та методик у переважній більшості магістерських робіт проходить за місцем роботи магістранта, таким чином вони вже запроваджені в управління освітнім закладом.

У процесі підготовки майбутніх магістрів зі спеціальності

"Управління навчальним закладом" на кафедрі педагогічної майстерності ПНПУ імені В.Г.Короленка реалізуються вимоги до фахівців такого рівня та спрямованості, формується готовність керівника до управління, що відповідно до структури і змісту моделі діяльності є сукупністю особистісного та професійного компонентів, володіння якими забезпечує реалізацію змістовної і технологічної сторін управлінської діяльності, дозволяє найефективніше досягати її цілей.

Досягнення високої управлінської майстерності випускників магістратури ми вбачаємо в її розвитку і удосконаленні через: розробку змісту навчальних дисциплін відповідно до вимог сучасної освіти і науки; розвиток науково-методичних комплексів, що працюють при кафедрі педагогічної майстерності; удосконалення якості стажування магістрантів шляхом вивчення і поширення передового педагогічного досвіду кращих директорів освітніх закладів, педагогів-новаторів України, ректорів ВНЗ.

Уважне вивчення психолого-педагогічної літератури дозволили помітити розбіжність науковців у поглядах на питання життєтворчості, життєвої самотворчості, зокрема, як особистість стає творчою, чи будь-яка творча людина готова до вирішення життєвих ситуацій, як розвинути її творчий потенціал, який би допоміг знайти правильний шлях у сучасному соціумі.

Звідси, основна мета ВНЗ полягає в тому, щоб випускник школи був комунікабельним: вмів адаптуватися в різних соціальних умовах, вмів працювати взаємно в різних галузях, в різних ситуаціях, попереджував або виходив з будь-яких кризових чи конфліктних ситуацій навколишнього соціуму, був всебічно розвинутою особистістю з позитивною „Я - концепцією", вмів добувати самостійно нові знання, був всебічно розвинутою людиною, здатною до життєвої самотворчості, самоудосконалення і самореалізації.

Основою професійної діяльності педагога є саморегуляція, тобто здатність управляти власними психічними станами і поведінкою, для того, щоб оптимальним чином діяти в складних педагогічних ситуаціях. Діяльність педагога оцінюють з боку, він постійно знаходиться під пильною увагою колег, студентів, інших людей. Часто недостатній рівень сформованості навичок саморегуляції призводить до непрофесійної поведінки викладача, нетактовного та не толерантного ставлення до студентів.

Саморегуляція – це вміння людини бачити кінцеву мету діяльності, самостійно знаходити оптимальні шляхи її досягнення і домагатися здійснення. Результатом саморегуляції є виховання спрямованості, організованості, вміння володіти собою. Саморегуляція має структуру, єдиною для всіх видів діяльності, і складається з таких компонентів: мети діяльності, моделі значущих умов, програми дій, оцінки результатів та

їхньої корекції. Саморегуляція - це здатність індивіда створити програму діяльності і на цій основі керувати своїми діями і станом.

Саморегуляція за своєю природою універсальна і може бути використана як корисний інструмент у будь-якій області життя та діяльності людини. Але особливо незамінна вона там, де до організму людини пред'являються підвищені вимоги. Відсутність відповідної інформації, зокрема, знань про резервні можливості людини, нерідко створює неправильні уявлення про неї взагалі. Саморегуляція спрямована на розкриття можливостей людини, реалізацію її фізичного і творчого потенціалу. Вона необхідна для інтенсивної реабілітації, тобто для відновлення сил, для ефективного настроювання на майбутню діяльність. Також корисна і для зняття різних негативних емоцій, переживань, що заважають настроїтися на визначену роботу. Алгоритм організації діяльності відповідно до ланок саморегуляції дозволяє розв'язати будь-які педагогічні ситуації.

Педагогічна ситуація – це фрагмент педагогічної діяльності, що містить суперечності між досягнутим і бажаним рівнем вихованості, освіченості особистості (колективу, групи). Навчально-педагогічна ситуація – це цілеспрямовано створена викладачем ситуація, метою якої є залучення студентів у вирішення певних навчальних та життєвих проблем, що досягається шляхом обміну думками, ідеями, пропозиціями. Педагогічна ситуація – це факт, життєва історія, з якої вихователь зіткнувся в повсякденній роботі і яка породила педагогічні завдання, які потребують вирішення. Одні педагогічні ситуації зустрічаються часто, вони дозволяють в процесі аналізу дій учнів швидко сформулювати педагогічні завдання, вирішити їх і ліквідувати ці ситуації. Інші – рідко зустрічаються складні, неповторні, які потребують тривалого часу для свого вирішення, а іноді і зовсім нерозв'язні.

Уся педагогічна діяльність складається з ланцюга педагогічних ситуацій, їх створюють як викладач, так і студенти, спонтанно і спеціально. Це не завжди конфлікти, але завжди суперечність між очікуваним і реальністю. Отже, педагогічна ситуація – це фрагмент педагогічної діяльності, що містить суперечності між досягнутим і бажаним рівнями вихованості студентів і колективу, що їх враховує викладач, добираючи способи впливу, стимулюючи розвиток особистості.

Викладач усвідомлює педагогічні ситуації і формулює для себе завдання: стратегічні (як виховати у студентів почуття відповідальності, організованість), тактичні (розробка засобів обліку та контролю знань, активізація пізнавальної діяльності на заняттях) і ситуативні (як відреагувати на те, що хтось запізнився, не вивчив, є неуважним на заняттях тощо). Майстерність викладача полягає в умінні перетворити ситуацію на педагогічну задачу, тобто спрямувати умови, що склалися, на перебудову стосунків, наближаючись до поставленої педагогічної мети.

Ситуація може не стати педагогічною задачею, якщо викладач її не помічає або ігнорує. Таким чином, ситуація стає задачею в умовах цілеспрямованості педагогічної діяльності. Педагогічна задача – це виявлені в навчально-виховному процесі суперечності, які враховує викладач, стимулюючи розвиток особистості, це педагогічна мета, поставлена за певних умов. Розв'язання її – основа педагогічної майстерності, що актуалізує рівень професіоналізму педагога. Задача може бути дивергентною – мати кілька розв'язків, позитивний ефект яких буде залежати від установок, знань педагога, його здібностей, володіння педагогічною технікою.

У педагогічних ситуаціях перед викладачем найбільше чітко встає задача керування діяльністю студента. При її рішенні викладачу треба уміти вставати на точку зору студента, імітувати його міркування, розуміти, як студент сприймає сформовану ситуацію, чому він діє саме так. У педагогічній ситуації викладач вступає в контакт зі студентами з приводу конкретного вчинку, дії.

Педагогічні ситуації можуть бути простими і складними. Перші відбуваються без зустрічного опору студентів через організацію їхнього поведіння у ВНЗ: протягом навчального дня викладач включається в широкий діапазон взаємин зі студентами по різних приводах: попереджає сварку між студентами, просить допомогти в підготовці до заняття, включається в розмову між студентами. У складних ситуаціях велике значення мають емоційний стан викладача й студента, характер сформованих відносин зі співучасниками ситуації, вплив присутніх при цьому студентів, а результат рішення завжди має визначений ступінь успішності через важко прогнозоване поведіння студента в залежності від багатьох факторів, врахувати які викладачу практично неможливо. Часто у викладача виявляється прагнення вийти переможцем у протиборстві зі студентом, не піклуючись про те, як студент вийде із ситуації, як зміниться його ставлення до викладача. Для викладача й студента педагогічні ситуації можуть бути школою пізнання інших людей і самого себе.

Впровадження компетентнісно орієнтованого підходу в навчально-виховний процес спрямована на системне формування життєвої компетентності. Розвиваючи в учнів сформовані ключові життєві компетентності, підвищуємо їх адаптивну спроможність, створюємо умови для оволодіння суб'єктами навчання технологіями життєвої самотворчості, орієнтуємо їх на успіх, виробляємо здатність самостійно приймати рішення і нести за них відповідальність, свідомо самовизначатися, самореалізовуватися, саморозвиватися, використовувати знання як інструмент розв'язання життєвих проблем.

Варіативність моделей необмежена. Все залежить від здатності викладача до творчого процесу.

Специфіка діяльності фахівців з управління інноваційним розвитком, що визначена онтологією інформдинамічної проектно-інноваційної діяльності (ОІДПД), та її складність зумовили формування концептуальних засад підготовки таких фахівців.

☑ *Випереджувальність та динамічність підготовки*

Система підготовки фахівців повинна забезпечувати швидку зміну змісту освіти та змісту навчання відповідно до змін у провадженні інноваційної діяльності. Крім того, підготовка фахівців повинна плануватися відповідно до задач діяльності, що прогнозуються, а також в ході їх вирішення.

☑ *Відповідність підготовки ОІДПД*

Підготовка забезпечує відповідність змісту освіти та змісту навчання задачам проектно-інноваційної діяльності і передбачає набуття фахівцями здатності виконувати основні дії та вирішувати задачі провадження проектно-інноваційної діяльності.

☑ *Відповідність Європейській рамі кваліфікацій (ЄРК)*

ЄРК - єдина багаторівнева система кваліфікацій, які визначаються на національному й міжнародному рівнях, за допомогою якої здійснюється оцінювання (вимірювання) та взаємозв'язок результатів навчання, що являють собою здатність (компетенцію) особи засвідчити свою спроможність продемонструвати на практиці отримані знання, уміння та навички, та встановлюється співвідношення дипломів і свідоцтв про освіту громадян країн, які пройшли процедуру оцінювання національних рамок кваліфікацій за критеріями їх відповідності вимогам ЄРК

☑ *Здійснення підготовки за професіями на основі компетентнісного підходу*

Підготовка передбачає формування вимог до знань, умінь та навичок фахівців, що дозволяють їм якісно виконувати основні дії та вирішувати задачі в рамках відповідної професії, що здійснюється в ході провадження проектно-інноваційної діяльності.

☑ *Здійснення підготовки команд для провадження проектно-інноваційної діяльності*

Підготовка здійснюється відповідно до професійних стандартів, що, як правило, розроблюється на групу професій (професійних назв робіт, посад) у певній сфері професійної діяльності - *команд*.

Структурою професійних стандартів передбачено, що професійна (трудова) діяльність розподіляється на структурні елементи – основні

трудові функції та дії (задачі та дії), а вимоги до знань, умінь та навичок працівника встановлюються до кожної з них.

Професійні стандарти є основою для розроблення кваліфікаційних (освітніх) стандартів та навчальних програм чи модулів (одна основна трудова функція (задача) – один навчальний модуль),

☑ *Формування системи якості на основі методології “Шість Сигм”*

Система “Шість сигм” – це сучасна система управління, спрямована на проривне підвищення ефективності діяльності за рахунок ефективності витрат та задоволення вимог споживача. Система передбачає проектний стиль управління, командні методи роботи, принцип планування компетенції, лідерство, постійне вдосконалення, інтеграцію методів статистики і методів управління якістю.

Система підготовки фахівців удосконалюється на основі результатів опитування випускників, показників діяльності вищого навчального закладу, що здійснює підготовку, та роботодавців.

☑ *Сертифікація фахівців відповідно до складності проектно-інноваційної діяльності*

Професійні стандарти є основою для атестації та сертифікації персоналу, коли встановлюється рівень професійної здатності (компетенції) виконувати одну чи певний набір трудових функцій, тощо.

Для підготовки нової генерації управлінців-менеджерів, особливої актуальності набуває проблема єдності професіоналізму і гуманізації підготовки фахівця. Підготовка менеджерів до управлінської діяльності зумовлює низку актуальних педагогічних завдань, що потребують наукового обґрунтування. Сьогодні важливим є не тільки впровадження новітніх технологій, а й наявність творчого вміння розв’язувати проблеми управління персоналом, управління інноваційними проектами, досягнення розуміння з працівниками, забезпечення високої ефективності організації праці.

“Підготовка” розглядається як загальний термін, що використовується стосовно прикладних завдань освіти, коли мається на увазі засвоєння соціального досвіду з метою його подальшого застосування для виконання специфічних завдань практичного, пізнавального чи навчального плану, найчастіше пов’язаних із визначеним видом тієї або іншої регулярної діяльності. Поняття розглядається у двох значеннях: навчання – формування готовності до виконання майбутніх задач, а також готовність – наявність компетенції, знань, умінь і навичок, необхідних для виконання поставлених задач.

Для здійснення якісної інноваційної підготовки сучасного фахівця з

управління проектною діяльністю необхідні три складові в діяльності навчального підрозділу:

- ☑ наукові школи;
- ☑ організація творчого середовища;
- ☑ особистість викладача.

Як свідчить наукова практика, в сучасних умовах, не дивлячись на широкий доступ наукової інформації й значні можливості набуття освіти, становлення професіонала рідко відбувається поза межами наукової школи. Фактичний потік інформації настільки великий, що одній людині не під силу опанувати нею. Це завдання виконує *наукова школа - неформальна творча співдружність у межах будь-якого наукового напрямку висококваліфікованих дослідників-однодумців, об'єднаних спільністю підходів до розв'язання проблеми, стилю роботи, ідей і методів їх реалізації.*

Наукова школа - це колективний ієрархічний організований розум, що концентрує досвід декількох поколінь. На практиці вона уособлює найяскравіший прояв колективної форми творчості під безпосереднім ідейним і практичним керівництвом визнаного ученого й вчителя, який живить цей колектив науковими ідеями і визначає зміст і методи наукових досліджень.

Тлумачний словник визначає наукову школу як напрям у науці, пов'язаний єдністю спільних поглядів, наступністю принципів і методів. За визначенням К.Ланге, *наукова школа - це неформальний науковий колектив, сформований навколо відомого вченого на базі наукової установи, який поєднує з метою колективної розробки певної наукової ідеї, проблеми, напрямку низки окремих наукових колективів.*

М.Семенов визначає наукову школу як своєрідний спосіб мислення і дії в науці, у підході до вирішення будь-яких наукових проблем. У той же час Б. Кедров підкреслює, що *наукова школа - це, насамперед, структурна ланка сучасної науки, яка дозволяє концентрувати зусилля відносно молодих вчених під керівництвом засновника даного наукового напрямку на вирішення певної, окресленої галузі актуальних наукових проблем.*

Є два шляхи формування наукової школи: еволюційний і комерційний. Перший із них передбачає поступове формування і розвиток наукового колективу і матеріальної дослідницької бази в рамках розвитку ВНЗ. Комерційний шлях передбачає запрошення стороннього лідера зі сформованим колективом, що вимагає створення ексклюзивних умов: потужної матеріальної бази та високої оплати праці.

Серед чинників ефективного функціонування наукових шкіл можна виділити наступні:

- ☑ визначення наукового напрямку, актуальної профільної наукової теми, перспективи її розвитку;
- ☑ формування наукових підрозділів (інститут, відділ, лабораторія, центр) при університеті, факультетах, кафедрах;
- ☑ формування наукових колективів, ретельне планування наукових досліджень;
- ☑ створення сучасної матеріально-технічної дослідницької бази;
- ☑ наявність докторантури, аспірантури, інституту здобувацтва;
- ☑ опублікування фундаментальних наукових праць: монографій, науково-методичних посібників, статей у фахових виданнях, зокрема міжнародних;
- ☑ наявність фахового наукового періодичного видання;
- ☑ щорічне проведення наукових заходів: симпозіумів, конференцій, семінарів.

Реалізація викладених підходів здійснюється об'єднанням вищих навчальних закладів для удосконалення системи підготовки магістрів з управління проектною діяльністю.

Наявність усіх викладених чинників у системі підготовки фахівців дозволяє стверджувати, що ***створено наукову школу управління інноваційним розвитком.***

Тільки формування таких структурованих наукових шкіл, що працюють та розвиваються за ретельно продуманою схемою та планом, може забезпечити ефективний розвиток науки і забезпечити його власними науково-педагогічними кадрами.

Наукова школа концентрує величезну творчу енергію вчених, координує їхню діяльність в процесі наукового пошуку, максимально сприяє розкриттю творчих здібностей молодих науковців, їх вихованню і перетворенню в зрілих дослідників, ініціює нові напрями наукових пошуків.

*Марина ГРИНЬОВА
Сергій ШКОЛЯР
Андрій ТКАЧЕНКО*

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МЕНЕДЖЕРІВ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО ПРОЄКТНОГО МАРКЕТИНГУ

Досліджуючи особливості підготовки менеджерів в сфері міжнародного проєктного маркетингу можна констатувати, що сам міжнародний маркетинг є одним з найважливіших напрямків розвитку бізнес-середовища, і при своїй відносній виокремленості вимагає постійного залучення нових інноваційних методик у практиці та науці маркетингу, набуваючи відносну самостійність. Цьому сприяє інтенсифікація міжнародного співробітництва економічних суб'єктів і посилення впливу маркетингового управління (менеджменту) на їхню міжнародну діяльність. За великим рахунком безперечно можливо правомірно говорити, що міжнародний маркетинг являється «вищою школою» маркетингу, а сучасна підготовка майбутніх менеджерів до маркетингової діяльності потребує системного дослідження, проєктного підходу до апробації та реалізації новітніх освітянських технік та технологій на базі стандартів національного та міжнародного рівня з урахування стратегічних програм розвитку глобалізованого світу, зокрема в свій час визначених у плані дій щодо сталого розвитку, прийнятому ООН на Міжнародній конференції з довкілля і розвитку.

Системний та проєктний підходи викликають необхідність визначення змісту міжнародного маркетингу та його ролі в підвищенні ефективності підприємницької діяльності в умовах посилення конкурентної напруженості міжнародного бізнес-середовища і забезпечення багатопланових економічних інтересів учасників ринку на основі наперед заданих проєктних показників. Він як елемент виробничих відносин різних економічних систем набуває специфічних рис і відтінків в управлінських, менеджерських, проєктних проявах, що сприяє більш повному задоволенню економічних інтересів учасників бізнесу в умовах інтеграції [1, с. 84], і може бути визначений як міжнародний проєктний маркетинг.

Проблемам та перспективам розвитку міжнародного маркетингу присвячена велика кількість наукових досліджень. Серед зарубіжних найбільш відомими вченими-дослідниками з маркетингу є Ф.Котлер, Д.Брайан, Ж.-Ж.Ламбен, Л.Роджерс, М.Познер, Т.Амблер, Дж.Грехем. Вони розглядали маркетинг не лише, як можливість покращення конкурентної позиції, а й як інструмент ефективного бізнесу.

Серед вітчизняних теоретиків міжнародного маркетингу можна виокремити М. Барановську, М. Вачевського, М. Гриньову, О. Каніщенко,

Ю. Козак, А. Філіпенко Т. Циганкову. Слід відмітити також фундаментальну працю М. Єрмошенка, С. Єрохіна, О. Стороженка «Менеджмент», де автори зазначають, що у кожній країні бізнес (виробництво), а отже, і маркетинг мають своє, «національне обличчя», відмітні риси, багато в чому продиктовані психологією і менталітетом народу та його національними традиціями. Проте існує багато невизначеностей, щодо сутності міжнародного маркетингу й особливостей застосування маркетингових технологій у практиці інтегрованого бізнесу, залежно від етапу економічного розвитку та соціальних потреб і мотивацій нового суспільства [1, с. 123], тих самих особливостей національної самосвідомості окремих його представників, особистостей, їх груп, пов'язаних з певними частинами, територіями, країнами глобалізованого світу, історично сформованими на них проявами ментального егрегору, що відрізняє характеристики тотальної поведінкової сутності людей, людського капіталу, наприклад, колективного Заходу чи узагальненого Сходу, з їхніми способами ведення виробництва, бізнесу та маркетингу.

Таким чином, метою дослідження є вивчення особливостей підготовки менеджерів в сфері міжнародного проєктного маркетингу, проблем та перспектив розвитку маркетингу в умовах інтеграції для розширення можливостей подальших ґрунтовних розробок в цьому напрямку. Значення підготовки менеджерів в сфері міжнародного проєктного маркетингу визначається тим, що для сучасної економіки характерна швидка інтеграція всіх процесів. Остання стає самостійною силою, яка має яскраво виражену тенденцію зростання, що підтверджує необхідність її детального вивчення, а з урахуванням того, що з одного боку наша країна на законодавчому рівні вибрала західний європейський вектор, а відповідно до нього формує діяльність менеджерів з точки зору опанування міжнародних ринків цього напрямку [2], з іншого боку вишукує шляхи освоєння ринків Сходу, необхідно при підготовці менеджерів звернути увагу на особливості ділового спілкування представників країн Сходу, зокрема таких його потужних економік як Китаю та Японії [3].

Особливості підготовки менеджерів в сфері міжнародного проєктного маркетингу витікають з того, що міжнародний маркетинг передбачає вдосконалення економічної взаємодії суб'єктів інтеграційного ринку на рівні «попит-пропозиція» з урахуванням динамічних змін у ринковому середовищі і гармонізації якості виробничо-комерційної пропозиції з мотиваційними пріоритетами споживачів на різних ринках [4, с. 307].

Розуміння концептуальних засад сучасного стану міжнародного маркетингу передбачає врахування таких важливих аспектів: варіантність, яка виявляється через можливість комбінування

інструментів і заходів міжнародної маркетингової діяльності відповідно до умов ведення бізнесу і зрілості економічних систем; міжнародний маркетинг є динамічною категорією, такою, що, незважаючи на узагальненість підходів і механізмів, набуває своєрідних особливостей, залежно від умов застосування; етичність, що передбачає вирішення проблем міжнародного бізнесу у форматі лояльності, терпимості й задоволення інтересів усіх зацікавлених учасників міжнародних операцій; конкурентна адекватність, яка передбачає досягнення не найліпших у світі, а тих параметрів, що максимально запитують [5, с. 117].

Реалізація концептуальних моделей міжнародного проєктного маркетингу при підготовці менеджерів передбачає інтеграцію маркетингових функцій зі спорідненими сферами і процедурами міжнародного бізнесу. Таким чином, міжнародний проєктний маркетинг слід сприймати як інтеграційну управлінську функцію, методологічним базисом якої є принципові положення економічної теорії та міжнародної економіки, допоміжними інструментами до якої слугують прикладні сфери реалізації форм міжнародної діяльності і яка є інтегрованим втіленням різнопланових проявів маркетингового управління, менеджменту. Із погляду варіантності й динамічного розвитку, міжнародний маркетинг може бути застосованим до будь-яких економічних систем, і тому глибоке дослідження потенціалу його використання в умовах активних соціально-економічних трансформацій має і теоретичний, і практичний інтерес. Як управлінський атрибут ринкової економіки міжнародний маркетинг передбачає вибір та адаптацію засобів маркетингової підтримки інтеграційного підприємництва в конкуренто напруженому середовищі світових ринків [6, С.8].

Глобалізація, яка притаманна сучасному світові, визначені аспекти урбанізації, що задекларовані у плані дій щодо сталого розвитку, прийнятому ООН на Міжнародній конференції з довкілля і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Самміт Землі) (United Nations Conference on Environment and Development (Earth Summit)), Rio de Janeiro у 1992 р. характерні й для України. Ця конференція розглядала оточуюче середовище і соціально-економічний розвиток як взаємопов'язані і взаємозалежні області. У головному документі, прийнятому на цій конференції, «Порядку денному на ХХІ століття», що розглядався як програма всесвітнього співробітництва, сталий розвиток пов'язується з гармонічним досягненням наступних цілей: високої якості довкілля і здорової економіки для всіх народів світу, задоволенні потреб людей і збереженні сталого розвитку протягом тривалого періоду.

Досягнення поставлених цілей можливе лише за допомогою обґрунтованої політики стимулювання сталого розвитку. «Порядок денний на ХХІ століття» є програмним документом, що засвідчує

встановлення глобального партнерства країн світу задля досягнення сталого розвитку суспільства.

Зокрема, перший розділ присвячено економічним та соціальним проблемам людства, в якому розглядаються причини навантаження на довкілля - бідність; зовнішній борг країн, що розвиваються; невідповідність структури виробництва та споживання концепції сталого розвитку; демографічний вибух; структура міжнародної економіки.

Другий розділ відображає глобальні екологічні проблеми планети: знищення лісів, виснаження родючих ґрунтів, розширення площі пустель. Розглядаються заходи, які запобігають забрудненню повітря і води, знищенню рибних ресурсів, сприяють безпечним діям з токсичними відходами.

Третій розділ характеризує значення великих суспільних груп населення: жінок, комерційних структур, профспілок, фермерів, дітей, молоді, представників корінного населення, науковців, органів місцевої влади й недержавних організацій у досягненні цілей сталого розвитку суспільства.

Четвертий розділ висвітлює методи реалізації Концепції сталого розвитку: фінансові ресурси й механізми; механізми прийняття рішень; засоби поширення екологічно обґрунтованих технологій; проблеми міжнародної співпраці; міжнародної угоди і правові механізми. Саме в останньому розділі закладені основоположні підвалини стимулювання сталого розвитку, що можуть успішно використовуватись як на глобальному, так і на регіональному рівні, а людський потенціал і капітал є наріжним каменем процесів сталого розвитку.

Однією з особливостей підготовки майбутніх менеджерів є саме акцентування її в рамках проектного підходу на вивченні людського потенціалу, формах перетворення його в людський капітал, спроможний створювати інноваційну конкурентоздатну продукцію як на внутрішніх, так й на міжнародних ринках.

Торкаючись сфери міжнародного проектного маркетингу, слід зазначити, що, зокрема, він передбачає здійснення діяльності менеджменту, спрямованої на задоволення потреб закордонних ринків, які формуються під впливом специфічного для підприємства, організації зовнішнього середовища. Тобто, об'єктом такого маркетингу є зарубіжні ринки, а в цілому – глобальний ринок, предметом є співвідношення попиту і пропозиції на зарубіжних ринках, їх кон'юнктура, відмінності у способах і засобах формування, задоволення попиту на зарубіжних ринках, аналіз та оцінка потенціалів конкурентів, партнерів, контрагентів як юридичних, так і фізичних осіб (безпосередньо людей-фахівців окремо, а також гудвіл компанії в цілому).

При підготовці фахівців слід враховувати, що вивчення потенціалу людини передбачає низку ключових моментів: з одного боку,

розглядаються його здібності, з іншого - можливості їх реалізації. Формування нових і розвиток наявних здібностей, визначених на основі аналізу їх затребуваності в інтересах організації і самої людини, - основа управління розвитком людського потенціалу. Поле узгодження є ключовим моментом, в якому і відбувається управління розвитком потенціалу шляхом мотивації, а також застосуванням кадрових технологій [7].

З огляду на вищезазначене слід констатувати, що найважливішими передумовами успішного переходу нашої держави до сталого розвитку є розвиток і раціональне використання потенціалу людини. Кожен фахівець як особистість володіє тільки йому одному властивими властивостями, які визначають його здібності до обраної професійної діяльності. Потенціал окремої людини - це його можливості в майбутньому щось зробити, реалізувати свої інтереси, досягти своїх цілей. На цих постулатах повинен проводитися аналіз людського (кадрового) потенціалу організації. У структурі даного потенціалу, персоналу організації як ресурсного потенціалу та перспективного людського капіталу можна виділити ряд складових: фізичних, інтелектуальних, соціальних, технологічних і інтегративних.

Аналізуючи кожен з них окремо слід констатувати наступні їх характеристики: фізичні - здібності, обмежені певними межами працівника, які використовуються в значній мірі; інтелектуальні - здібності, чітких меж не мають, використовуються лише частково; соціальні відносини та зв'язку - породжені колективною діяльністю з урахуванням особливостей кожного співробітника, можуть і повинні за певних умов породжувати ефект, що підсилює потенціал кадрів організації; соціальна спільність працівників - утворює команду, відрізняється цілісністю, виражається в єдиних або погоджених цілях, завданнях, технологіях, потребах і мотивах. Отже, соціальний потенціал сприяє розвитку комунікативних здібностей персоналу.

Серед факторів, що підлягають аналізу є інтегративний потенціал, що являє собою механізм компенсації відсутніх або недостатньо розвинених здібностей. При цьому, значним фактором формування потенціалу є професійний досвід, що отримується в період трудової діяльності. Природно, що якість потенціалу людини на кожному етапі кар'єри істотно залежить від якості відповідних компонентів цього потенціалу.

Оцінка якості людського (кадрового) потенціалу проводиться на етапах навчання, самоосвіти, узагальнення професійного досвіду. Для гарантії якості навчання проводиться стандартизація у сфері освіти. Основними результатами стандартизації є: державні освітні стандарти; технології та засоби контролю дотримання вимог діючих стандартів і оцінки їх досягнення; організаційні структури, що реалізують контроль та

оцінку. Слід зазначити, що важливим етапом оцінки є розуміння загальної структури Державного освітнього стандарту. А з огляду на те, що в багатьох випадках наша держава визнала пріоритет міжнародного права над національним, не слід також забувати, що існують й міжнародні стандарти із притаманною їм структурою.

Оцінка показує, що безперечно, людський потенціал, потенціал кадрів, персонал організації є її головним конкурентним багатством і визначається на основі узагальнення потенціалу співробітників і введення додаткових характеристик, що відображають особливості колективної професійної діяльності. Звичайно, що на допомогу аналізу та оцінки стає вивчення системи показників, що характеризують людський (кадровий) потенціал та капітал, гудвіл організації, з якою функціонально повинні працювати відповідні служби як на рівні організації, так й за її межами. Отже, з точки зору поліпшення якості підготовки фахівців, їх самовдосконалення на основі позитивного процесу навчання, постає питання також удосконалення діяльності системи підвищення кваліфікації, визначення її ролі в комплектуванні апарату, системи управління організації в процесі інтернаціоналізації її господарської діяльності, з якою саме й пов'язана поява міжнародного проєктного маркетингу.

Проводячи свою діяльність, керівники та фахівці повинні опанувати сучасні форми і методи роботи, володіти достатньою мірою знаннями в області теорії і передової практики роботи з персоналом, наукової організації праці, соціальної психології, трудового і цивільного права, міжнародного права, сучасного діловодства, на відповідному рівні користуватися комп'ютерною технікою, математичними та аналітичними методами обробки інформації задля прийняття оперативних, тактичних і стратегічних рішень менеджментом організації на внутрішніх та міжнародних ринках.

Слід зазначити, що інтернаціоналізація передбачає розвиток стійких економічних зв'язків між країнами і фірмами з різних країн, вихід процесу відтворення за рамки національних кордонів, вона має наступні етапи:

1. Місцева стадія: місцеве (локальне) виробництво.
2. Початкова стадія: наявність контрактів за кордоном до моменту операцій із закордонним дилером чи агентом.
3. Стадія розвитку: наявність всіх видів контрактів із закордонними контрагентами.
4. Стадія росту: наявність виробничих підприємств за кордоном, що розташовані не більш, ніж у 6-ти країнах.
5. Багатонаціональна стадія: створення виробничих підприємств за кордоном, що розташовані більше, ніж в 6-ти країнах.

Взагалі міжнародна діяльність здійснюється суб'єктами міжнародного проектного маркетингу, до яких належать: транснаціональні корпорації, глобальні компанії, сервісні компанії, експортери, імпортери та ін.

Усі вищезазвані суб'єкти прагнуть максимізувати свої прибутки, для цього їм необхідно адаптуватися до нових умов, набути навиків, необхідних для правильного позиціонування своєї продукції чи її адаптації до вимог різних національних ринків. Надамо стислі характеристики деяких з таких суб'єктів. Так, наприклад, транснаціональна корпорація (ТНК) у виробничій сфері та сфері послуг - це підприємство, що об'єднує юридичних осіб будь-яких організаційно-правових форм та видів діяльності в двох і більше країнах та здійснює проведення взаємозв'язаної політики та спільної стратегії завдяки одному чи декільком центрам прийняття рішень. Значний обсяг їх діяльності здійснюється за національними кордонами. Глобальні компанії - бізнес-одиниці, які у своїй міжнародній діяльності використовують концепцію глобального маркетингу. Орієнтуються не на власну країну, а задовольняють такі потреби клієнтів, які були б характерні для всього світу. Розглядають світовий ринок як ціле і переміщують товари, виробництво товарів, надання послуг, капітал і персонал у будь-які точки планети, де можна отримати конкурентні переваги. Сервісні компанії: комерційні, інвестиційні банки, брокерські контори та інші компанії у сфері послуг. Носять глобальний характер, розміщують штаб-квартири в світових фінансових центрах. Експортери - фірми, які виробляють продукцію на національній території і продають її на світовому ринку. Імпортери - фірми, які мають постачальників або партнерів з кооперації за кордоном (дочірні компанії ТНК, нафтопереробні фірми і компанії, які регулярно імпортують сировину).

Міжнародна проектна діяльність таких суб'єктів ґрунтується на використанні таких форм міжнародного маркетингу:

імпортний маркетинг - маркетингова діяльність, спрямована на закупівлю (імпорт) товарів чи послуг із зарубіжних ринків;

експортний маркетинг - маркетингова діяльність щодо реалізації продукції за межі національних кордонів, при якій відбувається фізичне транспортування товару з однієї країни в іншу;

зовнішньоекономічний маркетинг - маркетингова діяльність, зумовлена стабільністю чи зростаючими можливостями перебування фірми у вигляді представництва, філіалу з продажу тощо на зовнішньому ринку, який включає декілька країн;

транснаціональний маркетинг - маркетингова діяльність, що виникла з практики функціонування транснаціональних корпорацій, такий багатонаціональний маркетинг передбачає розроблення багатьох національно орієнтованих стратегій маркетингу, що реалізуються в різних

країнах та передбачає адаптацію комплексу маркетингу до ринку кожної країни;

мультирегіональний маркетинг - форми та методи маркетингової діяльності, які застосовують фірми, працюючи в окремих регіонах чи в межах інтеграційних угруповань;

глобальний маркетинг - маркетингова діяльність фірми, яка розглядає світовий ринок як єдине ціле, передбачається вихід з єдиним товаром і комплексом маркетингу відразу на всі закордонні ринки, тобто орієнтований на стандартизацію маркетингової активності на всіх ринках.

Розглядаючи спільні та відмінні риси внутрішнього та міжнародного маркетингу майбутньому менеджеру необхідно усвідомити, що його еволюція проходить 3 основні стадії: внутрішній маркетинг → експортний маркетинг → міжнародний маркетинг. При цьому специфіка міжнародного проектного маркетингу полягає у його відмінностях від внутрішнього, а саме: внутрішній маркетинг передбачає маркетингову діяльність, націлену на внутрішній (основний для фірми) ринок, у той час як міжнародний маркетинг передбачає здійснення маркетингової діяльності фірми за межами національних кордонів.

Спільні риси міжнародного та внутрішнього маркетингу полягають в наступному: універсальність наукової концепції ринку і його елементів (життєвий цикл товару, попит, пропозиція, рівновага тощо); єдиний склад факторів зовнішнього середовища; використовуються ті ж методи дослідження попиту, пропозиції, діяльності конкурентів, аналізу діяльності; єдині інструменти маркетингу, стратегії, ціни, реклами тощо; єдина мета.

Відмінні риси міжнародного та внутрішнього проектного маркетингу - викликані специфікою ринків (соціально-економічні, психологічні, національно-історичні особливості попиту). Соціально-економічні, психологічні, національно-історичні особливості попиту являють собою специфічні особливості ринків, їх відмінні риси, які обумовлюють: проблему адаптації продукції до умов її споживання, природно-кліматичних умов тощо; труднощі в дослідженні ринку, оцінці сильних позицій місцевих підприємств; складність, обов'язковість врахування усіх елементів середовища; проблеми, пов'язані з вибором форм експансії (експорт, спільні підприємства, відкриття виробництв, продаж ліцензій та ін.); можливість вибору ринку або виходу з нього; необхідність виділення внутрішньої і зовнішньої обстановки в кожній країні.

При підготовці фахівців слід враховувати проблеми міжнародного проектного маркетингу, до яких необхідно віднести: різні культури, менталітет, ділові традиції, стандарти; різні економічні системи і ступінь відкритості ринку; різні умови збуту; валютні проблеми; різні політичні і правові системи; економічні і соціальні відмінності; різні умови і

передумови використання виробів; різна ситуація з конкуренцією. З огляду на це, можна констатувати, що глобалізаційні процеси міжнародного маркетингу та пов'язані з ними соціально-економічні трансформації сучасного інформаційного суспільства, які проходять в умовах світової конкуренції на ринках товарів і послуг, вимагають координації фахівців різних рівнів, а також крім того, що слід враховувати, різних національних уподобань, для ефективного вирішення заходів проєктів і програм як державного, регіонального рівня, так і міжнародного, наднаціонального [9, 10]. Досвід показує, що реальні виклики сьогодення, розуміння їх на рівні понятійного апарату при боротьбі концептуальних принципів тих чи інших теоретичних моделей, висувають принципово нові вимоги до ведення проєктної діяльності фахівцями, спроможними інтегруватися у світовий простір та успішно реалізувати свій інтелектуальний потенціал, перетворивши його в інтелектуальний капітал та знайти своє відповідне місце у ланцюгу створення доданої вартості [11, 12].

Значною мірою це стосується менеджерів, проєктна та маркетингова діяльність яких особливо підлягає модернізації, оскільки відбувається в контексті постійних змін ринкових відносин. Сьогодні спостерігається стала залежність між професійними успіхами менеджерів і якістю їхньої підготовки до даних видів діяльності, що здебільшого визначається постійним підвищенням рівня розвитку мислення, умінням самостійно навчатися впродовж життя, здійснювати самоконтроль за виконанням власних дій, безперервно самовдосконалюватися. Зростання вимог до менеджерів, пов'язаних з потребою мобільного опрацювання інформаційних потоків на ринковому середовищі, зумовлює необхідність впровадження сучасних комунікаційних та інформаційних технологій для підвищення результативності, інтенсивності й інструментальності професійної діяльності фахівців, зниження трудомісткості процесів використання та обробляння ними інформаційних ресурсів, баз даних та інших інформаційних потоків, що аналізуються для вчасного прийняття правильних управлінських рішень. Власне компанії діють у зовнішньому маркетинговому середовищі, тому воно є важливим об'єктом вивчення для фахівців з міжнародного проєктного маркетингу.

Розглядаючи в рамках проєктного підходу міжнародне маркетингове середовище як композицію, його можна охарактеризувати наступним чином, це зовнішнє середовище, в якому діє фірма (як правило агресивне для неї), що просуває свої товари та послуги на закордонних ринках, утворене складним комплексом відносин, зумовлених економічними, політичними, соціальними, культурними та іншими чинниками.

Іншими словами, середовище міжнародного проєктного маркетингу – це сукупність умов і факторів, що впливають на функціонування фірми,

її маркетингову діяльність за кордоном і вимагають прийняття управлінських рішень, спрямованих на їхнє усунення або на адаптацію, пристосування до них.

Застосовуючи декомпозицію як процес розділення, що дозволяє розглядати будь-яку досліджувану систему як складну, що утворюється з окремих взаємопов'язаних підсистем, які, в свою чергу, також можуть бути розділеними на частини, виділимо основні складові міжнародного маркетингового середовища: економічну, політико-правову і соціокультурну. Зазначимо, що певний вплив на міжнародний проектний маркетинг чинить й природно-географічне середовище (висока вірогідність виникнення форс-мажорних обставин або обставин непереборної сили), а в сучасній обстановці з посиленням інноваційної та інформаційної складових необхідно також виокремити науково-технічне та інформаційне середовище міжнародного проектного маркетингу. Як бачимо, міжнародне маркетингове середовище постійно ускладнюється, посилюється взаємодія його складових, зростає непередбачуваність, загострюється конкуренція тощо. В цьому контексті, контексті міжнародного маркетингу середовище є значно важливішим елементом, ніж для маркетингу в межах одної країни, адже у нього для будь-якого суб'єкта діяльності значно більший потенціал невизначеності й новизни.

Застосовуючи декомпозицію як науковий метод, що використовує структуру завдання та дозволяє замінити вирішення одного великого завдання рішенням серії менших завдань, нехай і взаємопов'язаних, але більш простих, менеджеру перед прийняттям рішення про вихід на певний зарубіжний ринок необхідно ретельно дослідити всі складові міжнародного маркетингового середовища: міжнародне економічне середовище та його складові; міжнародне політико-правове середовище та пов'язані з ним політичні ризики та методи оцінки їх рівня; міжнародне соціально-культурне середовище та його склад.

Як зазначалося вище, наша країна політично обрала європейський західний вектор, прагнучи при цьому використовувати для свого розвитку ресурси сходу. Тому комплексна підготовка менеджерів вимагає аналізу міжнародне політико-правового середовища, визначення політичних ризиків та методів оцінки їх рівня. Розглянемо деякі аспекти політико-правового середовища міжнародного проектного маркетингу, визначаючи його як комплекс політичних і правових умов, які безпосередньо (через законодавство) і опосередковано (через традиційну систему власних відносин) впливають на діяльність компаній, що реалізують свою продукцію на ринку країни.

Слід зазначити, що коли йдеться про політичний лад, розглядають дилему «відкрите (демократичне) суспільство – закрите (авторитарне) суспільство». З погляду маркетингу, розуміється те що чим відкритіше суспільство, то тим прихильніше воно до демократичних традицій і

верховенства закону та активніша економіка і нижчий політичний ризик вкладання капіталу. Важливим фактором міжнародної маркетингової діяльності є політична стабільність суспільства. За умови, коли уряди в країні часто змінюються, закони, що регулюють діяльність іноземних компаній, ухвалюють поспішно, впливаючи на те, що вони можуть суперечити один одному, і як наслідок привабливість ринку країни різко падає.

Вагому роль при ухваленні рішення про впровадження товару на ринок відіграє також ступінь корумпованості чиновників держави. За дослідженнями Світового банку, корупція є однією з головних перешкод (1-3 місце за ступенем значущості) для провадження бізнесу в країнах, що розвиваються. Рівень корумпованості держави визначають за 10-бальною шкалою (від 10 – «корупції майже немає», до 0 – «найвищий рівень корупції») індексом сприйняття корупції – CPI (Corruption Perception Index). Для України цей індекс до недавнього дорівнював 2,5. Найменш корумпованими країнами (CPI більше 10) вважають Данію, Нову Зеландію, Швецію, Сінгапур, Фінляндію та Швейцарію. Останні місця в переліку (CPI менше 1,7) посідають Конго, Екваторіальна Гвінея, Чад, Гвінея, Судан, Афганістан, Гаїті, Ірак, М'янма, Сомалі.

На сьогодні у рейтингу сприйняття корупції нашої країни помітний позитивний поступ, за даними Transparency International Україна, попри війну, вона значно поліпшила свої результати [13]. Так Міжнародна правозахисна організація Transparency International (TI) опублікувала щорічний рейтинг «Індекс сприйняття корупції». Україна посіла у ньому 116-те місце зі 180 країн, набравши 33 бали. Порівняно з 2021 роком Україна піднялася у рейтингу TI на шість позицій. Експерти організації вказують, що попри низькі показники, Україна, яка потерпає від війни, стала однією з небагатьох країн, яка значно поліпшила свої результати. «Країна давно бореться із системним зловживанням у владі, але зробила важливі кроки для поліпшення контролю та підзвітності», - йдеться у звіті.

Як і в попередні роки, перші місця в рейтингу посідають демократичні країни, де державна система базується на правовладді та повазі до прав людини. Перше місце і 90 балів отримала Данія, друге ділять Фінляндія та Нова Зеландія, на четвертому - Норвегія, на п'ятому - Сінгапур, на дев'ятому - Німеччина. Найкорумпованішими серед країн-членів ЄС визнано Угорщину, Болгарію та Румунію, які посіли відповідно 42-ге, 46-те і 100-те місця. Замикають «Індекс сприйняття корупції» країни, охоплені збройними конфліктами і в яких спостерігається руйнація державних структур: Лівія, Ємен, Сирія, Південний Судан і Сомалі.

Серед пострадянських країн найліпше борються з корупцією в Естонії, яка посіла 14-те місце, отримавши 74 бали. Поряд з нею Литва,

Латвія і Грузія. Росія ділить 137-ме місце з Парагваєм і Малі, отримавши, як і десять років тому, 28 балів. Росія та Азербайджан, а також Катар і Марокко у звіті ТІ названо країнами, влада яких використовує стратегічну корупцію для досягнення своїх зовнішньополітичних цілей.

Слід зазначити, що укладаючи рейтинг «Індекс сприйняття корупції», аналізують опитування експертів та бізнесменів, які провели зокрема Світовий банк і Всесвітній економічний форум. Відповідно до результатів, 180 країн класифікують за 100-бальною шкалою, починаючи з нуля, що означає високий рівень корумпованості, до 100. Для визначення «корупції» в цьому рейтингу беруться до уваги конкретні приклади корупційних дій за участю держслужбовців, від хабарництва до зловживання державними коштами, а також здатність уряду боротися з корупцією в державному секторі.

Державна економічна політика тяжіє до відкритості або закритості суспільства. З погляду міжнародного проєктного маркетингу це відображає переважає однієї з двох торгових політик:

а) лібералізації (свободи торгівлі) – політики мінімального державного втручання в зовнішню торгівлю, яка розвивається на основі ринкових законів попиту і пропозиції;

б) протекціонізму – державної політики захисту внутрішнього ринку від іноземної конкуренції шляхом використання тарифних і нетарифних інструментів.

Економічна політика держави відображається в законодавстві, що регулює господарську діяльність. Особливо впливають на міжнародний проєктний маркетинг суперечливість законів і такі обмеження: валютний контроль; тарифні методи регулювання; нетарифні методи (квотування, ліцензування; прихований протекціонізм; фінансові методи; торговельні договори).

Також важливими чинниками, що впливають на міжнародний проєктний маркетинг, є захист прав споживачів, захист права інтелектуальної власності (авторське та патентне право), дотримання податкового, трудового, антимонопольного, рекламного законодавства країни. Крім того, суб'єкти міжнародного бізнесу здійснюють комерційні операції з огляду на загальносвітові правила міжнародної торгівлі, бізнес-права та укладання угод.

З точки зору підготовки фахівця слід відмітити, що метою дослідження політико-правового середовища є визначення політичного ризику та розробка стратегії його зменшення і для цього насамперед аналізуються політичне середовище та можливі дії країни, яка досліджується, а також власної. Міжнародний досвід свідчить, що конкретні економічні дії національних урядів щодо зарубіжних країн зумовлені не тільки комерційними інтересами, а й їхніми політичними

цілями. Існує певний зв'язок між цілями уряду та можливими економічними діями, які підвищують політичний ризик.

У межах даного дослідження більш детально розглянемо таку складову як соціокультурне середовище міжнародного маркетингу. При цьому зацентруємо увагу на тому, що здійснення проектної діяльності на міжнародному рівні передбачає ведення перемовин, договірних відносин на відповідному рівні, а отже врахування національних особливостей ділового спілкування і тим самим адаптації до умов міжнародного маркетингового середовища. Зазначимо, що соціокультурне середовище міжнародного проектного маркетингу являє собою сукупність соціальних і культурних особливостей зарубіжних ринків, що впливають на міжнародну маркетингову діяльність, основними з яких є мовне середовище, соціальна організація, правова і політична культура, розвиток науки і мистецтва, рівень освіти населення, релігійна ситуація, панівні суспільні цінності та норми поведінки.

Культуру утворюють явні і приховані форми поведінки, набуті й передані за допомогою символів, а також результати їх втілення в продуктах людської праці, освітрянської та виховної діяльності. Тому, формуючи маркетингову стратегію, необхідно враховувати моральні та релігійні норми і табу, властиві населенню країни, особливості міської й сільської субкультур, етнічну різноманітність і мовне середовище, соціальний статус потенційних покупців, їх спосіб життя, рівень освіти. Залежно від цього один і той самий товар потребує застосування різних підходів. У міжнародному проектному маркетингу слід брати до уваги такі основні характеристики соціокультурного середовища:

1. Мовне середовище. Слід враховувати, що в діловому листуванні домінує англійська, проте найбільш поширеними є китайська, іспанська, хінді, англійська, російська, португальська, арабська мови. Неточне вживання мови може стати причиною помилок у тлумаченні окремих рішень.

2. Соціальна організація. Така інформація важлива для просування на ринок товарів і послуг для людей певного соціального статусу. Менеджеру, маркетологу варто знати, чи в зарубіжній країні підтримка родинних зв'язків у бізнесі є загальноприйнятною, чи впливає на прийняття рішень так зване «кумівство».

3. Правова культура. Вплив культури населення на правову систему. Наприклад, у багатьох арабських країнах діє теократичне право, засноване на ісламі, яке регламентує всі аспекти економіки. Зокрема, страхування за мусульманськими канонами є порушенням волі Аллаха.

4. Політична культура. Політична культура втілюється у спадкоємності влади і державних рішень. Важливо знати при довгострокових інвестиціях.

5. Наука - впливає на технічний рівень країни, вимогливість покупців і потенціал ринку, ступінь розвитку його інфраструктури, інноваційність економіки.

6. Мистецтво - визначає особливості естетичного сприйняття покупцями товару, його вигляду (дизайну), упаковки тощо.

7. Рівень освіти - впливає на вимогливість покупців до певних властивостей товару і його супроводу.

7. Релігія. Особливо помітний вплив релігії на ділове життя в мусульманських країнах (шаріат).

8. Цінності й норми. Часто зумовлені релігійними догмами і запам'ятовуються на підсвідомому рівні. Для міжнародного маркетингу особливо важливе ставлення до таких цінностей, як час, досягнення, багатство, зміни, ризик, здоров'я, розподіл чоловічих і жіночих ролей, сімейні цінності.

Вплив культури на міжнародний маркетинг та менеджмент досліджував Г.Хофстеде, який виокремив чотири культурні виміри:

- Дистанція влади. Цей критерій характеризує ступінь нерівномірності в розподілі влади, який є прийнятним для населення певної країни. Низький ступінь характеризується відносною рівністю в суспільстві, а високий зумовлює терплячість до авторитарного стилю управління.

- Уникнення невизначеності. Цей критерій може бути визначений як ступінь, з яким люди відповідної країни віддають перевагу структурованим ситуаціям на противагу неструктурованим. Структурованими є ситуації з чіткими, формальними процедурами, які визначаються наперед відомими правилами, кодексами, законами або підкріплюються традиціями. Країнам з високим ступенем уникнення невизначеності властиві спроби контролювати майбутнє, уникати двозначності у стосунках, "визначити умови на цьому березі".

- Індивідуалізм – колективізм. Значення критерію характеризує ступінь, з яким населення певної країни віддає перевагу індивідуальним, а не колективним, груповим діям. Високе значення свідчить, що людина спонукається головним чином особистими інтересами та інтересами членів родини. Основними цінностями в індивідуалістських суспільствах є повага прав людини і висока цінність особистого життя. Низьке значення критерію характеризує країни, в яких індивід психологічно комфортніше почувається як член колективу.

- Маскулінність – фемінінність. Цей вимір класифікує країни за ознакою, наскільки розвинутий соціальний розподіл ролей. Суспільства з жорстким соціальним розподілом, названі Хофстедом «мужніми», а суспільства зі слабким розподілом ролей - «жіночими». У "мужніх" суспільствах домінують соціальні цінності, традиційно властиві чоловікам: результативність, прагнення успіху, конкуренція. У "жіночих"

суспільствах і для чоловіків, і для жінок переважають цінності, що традиційно асоціюються з жіночими ролями: пріоритет міжособистісних стосунків, родинні цінності, соціальні гарантії, вміння досягати консенсусу.

Виходячи з вищенаведеного, слід зазначити, що до сьогоднішнього дня зберігаються відмінності в нормах і правилах поведінки та спілкування в різних країнах. Національні особливості, історія, релігія, клімат, історично сформовані моральні норми та ін. Впливають на те, як бізнесмени одягаються, поводяться що вважають пристойним і гідним, і що є знаком ненадійності або неповаги до ділового партнера. І це багато в чому визначає успіх ділової взаємодії на міжнародному рівні. Особливо сильно це явище проявляється в так званих "країнах третього світу" або Сходу, з якими вимагають працювати прагматичні інтересу нашої держави, українського бізнесу.

Розглядаючи основні характеристики етики ділового спілкування в країнах Сходу, менеджери повинні враховувати, що на Сході існують своя культура і звичаї. Східний етикет значно більше церемонний, ніж європейський, глибше йде корінням в минуле, в власні традиції і історію. Більшість країн Близького, Середнього і Далекого Сходу сформувалися на засадах давньої цивілізації і філософії світових релігій Сходу. У загальних словах, основою доктрини давньої східної культури ділової взаємодії та комунікації є те, що окремо взята особистість не може впливати на хід світобудови, вона являє собою піщинку в світовому океані. Тому найважливішим є "загальне" (країна, сім'я, родичі, суспільство), а не «приватна» (людина, особистість, особисті інтереси, особиста свобода). При цьому для «східного» учасника переговорів зовсім не обов'язково неврахування або забуття власних інтересів на угоду «західному», адже він «обраний». Тому, якщо переговори будуть складатися вдало, то, незважаючи на всю свою доброзичливість і яку він демонстрував ввічливість, «східний» парламентар з легким серцем може фігурально кажучи «обдурити» свого західного контрагента. Він же не може підвести свою сім'ю, країну, родичів, тому про «обман» мова не йде, це лише комерційна спритність або щось близько того. Але якщо чесність по відношенню до ділового партнера вигідна самому «східному» переговорнику, він буде виключно ширий. Західну ж традицію відкритого, довірчого і «взаємовигідного» ділового процесу східні партнери часто сприймають як невміння вести справи, а часом просто як дурість.

Звичайно, світ не стоїть на місці, а традиції ділового спілкування еволюціонують, з огляду на реалії сучасного процесу розвитку суспільства, освіти, науки, мистецтва, технічного прогресу, інновацій. Але, незважаючи на всю свою «просунутість» і сучасність, бізнес-партнери, що представляють собою «східний уклад» економіки та

виробництва, в переговорному процесі все одно є вихідцями зі своєї філософської середовища, якщо можна так сказати.

Враховуючи те, що на сьогодні другою, а то й першою економікою в світі є Китай, який активно веде потужну експансію щодо завоювання міжнародних ринків, і тим самим його бізнес-середовище, менеджмент є потенційним партнером при реалізації проєктів, маркетингової діяльності, міжнародного проєктного маркетингу, розглянемо його особливості у якості прикладу. На сьогодні це актуально ще й тому, що бакалаври з Китайської Народної Республіки навчаються в магістратурі Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, опановуючи спеціальність «Менеджмент». Зокрема за освітньою програмою менеджмент (Управління проєктами) навчаються студенти з різних провінцій Китаю, попередньо отримавши освітній ступень бакалавра в КНР, пройшовши навчання у Пекінському інституті нафтохімічної технології, Науково-технічному коледжі Ваньфан Хенанського політехнічного університету, університету Саньмін, Гуандунському професійному коледжі пошти та телекомунікацій, Пекінському університеті пошти та телекомунікацій. При цьому, слід зазначити, і це враховується при підготовці майбутніх менеджерів, що китайські студенти на рівні бакалавра вже мають технічні спеціальності, а саме: хімічна інженерія та технологія, інженерія електронної інформації, дизайн продукції, комунікаційна інженерія. Звичайно, при підготовці, потрібно враховувати те, серед дисциплін технічного циклу, які вивчали сьогоднішні магістранти в період навчання на бакалавраті, є й специфічні, що характерні для такої країни східного способу виробництва та комуністичного вибору, гуманітарні дисципліни, серед яких: ідеологічно-моральне виховання і основи права; вчення династії Цинь і школа думок; вступ до думки Мао Цзедуна, теорія Ден Сяопіна і думки трьох попередників; нарис сучасної історії Китаю; практика Марксизму; міжособистісні відносини; оцінка сучасної китайської традиції, основи економіки; мистецтво; військова підготовка; ситуації та політика; розвиток і планування кар'єри; нарис сучасної історії Китаю; практика думки Мао Цзедуна і соціалізму з китайською характеристикою; оцінка французького кіномистецтва; Гоміньдан на Тайвані; творча методика; основні принципи Марксизму; освіта психічного здоров'я; каліграфія; бойові мистецтва (для чоловіків); любов і сексуальне життя студентів; режим мислення та інновації, математика; історія промислового дизайну; сучасна світова економіка і політика; військова теорія; історія світової архітектури; чесність і самовдосконалення та ін.

Вивчення вищезазначених дисциплін гуманітарного циклу безперечно впливає на діловий етикет майбутнього фахівця з КНР. І тому, безумовно, діловий етикет Китаю дуже своєрідний, що заснований в тому числі на демонстрації поваги і недоторканності особистого простору як в

прямому, так і в переносному сенсі. Наприклад, тактильні контакти (фізичні обійми, поцілунки і навіть торкання) при спілкуванні вважаються можливими тільки між дуже близькими людьми, що знаходяться в умовах дуже особистих і навіть інтимні стосунки. У всіх інших випадках вони неприпустимі. Особливу увагу на ділових зустрічах, як правило, приділяється двом моментам: збору максимально повної інформації про предмет обговорення і партнерах по переговорах; формування «духу дружби» по відношенню до представників іншої сторони.

Дух дружби на переговорах має для китайців дуже велике значення, причому вони його ототожнюють зі звичайними особистими стосунками партнерів. Демонстрована доброзичливість не повинна вводити контрагента, партнера в оману, до нього вона не має ніякого відношення, - вона відноситься цілком до даного питання і його важливості. Вона зовсім не означає, що переговори завершаться для бізнес-партнера позитивним чином, тому для успіху він повинний бути готовий до ретельного і скрупульозного опрацювання всього питання, всебічного його розгляду та врахування впливу всіляких зовнішніх сил, які оточують переговорний процес і можуть вплинути на нього. Необхідно знати, що раптова зміна зовнішньої ситуації на будь-якій стадії переговорів (навіть вже майже або зовсім завершених) може докорінно відбитися на результаті ділової взаємодії.

Розглядаючи японську культуру можна констатувати, що вона хоча і має на сьогодні чітко виражений західний політичний вектор, історично пов'язана з китайською: спільність простежується в суворій ієрархії відносин старших і молодших, використанні посередників в складних і спірних питаннях, даруванні подарунків в знак подяки за послугу і допомогу, - останнє навіть може трохи шокувати європейця.

Основні риси японського національного характеру: працьовитість, дисциплінованість, відданість традиціям, відданість авторитету, почуття обов'язку, самовладання, акуратність, глибоке розуміння краси, ввічливість, допитливість. Згідно японської моралі основа взаємин людей - взаємна залежність. Тому приналежність до тієї чи іншої групи - основа світовідчуття японця. Звідси впливає ще одна знаменита риса японця - вірність групі, фірмі, державі, нації і супутні цьому патріотизм і самовідданість при відстоюванні їх інтересів, а також висока організованість. Японці судять про людину, перш за все, за його приналежності до тієї чи іншої групи.

Звичайно, що основні риси японського національного характеру формуються завдяки також реалізації їх державних освітянських програм. З цієї точки зору при підготовки майбутнього менеджера в середині минулого століття в Японії активно вибиралася модель національної освіти, в якій конкурували та відстоювалися принципи оригінальної

соціально-особистісної педагогічної концепції, заснованої ученим зі світовим ім'ям, письменником, Антоном Семеновичем Макаренком, на протипагу принципам системи освіти США. Про це доповіла японська дослідниця Kobayashi Ami, (Doctor, Research Associate, University of Kaiserslautern-Landau, Kaiserslautern, Germany) в своїй доповіді «Makarenko in Japan. Reception and implementation of Makarenko's idea in a capitalist society» на XXII міжнародній науково-практичній конференції «Слово і справа Антона Макаренка: український та європейський контексти», присвяченій 135-річчю з дня народження А.С. Макаренка, яка проходила 16–17 березня 2023 року в Полтаві на базі факультету природничих наук та менеджменту Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка та місцях діяльності Антона Макаренка під Полтавою, де функціонувала колонія під його керівництвом.

Ініціаторами події стали Гриньова Марина Вікторівна – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, ректорка Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, Президент Української асоціації Антона Макаренка; Шульга Валерій Іванович – кандидат педагогічних наук, директор Полтавського ліцею-інтернату імені А.С. Макаренка Полтавської обласної ради; Ткаченко Андрій Володимирович – фронтмен конференції, доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогічної майстерності та менеджменту імені І.А. Зязюна Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, віце-президент Міжнародної макаренківської асоціації; кафедра педагогічної майстерності та менеджменту імені І.А. Зязюна на чолі із завідувачкою Жданова-Неділько Оленою Григорівною – доктором педагогічних наук, професором.

Співорганізаторами конференції виступили Міністерство освіти і науки України, Національна академія педагогічних наук України, Міжнародна макаренківська асоціація, Українська асоціація Антона Макаренка, Італійська макаренківська асоціація, Аріельський Університет (Ізраїль), Краківський педагогічний університет імені Комісії національної освіти (Польща), Національний коледж шкільних керівників (Великобританія), Полтавський ліцей імені А.С. Макаренка Полтавської обласної ради. Конференція розпочала свою роботу з відкриття меморіального пам'ятного знаку на місці розташування першої садиби Полтавської трудової колонії імені М. Горького в урочищі Триби Полтавського району (Рис.1).

а)

б)

Рис.1. Відкриття меморіального пам'ятного знаку на місці розташування першої садиби Полтавської трудової колонії імені М. Горького в урочищі Триби Полтавського району: а) ініціатори конференції - зліва направо: А.Ткаченко, М. Гриньова, В. Шульга; б) учасники конференції

Урочистості продовжилися біля пам'ятника А.С. Макаренку на території музею-заповідника в с. Ковалівці, потім конференція розпочала свою роботу в змішаному форматі на базі Полтавського ліцею імені А.С. Макаренка Полтавської обласної ради. Цього року у науковому заході взяли участь понад 200 учасників. Робота тривала також на науково-практичних семінарах, зокрема на «Управління проєктами у сфері науки, освіти, інновацій та інформатизації» (керівник к.т.н. С.П. Школяр, секретар к.е.н. І.С. Іщенко), на якому обговорювалися питання підготовки менеджерів в сфері міжнародного проєктного маркетингу, зокрема з точки зору можливості використання потенціалу закладу освіти в програмах різного рівня [15].

Вагомий статус конференції як міжнародного заходу підтвердила участь низки відомих закордонних макаренкознавців з Польщі, Ізраїлю, Німеччини, Італії, Великобританії та Греції, які з усіма учасниками

конференції одноставно підтримали збереження доброго ім'я Антона Макаренка його спадщини, продовження його справи, подальшого дослідження його наукових, освітянських, літературних праць як національного надбання.

Висновки. Досліджені особливості підготовки менеджерів в сфері міжнародного проєктного маркетингу з урахуванням стратегічних програм розвитку глобалізованого світу. Проаналізовані з точки зору національних інтересів нашої держави аспекти національної самосвідомості окремих груп представників, особистостей, пов'язаних з певними частинами, територіями, країнами, історично сформованими на них проявами ментального егрегору, що відрізняє характеристики тотальної поведінкової сутності людей, людського капіталу, наприклад, колективного Заходу чи узагальненого Сходу, з їхніми способами ведення виробництва, бізнесу та маркетингу. Показано, що при підготовці менеджерів необхідно приділити увагу на особливості ділового спілкування представників країн Сходу, зокрема таких його потужних економік як Китаю та Японії.

Список використаних джерел:

1. Єрмошенко М.М. Менеджмент: навч. посіб. / М.М. Єрмошенка. Єрохін С.А., Стороженко О.А – Київ: Національна академія управління, 2012. – 656 с.
2. Школяр С.П. Врахування важелів інтелектуальної власності в угоді про асоціацію при підготовці менеджерів до маркетингової діяльності. Вісник Черкаського університету. Педагогічні науки. 2015. Вип. 12. С. 220–225.
3. Вахруцова О.Р., Школяр С.П. Аспекти ділового спілкування в японській культурній традиції / Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка: матеріали I Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Полтава, 22-23 лютого 2021 р.). С. 129-131
4. Вачевський М.В. Маркетинг формування професійної компетенції: [підручник]. – Київ: Професіонал, 2012. – 512 с.
5. Барановська М.І. Міжнародний маркетинг: в питаннях та відповідях: навч. пос. / М.І. Барановська, Ю.Г. Козак. – Київ: Центр учбової літератури, 2013. – 302 с.
6. Каніщенко О.Л. Міжнародний маркетинг у діяльності українських підприємств / О.Л. Каніщенко. – К.: Знання, 2007. – 446 с.
7. Рубан О.В., Школяр С.П. Деякі елементи аналізу кадрових служб та потенціалу організації / Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка : матеріали I Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Полтава, 22-23 лютого 2021 р.). С. 262-264
8. Буркинський Б.В. Экономико-экологические основы регионального природопользования и развития // ИПРЭЭИ НАН Украины / Буркинський Б.В., Степанов В.Н., Харичков С.К. - Одеса: Фенікс, 2005. - 575 с.
9. Школяр С.П. Особливості реалізації регіональних інноваційних програм на Полтавщині / С.П. Школяр // Матеріали міжнародного круглого столу «Розбудова інноваційної інфраструктури в Україні». – К., 2008. – С. 104-135
10. Школяр С.П. Інноваційний розвиток держави – комфортне життя її громадян. Тези виступу в обговоренні / С.П. Школяр // Матеріали парламентських слухань у Верховній Раді України 20.06.07 р. «Національна інноваційна система

України: проблеми формування та реалізації» / Упор. Г.О. Андрощук, М.М. Шевченко, – К.: Парламентське вид-во, 2007. – С.60-62

11. Школяр С.П. Елементи системного підходу у підготовці майбутніх менеджерів. Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Педагогіка та психологія. 2015. С. 230–235.

12. Гриньова В.М. Організаційні проблеми інноваційної діяльності на підприємствах: [навч. посіб.] / В.М. Гриньова, В.В. Власенко. – Х.: ІНЖЕК, 2005. – 200 с.

13. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/u-rejtingu-spriynyattya-korupciyi-pomitnij-postup/>

14. <http://pnpu.edu.ua/news/hhii-mizhnarodna-naukovo-praktychna-konferenciya-slovo-i-sprava-antona-makarenka-ukrayinskyj-ta-yevropejskyj-konteksty.html>

15. Школяр С.П. Про можливості використання потенціалу закладу освіти в програмах різного рівня / Слово і справа Антона Макаренка: український та європейський контексти, присвяченій 135-річчю з дня народження А. С. Макаренка: XXII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 16–17 березня 2023 р.). «Управлінська майстерність керівника навчального закладу», «Управління проектами у сфері науки, освіти, інновацій та інформатизації», «Управління інноваційною діяльністю в освіті та у виробництві»: Всеукр. наук.-практ. семінарів (м. Полтава, 16–17 березня 2023 р.) / за ред. М. В. Гриньової. Полтава: ПНПУ імені В.Г.Короленка, 2023.

НАШІ АВТОРИ

Алексеева Світлана Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри ботаніки, екології та методики навчання біології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Альберт Вікторія Дмитрівна, магістр з управління навчальним закладом

Бабенко Ірина Василівна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогічної майстерності та менеджменту імені І. А. Зязюна Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Барбінова Алла Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогічної майстерності та менеджменту імені І. А. Зязюна Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Білай Дмитро Валерійович, аспірант кафедри педагогічної майстерності та менеджменту імені І. А. Зязюна Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Богомаз Марія Андріївна, учениця групи Л-10А Наукового ліцею «Політ» при Обласному коледжі «Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія імені А. С. Макаренка» Полтавської обласної ради

Большая Оксана Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри педагогічної майстерності та менеджменту імені І. А. Зязюна Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Бородай Едуард Миколайович, кандидат педагогічних наук, заступник начальника з морально-психологічного забезпечення, начальник відділу з морально-психологічного забезпечення та зв'язків з громадськістю Полтавського обласного територіального центру комплектування та соціальної підтримки, підполковник

Букка Анна, учениця 10-А класу КЗ «Полтавська ЗОШ І-ІІІ ступенів №2 Полтавської міської ради Полтавської області

Важеніна Інна Леонідівна, ст. викладач кафедри педагогічної майстерності та менеджменту імені І. А. Зязюна Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Войтаннік Валентина Василівна, викладач, ВСП «Фаховий коледж управління, економіки і права Полтавського державного аграрного університету»

Герасимов Яків Олександрович, викладач Аріельського університету, держава Ізраїль

Гомля Людмила Миколаївна, помічник ректора Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка з виховної роботи

Гриньов Роман Станіславович, доктор фізико-математичних наук, факультет фізики Аріельського університету, держава Ізраїль

Гриньова Марина Вікторівна, доктор педагогічних наук, професор, ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, член-кореспондент НАПН України

Гуз Костянтин Жоржович, доктор педагогічних наук, професор кафедри методики змісту освіти Полтавської академії неперервної освіти імені М. В. Остроградського

Дубінін Сергій Іванович, доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри біології, здоров'я людини та фізичної реабілітації Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Дяченко-Богун Марина Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри ботаніки, екології та методики навчання біології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Жалій Руслан Васильович, кандидат педагогічних наук, ст. викладач кафедри фізичного виховання НУ "Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка".

Жалій Тамара Віталіївна, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України ПНПУ імені В.Г. Короленка

Жданова-Неділько Олена Григорівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної майстерності та менеджменту імені І. А. Зязюна Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Захарін Сергій Володимирович, Державний секретар Міністерства освіти і науки України, доктор економічних наук

Кардаш Наталія Григорівна, магістр з управління навчальним закладом

Ковальчук Анна Русланівна, студентка факультету природничих наук та менеджменту Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Кононец Наталія Василівна, доктор педагогічних наук, доцент; завідувачка аграрно-економічного відділення ВСП «Фаховий коледж управління, економіки і права Полтавського державного аграрного університету»

Костевський Олександр Едуардович, аспірант освітньо-наукової програми 011 Освітні, педагогічні науки Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

Новописьменний Сергій Анатолійович, кандидат педагогічних наук, декан природничого факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Пивовар Ніна Михайлівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогічної майстерності та менеджменту імені І. А. Зязюна Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Пилипенко Людмила Олександрівна, викладач, ВСП «Фаховий коледж управління, економіки і права Полтавського державного аграрного університету»

Ткаченко Андрій Володимирович, доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогічної майстерності та менеджменту імені І. А. Зязюна Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Ткаченко Марія Валентинівна, аспірант кафедри педагогічної майстерності та менеджменту імені І. А. Зязюна Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Топузов Олег Михайлович, директор Інституту педагогіки НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, віце-президент, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України

Хоменко Любов Григорівна, докторант кафедри педагогічної майстерності та менеджменту імені І. А. Зязюна Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Школяр Сергій Петрович, кандидат технічних наук, доцент кафедри педагогічної майстерності та менеджменту імені І. А. Зязюна Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Шпильовий Василь Дмитрович, кандидат технічних наук, доцент кафедри педагогічної майстерності та менеджменту імені І. А. Зязюна Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Яценко Тетяна Володимирівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки, психології та дошкільної освіти Обласного коледжу «Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія імені А. С. Макаренка» Полтавської обласної ради